

YÖNETİM VE EKONOMİ

YÖNEKO

Yıl: 2019 Cilt: 26 Sayı: 3

ISSN:1302-0064
E-ISSN-2458-8253

JOURNAL OF MANAGEMENT AND ECONOMICS JOME

Year: 2019 Volume: 26 Issue: 3 ISSN:1302-0064
E-ISSN-2458-8253

MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
MANISA CELAL BAYAR UNIVERSITY THE FACULTY OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL

YÖNETİM VE EKONOMİ

YÖNEKO

Yıl: 2019 Cilt: 26 Sayı: 3

ISSN:1302-0064
E-ISSN-2458-8253

JOURNAL OF MANAGEMENT AND ECONOMICS

JOME

Year: 2019 Volume: 26 Issue: 3 ISSN:1302-0064
E-ISSN-2458-8253

MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
MANISA CELAL BAYAR UNIVERSITY THE FACULTY OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL

YÖNETİM VE EKONOMİ (E-ISSN-2458-8253) / (ISSN-1302-0064)

Sahibi:

Yönetim Kurulu Adına İ.İ.B.F. Dekanı
Prof.Dr. Mustafa MIYNAT

Editörler:

Prof.Dr. A. Kemal ÇELEBİ

Doç.Dr. Coşkun ÇILBANT

Doç.Dr. Serkan CURA

Editörler Kurulu:

Prof.Dr. A. Kemal ÇELEBİ

Prof.Dr. Mustafa MIYNAT

Prof.Dr. Hüseyin AKTAŞ

Prof.Dr. Sibel SELİM

Doç.Dr. C. Erdem HEPAKTAN

Prof.Dr. Serhat BAŞTAN

Doç.Dr. Tuncer ÖZDİL

Doç.Dr. İlkey DİLBER

Sekreteryası:

Araş. Gör. Osman GÜLDEN

Araş. Gör. Abdullah MARUFOĞLU

Araş. Gör. Fatin Şevki BULUT

Hakem Kurulu

◆Prof.Dr. İbrahim Atilla ACAR(İKÇÜ.) ◆Doç.Dr. Nejla ADANUR AKLAN(Uludağ Üniv.) ◆Doç.Dr. Tekin AKDEMİR (YBU)◆Doç.Dr. Yılmaz AĞGÜNDÜZ(DEÜ), ◆Prof.Dr. Belgin AKIN(Selçuk Üniv.) ◆Prof.Dr. C.Can AKTAN(DEÜ),◆Doç.Dr.Hakkı AKTAŞ(İstanbul Üniv.) ◆Prof.Dr. Hüseyin AKTAŞ(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Rabia AKTAŞ(MCBÜ), ◆Doç.Dr.Rasim AKPINAR(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Mehmet AKTEL(SDÜ), ◆Prof.Dr. Volkan ALPTEKİN(İKÇÜ.), ◆Prof.Dr. Asuman ALTAY(DEÜ), ◆Doç.Dr.Burcu ARACIOĞLU(Ege Üniv.), ◆Prof.Dr. Zeynep ARIKAN(DEÜ), ◆Doç.Dr. Alper ARISOY(DEÜ), ◆Prof.Dr. Tuncer ARUNAKUTLU(YBÜ), ◆Prof.Dr.Hakan AY(DEÜ), ◆Prof.Dr. Abdurrahman AYHAN(Muğla Üniv.), ◆Prof.Dr. Oğuzhan AYDEMİR(NKÜ.) ◆Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI (ADÜ) ◆Doç.Dr. Zübeyir BAĞCI(PAU) ◆Prof.Dr. Salih BARIŞIK (GOP), ◆Prof.Dr. Süleyman BARUTÇU (PAU) ◆Doç.Dr. Serhat BAŞTAN(MCBÜ),◆Prof.Dr. Orhan BATMAN(Sakarya Üniv.) , ◆Prof.Dr. Servet BAYINDIR (İstanbul Üniv.), ◆Prof.Dr. Haluk BENGÜ (Niğde Ömer Halisdemir Üniv.), Doç. Dr. H. Senem GÖL BEŞER (Yeditepe Üniv.) ◆Prof.Dr. Faruk BİLİR (Selçuk Üniv.), ◆Doç. Dr. Öznur BOZKURT(Düzce Üniv.) ◆Doç.Dr. Zekî Atıl BULUT(DEÜ) ◆Prof.Dr. Tülin CANBAY(MCBÜ), ◆Prof.Dr. A.Güldem CERİT(DEÜ), ◆Doç.Dr. Cenap ÇAKMAK(Osmangazi Üniv.) , ◆Doç.Dr. Serkan CURA (MCBÜ), ◆Prof.Dr. Tamer ÇAVUŞGİL(Michigan State Univ.), ◆Prof.Dr. A. Kemal ÇELEBİ(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Coşkun ÇILBANT (MCBÜ), ◆Prof.Dr.Ayla ÖZHAN DEDEOĞLU(Ege Üniv.), ◆Prof.Dr. Ertuğrul DELİKTAŞ(İKÇÜ.) ◆Prof.Dr. Nevin DEMİRBAŞ(Ege Üniv.) , ◆Doç.Dr. İlkey DİLBER(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Serkan DİRLİK(MÜ) (YBU) ◆Doç.Dr. Mesut DOĞAN(AKÜ.) ◆Doç.Dr. M.Gürol DURAK(Yaşar Üniv.) , ◆Prof.Dr. Bünyamin DURAN (MCBÜ), ◆Doç.Dr. Birol ERKAN(Uşak Üniv.), ◆Doç.Dr.Engin Deniz ERİŞ(DEÜ) ◆Doç.Dr. Mustafa GERŞİL (MCBÜ), ◆Prof.Dr. Ramazan GÖKBUNAR(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Ali Rıza GÖKBUNAR(MCBÜ),◆Doç.Dr. Asena ALTIN GÜLOVA(MCBÜ), ◆Doç.Dr.Yusuf GÜMÜŞ(DEÜ),◆Prof.Dr. Şevkinaz GÜMÜŞOĞLU(Yaşar Üniv.) , ◆Prof.Dr. Turan GÜNDÜZ(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Şule GÜNEŞ(ODTÜ), ◆Doç.Dr. Ceyhan GÜRKAN(Ankara Üniv.) , ◆Prof.Dr. Demet GÜRÜZ(Ege Üniv.) , ◆Doç.Dr. C.Erdem HEPAKTAN(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Şule İŞİN(Ege Üniv.) , ◆Doç.Dr. Sevilay KAHRAMAN(ODTÜ), ◆Doç.Dr. Hamza KAHRİMAN(ADÜ) ◆Doç. Dr. İbrahim Emre KARAA (MCBÜ) ◆Prof.Dr. Metin KARADAĞ(Ege Üniv.) ◆Prof.Dr. Oğuz KARADENİZ(PAU.), ◆Doç.Dr. Kadir KARAGÖZ (MCBÜ), ◆Doç.Dr.Elif KARAOŞMANOĞLU(İTÜ), ◆Prof.Dr. Fehmi KARASIOĞLU(Selçuk Üniv.) , ◆Prof.Dr. Mahmut KARGIN (MCBÜ), ◆Doç.Dr. Sibel KARGIN(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Burak KARTAL(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Koray KAYALIDERE(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Gül KAYALIDERE(MCBÜ), ◆Prof.Dr. C. Yenil KESBİÇ(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Rıdvan KESKİN (MCBÜ), ◆Prof.Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ(DEÜ), ◆Prof.Dr. Birol KOVANCILAR(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Sasho KOZUHAROV (Uni. of Tourism and Management), ◆Doç.Dr. Çağrı KÖROĞLU(ADÜ), ◆Prof.Dr. Asilbek KULMIRZAEV(Kyrgyz Turkish Manas Uni.) , ◆Prof.Dr. Önder KUTLU(Selçuk Üniv.)◆ Doç. Dr. Yasin ŞEHİTOĞLU (YTÜ) ◆Prof.Dr. Mustafa MIYNAT(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Sinan NARDALI(İKÇÜ.) , ◆Doç. Dr. Abdülmecid NUREDİN (Int. Vision Uni.) , ◆Prof.Dr. Semra ÖNCÜ(MCBÜ), ◆Doç.Dr. S. Mustafa ÖNEN(İnönü Üniv.) , ◆Prof.Dr. Nimet ÖNÜR (Ege Üniv.) , ◆Prof.Dr. Ersan ÖZ(PAU.) , ◆Doç.Dr. Melih ÖZÇALIK (MCBÜ), ◆Doç.Dr. Tuncer ÖZDİL(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Ahmet ÖZEN(DEÜ), ◆Doç.Dr. Buğra ÖZER(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Hüseyin ÖZGÜR(PAU.), ◆Prof.Dr. Özlem Atay ÖZKANLI(Ankara Üniv.) ◆Doç.Dr. Hatice ÖZKOÇ(Muğla Üniv.) , ◆Doç.Dr. Nezih Metin ÖZMUTAF(İKÇÜ.) ◆Doç.Dr. Bülent ÖZMEN(Gazi Üniv.) , ◆Prof.Dr. Tülay ÖZÜERMAN(DEÜ), ◆Prof.Dr. Mustafa SAKAL(DEÜ), ◆Prof.Dr. Meral SAYGUN (KKÜ) ◆Prof.Dr. Mehmet SARILIK(Sakarya Üniv.) , ◆Doç.Dr.Zümrüt ECEVİT SATI (İstanbul Üniv.) ◆Prof.Dr. Sibel SELİM (MCBÜ), ◆Doç.Dr. Çiğdem SOFYALIOĞLU(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Haluk SOYUER(Ege Üniv.) , ◆Prof.Dr. Ali ŞAHİN(Selçuk Üniv.) , ◆Prof.Dr. Ayşe ŞAHİN(Mersin Üniv.) , ◆Doç.Dr. Hande ŞAHİN(IDU), ◆Doç. Dr. İskender PEKER(Gümüşhane Üniv.) , ◆Prof.Dr. Mustafa TEPECİ(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Mirko TRIFUNOSKI (Fon Uni.) , ◆Doç.Dr. Hakan TURGUT (Başkent Üniv.) ◆Prof.Dr. Kamil TÜGEN(DEÜ), ◆Prof.Dr. Aslı TÜREL (İstanbul Üniv.) , ◆Doç.Dr. Mehmet UMUTLU(Yaşar Üniv.) , ◆Prof.Dr. Anarkul URDALETOVA (Kyrgyz Turkish Manas Uni.) , ◆Doç.Dr. Alparslan UĞUR (KKU), ◆Prof.Dr. Utku UTKULU(DEÜ), ◆Prof.Dr. Yeter Demir USLU(İ.M.Ü.) ◆Prof.Dr. Doğan UYSAL(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Yaşar UYSAL(DEÜ), ◆Prof.Dr. Agah Sinan ÜNSAR(Trakya Üniv.) , ◆Doç.Dr. Aylin ÜNAL(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Sevap ÜNAL(İKÇÜ.) , ◆Prof.Dr. Seyfettin ÜNAL(DPÜ), ◆Prof.Dr. Sevinç ÜRETEK(Başkent Üniv.) , ◆Doç.Dr. Ketii VENTURA(Ege Üniv.) , ◆Doç.Dr. Selçuk YALÇIN (DPÜ), ◆Doç.Dr.Hakan YALÇINKAYA(MCBÜ),◆Prof.Dr. Halit YANIKKAYA(GYTE), ◆Prof.Dr. Attila YAPRAK(Wayne State Univ.) , ◆Prof.Dr. Kaan YARALIOĞLU(DEÜ), ◆Doç.Dr.Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE(PAU), ◆Doç.Dr. Ayşe N. YERELİ(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Hüseyin YILMAZ(Uşak Üniv.) , ◆Prof.Dr. KoncaYUMLU(Ege Üniv.) , ◆Prof.Dr.Hilmi YÜKSEL(DEÜ), ◆Doç.Dr. Yusuf ZORBA(DEÜ) ◆Doç.Dr. Gülay TOZKOPARAN(DEÜ) ◆Doç.Dr. Arman Zafer YALÇIN (BAÜ)

İletişim Adresi:

Prof.Dr. A. Kemal ÇELEBİ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Şehit Prof.Dr. İlhan Varank Kampüsü 45140, Yunusemre, Manisa URL: <https://dergipark.org.tr/yonveek>

Yönetim ve Ekonomi yılda üç sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergimiz **EconLit**, **EBSCO**, **ULAKBİM** Sosyal Bilimler, **DergiPark**, **ASOS**, **DOAJ**, **Index Copernicus**, **ProQuest** ve **SOBİAD** veri tabanına kayıtlıdır.

Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir, yayınlayan kurumu bağlamaz.

©Copyright: MCBÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi – Aralık 2019 Basım Yeri: M.C.B.Ü Matbaası – MANİSA

Tel: 0 (236) 201 80 44

Fax: 0 (236) 201 80 10

E-mail: iibf-dergi@cbu.edu.tr

JOURNAL OF MANAGEMENT AND ECONOMICS (E-ISSN-2458-8253) / (ISSN-1302-0064)

Owner:

The Faculty of Dean
Prof.Dr. Mustafa MIYNAT

Editors:

Prof.Dr. A. Kemal ÇELEBİ
Assoc. Prof.Dr. Coşkun ÇILBANT Assoc. Prof.Dr. Serkan CURA

Editorial Board:

Prof.Dr. A. Kemal ÇELEBİ Prof.Dr. Mustafa MIYNAT
Prof.Dr. Hüseyin AKTAŞ Prof.Dr. Sibel SELİM
Assoc. Prof.Dr. C. Erdem HEPAKTAN Prof.Dr. Serhat BAŞTAN
Assoc. Prof.Dr. Tuncer ÖZDİL Assoc. Prof.Dr. İlkey DİLBİR

Secretariat:

Res. Assist. Osman GÜLDEN
Res. Assist. Abdullah MARUFOĞLU Res. Assist. Fatin Şevki BULUT

Advisory Board

◆Prof.Dr. İbrahim Atilla ACAR(İKÇÜ.) ◆Doç.Dr. Nejla ADANUR AKLAN(Uludağ Üniv.) ◆Doç.Dr. Tekin AKDEMİR (YBU),◆Doç.Dr. Yılmaz AKGÜNDÜZ(DEÜ), ◆Prof.Dr. Belgin AKIN(Selçuk Üniv.) ◆Prof.Dr. C.Can AKTAN(DEÜ),◆Doç.Dr.Hakkı AKTAŞ(Istanbul Üniv.) ◆Prof.Dr. Hüseyin AKTAŞ(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Rabia AKTAŞ(MCBÜ), ◆Doç.Dr.Rasim AKPINAR(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Mehmet AKTEL(SDÜ), ◆Prof.Dr. Volkan ALPTEKİN(İKÇÜ.), ◆Prof.Dr. Asuman ALTAY(DEÜ), ◆Doç.Dr.Burcu ARACIOĞLU(Ege Üniv.), ◆Prof.Dr. Zeynep ARIKAN(DEÜ), ◆Doç.Dr. Alper ARISOY(DEÜ), ◆Prof.Dr. Tuncer ASUNAKUTLU(YBU), ◆Prof.Dr.Hakan AY(DEÜ), ◆Prof.Dr. Abdurrahman AYHAN(Muğla Üniv.), ◆Prof.Dr. Oğuzhan AYDEMİR(NKÜ.) ◆Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI (ADÜ) ◆Doç.Dr. Zübeyir BAĞCI(PAU) ◆Prof.Dr. Salih BARIŞIK (GOP), ◆Prof.Dr. Süleyman BARUTÇU (PAU) ◆Doç.Dr. Serhat BAŞTAN(MCBÜ),◆Prof.Dr. Orhan BATMAN(Sakarya Üniv.) , ◆Prof.Dr. Servet BAYINDIR (Istanbul Üniv.), ◆Prof.Dr. Haluk BENGÜ (Niğde Ömer Halisdemir Üniv.). Doç. Dr. H. Senem GÖL BEŞER (Yeditepe Üniv.) ◆Prof.Dr. Faruk BİLİR (Selçuk Üniv.), ◆Doç. Dr. Öznur BOZKURT(Düzce Üniv.) ◆Doç.Dr. Zekî Atıl BULUT(DEÜ) ◆Prof.Dr. Tülin CANBAY(MCBÜ), ◆Prof.Dr. A.Güldem CERİT(DEÜ), ◆Doç.Dr. Cenap ÇAKMAK(Osmangazi Üniv.), ◆Doç.Dr. Serkan CURA (MCBÜ), ◆Prof.Dr. Tamer ÇAVUŞGİL(Michigan State Univ.), ◆Prof.Dr. A. Kemal ÇELEBİ(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Coşkun ÇILBANT (MCBÜ), ◆Prof.Dr.Ayla ÖZHAN DEDEOĞLU(Ege Üniv.), ◆Prof.Dr. Ertuğrul DELİKTAŞ(İKÇÜ.) ◆Prof.Dr. Nevin DEMİRBAŞ(Ege Üniv.), ◆Doç.Dr. İlkey DİLBİR(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Serkan DİRLİK(MÜ) (YBU) ◆Doç.Dr. Mesut DOĞAN(AKÜ) ◆Doç.Dr. M.Gürol DURAK(Yaşar Üniv.), ◆Prof.Dr. Bünyamin DURAN (MCBÜ), ◆Doç.Dr. Birol ERKAN(Uşak Üniv.), ◆Doç.Dr.Engin Deniz ERİŞ(DEÜ) ◆Doç.Dr. Mustafa GERŞİL (MCBÜ), ◆Prof.Dr. Ramazan GÖKBUNAR(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Ali Rıza GÖKBUNAR(MCBÜ),◆Doç.Dr. Asena ALTIN GÜLOVA(MCBÜ), ◆Doç.Dr.Yusuf GÜMÜŞ(DEÜ),◆Prof.Dr. Şevkinaz GÜMÜŞOĞLU(Yaşar Üniv.), ◆Prof.Dr. Turan GÜNDÜZ(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Şule GÜNEŞ(ODTÜ), ◆Doç.Dr. Ceyhan GÜRKAN(Ankara Üniv.), ◆Prof.Dr. Demet GÜRÜZ(Ege Üniv.), ◆Doç.Dr. C.Erdem HEPAKTAN(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Şule İŞİN(Ege Üniv.), ◆Doç.Dr. Seyilay KAHRAMAN(ODTÜ), ◆Doç.Dr.Hamza KAHRIMAN(ADÜ) ◆Doç. Dr. İbrahim Emre KARAA (MCBÜ) ◆Prof.Dr. Metin KARADAĞ(Ege Üniv.) ◆Prof.Dr. Oğuz KARADENİZ(PAU), ◆Doç.Dr. Kadir KARAGÖZ (MCBÜ), ◆Doç.Dr.Elif KARAOSMANOĞLU(İTÜ), ◆Prof.Dr. Feri Fehmi KARASIOĞLU(Selçuk Üniv.), ◆Prof.Dr. Mahmut KARGIN (MCBÜ), ◆Doç.Dr. Sibel KARĞIN(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Burak KARTAL(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Koray KAYALIDERE(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Gül KAYALIDERE(MCBÜ), ◆Prof.Dr. C. Yenal KESBİÇ(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Ridvan KESKİN (MCBÜ), ◆Prof.Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ(DEÜ), ◆Prof.Dr. Birol KOVANCILAR(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Sasho KOZUHAROV (Uni. of Tourism and Management), ◆Doç.Dr.Çağrı KÖROĞLU(ADÜ), ◆Prof.Dr. Asilbek KULMIRZAEV(Kyrgyz Turkish Manas Uni.), ◆Prof.Dr. Önder KUTLU(Selçuk Üniv.), ◆Doç.Dr. Yasin ŞEHİTOĞLU (YTÜ) ◆Prof.Dr. Mustafa MIYNAT(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Sinan NARDALI(İKÇÜ.), ◆Doç.Dr. Abdülmeccid NUREDİN (Int. Vision Uni.), ◆Prof.Dr. Semra ÖNCÜ(MCBÜ), ◆Doç.Dr. S. Mustafa ÖNEN(İnönü Üniv.), ◆Prof.Dr. Nimet ÖNÜR (Ege Üniv.), ◆Prof.Dr. Ersan ÖZ(PAU), ◆Doç.Dr. Melih ÖZÇALIK (MCBÜ), ◆Doç.Dr. Tuncer ÖZDİL(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Ahmet ÖZEN(DEÜ), ◆Doç.Dr. Buğra ÖZER(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Hüseyin ÖZGÜR(PAU), ◆Prof.Dr. Özlem Atay ÖZKANLI(Ankara Üniv.) ◆Doç.Dr. Hatice ÖZKOÇ(Muğla Üniv.), ◆Doç.Dr. Nezih Metin ÖZMUTAF(İKÇÜ.) ◆Doç.Dr. Bülent ÖZMEN(Gazi Üniv.), ◆Prof.Dr. Tülay ÖZÜERMAN(DEÜ), ◆Prof.Dr. Mustafa SAKAL(DEÜ), ◆Prof.Dr. Meral SAYGUN (KKÜ) ◆Prof.Dr. Mehmet SARIŞIK(Sakarya Üniv.), ◆Doç.Dr.Zümrüt ECEVİT SATI (Istanbul Üniv.) ◆Prof.Dr. Sibel SELİM (MCBÜ), ◆Doç.Dr. Çiğdem SOFYALIOĞLU(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Haluk SOYUER(Ege Üniv.), ◆Prof.Dr. Ali ŞAHİN(Selçuk Üniv.), ◆Prof.Dr. Ayşe ŞAHİN(Mersin Üniv.), ◆Doç.Dr. Hande ŞAHİN(İDU), ◆Doç. Dr. İskender PEKER(Gümüshane Üniv.), ◆Prof.Dr. Mustafa TEPECİ(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Mirko TRIFUNOSKI (Fon Uni.), ◆Doç.Dr. Hakan TURGUT (Başkent Üniv.) ◆Prof.Dr. Kamil TÜĞEN(DEÜ), ◆Prof.Dr. Aslı TÜREL (Istanbul Üniv.), ◆Doç.Dr. Mehmet UMUTLU(Yaşar Üniv.), ◆Prof.Dr. Anarkul URDALETOVA (Kyrgyz Turkish Manas Uni.), ◆Doç.Dr. Alparslan UĞUR (KKU), ◆Prof.Dr. Utku UTKULU(DEÜ), ◆Prof.Dr. Yeter Demir USLU(L.M.Ü) ◆Prof.Dr. Doğan UYSAL(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Yaşar UYSAL(DEÜ), ◆Prof.Dr. Agha Sinan ÜNSAR(Trakya Üniv.), ◆Doç.Dr. Aylin ÜNAL(MCBÜ), ◆Prof.Dr. Sevta ÜNAL(İKÇÜ.), ◆Prof.Dr. Seyfettin ÜNAL(DPÜ), ◆Prof.Dr. Sevinç ÜRETEN(Başkent Üniv.), ◆Doç.Dr. Ketü VENTURA(Ege Üniv.), ◆Doç.Dr. Selçuk YALÇIN (DPÜ), ◆Doç.Dr.Hakan YALÇINKAYA(MCBÜ),◆Prof.Dr. Halit YANIKKAYA(GYTE), ◆Prof.Dr. Atilla YAPRAK(Wayne State Univ.), ◆Prof.Dr. Kaan YARALIOĞLU(DEÜ), ◆Doç.Dr.Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE(PAU), ◆Doç.Dr. Ayşe N. YERELİ(MCBÜ), ◆Doç.Dr. Hüseyin YILMAZ(Uşak Üniv.), ◆Prof.Dr. Konca YUMLU(Ege Üniv.), ◆Prof.Dr.Hilmi YÜKSEL(DEÜ), ◆Doç.Dr. Yusuf ZORBA(DEÜ) ◆Doç.Dr. Gülay TOZKOPARAN(DEÜ) ◆Doç.Dr. Arman Zafer YALÇIN (BAÜ)

Contact:

Prof.Dr. A. Kemal ÇELEBİ
Manisa Celal Bayar University
The Faculty of Economic and Administrative Sciences
Şehit Prof.Dr. İlhan Varank Kampüsü 45140, Yunussemre, MANİSA URL: <https://dergipark.org.tr/yonveek>

Tel: 0 (236) 201 80 44

Fax: 0 (236) 201 20 10

e-mail: iibf-dergi@cbu.edu.tr

The Journal of Management and Economics is an international refereed journal published thrice a year. The Journal of Management and Economics is indexed in **EconLit**, **EBSCO**, **ULAKBİM**, **DergiPark**, **ASOS**, **DOAJ**, **Index Copernicus**, **ProQuest** and **SOBIAD**.
The author(s) is (are) the sole responsible for the opinion and views stated in the articles.

©Copyright: MCBU The Faculty of Economic and Administrative Sciences – December 2019

YÖNETİM VE EKONOMİ

MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl: 2019 Cilt: 26 Sayı: 3 E-ISSN-2458-8253 / ISSN-1302-0064

İÇİNDEKİLER

Ahmet Hamdi AYDIN Ömer ÇAMUR	Nitelikli Kamu Görevlisi Yetiştirme: Ahlak Eksenli Bir Değerlendirme..	711
Ahmet Tayfur AKCAN Kubilay Çağrı YILMAZ Volkan ALPTEKİN	Seçilmiş OECD Ülkelerinde İşsizlik ve Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Veri Yöntemiyle Analizi.....	727
Ayşe ATILGAN YAŞA Kâmil TÜĞEN	İlişkisel Sözleşmeler Bağlamında Vatandaş Güveni ve Devlet Bütçesi: OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırması.....	745
Burcu GEDİZ ORAL Tuğba ARPAZLI FAZLILAR	Neoliberalizm ve Yerel Yönetişim Bağlamında Kamu Özel Sektör İşbirliklerinin Yerel Girişimcilik Üzerine Etkileri.....	763
Efdal POLAT	İşsizlik ile Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye'deki Düzey-2 Bölgeleri İçin Ampirik Bir Analiz.....	783
Hakan ARACI Ece ÇEVİK ÖZCAN	Adli Muhasebe: Adli Muhasebecilik Mesleği Yetkinlikleri, Önemi Ve Türkiye'deki Yeri.....	801
Hüseyin ÇAVDAR Sevinç GÜLER ÖZÇALIK	İşletme Performanslarının Karşılaştırılması: BIST'te Promethee Yöntemiyle Bir Uygulama.....	815
İsmail CANÖZ Aylin ERDOĞDU	Sektörel Güven Endeksleri ve BİST Sektör Endeksleri Arasındaki İlişkilerin Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Analizi.....	833
Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ Hakkı ODABAŞ Yunus Emre YAYLA	OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları İle Kalkınma Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi.....	851
Mehmet ALTUNTAŞ	Rezerv Opsiyonu Mekanizması Ve Kredi İlişkisi.....	867
Melissa CAGLE Ahmet ÖZEN	Girişimcilik Yönelimi ve Finansal Performans İlişkinin Araştırılmasında Aile Şirketlerinin Moderatör Rolü.....	879
Mustafa MACİT Arif Selim EREN Mesut KARAMAN İbrahim Enes DEMİR	Çalışma Yaşamı Kalitesi Ölçeği Geçerlilik Güvenirlik Çalışması: Sağlık Çalışanlarında Bir Uygulama.....	903
Mustafa Necati ÇOBAN	Tokat İlinin Kentsel Rekabet Edebilirliğinin TR83 Bölgesi Kapsamında Değerlendirilmesi.....	919
Ömer Erdem KOÇAK Serdar YENER	Lidere Güven Algısının İşyeri Yalnızlığı Üzerindeki Etkisinde Psikolojik Rahatlık Algısının Aracı Rolü.....	937
Ümmügülüm KOYUNCU Buket AKDÖL	Kültürel Zekanın Girişimcilik Yönelimine Etkisi: Laleli Pazarındaki Mikro Ölçekli İşletmelerde Bir Araştırma.....	955
Erratum	İşbirlikçi İnovasyon Ağlarındaki Kültürel Farklılıkların Analizi: Wikipedia Örneği.....	969
YAZIM KURALLARI VE YAYIN İLKELERİ.....		971

JOURNAL OF MANAGEMENT AND ECONOMICS

MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY THE FACULTY OF
ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL

Year: 2019 Volume: 26 Issue:3 E-ISSN-2458-8253 / ISSN-1302-0064

CONTENTS

Ahmet Hamdi AYDIN Ömer ÇAMUR	Training Competent Public Officials: An Ethics-Oriented Evaluation....	711
Ahmet Tayfur AKCAN Kubilay Çağrı YILMAZ Volkun ALPTEKİN	Analyzing Relationship Between Unemployment and Growth For Selected OECD Countries Through Panel Data.....	727
Ayşe ATILGAN YAŞA Kâmil TÜĞEN	Relations of Citizen Trust and Government Budget in Context of Relational Contracts: The Comparison of OECD Countries and Turkey..	745
Burcu GEDİZ ORAL Tuğba ARPAZLI FAZLILAR	The Effects Of Public Private Partnerships On Local Entrepreneurs In The Context Of Neoliberalism And Local Governance.....	763
Efdal POLAT	The Relation Between Unemployment and Inflation: An Empirical Analysis for NUTS-2 Regions in Turkey.....	783
Hakan ARACI Ece ÇEVİK ÖZCAN	Forensic Accounting: Competencies and Importance of Forensic Accounting Profession and Position In Turkey	801
Hüseyin ÇAVDAR Sevinç GÜLER ÖZÇALIK	Comparison of Firm Performances: An Application on BIST with Promethee Method.....	815
İsmail CANÖZ Aylin ERDOĞDU	Symmetric and Asymmetric Causality Analysis of the Relationships between Sectoral Confidence Indices and ISE Sector Indices.....	833
Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ Hakkı ODABAŞ Yunus Emre YAYLA	Relationship Between Health Expenditures and Development In The OECD Countries: Panel Data Analysis.....	851
Mehmet ALTUNTAŞ	The Relationship Reserve Option Mechanism And Credit.....	867
Melissa CAGLE Ahmet ÖZEN	The Moderating Effect of Family Ownership on Entrepreneurial Orientation and Firm Performance	879
Mustafa MACİT Arif Selim EREN Mesut KARAMAN İbrahim Enes DEMİR	Validation and Reliability of Working Life Quality Questionnaire: An Application on Health Employees.....	903
Mustafa Necati ÇOBAN	The Evaluation of Urban Competitiveness of Tokat Province in the Scope of TR83 Region.....	919
Ömer Erdem KOÇAK Serdar YENER	The Mediation Role Of Psychological Safety On The Relationship Between Trust in Leader And Workplace Loneliness.....	937
Ümmügülsüm KOYUNCU Buket AKDÖL	The Effect Of Cultural Intelligence On Entrepreneurship Orientation: A Field Study Of Micro Enterprises In Istanbul Laleli Market.....	955
Erratum	Analysis of Cultural Differences in Collaborative Innovation Networks: Wikipedia.....	969
GUIDELİNES FOR SUBMITTING ARTICLES.....		971

Nitelikli Kamu Görevlisi Yetiştirme: Ahlak Eksenli Bir Değerlendirme

Ahmet Hamdi AYDIN* Ömer ÇAMUR**

ÖZ

Kamu yönetimi, devletin en önemli araçlarından biri olarak, vatandaşların ortak nitelikteki ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla oluşturulan oldukça önemli bir yapıdır. Sunduğu hizmetlerle haklin yaşamı üzerinde doğrudan etkili olan kamu yönetimi, kendisinden beklenen görevleri yerine getirebilmek için birçok unsura ihtiyaç duymaktadır. Kamu görevlisi de kamu yönetiminin çok önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Kamu görevlisi kamu yönetiminde insan unsurunu ifade etmektedir. İnsan unsurundan elde edilecek başarı kamu yönetiminin başarısını doğrudan etkilemektedir. Çünkü insan unsuru kamu yönetiminin diğer tüm unsurlarını yönetsel süreçte verimli veya verimsiz kılabilmesinden dolayı oldukça önemli bir yere sahiptir. İnsan unsurundan başarının elde edilmesi ise ahlakı gerekli kılmaktadır. Zira ahlak, tüm tarihsel dönemlerde nitelikli insan profilinin oluşturulması hususunda üzerinde birliktelik sağlanan temel değerlerin başında gelmektedir. Ahlak, iyi ve doğru temelinde insanın bireysel anlamda yetkinliğe ulaşmasını ve nihayetinde kamil bir toplumun inşasını amaçlamaktadır. Ahlakın bu amacı aynı zamanda kamu yönetiminde nitelikli kamu görevlisi yetiştirebilmenin de anahtarıdır. Bu bilgiler ışığında yapılan bu çalışmada öncelikle 'ahlak', 'kamu yönetimi' ve 'kamu görevlisi' kavramları açıklanacaktır. Çalışmanın devamında ise ahlakın nitelikli kamu görevlisi yetiştirmedeki önemi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Kamu Görevlisi, Kamu Yönetimi

JEL Sınıflandırması: M12, H83

Training Competent Public Officials: An Ethics-Oriented Evaluation

ABSTRACT

Public administration, as one of the primary means of the state, is a highly important structure established to meet common needs of citizens. Having a direct impact on people's life with the services it provides, public administration requires many elements to perform duties expected of it. Public officials constitute a vital part of public administration. They represent human factor in public administration. Accomplishment gained through human factor affects the success of public administration directly, because human factor has a significant place due to its ability to render all the other factors in public administration productive or unproductive in the administrative process. Ethics is essential for success through human factor; because ethics is the primary basic value that is agreed on to create a qualified individual profile in all historical periods. Ethics aims for humans to achieve individual competence on the basis of good and right, and to build a perfect society ultimately. This aim of ethics is also key to raising qualified public officials in public administration. In view of such information, this study first explains the concepts of 'ethics', 'public administration'

* Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ahaydin@ksu.edu.tr, ORCID bilgisi: 0000-0002-1886-7951

** Dr. Öğretim Üyesi, Bingöl Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ocamur@bingol.edu.tr, ORCID bilgisi: 0000-0001-6447-1475

(Makale Gönderim Tarihi:18.05.2019 / Yayına Kabul Tarihi:03.12.2019)

Doi Number: 10.18657/yonveek.567301

Makale Türü: Araştırma Makalesi

and 'public official'. The study then attempts to indicate the important role of ethics in training competent public officials.

Key Words: Ethics, Public Official, Public Administration

JEL Classification: M12, H83

GİRİŞ

Ahlak, iyi ve doğru temelinde en iyi yaşama ve davranış biçimini ortaya koyan ve ideal hayatın temeli olan davranış kurallarıdır. Ahlak insanın iyi özellikler kazanarak faziletleri elde etmesini ve kötülüklerden uzaklaşmasını sağlamaya çalışan hem bireysel hem de toplumsal bir değerdir. Ahlak insana bireysel yaşamda rehberlik ederek insanın yetkinliğe ulaşmasını ve nihayetinde toplumsal huzurun sağlanmasını amaçlayan yegane unsurdur. Ahlakın sahip olduğu bu amaç kamu yönetimi için ayrıca önemlidir.

Kamu yönetimi vatandaşların ihtiyaç duyduğu hizmetlerin üretilmesi amacıyla faaliyet göstermektedir. Kamu yönetimi kendisinden beklenen hizmetleri üretebilmesi için çeşitli elemanlara ihtiyaç duymaktadır. Kamu yönetiminin en önemli elemanlarından birini kamu görevlileri oluşturmaktadır. Kamu yönetiminde insan unsurunun diğer tüm unsurları da etkileyebilecek nitelikte bir eleman olması, diğer tüm elemanları yönetsel faaliyet sürecinde verimli ve verimsiz kılabilmesi, belirlenen amaçlar doğrultusunda yönetim faaliyetini gerçekleştirebilmesi gibi özelliklerinden dolayı, insan unsuru, kamu yönetimi içerisindeki yerini ve önemini daima korumuştur ve korumaktadır.

İnsan unsuru, kamu yönetiminde kamu görevlisi veya kamu personeli olarak adlandırılmaktadır. Kamu personeli çok geniş bir anlamı ile devlete ait tüm kurumlarda çalışan ve hukuki durumları itibarıyla birbirlerinden farklı olan tüm görevlileri ifade etmektedir. Kamu personeli, kamu yönetiminin amacı doğrultusunda faaliyet göstermesinde doğrudan etkili olan önemli bir unsurdur.

Kamu yönetiminde insan unsurunun etkin bir şekilde kullanılması, insanın nitelikli bir hale gelmesi ile mümkündür. İnsanın nitelikli bir hale gelmesi ise sahip olduğu tüm özelliklerinin yanı sıra ahlakı gerekli kılmaktadır. Zira kamu yönetiminde ahlaki faziletleri kendisinde bulundurmayan bireyler kamu yönetiminin faaliyetlerinin aksamasına ve gerek kamusal gerekse toplumsal yaşamda birçok sorunun yaşanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla verimli bir kamu yönetimi için yetiştirilen kamu görevlisinin ahlaki niteliklere sahip olması gerekmektedir.

Bu çalışmada öncelikle ahlak, kamu yönetimi ve kamu görevlisi kavramlarının ne anlama geldikleri açıklanacaktır. Çalışmanın devamında ise nitelikli kamu görevlisi yetiştirme hususu ahlak ekseninde incelenecek ve ahlakın nitelikli personel yetiştirilmesindeki önemi tartışılacaktır.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Ahlak

Ahlak, insanlığın var oluşuyla birlikte varlığını devam ettiren, hem insani hem de felsefi bir konudur. Hatta diyebiliriz ki, ilk peygamber Hz. Adem'e Allah (c.c.) tarafından gönderilen ilahi emirlerle birlikte ahlak kuralları daima var olmuştur (Erdem, 1990: 225). Tüm ulusların yaşamlarında ahlaki açıdan, neyin

ödül ve övgüye değer olduğu veya tersine neyin kötü ve itilmesi gereken bir şey olarak belirtildiğini bildiren anlatımlar bulunmaktadır. Bütün dinler, dünya görüşleri, hukuki düzenler, töreler ve alışkanlıklar, insanların neyi yapmaları ve neyi yapmamaları gerektiği üzerine birtakım inanışlarla doludur (Heimsoeth, 1978: 12). Görüldüğü üzere insanlar, ilk medeniyetlerin kuruluşundan beri, kendi hareketlerinin değerlendirilmesi temeline dayanan ahlak ile uğraşmışlardır. Sokrates tarafından temelleri atılan ve değerler felsefesinin önemli bir dalı olan ahlaka, yaşamımızın her anında olmakla birlikte her tarihsel dönemde ve her insan topluluğunda mutlaka rastlanmaktadır (Topçu, 2015a: 15; Doğan, 2014: 115; Özlem, 2004: 17-18).

Böylesi eski ve üzerinde çokça düşünülmüş olan bir kavramın ne olduğunun ortaya konması elbette zordur. Kavramın farklı disiplinler tarafından incelenmesi durumu daha da karmaşık kılmaktadır. Lakin tarihsel süreç içerisinde ahlak ile ilgili ortaya konan düşünceler bizlere ahlakın ne olduğu ile ilgili geniş bilgiler sunmaktadır. Kelime olarak dilimize Arapçadan geçen ve “hulk” kelimesinin çoğulu olan ahlak, tabiat, huy ve karakter gibi anlamlara gelmektedir (Akseki, 2016: 26).

Ahlak kavramı kelime anlamının ötesinde deruni bir nitelik arz eden ender kavramlardan biridir. İlk çağlardan günümüze kadar gerek bireysel yaşamın gerekse bir bütün olarak toplumsal yaşamın temelini oluşturan bir kavram olarak varlığını sürdürmüştür. Ahlak, temelde bireysel yetkinliğe ulaşma, sonrasında ise bireysel yetkinliğe ulaşmış bireylerden kemal bir toplumun inşasına kadar uzanan geniş bir olguyu ifade etmektedir. Nitekim tarihsel süreç içerisinde ahlak ile ilgili düşünceler ortaya koyan Sokrates, Platon, Aristoteles, Farabi, İbn Haldun, Gazali, İbn Sina, Nasıruddin Tusi, Kınalızade Ali Çelebi ve birçok diğer düşünürün üzerinde uzlaştıkları temel unsur bu olmaktadır. Bu hali ile ahlak, Cevizci'nin ifadeleriyle, “toplumların ayrılmaz bir parçasını oluşturan, hatta bu toplumlarda yaşayan insanların sadece birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemek açısından değil, fakat bir bütün olarak dünyalarını şekillendirmek yönünden de büyük bir önem arz eden manevi yapıyı” ifade etmektedir (2018: 16).

Ahlak ile ilgili birçok tanımda bulunmak mümkündür. En iyi yaşama ve davranış biçimini ortaya koymaya çalışan, iyiliğin ve ideal hayatın temeli olan ahlak, öncelikle, iyi-kötü değerlerinin ortaya koyduğu tutum ve davranış kurallarını ifade etmektedir (Bulut, 1996: 97; Kalın, 2015: 100).

Ahlak, insanda doğuştan var olan, terbiye ile değişmeye ve düzelmeye elverişli bulunan belli bir takım ruhi ve kalbi hal ve nitelikleri ifade etmektedir (Uludağ, 2018: 13).

Ahlak, insanı iyi özellikler edinmeye sevk eden, faziletleri kazanmaya ve kötülüklerden uzaklaşmaya yönelten ve bu yolda ona rehberlik eden bir yoldur (Mahfuzi, 2015: 16).

Ahlak, “belli bir dönemde belli insan topluluklarınınca benimsenmiş olan, bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının, ilkelerinin toplamı”dır (Akarsu, 1998: 18).

Bir başka tanıma göre ahlak, “tek kişinin veya bir insan topluluğunun belli bir tarihsel dönemde belli türden eğilim, düşünce, inanç, töre, alışkanlık, görenek vb. ve bunlarda içerilmiş olan değer, buyruk, norm ve yasaklara göre düzenlenmiş ve bu haliyle gelenekleşmiş, yerleşmiş yaşama biçimi”dir (Özlem, 2004: 16-17).

Her ne kadar yazın literatüründe ahlak ile ilgili yapılmış tanımlarda ahlakın belirli bir dönemde ve belirli bir topluluk için geçerli olduğu ifade edilse de ahlakın evrensel bir yönü de bulunmaktadır. Zira Güngör’e (1997: 32) göre adaletli davranmak, dürüst olmak, düşkünlere yardım etmek gibi her çağda ve zamanda geçerli olan mutlak ahlaki öğeler bulunmaktadır.

Özetle ifade etmek gerekirse ahlakın dört farklı alana denk düştüğü görülmektedir. Bunlardan ilki, ahlakın toplum tarafından konmuş ve benimsenmiş davranışların tamamı olduğu; ikincisi, belli kurallara bağlı olarak sergilenen davranışların tümü; üçüncüsü, pek nadir kullanılan törebilimi; dördüncüsü ise, ahlakın bir felsefe, yani etik olduğudur (Gündüz, 2016: 3).

Ahlak, kural koyucu bir tutum ile davranışlarımıza yön vermeye çalışır. Bu özelliğinden dolayı ona eylem felsefesi de denilebilmektedir. Ahlak insanlara bir takım eylem biçimlerinin varlığını duyurur ve uyulması gereken formüller geliştirir. Ahlak, “iyi” kavramının belirlenmesinde bireysel sorumlulukları veya yükümlülükleri tartışır ve insana bugünü ve geleceğiyle ilgili doğruları göstermeye çalışır (Timuçin, 2010: 17-18).

İbn Haldun’a göre insanlar yaşayabilmek ve varlıklarını sürdürebilmek ve temel nitelikteki ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bir araya gelmektedirler (İbn Haldun, 2011: 417). İbn Haldun bu durumun neticesini insanın toplumsal bir varlık olmasına bağlamıştır. Dolayısıyla ahlak, insanın toplumsal bir varlık olmasının zorunlu bir sonucudur. Çünkü ahlakın konusu, diğer insanlarla kurmuş olduğumuz ilişkilerdir (D’Alembert, 2000: 62). Bu doğrultuda ifade edilebilir ki ahlakın temel amacı, kendimizde ve başkalarında insanı geliştirmek ve insana gerçekten yararlı hayat şartlarını sağlamaktır (Meriç, 2008: 106). Bu durum öncelikle bireysel ve sonrasında ise toplumsal olarak kendisini göstermektedir. Şöyle ki ahlak, birinci şahısta bir değer taşır. Bu evrenseldir. Diğer bir ifade ile tüm insanlar için geçerlidir (Comte-Sponville, 2006: 22).

İnsan yaşamı için oldukça önemli olan ahlak, kamu yönetimi için de vazgeçilmez bir olgudur. Temelde vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla faaliyet gösteren kamu yönetimi, ahlaki bir bakış açısı ile desteklenmedikçe amacı doğrultusunda faaliyet gösteremez. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için “kamu yönetimi” kavramının ve kamu yönetiminin çok önemli bir unsuru olan “insan” unsurunun ne olduğunun ortaya konması gerekmektedir.

B. Kamu Yönetimi

Kamu yönetimi, insanların toplumsal bir hayat sürmelerinin doğal bir sonucudur ve kamu yönetiminin insanlık tarihi ile başlayan köklere sahip olduğu ifade edilebilir (Parlak, 2016: 7). Dolayısıyla kamu yönetimi tarihsel süreç

içerisinde üzerinde çokça düşünülmüş ve hakkında çeşitli düşünceler öne sürülmüş kavramlardan biridir. Bu durum kamu yönetiminin ne olduğu ile ilgili birçok bilginin varlığını beraberinde getirmektedir. Bunu düşünsel bir birikim süreci olarak değerlendirmek mümkündür. Lakin bu süreç bitmiş değildir ve varlığını güçlü bir şekilde devam ettirmektedir. Eryılmaz'a (2015: 9) göre toplumların hacim ve ilişkilerindeki yoğunluk bakımından genişlemesi kamu yönetiminin de yapı ve işleyiş olarak büyümesine ve görev alanının genişlemesine neden olmaktadır. Bu durum kamu yönetimi kavramının çok çeşitli tanımlarının yapılmasını gerekli kılmaktadır. Her bir tanım kamu yönetiminin çeşitli görünümünü yansıttığı gibi kamu yönetimi alanının çok kapsamlı ve güçlü bir alan olduğunu da göstermektedir.

Kamu yönetimi gerek teorik gerekse pratik olarak toplum, devlet ve hükümetin yapısı ve işleyişi olmak üzere geniş bir alan ile ilgilidir. Aralarında farklılıklar bulunmasına rağmen özel yönetim ile var olan ilişkisinden dolayı kamu yönetimi bazen özel yönetimi de kapsayacak biçimde tanımlanabilmektedir. Ancak White'ın "kamu yönetimi, kamu politikalarının uygulanması veya yerine getirilmesi amacıyla yapılan tüm uygulamalardan oluşur" ifadesi kamu yönetiminin mahiyetini belirten önemli bir düşüncedir (Aydın, 2016: 33). Bu düşünce doğrultusunda ifade edilebilir ki kamu yönetimi genel bir ifade ile devlet ve onun yürütme gücünün fonksiyonel alanını ifade etmektedir.

Kamu yönetimi çok basit bir tanıma göre devlet tarafından yönetim anlamına gelmektedir. Bu tanıma devlet teşkilatını oluşturan birimler ve kamu kurumları tarafından yönetim şeklinde anlamak gerekmektedir (Aydın, 2016: 37).

Kamu yönetimi, yönetimin belirli sınırları içerisinde bulunan spesifik bir alanı olarak tanımlanabilir. Bu alanda daha çok temsil yönü güçlü olan siyasal organlarca belirlenen kamu politikalarının yürütülmesi süreçleri görülmektedir (Tortop vd., 2017: 267).

Kamu yönetimi dar ve geniş anlamda tanımlanabilir. Dar anlamda kamu yönetimi, devletin faaliyet alanı içerisinde yalnızca "yürütme" alanına ilişkin yönetsel kuruluş ve faaliyetleri kapsamaktadır. Geniş anlamda ise, "yasama" ve "yargı" alanlarındaki yönetsel kuruluşlar ile faaliyetleri de kapsayan bir alanı ifade etmektedir (Gözübüyük, 2015: 1).

Kamu yönetiminin temelde yapısal ve işlevsel olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Kamu yönetiminin yapısal yönü, devletin örgütsel görünümü ile ilgilidir. Tüm devletler yasalarca belirlenen görevleri yerine getirebilmek için yerel ve ulusal düzeyde çeşitli örgütlenmelere gitmektedirler. Bu örgütlenme kamu yönetiminin yapısal boyutunu oluşturmaktadır. Kamu yönetiminin işlevsel yönü ise yasaları ve kamusal politikaları uygulama süreci ile ilgilidir. Genel kurallar bu süreç aracılığıyla özel olaylara uygulanarak kararlara dönüşürler (Turan, 2016: 55).

Kamu yönetimi ile ilgili yapılan tanımlar ve açıklamalar incelendiğinde kamu yönetiminin genel manada üç anlamı olduğu söylenebilir. Birincisi devlete veya kendisine bağlı kuruluşlarda çalışan kişilerin ve kümelerin davranışlarıyla

ilgili bir alan olduğu; ikincisi devletin sahip olduğu amaçları gerçekleştirecek biçimde bir araya gelmiş insan gücü ve araç-gereç ile bunların idaresi olduğu; üçüncüsü ise kamusal politikaların oluşturulmasında, siyasal karar organlarına teknik destek sağlayan ve bu politikaları uygulayan örgütler bütünü şeklinde tanımlamaktadır (Bozkurt vd., 1998: 133).

C. Kamu Görevlisi

Kamu yönetimi kendisinden beklenen hizmetleri üretebilmek için çeşitli elemanlara ihtiyaç duymaktadır. Vatandaşlara hizmet sunmakla ve kamusal düzeni kesintisiz olarak sürdürebilmekle görevli olan kamu yönetiminin, halk, örgüt, kamu politikası, norm düzeni, mali kaynak ve kamu görevlileri gibi elemanları bulunmaktadır. Şüphesiz sayılan elemanların hepsi kamu yönetimi için oldukça önemlidir ve ancak bu elemanların varlığı ile kamu yönetimi görevlerini yerine getirebilmektedir. Lakin kamu yönetiminde insan unsurunun diğer tüm unsurları da etkileyebilecek nitelikte bir eleman olması, diğer tüm elemanları yönetsel faaliyet sürecinde verimli ve verimsiz kılabilmesi, belirlenen amaçlar doğrultusunda yönetim faaliyetini gerçekleştirebilmesi gibi özelliklerinden dolayı, insan unsuru, kamu yönetimi içerisindeki yerini ve önemini daima korumuştur ve korumaktadır.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki ahlakın konusu insandır ve çalışmanın ahlak ile bağlantısından dolayı ‘insan’ kavramı ile ilgili gerekli bilgilerin verilmesi ve daha sonra kamu yönetimi ve kamu görevlisi açısından değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Şeriatî (1997: 8-9), çağdaş insan için temel sorunun yine insanın kendisi olduğu yargısından hareketle, insanın mutlaka tanımlanması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre insanın ne olduğunun ve ne olması gerektiğini kavrayamamak kültür, eğitim, öğretim, ahlak ve toplumsal ilişkileri düzeltme konusundaki bütün çabaları boşuna çıkarmaktadır.

İnsanın ne olduğu üzerinde birçok felsefî çalışma yapılmasına rağmen ortak bir kanıya varılamamıştır. Sözlük anlamı ile “toplum halinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneği olan, evreni bütün olarak kavrayabilen, bulguları sonucunda değiştirebilen ve biçimlendirebilen canlı” olarak ifade edilen insan, farklı açılardan incelenen kavramlardan biridir (www.tdk.gov.tr, 23.11.2018). Biyolojik açıdan insan, milyonlarca hücreden oluşmuş oldukça karmaşık bir organizasyonu ifade etmektedir. Fizyolojik açıdan insan hücre, doku, organ ve sistemlerden oluşan ve bu yapılar arasında iletişimin sinir sistemi ile sağlandığı yapıdır (Ünsal, 2017: 11).

Esasen insan kavramı ile ilgili olarak yapılan açıklamalar incelendiğinde, genellikle herkesin insanı kendi bakış açısı ve inancı doğrultusunda değerlendirdiği ve insanı bir tanıma oturtmaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin doğa bilimleri insanı doğanın bir uzantısı ve parçası olarak görmekte ve insanı da hayvan gibi ruhsal ve maddi olmak üzere iki bölümden oluşan bir canlı şeklinde tanımlamaktadırlar. Bu anlayışa göre hayvanlar ile insanlar arasında bir fark bulunmamaktadır (Aral, 2014: 17). Materyalistler açısından insan, imkanlarla donatılmış, üstün yetenekli ve şuurlu bir varlık olarak, bilinçsiz, doğaya tabi ve

sadece mekanik olarak ayarlanan bir canlı olarak değerlendirilmiştir. İnsan İslami açıdan değerlendirildiğinde ise tüm yaratılanlar içerisinde yaratılmışların en üstünü olan varlığı ifade etmektedir. Onun bu üstünlüğü, inanma, tefekkür, dürüstlük, toplumsal bir düzen oluşturabilme, gelişme, onur ve itibar kazanma gibi kendisine bahşedilen üstün ve ahlaki yetilerinden gelmektedir (Demir, 2000: 381-384).

Hangi açıdan ve düşünceden hareket edilirse edilsin insanın temel, değişmeyen ve diğer canlılardan ayrılan özellikleri bulunmaktadır. Bu özelliklerin başında akıl gelmektedir. Yani insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği akıl sahibi olmasıdır. Bu durum insanın gerek bireysel yaşamında gerekse toplumsal yaşamda diğer canlılarla olan ilişkisini düzenleyen temel unsurdur. Aklın yanı sıra insanın vicdanlı bir varlık olması da oldukça önemlidir. Zira vicdan terazisinde tartılmadan sergilenen davranışlar eksik kalmakta ve insanın ahlaki yetkinliğe ulaşması zorlaşmaktadır.

İnsan sosyal bir varlık olması nedeniyle toplumsal bir yaşam sürmek zorundadır. Toplumsal yaşamda ise bir mecburiyet olarak ihtiyaçlarını karşılayabilmek için birbirleriyle yardımlaşma, işbirliği, iş bölümü ve paylaşma gibi ilişkiler içerisinde bulunmaktadır (Denek, 2010: 33). Bu durum insanların sosyal kurumlar oluşturmalarını ve bu kurumlar eliyle ihtiyaçlarını karşılamalarını beraberinde getirmiştir. Kamu yönetimi de insanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturmuş oldukları en önemli kurumdur. Esasen insanlar ihtiyaçlarını bu kurumlar aracılığıyla yine insan eliyle karşılamaktadır. Yani kamu yönetiminin temelinde insan ve insan faaliyetleri bulunmaktadır. Öyle ki insanın olmadığı bir yönetimde ihtiyaçların giderilmesi mümkün değildir. Böylesi bir anlayış insansız bir kamu yönetiminin mümkün olamayacağını göstermektedir.

İnsan unsuru kamu yönetiminde kamu görevlisi olarak ifade edilmektedir. Kamu görevlisini hem dar hem de geniş anlamda tanımlamak mümkündür. Dar anlamda kamu görevlisi, devletin siyasal yapısını oluşturan görevliler dışında kalan asker ve sivil tüm çalışanları kapsamaktadır. Geniş anlamda kamu görevlisi ise devlet idaresindeki tüm kurumlarda çalışan ve hukuki durumları itibarıyla birbirlerinden farklı olan tüm görevlileri ifade etmektedir (TODAİE, 1987: 54; Akgüner, 2014: 40).

Her ülkede sosyal refah devleti anlayışının bir zorunluluğu olarak üretilmesi gereken mal ve hizmetlerin büyük bir kısmı kamu görevlileri eliyle yerine getirilmektedir. Bu durum kamu görevlilerinin bütün ülkelerde istihdamın önemli bir kısmını oluşturmasını sonuç vermiştir (Tutum, 1990: 32). Kamu görevlisine artan ihtiyaç günümüzde daha da fazla bir hale gelmiştir. Zira zamanında düşünülmeyen ve akla gelmeyen yeni, karmaşık ve çeşitli hizmet alanları ortaya çıkmakta ve bu hizmetlerin devlet tarafından yerine getirilmesi istenmektedir. Bu nedenle genelde devletin, özelde ise kamu yönetiminin hem sosyal düzenin sürdürülmesi hem de ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmesinin sağlanması gibi birçok görevi ortaya çıkmakta ve bu görevler yaşanan gelişmelerle birlikte de sürekli artmaktadır (Tortop, 1986: 33-34). Dolayısıyla

kamu görevlilerinin kamu yönetimi içerisindeki yeri de gittikçe önemli hale gelmektedir.

Kamu yönetimde başarının ve verimin en önemli unsurunu insan oluşturmaktadır (Erkin, 1969: 37). Bu nedenle bir kurumda sunulan mal ve hizmetlerde verimliliğin elde edilebilmesi, personele tevdi edilen görevlerin yerine getirilip getirilmemesine bağlıdır. Böylesi bir durum, kamu yönetimde görevli personelin görevin gerektirdiği niteliklere sahip olmasını gerektirmektedir. Kamu görevlisinin üzerine düşen sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirmesi ise ahlaki bir bakış açısını zorunlu kılmaktadır. Zira kamu yönetimde ahlaki faziletleri kendisinde bulundurmayan bireyler kamu yönetiminin faaliyetlerinin aksamasına ve gerek kamusal gerekse toplumsal yaşamda birçok sorunun yaşanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla verimli bir kamu yönetimi için yetiştirilen kamu personelinin ahlaki niteliklere sahip olması gerekmektedir. Bu açıklamalar ışığında çalışmanın bir sonraki başlığında kamu yönetimi için nitelikli personel yetiştirmede ahlakın rolü ve önemi tartışılacaktır.

II. AHLAKIN NİTELİKLİ KAMU GÖREVLİSİ YETİŞTİRMEDEKİ ROLÜ

Kamu yönetimde sunulan hizmetler önemli ve büyük işlerdir. Lakin bunlardan önce aşılması gereken önemli bir adım vardır. Bu ise ahlaktır. Ülken'e (2017: 82) göre esas büyük iş önce ahlaklı olmaktır. Zira ahlaki olgunluğunu sağlayamamış bireylerin gerçekleştireceği işler eksik kalacak ve vatandaşlara faydası da kısıtlı olacak veya hiç olmayacaktır. Faydanın maksimize edilmesi yalnızca işin icra edilmesi ile değil ahlaki niteliklere sahip bireyler tarafından, yapılacak işin doğasına uygun şekilde yapılması demektir.

İnsan her şeyden önce ve en önemli vasfı ile ahlaki bir varlıktır (Ülken, 2017: 1). Ahlak bireyin kendisi, çevresi, toplumu ve dünyası ile kurduğu anlamlı bağıdır. Birey ancak ahlak ve ahlakilik ekseninde eylemde bulunduğu zaman sosyal bir varlık olabilir ve ancak ahlak sayesinde sosyal yapı içinde varlığını sürdürebilir. Bireyin yaşantısında ve her türlü uğraşında ahlak belirleyicidir ve bireyin eylemde bulunmasına olanak veren yegane güçtür. Eğer insan ahlaaktan mahrum ise, yaşantısı, yaptığı iş ve her türlü eylem problemlili bir hale gelir (Gündüz, 2016: V).

Dünya sorunları doğru ve dikkatli bir şekilde tahlil edildiğinde, çoğunun temelinde ahlaki bozulmaların ve çürümelerin olduğu görülecektir. İktisadi, politik, kültürel ve sosyal buhranlar, önemli ölçüde ahlaki bunalımlarla bağlantılıdır. Ahlakın yitirildiği bir dünyada her türlü problemin vuku bulması mümkündür (Gündüz, 2016: VI). Bu durum özellikle kamu yönetimi için ayrıca önem taşımaktadır. Zira yitirilmiş gerçek ahlaki duyguların en yaygın görüldüğü alanlardan birisi kamu yönetimidir. Çünkü kamu yönetimi, bütün vatandaşlar adına hareket eden ve onlara hizmet etmekle mükellef olan bir varlıktır. Dolayısıyla bu alanda ortaya çıkacak gayri ahlaki davranışlar yozlaşmanın ve bozulmanın toplum açısından geldiği son noktayı gösterir (Yüceol, 2014: 30).

Kamu yönetiminde ahlak, kamu görevlilerinin davranışlarında somutlaşmaktadır. Kamu görevlileri kamu kaynaklarının yönetimi konusunda vatandaşlarla bağ kurarak yetkilerini kullanırlar ve görevlerini yerine getirirler. Kamu görevlileri bu hususta yasaların uygulanmasından, topluma hizmetten, demokrasiyi korumaktan ve kamu kaynaklarının korunmasından sorumludurlar. Vatandaşlarla var olan bağın korunması, sayılan diğer yükümlülüklerin yerine getirilmesi ve kamu gücünün keyfi kullanılmaması için ahlaki yükümlülükler bir denge unsuru olarak var olmak zorundadır. Bu yapılmadığı sürece kamu yönetiminde yaşanan bozulmaların ve her türlü sorumsuz davranışın önüne geçmek mümkün değildir (Yüceol, 2014: 32).

Şüphesiz ki kamu görevlilerinin davranışlarına yön veren temel unsur yasalarlardır. Yani kamu yönetiminde sorumluluklar önceden belirlenmiş kurallar doğrultusunda yerine getirilmektedir (Usta, 2010: 169). Lakin kamu yönetiminde tüm eylem ve işlemlerin yasalar çerçevesinde yerine getirilmesi mümkün değildir. Ayrıca tüm işlemlerde yasalara bağlı kalmak kırtasiyeciliğe neden olmakta ve işlemlerin gecikmesini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle kamu görevlilerine görevlerin kesintisiz bir şekilde işlemesi için geniş bir takdir yetkisi tanınmıştır (TUSİAD, 2003: 21; Çevikbaş, 2006: 271). Kamu yönetiminde kesintisiz ve verimli bir hizmetin sunulması amacını taşıyan takdir yetkisi, gayri ahlaki kriterlerden yoksun bir şekilde kullanılabilir. Bu durum kamu yönetiminin başarısız olmasına ve takdir yetkisinin beklenenin tam tersi bir etkiye bulunmasına neden olabilmektedir (Erbay, 1997: 408).

Esasen kamu yönetiminde kamu görevlilerinin davranışlarına yön veren temel iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan biri yasalar, diğeri ise ahlak. Yasalar kamu görevlilerinin davranışları üzerinde dışsal bir denetim ve denetleme aracı olarak faaliyet gösterirken, ahlak, içsel bir yönlendirme ve denetleme sağlamaktadır (Yılmaz, 2014: 265; Apa ve Öktem, 2014: 60). Kamu yönetiminde her ne kadar yasal düzenlemelerle dışsal denetim sağlanmaya çalışılsa da dışsal kontrol araçlarının etkinliği tartışmalıdır. Çünkü hukuk kurallarının var olması her zaman bu kurallara uyulduğu anlamına gelmemektedir (Akıllı vd., 2013: 6; Koçberber, 2008: 68). Dolayısıyla burada önemli olan personelin ahlaki karakterini geliştirmesidir (Demirci ve Genç, 2008: 47-48). Çünkü bireye gerçek değerini veren ve onu yükselten ruhsal yetkinliktir. Ruhsal yetkinliğe erişmiş insan özdenetimini sağlayabilen ve akli melekelerini tutkularından üstün tutan insandır. Özdenetim sahibi bir insan erdemli bir insandır. Bu nedenle ahlaki davranışların kaynağında içsel unsurlar, dışsal unsurlara göre daha önemlidir (Cihan, 2009: 731). Yani ahlak, kamu yönetiminde yasalardan önce var olması gereken ve aynı zamanda yasaların başarılı bir şekilde uygulanmasında kritik bir rol oynayan oldukça önemli bir olgudur. Dolayısıyla kamu yönetimi ile ilgili yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesi ve ahlaki temelde düzenlemelerin yapılması önem arz etmektedir.

Ahlaken çökmüş olan insanlardan oluşan bir gruptan ideal toplumu oluşturabilecek dahice hazırlanmış bir plan veya bir reçete bulunmamaktadır.

Böyle bir toplum, her fırsatı ahlaksız şahsiyetini ortaya koymak için değerlendirecektir. İnsan toplumunun düzeni her şeyden önce insan terbiyesi üzerinde durmaktadır (İzzetbegoviç, 2010: 63). Yani temel problem ahlaklı olup olmamak ve ahlaki faziletlerin kazanılmasıdır. Ahlak, insanın var olmasının doğal bir parçasıdır ve mutlaka geliştirilmesi gerekir (Zengin, 2016: 5). Bu ise bir eğitimi gerektirmektedir. Kamu yönetiminde kamu personelinin görevlerini daha iyi bir şekilde yerine getirmeleri amacıyla hizmetiçi eğitim verilmektedir. Verilen eğitimin ahlaki bir nitelik arz etmesi oldukça önemlidir. Theodore Roosevelt, bir insanı ahlaken eğitmeden sadece zihnen eğitmenin, topluma bir bela kazandırmak olduğunu ifade etmiştir. Zira salt anlamda eğitim bedeni, ahlak ise ruhu ifade etmektedir. Ahlaktan yoksun bir eğitim, ruhsuz bir bedendir ve ruh bulunmayan her şey ölü, cansız ve bereketsizdir. Ahlaki olmayan bir eğitim zulüm, haksızlık, şiddet ve yozlaşmanın ortaya çıkmasına neden olur (Arıcan, 2015: 25). Bu nedenle eğitim mutlaka ahlaki bir nitelik arz etmelidir. Bunun örneklerini tarihte ahlaklı bireyler yetiştirmek için eserler bırakmış düşünürlerde bulabilmekteyiz. Türkiye'nin yönetim tarihinde önemli etkileri bulunan Koçi Bey Risaleleri, Nizamülmülk'ün Siyasetnamesi, Farabi'nin Erdemli Şehri gibi eserlerin üzerinde durduğu temel nokta; ahlaklı insanların, çalışanların ve yöneticilerin yetiştirilmesi ve bunun sonucunda ahlaklı bir devlete veya kamu yönetimine geçilmesidir (Gündoğdu, 2015: 43). Bunun sağlanamaması durumunda kamu yönetiminin amacı doğrultusunda faaliyet göstermesi mümkün olamamaktadır.

Eğitim noktasında dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, ahlak eğitiminin bilgidен ziyade eyleme dayalı olmasıdır. İbn Miskeveyh, insana has mükemmelliğin bilmek ve yapmak üzerine odaklandığını ifade ederek, bilginin suret, uygulamanın ise mükemmellik olduğunu belirtmiştir. İbn Miskeveyh'in ifade ettiği mükemmellik, ahlaki bir mükemmelliktir ve bu ise ancak ahlaki bilginin uygulanması ile mümkündür (İbn Miskeveyh, 2017: 60-61). Dolayısıyla iynin bilinmesi yetmez, onun tatbiki esastır. Yani fazilet bilgisine sahip olmak değil, onu yaşatmak gerekir (Topçu, 2014a: 20). Bilginin son evreye ulaşmasını ve evrensel bir düzen halini almasını ahlak olarak ifade eden Sokrates (Arslan, 2006: 130), ahlakın ancak uygulama ile gerçekleşebileceğini hayatı ile bizlere göstermiştir. Zira onun erdeme ve erdemli yaşama verdiği önem idam edilmesi ile sonuçlanmıştır.

Ayrıca ifade etmek gerekir ki eyleme dayalı eğitim beraberinde sorumluluk duygusunun da gelişmesini sağlamaktadır. Sorumluluk duygusu oldukça önemlidir. Çünkü ahlak olgusunun kaynağında sorumluluk duygusu bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile ahlak, sorumluluk iradesinin bir tecellisidir (Topçu, 2015b: 22). Sorumluluk harekete geçirici bir kuvveti ifade ederken (Gündoğdu, 2015: 32; 38), mesul olmayı da gerekli kılmaktadır. Mesul olmayanlar zulüm yolunu kendileri için hep açık bulacaklardır. Mesul olanlar ise yarın hesabını verecekleri hareketlerini her zaman ahlak ölçüsünde icra etmek mecburiyetini hissedeceklerdir (Topçu, 2014b: 158). Bu nedenle kamu yönetiminde personele verilecek olan eğitimin uygulamaya dayalı ve sorumluluk aşılacağı bir eğitim olması gerekmektedir.

Kamu yönetiminin ahlaki bir yapıya kavuşturulmasında bir diğer önemli husus, kamu görevlilerinin ahlaki davranışlarda ısrarcı olmasıdır. Güngör'e göre, ahlakın taviz vermeye tahammülü yoktur. Bu konuda zayıf davranmak veya prensiplerden fedakarlık yapmak, beraberinde büyük fedakarlıkların gelmesine neden olacaktır (1997: 69). Böylesi bir durum kamu yönetiminin zaman içerisinde ahlaken yozlaşmasını beraberinde getirecektir. Bunun engellenebilmesi için özellikle kamu yöneticilerinin ahlaki davranışlar konusunda ısrarcı olmaları ve personelini bu konuda istekli kılmaları gerekmektedir.

Kamu görevlilerinden en genel anlamı ile görevlerinin gerektirdiği şekilde karar almaları ve bu kararları kamu yararı doğrultusunda uygulamaları beklenmektedir. Bu beklentiler içinde görev yapan kamu görevlileri arasında birçok ikilem ve çıkmaz ortaya çıkabilmekte ve bu durum kararlarını etkileyebilmektedir (Usta, 2011: 45). Bu çıkmazlar sonucunda kamu görevlilerinin ahlaki bir değer olan vazifelerini yapmak yerine gayri ahlaki davranışlarda bulunmasında etkili olan unsurların başında şüphesiz ki menfaat gelmektedir. Platon'a göre, yönetimde bulunan hiç kimse, bir yönetici olarak görevinde kalmaya devam ettiği süre içerisinde kendi çıkarlarına uygun olan şeyleri gözetemez. Kamu personeli, sadece yönetimde bulunan kişilerin faydasını gözetmek durumundadır. Öyle ki konuştuğu her kelimedede ve yaptığı her şeyde yalnızca bunu göz önünde bulundurmalıdır (2016: 35-36). Dolayısıyla ifade etmek gerekir ki, vazife ile menfaat birbirinin zıddıdır. Aralarında kaide olarak hiçbir benzerlik bulunamaz. Vazife hiçbir zamana menfaatçi değildir, menfaatin ise ahlak ile alakası yoktur (İzzetbegoviç, 2011: 159). Kamu yönetiminde temel amaç kamu yararadır. Mesleğin icrasından kaynaklanan gelir, maaş, güç, statü gibi kişisel yararlar kamu görevi için ikinci planda kalmalıdır (Yüceol, 2014: 31).

Ancak ahlaklı bireylerden oluşan bir kurumda iş ahlaki kuralları işleyebilmektedir. Topçu'ya göre iş ahlakına sahip olmayan bireyler ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar aslında işsizdirler. Bu insanlar hangi kurumda ve hangi konumda bulunurlarsa bulunsunlar topluma faydalı olmadıkları gibi, çoğu zaman toplum için birer zararlı varlıklar veya musibetler halini alırlar (Topçu, 2015c: 33). Bu durum kamu görevlileri için ahlakın edinilmesi gereken temel unsur olduğunu göstermektedir. Zira insanların yaşamlarında oldukça önemli olan ve faaliyetleri ile insanları doğrudan etkileyen kamu yönetiminin faydalı bir hale gelebilmesi, kamu personelinin ahlaki faziletlerle sahip olmasını gerektirmektedir.

Ahlakın gayesi yaşamak değil, yaşatmaktır (Güngör, 1997: 47). Kamu yönetimi vatandaşlar için vardır ve varlık amacı da vatandaşlara hizmet etmektir. Yani kamu yönetimi de tıpkı ahlak gibi, yaşamak değil yaşatmak amacını taşımaktadır. Bu amaca aykırı gerçekleşen her durum kamu yönetiminin yozlaşmasına ve amacından sapmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla genelde kamu yönetiminin ve özelde ise kamu personelinin sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirebilmesi ahlaki bir bakış açısını zorunlu kılmaktadır. Ahlak bireysel anlamda yetkinliği sağlayarak kemal bir kamu yönetiminin ve nihayetinde kemal bir devletin oluşmasını sağlayabilecek yegane unsurdur. Platon'un, Farabi'nin,

Kınalızade Ali Çelebi'nin, Nizamülmülk'ün ve diğer birçok düşünürün oluşturmak istediği ideal devlet yapısı veya erdemli devletleri, aynı temel kaide üzerinde odaklanmıştı: Bireysel yetkinlikten erdemli devlete.. Bu süreç oldukça geniş ve uzun bir dönemi kapsayan zor bir süreçtir. Lakin temel nokta bireyden geçmektedir. Önce bireysel boyutta ahlaki yetkinlik sağlanmalıdır. Dolayısıyla ifade edilebilir kamu yönetiminde nitelikli personel yetiştirmenin yolu, ahlaktan veya bireysel anlamda ahlaki yetkinliğe ulaşmaktan geçmektedir.

SONUÇ

Kamu yönetimi vatandaşların ihtiyaç duyduğu hizmetleri üreten en önemli kurumdur. Kamu yönetiminin amacı doğrultusunda verimli bir şekilde faaliyet göstermesi onun ahlak ile olan bağının güçlenmesi ile yakından ilişkilidir. Bu ise ahlaki yetkinliğe ulaşmış bireylerin kamu yönetiminde varlığı ile mümkündür. Zira ahlaktan yoksun insanların bulunduğu bir yönetimin faydalı olması beklenemez.

Kamu yönetiminde nitelikli personel yetiştirmek için gerekli olan ahlak ile ilgili olarak atılması gereken birçok önemli adım bulunmaktadır. Bunlardan ilki kamu yönetiminde var olan mevzuatın ahlak eksenli gözden geçirilmesi ve eksiklerin giderilmesi gereğidir. Kamu görevlileri üzerinde dışsal bir denetim mekanizması olan yasaların, içsel bir denetim mekanizması olan ahlak ile bütünleştirilmesi, kamu personelinin davranışlarının kontrol edilmesinde oldukça etkili olacaktır.

İkinci atılması gereken önemli adım, kamu görevlilerine ahlak temelinde hizmetiçi eğitim verilmesidir. Ahlak bilgi ile var olan bir olgudur. Kamu görevlilerinin bazı durumlarda sergilemiş oldukları davranışların ahlaki olup olmadıklarını bilmedikleri ve dolayısıyla gayri ahlaki davranışlarda buldukları durumlar bulunmaktadır. Bunların engellenebilmesi için ahlaki faziletlerin kendilerine öğretilmesi gerekmektedir. Yine eğitimlerin salt bilgiden ziyade uygulamaya dayalı olması ve sorumluluk aşılایıcı bir nitelik ifade etmesi oldukça önemlidir. Zira uygulanmayan bilginin davranışa ve zamanla karaktere dönüşmesi mümkün değildir.

Üçüncüsü kamu yönetiminde ahlak konusunda ısrarcı olmak ve ahlaki davranışlardan taviz vermemek gereğidir. Çünkü ahlak konusunda verilecek tavizler büyük kurumsal ve toplumsal bozulmalara neden olabilecek niteliktedir.

Dördüncüsü ahlaklı olmanın öneminin kamu görevlilerine hatırlatılmasıdır. Kamu yönetimi ahlaki amaçlar barındıran ve toplumu doğrudan etkileyen önemli bir olgudur. Ahlaklı olmanın veya olmamanın olumlu ve olumsuz sonuçları konusunda kamu personelinin bilgi sahibi olması, yaptıkları davranışların vatandaşları ve devleti ne kadar etkilediğinin ortaya konması gerekmektedir.

Bir diğer önemli husus ise bireysel menfaatler ile kamusal menfaatler arasında bir dengenin kurulmasının sağlanmasıdır. Kamu yönetimi kamu yararı amacıyla faaliyet göstermektedir. Bireysel menfaatlerin toplum menfaatlerinden önce tutulması gayri ahlaki bir davranış olarak kamu yönetimine oldukça büyük

zarar vermektedir. Bu durumun giderilebilmesi, yani kamu yararının bireysel menfaatlerden önce tutulması ise ancak ahlak ile mümkündür.

Unutmamak gerekir ki kamu yönetiminin başarı düzeyi ile toplumsal refahın gelişmesi arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Bu ise kamu yönetiminin çok önemli bir unsuru olan insan unsuru ile yakından bağlantılıdır. Kamu yönetiminde başarının anahtarı nitelikli personeldir. Nitelikli personel olmanın çok önemli bir boyutunu ise ahlak oluşturmaktadır. Zira ahlak varlığı ile her şeyi anlamlı ve doğasına uygun bir şekilde başarılı kılan yegane unsurdur.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1998). Felsefe Terimleri Sözlüğü. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.
- Akgüner, (2014). Kamu Personel Yönetimi. İstanbul: Der Yayınları.
- Akıllı, H. S. Çam, S. Kılınc, S. ve Kızılboğa, R. (2013). Kamu Personelinin Etik İhlallerine Verdikleri Önem Derecesi ve Etik İhlallerin Bildirimi Konusundaki Görüşleri. Sayıştay Dergisi, (89), 5-33.
- Akseki, A. H. (2016). Ahlak Dersleri. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını.
- Apa, Y. ve Öktem, M. K. (2014). Kamu Hizmeti Değerlerine İlişkin Kavramsal Bir Analiz. Uluğ, F. Ertan, K. A. ve Özgen, H. (Ed.), Kamu Etiği Seçilmiş Kongre Bildirileri, Ankara: TODAİE Yayını, 60-77.
- Aral, V. (2014). İnsan ve Norm. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 72(1), 17-42.
- Arıcan, M. K. (2016). Ahlak, Etik ve Ahlak Felsefesi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Bülteni, 11-23.
- Arslan, A. (2006). İlkçağ Felsefe Tarihi II-Sofistlerden Platon'a. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, A. H. (2016). Kamu Yönetimine Giriş. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bozkurt, Ö. Ergun, T. ve Sezen, S. (1998). Kamu Yönetimi Sözlüğü. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Bulut, M. (1996). Sosyolojik Açından Ahlak ve Ahlak Eğitimi. Diyanet İlmî Dergi, 32(1), 97-105.
- Cevzici, A. (2018). Etik-Ahlak Felsefesi. İstanbul: Say Yayınları.
- Cihan, M. (2009). Sokrates ve Etik Eğitimi, Kamu Etiği Sempozyum Bildirileri 2. Ankara: TODAİE Yayını, 722-732.
- Comte-Sponville, A. (2006). Felsefeyi Takdimimdir. (Çev. Yıllancıoğlu, S. S.), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Çevikbaş, R. (2006). Yönetimde Etik ve Yozlaşma. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20(1), 265-289.
- D'Alembert, (2000). Felsefenin Öğeleri. (Çev. Köse, H.), İstanbul, Öteki Yayınları.
- Demir, N. (2000). İnsan Hakları Semantiğine Düşünsel Bir Yaklaşım Denemesi. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4(1), 375-399.
- Demirci, M. ve GENÇ, F. N. (2008). Türkiye'de Kamu Yönetimi Reform Sürecinde Etik Yapılanma. Amme İdaresi Dergisi, 41(2), 43-58.
- Denek, M. N. (2010). İslam, Eşitlik ve Sosyal Adalet. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Doğan, S. (2014). Uygarlık Merkezli Ahlak ve Adalet Eğitimi Yaklaşımı. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(1), 111-126.
- Erbay, Y. (1997). Bürokrasi, Bürokratiizm ve Ülkemizde Bürokrat-Siyasetçi İlişkileri. Yeni Türkiye Dergisi, (13), 405-412.
- Erdem, H. (1990). Dini Ahlak ve İlahi Dinlerden Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık'daki Bazı Ahlaki Meselelere Mukayeseli Bir Yaklaşım. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (3), 225-254.
- Erkin, V. (1969). İdarede Verim ve Personel Meseleleri. Amme İdaresi Dergisi, 2(3), 37-50.
- Eryılmaz, B. (2015). Kamu Yönetimi, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Gözübüyük, Ş. (2015). Türkiye'nin Yönetim Yapısı. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

- Gündoğdu, A. (2015). Eğitim ve Ahlak Şurası Açılış Konuşmaları. Arıcan, M. K. Orçan, M. Kala, M. E. Cizreli, B. ve Sağlam, M. K. (Ed.), Eğitim ve Ahlak Şurası "Mehmet Akif İnan Hatırasına", Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 33-45.
- Gündüz, M. (2016). Ahlak Sosyolojisi, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güngör, E. (1997). Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Heimsoeth, H. (1978). Ahlak Denen Bilmece. (Çev. Uygur, M.), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- İbn Haldun, (2011). Mukaddime I-II. Haz. Uludağ, S. İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbn Miskeveyh (2017). Tehzîbu'l Ahlak. (Çev. Şener, A. Tunç, C. ve Kayaoğlu, İ.), İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (2010). İslami Yeniden Doğuşun Sorunları. (Çev. Ademi, R.), İstanbul: Fide Yayınları.
- İzzetbegoviç, A. (2011). Doğu Batı Arasında İslam. (Çev. Şaban, S.), İstanbul: Yarın Yayınları.
- Kalın, İ. (2015). Akıl ve Erdem. İstanbul: Küre Yayınları.
- Koçberber, S. (2008). Dünyada ve Türkiye'de Denetim Etiği. Sayıştay Dergisi, (68), 65-89.
- Mahfuzi, A. A. (2015). Temel İlkeleriyle Ahlak. İstanbul: Tesnim Yayınları.
- Meric, C. (2008). Kırk Ambar I. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özlem, D. (2004). Etik-Ahlak Felsefesi-. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Parlak, B. (2016). Yönetim Bilimi ve Çağdaş Yönetim Teknikleri. İstanbul: Beta Yayınları.
- Platon, (2016). Devlet. (Çev. Alagöz, E.), Ankara: Panama Yayınları.
- Şeriatî, A. (1997). İnsanın Dört Zindanı. (Çev. Hatemi, H.), İstanbul: İşaret Yayınları.
- Timuçin, A. (2010). Felsefeye Giriş. İstanbul: Bulut Yayınları.
- TODAİE, (1987). Devlet Memurları El Kitabı.
- Topçu, N. (2014a). İsyân Ahlakı. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2014b). İradenin Davası. Devlet ve Demokrasi, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2015a). Ahlak. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2015b). Ahlak Nizamı. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2015c). Yarınki Türkiye. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tortop, N. İsbir, E. G. Aykaç, B. Yayman, H. ve Özer, M. A. (2017). Yönetim Bilimi. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tortop, N. (1986). Personel Yönetimi İle İlgili Bazı Kavramların Anlamı ve Uygulanması. Amme İdaresi Dergisi, 19(3), 31-42.
- Turan, E. (2016). Kamu Yönetimi. Konya: Palet Yayınları.
- TUSİAD, (2003). Kamu Hizmetinde Etik. İstanbul: TUSİAD Yayını.
- Tutum, C. (1990). Kamu Personeli Sorunu. Amme İdaresi Dergisi, 23(3), 31-45.
- Uludağ, S. (2018). İslam'da Ahlak ve Ahlak Ekolleri. İstanbul: Sufi Kitap.
- Usta, A. (2010). Kamu Görevlisinin Etik Amaç ve Ahlaki Yükümlülüğüne Yönelik Bir Değerlendirme. Türk İdare Dergisi, (468), 159-181.
- Usta, A. (2011). Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetiminde Etik ve Ahlak. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 39-50.
- Ülken, H. Z. (2017). Aşk Ahlakı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ünsal, A. (2017). Hemşireliğin Dört Temel Kavramı: İnsan, Çevre, Sağlık&Hastalık, Hemşirelik. Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1(1), 11-25.
- Yılmaz, E. G. (2014). Kurumsal Bilgileri İfşa (Whistleblowing): Kamusal Sadakat mi Kurumsal İhanet mi? Kamu Kurumları Açısından Bir Teorik Tartışma. Uluğ, F. Ertan, K. A. ve Özgen, H. (Ed.), Kamu Etiği Seçilmiş Kongre Bildirileri, Ankara: TODAİE Yayını, 254-270.
- Yüceol, H. M. (2014). Kamu Etiğinin Ekonomi Boyutu ve Ahlaki Ekonomi. Uluğ, F. Ertan, K. A. ve Özgen, H. (Ed.), Kamu Etiği Seçilmiş Kongre Bildirileri, Ankara: TODAİE Yayını, 24-41.
- Zengin, Z. S. (2016). İslam, Ahlak ve Etik. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Bülteni, 5-10.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bf7ab84e0f165.84427696

SUMMARY

Morality, which focuses on what is good and what is bad in general, is quite effective in reaching individual competence and the creation of a healthy society. This situation is also applicable to the state, which people form together in order to address their needs, and public administration, which constitutes its most important executive tool.

Public administration functions as the face of the state reflected to citizens with the aim of fulfilling their basic needs. The functioning of public administration in the direction of its goals requires it to possess certain personnel. It is possible to list the personnel of public administration as officials of public, organization, public policy, norm order and financial resources. Undoubtedly, all of the aforementioned personnel are quite important for public administration and it can only serve its executive purposes with the presence of these personnel. However, the human element in public administration have always retained its importance and place within public administration for being an element that can affect all other factors and one that can make all other elements efficient or inefficient in the administrative process.

The human element is expressed in public administration as public personnel. In every country, a large part of the goods and services that must be produced as a necessity of the social welfare state mentality are provided through public personnel. This situation resulted in public personnel constituting a significant part of employment in all countries. The increasing need for public personnel has become even higher today. That is because new, complex and diverse areas of service that were not thought of before are emerging and the state is required to provide for these areas. For this reason, many new duties arise for the state in general and public administration in particular, such as maintaining the economic and social progress of the country, and these duties are constantly increasing with the developments that occur. Therefore, the place of the public personnel in public is becoming increasingly important.

Human beings are moral beings above all. Morality is the meaningful connection that the individual develops with himself and the world he is in. Human beings become social beings and sustain their existence within the social structure only by acting on the basis of morality. Therefore, morality is determinative in the life of individuals and their occupations. All actions performed by individuals who are deprived of morality are problematic.

The purpose of morality is not to live but to let live. Public administration exists for citizens and its purpose of being is to serve citizens as well. In other words, public administration, much like morality, carries the aim of letting live instead of living. Every situation that occurs contrary to this purpose results in the corruption of public administration and its deviation from its purpose.

Human beings constitute the most important element of success and efficiency in public administration. For this reason, acquiring efficiency in the goods and services that are presented in an institution depends on carrying out the

tasks that were entrusted to the personnel. In such a case, it is required from the personnel in public administration to possess the required qualifications of the task. Morals are the leading qualifications that a public personnel should possess. Because individuals who do not possess moral virtues, cause public administration activities to disrupt and cause many problems both in public and in social life. Morals are quite affective in raising qualified personnel by providing self-competence and eventually creating a perfect public administration. In this study which would be conducted in the light of this information, first the concepts of morals and public personnel will be explained and then the role and the importance of morals in raising qualified personnel for public administration will be attempted to be revealed, in accordance with the ‘morals play a role in raising qualified personnel in public administration’ hypothesis.

Analyzing Relationship Between Unemployment and Growth For Selected OECD Countries Through Panel Data

Ahmet Tayfur AKCAN *

Kubilay Çağrı YILMAZ**

Volkan ALPTEKİN***

ABSTRACT

Being able to examine the research question of this study, whether there is a correlation between unemployment and growth for selected certain OECD member countries, panel data econometrics have been practiced. In the light of empirical findings, while there is a relationship from unemployment to growth, on the other hand, there is no link from growth to unemployment has been reported. Although there is somehow a harmony with other studies existing in the literature in this area, there has been still some conflicts with the rest of them. In some of the reviews, conversely ours, the link from growth to unemployment has been explicitly reported. It is thought that the distinction between this study and other conflicting ones might have arisen from the sample or the method used. It was concluded that there would be no clear dynamics of the relationship between unemployment and growth. Therefore, it was observed that the selected sample and the method used were directly effective on the results.

Key Words: Economic Growth, Unemployment, Panel Data Econometrics

Introduction

JEL Classification: O10, E24, C32

Seçilmiş OECD Ülkelerinde İşsizlik ve Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Veri Yöntemiyle Analizi

ÖZ

OECD ülkelerinden oluşan örneklem grubu için işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkiyi araştırma sorusu olarak konu alınan bu çalışmada panel veri yöntemi yardımıyla ekonometrik olarak incelenmiştir. Ampirik bulgular ışığında işsizlik değişkeninin büyüme ile aralarında bir ilişki raporlanırken, söz konusu ilişkinin büyümeden işsizliğe doğru çalışmadığı görülmüştür. Bu yönüyle değerlendirildiğinde literatürde yer alan çalışmaların büyük bir bölümü ile aynı yönde sonuçlar vermesiyle beraber çalışma, farklı sonuçların raporlandığı çalışmalardan örneklem farklılığı ve uygulanan yöntem bakımından ayrılmaktadır. Buradan yola çıkarak işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkinin net bir dinamiğinin olamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Buna bağlı olarak da seçilen örneklem ve kullanılan yöntemin sonuçlar üzerinden doğrudan etkili olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik büyüme, İşsizlik, Panel veri Ekonometrisi

JEL Sınıflandırması: O10, E24, C32

*. Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Konya. ORCID bilgisi: 0000-0001-8210-7327

** Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, Manisa, ORCID bilgisi: 0000-0002-2489-9968

*** Prof. Dr. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İzmir, ORCID bilgisi: 0000-0002-4579-6802

(Makale Gönderim Tarihi: 19.07.2019 / Yayına Kabul Tarihi: 10.12.2019)

Doi Number: 10.18657/yonveek.594142

Makale Türü: Araştırma Makalesi

INTRODUCTION

The Mortgage Crisis starting in the US and gradually rising evolved to the global financial crisis has made the three primary economic objectives in common throughout the world. These goals can be said as follows; controlling inflation, achieving sustainable growth, and reducing the rate of unemployment, respectively. After experienced such an extreme dimensioned crisis. It is inevitable that the studies pertaining to the global financial crisis refer to these primary goals.

Economic growth has been on the agenda of all economic fractions since the mercantilism first seen on the historical stage so far. While mercantilists view the economic structure as valuable metals, however, physiocrats consider that the vital building block of the economy has been agricultural production. The classical economics that was adopted as a branch of science by publishing the book "Wealth Of Nations" in 1776 has approached economic growth via supply-led policies. Nevertheless, Karl Marx has viewed the primary source of the economy as the labor factor and preferred to model the economic growth by labor-led paradigms. Keynesian approach appearing with the Great Depression has described the economic growth through demand-led policies on the contrary to classical economics. While economic growth has been depicted as a net increase in capital stock (Harrod-Domar Model) in Post Keynesian School, It has been enlightened by technological improvement (Solow Model) proposed tech-based policies in the Neoclassical paradigm. "Unemployment studies" is one of the top research fields in the, particularly macroeconomic literature. Even though there are a few reviews that have been performed in an academical way, it remains one of the most problematic issues that need to be solved ahead of economics practitioners.

World Labor Organization (WLO) was founded for implementing an exact harmony with the developed countries and improving working conditions to catch up with them. According to the report issued by WESO, it is predicted that overall macroeconomic indicators tend to get worse during the 2015-2020 period regarding unemployment, growth, and inequalities (Pinar et al., 2016: 9). Accordingly, the importance of employment and particularly unemployment is going be much more vital for economies. Especially after the mortgage crisis in 2008, "the unemployment" has been a widespread problematic issue not for merely the economies facing directly with this crisis but for the rest of them as well. Therefore all of the countries except none of them have been fighting against unemployment even today.

1. THEORETICAL FRAMEWORK

Arthur M. Okun's research is by far the most pioneer study that concerned over the relationship between unemployment and growth issue. In the study, Arthur M. Okun (1962), examined the condition of aggregate output in the full employment circumstances. Since the research has been the earliest inquiry investigating the link between unemployment and growth, the

coefficient and the regression equation were recognized "Okun Coefficient" and "Okun's Law" respectively.

Arthur M. Okun (1962) drew attention to the correlation between unemployment and output (growth) as follows (Barışık et al.; 2010, 91);

$$U = U^* - \beta \left(\frac{Y - Y^*}{Y^*} \right) \quad (1)$$

In this equation, U, U*, Y, and Y* corresponds to the unemployment rate, the natural rate of unemployment, actual GDP, and Potential GDP respectively. In his study, Arthur M. Okun (1962) investigated the rate of unemployment in periods. It was put forward that the unemployment series did not have a trend during the years before World War II, it was averagely 4,5% between 1947 - 1953. It was computed in a condition that the rate of unemployment rises by 1 %, potential GDP will reduce by 3,3 % during the years 1947-1960. Along these lines the rate of unemployment increases by 1 %, potential GDP will decrease by 3% during the years 1954-1962.

It was computed that in a condition that the rate of unemployment rises by 1 %, potential GDP will reduce by 3,3 % during the years 1947-1960 and in a situation that the rate of unemployment increases by 1% GDP will fall by 3% during the years 1954-1962. It was stated that the coefficients computed in the study might differ from sample to sample regarding labor supply, the distinction over working hours and efficiency. These three factors constitute the constraint of the study.

According to Arthur M. Okun, changing the rate of employment does not simply occur. The requisites in the contract, technological factors, transaction costs, experiences, skills, and motivation are the underlying reasons (Okun, 1962; 6-7). Particularly in any agreement quitting or expelling jobs are so dissuasive for both sides. This situation and speeding up in technological developments will eventually cause rigidity in the labor force. The newly hired employees, for substituting the effort performed by quitting and dismissing labor force, are supposed to catch up with the developments in technology and to keep up with the improvements, but it is somehow impossible to fulfill. Therefore labor force market is getting rigidity. In the same manner, the experience that the labor force gains along the working hours will cause the labor force to appreciate. This appreciation will not let the laborforce dismissed simply. Additionally, the fact that laid-off employees can be expected to demoralize the remaining ones is one of the most common rigidity factors in the labor force market.

Consequently, since the labor force market per se has rigidity concerning entering and quitting, the rate of unemployment will not amend in an easy way.

2. LITERATURE

The table summarizes some of the selected studies about unemployment and growth relationship.

Table 1: The Studies Reporting The Relationship Between Unemployment and Growth

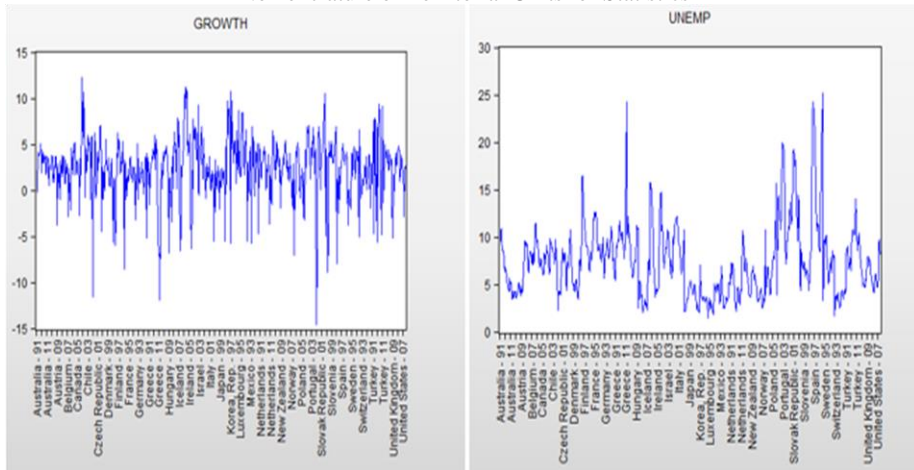
Author	Year	Country	Data	Method	Empirical Finding
Okun	1962	United States	1947-1960	Regression	An increase in the rate of unemployment cause output gap more than the increase in the rate of unemployment.
Yüceol	2006	Turkey	1950-2004	Johansen Cointegration Test, Impulse-Response, Variance Decomposition	The unemployment and growth variables do not take joint action in the long run. There is no causal relation between them.
Fouquau	2008	20 OECD Member Countries	1970-2004	Hansen Panel	There is a concrete negatively correlation between unemployment and total production. Okun's law is valid for these mentioned countries.
Uysal ve Alptekin	2009	Turkey	1980-2007	VAR, Granger Causality Test	There is no link between the variables of unemployment and growth.
Ceylan, Şahin	2010	Turkey	1950-2007	TAR and MTAR Cointegratin Test	There is an asymmetric correlation between unemployment and growth.
Tatoğlu	2011	The EU Countries	1977-2008	Panel Data Analysis	There is a negative correlation between unemployment and growth for mentioned countries.
Kanca	2012	Turkey	1970-2010	Engle-Granger Cointegration Test, Granger Causality Test	There is one-way causality from growth to unemployment.
Abdel-Raouf	2014	United States	2007-2009	Ardl	There is an increasing inverse relation during the 2007, 2009 crisis years.
Yılmaz Eser	2014	Turkey	1970-2010	Johansen – Juselius Cointegration Test, Error Correction Model	There is a negative correlation between unemployment and growth. Besides, there is a causal relation from unemployment to growth.
Anderton v.d.	2014	EU Countries	1996-2013	Panel Regression	There is a strong relationship between unemployment and growth for mentioned countries.
Eryiğit	2014	EU Countries and Turkey As A Candidate Country	2001-2011	Westerlund Panel Cointegration Test	Okun's law is valid for the considered countries both short and long run. The Okun Coefficient was computed as 0,26 for short term and 0,35 for long term.
Göçer	2015	Turkey	2001-2015	Least Squares, Granger Causality Test	Each 1% growth exceeding by 4,3 % reduces unemployment by 0,11 % amount.

Author	Year	Country	Data	Method	Empirical Finding
Işık, Kılınç, Kılınç Şahbaz	2015	OECD Countries	1990-2014	PMEG, MEG, Granger Causality Test, Westerlund, Pedroni, Kao, Cointegration Tests	The 1 % rise in output falls the rate of unemployment by 1,84 % in the short run and by 3,84 % in the long run. It is also reported that there is a bi-directional relationship between unemployment and growth in OECD member countries.
Erkuş, Gemrik, Aytirmiz	2016	Turkey	2000-2005	Least Squares, ARDL Bounds Test, NARDL Test	Each 1 % economic growth leads unemployment 0,07 % to fall. Besides both the short and long run, there is no such an asymmetric relation between unemployment and growth.
Köse	2016	Turkey	2003-2014	Least Squares, Granger Causality Test	When the unemployment rate increases by 1 %, the growth rate decreases by 0,007 %. There is no causal relationship between these variables reported.
Arı	2016	Turkey	1980-2014	Bayer and Hanck Cointegration Test, Hacker - Hatemi Causality Test	There is no link between unemployment and growth rates in terms of cointegration and causality.
Uras	2016	Turkey	2000-2014	Johansen Cointegration Test, Granger Causality Test	Unemployment and growth rates are cointegrated in the long term. Besides unemployment is Granger causality of growth reported.
Economou ve Psarinos	2016	EU Countries	1993-2014	Mundlak Decomposition Model	Okun's Law is valid for these mentioned countries. The labor force has a persistent effect in countries where lower market protection.
Göçer ve Gerede	2016	Turkey	2000-2014	Hacker-Hatemi-J Causality Test	It is stated that there is causality from economic growth to unemployment.
Ball v. d.	2016	29 Developed, 42 Developing, 71 Countries	1980-2015	Hodrick-Presscott Filter,	There is heterogeneity in the mentioned countries regarding Okun's Law and coefficient. The differences of basic unemployment rate and the weights of services in GDP are efficient on Okun's Coefficient.
Hooper	2017	185 Countries	2011-2015	Regression	There is a reliable and negative correlation between unemployment and growth in the considered countries.
Yüksel ve Oktar	2017	10 Developed, 10 Developing 20 Countries	1993-2015	Dumitrescu Hurlin Panel Causality Test	There is a negative relationship between economic growth and unemployment by one lag length.
Eğri	2018	Egypt	1970-2016	Johansen Cointegration Test, Granger Causality Test	Okun's Law is valid for Egypt with low Okun's coefficient. Nevertheless, there is no causal correlation in the rate of unemployment and the rate of growth.

3. DATA SET

The relationship between unemployment and economic growth for OECD member countries for the 1991-2014 period was investigated by using annual data.

Figure 1. Time Series Graphs Of Unemployment and Economic Growth According To Nomenclature of Territorial Units for Statistics

Source: World Bank (15.01.2015)

The relationship between unemployment and economic growth for selected thirty-three OECD member countries can be seen through the times series data. The graph is not able to exhibit the relational condition between the countries mentioned above not because of lack of information but because of having several different aspects just like socio-economic inequalities.

4. METHODOLOGY

Distinctive data species are used in economics studies. These data species can be examined just with appropriate models. It can be analyzed various research with times series, cross-section, and vertical section series. The methodology used for estimating the relationship between economic variables by using a cross-sectional set having a time dimension is called panel data analysis. In this analysis, there is obtained a series having both time and cross-section dimension by congregating time and cross-section series together. In recent times a data series has been set by assembling both these two series.

Panel data analysis has also been adopted in this study. Panel data analysis has two dimensions consisting of spatial (i) and temporal (t). While firms, countries, and commodities are constituting the spatial part, periodic observation of a variable set is constituting the temporal part (Baltagi, 1995). The advantages of applying panel data analysis can be specified as follows;

➤ Since the panel data analysis is associated with people, firms, etc. in time, it is inevitable that there is a heterogeneous relationship between them.

- Panel data provide more informational data, variability, degree of freedom, less collinearity among the variables, and a much more effective model by assembling the time series of observations.
- Since panel data deals with reiterating cross-sectional observation, it is an appropriate model for "changing dynamics"
- Panel data analysis measures the effects that can not observable just in time series and cross-sectional series.
- Panel data analysis enables studying on more complex models (Gujurati, 2033: 638).

It can be viewed as a standard panel data model below;

$$Y_{it} = \beta_{lit} + \beta_{2it} X_{2it} + \dots + \beta_{kit} X_{kit} + e_{it} \quad i = 1 \dots N \quad t = 1 \dots T \quad (1)$$

In this equation, N corresponds units, and t corresponds to a time when Y is a dependent variable, taking different values from unit to unit, from a period to consecutive period, it is expressed as the two different subscripts that consist of (i) for cross-section period and (t) for time period. This global model allows fixed and regression parameters are being allocated in each period and unit.

4.1. Panel Unit Root Tests

Granger and Newbold (1974) stated that, in case of working on nonstable variables, the regression resolution would be unsafe, and there would be spurious regression in examined variables. It's thus essential to control the stability before the regression resolution. There are several leading and primary methodologies offering unit root testing in panel data models which are; Levin and Lin (1993,1994), Breitung and Meyer (1994), Quah (1994), Maddala and Vu (1999), Hadri (2000) and Im Pesaran and Shin (IPS) (2003). Recently Levin and Lin and (IPS) unit root tests have been commonly performed among the studies examining the relationship with panel data analysis. In this study (IPS) unit root test regime has been deployed. In (IPS) unit root test, it is looked in average ADF test statistics by computing ADF for every each unit in a panel model. These panel unit root tests investigate whether the time series is stable (y_{it}) by equalizing the (β) coefficient in the equation below to zero just like in Augmented Dickey-Fuller Test.

$$\Delta y_{i,t} = \alpha_t + \beta_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} P_{i,j} \Delta y_{i,t-j} + \varepsilon_{i,t} \quad y_{i,t} \quad (i=1, \dots, N, t=1, \dots, T) \quad (2)$$

Since in panel unit root tests, there is plenty of cross-section, there are more than one (β) exists. In the IPS test, the null hypothesis is ($H_0: \beta_i = 0$) for all (i) and the alternative hypothesis is ($H_1: \beta_i < 0$). T-bar stat is used for testing the null hypothesis in IPS.

$$\sqrt{N}(\bar{t} - E(\tau_\ell \mid \beta_t = 0)) / (\text{Var}(\tau_\ell \mid \beta_t = 0))^{1/2} \sim N(0,1) \quad (3)$$

$$\tau_\ell = \frac{\partial_t}{\partial \beta_t} \text{ ve } \bar{t} = \frac{1}{N} \sum_{t=1}^N \tau_\ell \quad (4)$$

$$E(\tau_\ell | \beta_t = 0)$$

$$Var(\tau_\ell | \beta_t = 0)$$

The best advantages of IPS test can be specified as follows; computing different (β) for every each cross-section, Letting imbalanced panels use, letting different lags in ADF Tests computed for cross-sections (Baltagi, 2005).

Panel unit root tests have asymptotic distribution. When panel root tests are compared to traditional ones, the significance of analysis is getting robust; hence is because new unit root tests have been offered recently. Two of these tests (IPS) and Maddala Wu (1997) have been preferred to deployed in this paper.

The stochastic process composed in IPS unit root test can be obtained as below;

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \delta_i y_{it-1} + \zeta_{it}$$

$$H_0 : \delta_i = 0$$

$$H_1 : \delta_i < 0 \quad i=1, \dots, N_1$$

$$\delta_i = 0 \quad i = N_1$$

N and T correspond to cross-section and time series, respectively. In a first degree stochastic process can be defined as follows;

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \delta_i y_{it} + \zeta_{it}$$

The hypothesis below is used to test unit root.

$$H_0 : \delta_i = 0$$

$$H_1 : \delta_i < 0 \quad i=1, \dots, N_1$$

$$\delta_i = 0 \quad i = N_1$$

IPS employs t-bar statistic to test the null hypothesis.

$$\bar{t}_{NT} = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_{iT}(p_i, \theta_i) \quad (5)$$

$$\psi_i = \frac{\sqrt{N} \left\{ \bar{t}_{NT} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E[t_{iT}(p_i, 0) | \delta_i = 0] \right\}}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N Var[t_{iT}(p_i, 0) | \delta_i = 0]}} \quad (6)$$

$$t_{iT}(p_i, i)\theta, \delta_i = 0$$

T-statistics examines the $t_{iT}(p_i, i)\theta, \delta_i = 0$ hypothesis. $E[t_{iT}(p_i, 0) | i0]\delta =$ and $Var[t_{iT}(p_i, 0) | i0]\delta =$ values are obtained by 50.000 reiterated simulations for different values of T and p.

Fisher's nonparametric test statistic is used in the study for the ADF test offered by Maddala and Wu (1997).

$$\lambda_i = -2 \sum_{i=1}^N \ln \pi_i \tag{7}$$

In equation (7), this statistic has two degrees of freedom (x2) distribution.

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \delta_i y_{it-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \theta_{ij} \Delta y_{it-j} + \varepsilon_{it} \tag{8}$$

If the series in the panel is not independent, the critical values will be invalid. Because of the relationship between data, Maddala and Wu (1997) gauged the critical values by the bootstrap method. The first advantage of the two tests used in this study is computing particular (ZORT) value for each unit. Secondly, the size of the time series has not to be equal for each unit. The third and last advantage of using these IPS and Fisher Tests is ADF test can use different lag values.

4.2. Panel Cointegration Test

The cointegration concept was first coined by Granger (1980). Cointegration implies the long-term correlation between the economic variables. The primary principle of the cointegration is about whether two or more variables are cointegrated. In other words, if the variables are cointegrated, they will move together in time so short termed complexities will be fixed in the long run. This means that the series will converge to each other, and the distance between sets will be stable in the long term.

Otherwise, if the two variables are not cointegrated, they could divert from each other irregularly (Dickey et al., 1991).

In case the panel unit root exists panel cointegration method must be used to disclose the long term relation. In the literature, one of the most utilized panel cointegration test is Pedroni (1995-1997) cointegration test. This test allowing heterogeneity in the cointegration vector is not only let the dynamics and the fixed effects are different between the sections of the panel but let the cointegrated vector is different between the sections under the alternative hypothesis as well.

In this study, Pedroni (1997) test has been used for heterogeneous panel cointegration test. All of the tests offered by Pedroni (1997) attained by the residuals from an equation below;

$$\varepsilon_{i,t} = p_{i\varepsilon} \varepsilon_{i,(t-1)} + w_{it} \quad y_{it} = \alpha_i + \sum_{j=i}^m \beta_{ji} X_{jit} + \varepsilon_{it} \tag{9}$$

In the equation above, T represents the number of observations, N represents the sum of cross-sections in the panel, and M represents the number in regression. On the grounds that there are N units different sections, there will be N units distinctive involving M units regressor each. $\beta_{1i}, \beta_{2i}, \dots, \beta_{Mi}$ Slope coefficients can vary between the cross-sections in the panel. α_i parameter is the fixed effect parameter peculiar to sections in a panel that could be different between the fixed and unit effects. Even if it is ignored most of the times, δ_{it} deterministic time trend term peculiar to sections in a panel can be attached to an equation. Since the critical and asymptotic values can be affected by whether fixed effects and time trends are put into an equation peculiar to sections, the critical values peculiar to every each case were calculated by Pedroni (1999).

Null hypothesis tests whether p_i bears integrity. Pedroni's four of different seven tests offered against the null hypothesis that is there is no cointegration are panel cointegration statistics, and rest of them are panel cointegration statistics of group average.

First three tests of four tests in the first category are nonparametric tests. The first test is such statistics similar to the variance ratio. Second and third ones are similar to Phillips Perron (ρ) and t -statistics, respectively. Finally, the fourth one is similar to the ADF test statistic. While the first of three tests in the second category is related to PP (ρ), the rest of them are identical to ADF (t) and PP (t). The comparative advantages of the mentioned statistics vary to a data formation process to a large extent. According to Pedroni (1997) examining the small sample features with Monte Carlo Simulation, group ADF (t) and panel ADF (t) statistics are more available if the period is less than twenty (Kök and Simsek, 2006).

Pedroni (1996,2000) recommended Fully Modified Ordinary Least Squares (FMOLS) estimating the relations of cointegration determined by cointegration tests. This Pedroni's method, allowing a heterogeneity among the sections to a large extent, takes the existence of the potential correlation of constant term, error term, and independent variable into consideration. In this method, nonparametric adaptation is implemented to a dependent variable to fix the autocorrelation and endogeneity. Estimated long term parameters are acquired the way that the dependent variable is regressed over the independent variable. By the same token in this method, the long term coefficients of the average group FMOLS are acquired by averaging the group estimates, and corresponding t -statistics converge asymptotically standard normal distribution. Pedroni (2000) examined the robustness of FMOLS also in small samples and put forward that the performance of t -statistics with Monte Carlo Simulation in small samples are robust.

In the model expressed as the equation (1), coefficients take different values for different units in different periods. In such these circumstances that

the number of estimated parameters surpasses observation hence model cannot be predicted. Due to this advantage, in the studies performed by panel data are acquired different models by supposing different assumptions with regard to the features of error corrections and variability of coefficients. The models acquired by different assumptions are fixed and random effects models. Both in two models, it is assumed that the e_{it} errors are distributed as $N(0, \sigma_e^2)$ independently for all periods and units (Griffits, 1993; 571-573).

4.3. Fixed Effects Model

In panel data studies the way of integrating the variance resulting in differences among the units and the differences among the groups in time within a model is to suppose that current deviation entails changing in some or whole of the coefficients of the regression model. The model in which coefficients are assumed to be replaced by units or units and time is called fixed effects models. The general formulation of the model supposes that the differences in groups can be caught by the differences in fixed terms. To this end, a panel data model is estimated with a dummy variable.

$$\beta_{1it} = \beta_1; \beta_{2it} = \beta_2; \beta_{3it} = \beta_3 \tag{10}$$

In the equation above, while only fixed parameter changes, fixed term differs not to based on time but to based on sections. Put it differently; It is stated that, although the time dimension is kept by fixed terms, it varies by the behavior among the groups. In other words, equation (1) will be just like equation (11).

$$Y_{it} = \beta_{1i} + \beta_{2i} X_{2it} + \dots + \beta_{ki} X_{kit} + e_{it} \tag{11}$$

$$Y_{it} = \beta_{11} D_{1i} + \beta_{12} D_{2i} + \dots + \beta_{1N} D_{Ni} + \beta_{2i} X_{2it} + \dots + \beta_{ki} X_{kit} + e_{it} \tag{12a}$$

$$= \sum_{j=1}^N \beta_{1j} D_{ji} + \sum_{k=2}^K \beta_k X_{kit} + e_{it} \tag{12b}$$

In the equation above, there are (N) units groups and (K-1) units explanatory variables,

$$D_{1i} = \begin{cases} 1, & i = 1 \\ 0, & \text{Diğer Durumlar} \end{cases}, \dots, \dots, D_{iN} = \begin{cases} 1, & i = N \\ 0, & \text{Diğer Durumlar} \end{cases}$$

Since there are no fixed coefficients that take place in this model. The differences in N units group will be examined by N units dummies.

4.4. Random Effects Model

In panel studies, while it is possible to investigate the change resulting from groups or groups and period, it is also examined by using the Random Effects Model. In a Random Effects Model, ups and downs resulting in units or units and time are attached within a model as a component of an error term. The primary reason for performing this is to try to preclude of losing degree of freedom encountered in fixed effects models (Baltagi, 1995: 13). Because in a random effects model it is not vital to get the coefficients

peculiar to unit or unit and time, but it is crucial to get the coefficients peculiar to unit or unit and time. Besides, in a random effects model, the section in an examined sample does not only take the effects of differences arisen from groups and time into account but also takes the impact of variations on out of sample into consideration (Greene, 2003). Random Effects Model can be defined as follows;

$$\beta_{li} = \bar{\beta}_1 + \mu_i \quad (13)$$

$\bar{\beta}_1$ is a constant of an average universe and unknown parameter. μ_i , is unobservable random errors that take individual differences into account in individual behaviors. μ_i values are independent of each others and e_{it} .

When the equation 13 is placed in model 11.;

$$\begin{aligned} Y_{it} &= (\bar{\beta}_1 + \mu_i) + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} + e_{it} \\ &= \bar{\beta}_1 + \sum_{k=2}^K \beta_k X_{kit} + (e_{it} + \mu_i) \end{aligned}$$

The equation above is the generalized form of the error component model. The equation above is the generalized form of the error component model. The exposition of "error component" arisen from $e_{it} + \mu_i$ terms. This term is consisting of two components: While e_{it} points out the whole errors, μ_i "individual specific error" points out the individual differences according to constant time,

4.5. Hausman Test

Testing the hypothesis of "Error term components of the random effects model is unbound to the independent values in the model" can be examined by the Hausman Test (Greene, 2003). In this case, it is required to test whether the difference between the parameter estimators of the fixed effects model and the parameter estimators of the random effects model is statistically significant. The Hausman Test is used for preferring one of these two tests. Hausman test statistic shows the (k) degree of freedom chi-square distribution for the hypothesis of "The estimator of random effects is true" in the context of the null hypothesis.

5. Ampirical Findings

The empirical relationship between the divorce and unemployment rates has been tried to analyzed by using Panel unit root test findings, panel cointegration test, The final regression test for Fixed Effects Model, LR Heteroskedasticity Test, and Wooldridge Autocorrelation Test.

5.1. The Analysis Of Panel Unit Root Test

According to Table 1 Hereunder, while Breitung, Im, Pesaran and Shin, ADF and Chi-Square test statistics are reporting "non-stationary" for

unemployment value at level, Levin, Lin and Chu and Hadri test statistics are reporting that the series is stationary at level.

Table 2. Unit Root Test Findings (Level and First Differences)

Panel Unit Root Tests	(Unemployment)			
	Stat. I(0)	Probability I(0)	Test StatI(1)	Prob. I(1)
Levin, Lin & Chu	1,65387	0.9509	-16.3090	0.0000
Breitung t-stat	1,53207	0,9372	-4,44253	0.0000
Im, Pesaran and Shin W-ist	0.63845	0,7384	-1,45768	0.0725
ADF - Fisher Chi-square	68,1593	0,4037	85,2669	0.0025
PP - Fisher Chi-square	43,8425	0,9838	97,2196	0.0001
Hadri Z ist.	10,1663	0.0000	37,2312	0.0000
Panel Unit Root Tests	(Growth)			
	Stat. I(0)	Probability I(0)	Test StatI(1)	Prob. I(1)
Levin, Lin & Chu	-11,4903	0.0000	-10,9391	0.0000
Breitung t-stat	-3,60425	0.0000	-3,36568	0.0004
Im, Pesaran and Shin W-ist	-10,5822	0.0000	-0,65344	0.2567
ADF - Fisher Chi-square	224,711	0.0000	68,6232	0.0610
PP - Fisher Chi-square	315,874	0.0000	84,2566	0.0031
Hadri Z ist.	10,8979	0.0000	21,8682	0.0000

When the first difference of unemployment value is taken, all of the tests except for Im, Paseran and Shin, PP and Chi-Square report the series is stationary.

As to growth variable, the tests except for Im, Pesaran and Shin, PP and Chi-Square are reporting stationary. When the first difference of the series is taken, Im, Pesaran and Shin and ADF Chi-Square test statistics point out the unit root; others report the stable condition.

5.2. Panel Kointegrasyon Test Analysis

After the stage examined the stationary of the series, it is passed to another step, panel cointegration analysis, testing the long term relationship between the series by applying Pedroni, Kao, and Johansen Fisher tests.

Table 3. Panel Cointegrasyon Test Results

Growth _{it} = α _{it} + βunemployment _{it} + u _{it}				
Pedroni Panel Cointegrasyon Test Result				
(Within-Dimension)				
	t Stat.	Prob.	Weighted t Stat.	Prob.
Panel v-Statistic	-1,977770	0,9760	-5.339362	1.0000
Panel rho-Statistic	-4,652487	0.0000	-4,796302	0.0000
Panel PP-Statistic	-11,47621	0.0000	-12,38322	0.0000
Panel ADF-Statistic	-11,74344	0.0000	-12,41979	0.0000
(Between Dimension)				
	t Stat.	Prob.		
Group rho-Statistic	-1.411484	0.0791		
Group PP-Statistic	-11,49365	0.0000		
Group ADF-Statistic	-11,59055	0.0000		
Kao Panel Cointegrasyon Test Result				
ADF			t Stat.	Prob.
Residual variance			-9,525056	0.0000
HAC variance			3,886607	

<i>Johansen Fisher Panel Cointegrasyon Test</i>				
<i>Hypothesized No. of CE(s)</i>	<i>Fisher Stat.* (from trace test)</i>	<i>Prob.</i>	<i>Fisher Stat.* (from max-eigen test)</i>	<i>Prob.</i>
<i>None</i>	305.6	<i>0.0000</i>	248.6	<i>0.0000</i>
<i>At most 1</i>	192.9	<i>0.0000</i>	192.9	<i>0.0000</i>

As for Pedroni test findings, the null hypothesis of "there is no cointegration between series." rejected by rho_Statistics and Panel v_Statistics. It is accepted that the long term relationship between series is apparent. According to the findings of Another test Kao examining the long term relationship, the null hypothesis about whether there is no long period relationship between series has been rejected and put differently; the long term relationship has been accepted. According to the empirical findings of Johansen Fisher Cointegration Test, the null hypothesis has been rejected and the alternative accepted.

When the results of cointegration tests are evaluated as a whole, it is reported that the long term relationship between divorce and unemployment values for 33 OECD member countries.

5.3. The Estimation Of Fixed Effect Panel Data Regression

In this study, it is assumed that the ultimate regression model will be more consistent if fixed effects for cross-section part and random effects for the period are used.

Tablo 4. Panel Veri Regression Estimation Results

	<i>Coef.</i>	<i>Standart Error</i>	<i>T-Stat.</i>	<i>Prob.</i>
<i>Unemployment</i>	-0.179231	0.041590	-4.309505	<i>0.0000</i>
<i>C</i>	3.832862	0.323367	11.85299	<i>0.0000</i>
R²: 0,166385	D.W. İst: 1,298864			F-İst.: 6,394170 (0.000000)

In this study, it is assumed that the ultimate regression model will be more consistent if fixed effects for cross-section part and random effects for the period are used.

When focused on the results of the final model, the very first attention getter is Durbin Watson test statistics. This statistics is expected to be around two. If Durbin- Watson test statistics gets smaller than one, it is going to point out that there is a severe risk for a model in terms of stability. If the DW test statistic is around two, it means that there is no such autocorrelation handicap for the model. According to the empirical findings which take place in table 1, it can be seen even if the DW statistics is not so much worse, but it needs to get adjusted. This is because the lag of dependent value is attached within a model to get rid of the handicap of autocorrelation. Accordingly ultimate model will be as below;

Tablo 5. Panel Veri Regression Estimation Results (Ultimate)

	<i>Coef.</i>	<i>9Standart Error</i>	<i>T-Stat.</i>	<i>Prob.</i>
<i>GROWTH(-1)</i>	0.302519	0.032850	9.209023	0.0000
<i>UNEMPLOYMENT</i>	-0.114929	0.037441	-3.069578	0.0022
<i>C</i>	2.681021	0.321574	8.337175	0.0000

R^2 : 0.272734	$D.W. \hat{I}st$: 1.988702	$F-\hat{I}st$: 10.69099 (0.000000)
------------------	-----------------------------	-------------------------------------

When the empirical outputs evaluated by table four, it is evidently seen that the model does not bear the autocorrelation problem, and it is more robust ever. According to the ultimate findings of table three, since the probability value of the unemployment variable (0.0022) is smaller than the table value (0.05), it is supported that the series of unemployment affects the set of growth. As it has to be examined whether the model bears an autocorrelation and heteroskedasticity, it is deployed Heteroskedasticity LR (Greene, 2003) and Wooldridge (2003) Autocorrelation Tests, respectively. The hypothesis peculiar to these tests is as below;

H_0 : There is no heteroskedasticity or autocorrelation

H_1 : There is heteroskedasticity or autocorrelation

Tablo 6. Heteroskedasticity LR ve Wooldridge Tipi Autocorrelation Tests

Test	Test Stat.	Critical Value (0.05)
LR Test	23.16	37.65
Wooldrige Test	1.25	4.33

When focused on table 5, it is seen that the null hypothesis can not be rejected, so it is evident that the model does not under the risks of heteroskedasticity and autocorrelation.

CONCLUSION

The eventual model without involving autocorrelation and heteroskedasticity reveals unemployment series has an impact on the growth series due to the fact that the probability of the unemployment variable (0.0022) is smaller than the five percent of critical value. There are some robust checks in the final part of the study, such as LR Heteroskedasticity and Wooldridge Autocorrelation tests as regard to structural consistency. These checks confirm that the ultimate model does not bear econometrical difficulties. This study demonstrates almost the same picture in comparison to most of the other studies in the literature. However, there are some different points with the rest of them which are emerging from the sample size and methodology.

As a conclusion the final model, reinforced by LR Heteroskedasticity and Wooldridge Autocorrelation tests, supports the hypothesis that the unemployment series affects the growth series. According to the empirical findings of the study, it is reported that unemployment impact on growth. The literature in this area what the differences between this study and the others are sample size and methodology.

REFERENCES

- Abdel-Raouf, F., (2014). "On The Stability of Okun's Law: Evidence From The Great Recession of 2007-2009", The Journal of Business and Economic Studies, 20(1), 75-95
- Anderton, R. Aranki, T., Bonthuis, B. ve Valerie, J. (2014), "Disaggregating Okun's Law Decomposing the Impact of The Expenditure Components of GDP on Euro Area Unemployment", European Central Bank Working Paper Series No: 1747, December, 1-24

- Arı A. (2016), “Türkiye’deki Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkinin Analizi: Yeni Bir Eşbütünlüşme Testi”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 57-67.
- Ball, L., Furceri, D., Leigh, D. ve Loungani, P. (2016), “Does One Law Fit All? Cross-Country Evidence on Okun’s Law”, September 2016 Preliminary Draft, <http://unassumingeconomist.com/wp-content/uploads/2016/08/crosscountryevidence-on-okun-sep-2016-paris-workshop-draft-with-tables-and-charts.pdf>.t. 04/07/2018.
- Baltagi, B. (1995). *Econometric Analysis of Panel Data*. New York: John Wiley & Sons. Inc.
- Baltagi, B., (2001), *Econometric Analysis of Panel Data*, Chichester, Eng.: John Wiley and Sons Inc.
- Barışık, S., Çevik, E.İ. ve Çevik, N.K. (2010) “Türkiye’de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Switching Yaklaşımı” *Maliye Dergisi*, 159, 88-102
- Bentzen J. Smith V. (2002), “An Empirical Analysis Of The Effect Of Labor Market Characteristic On Marital Dissolution Rates”, Department Of Economic Working Paper Series, No:2002:14
- Blekesaune, M. (2008), “Unemployment and Partnership Dissolution, Norwegian Social Research (NOVA)”, Economic and Social Research Council, 1-17 ”
- Ceylan, S. ve Şahin, B. Y. (2010) “İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Asimetri” *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11 (2): 157-165.
- Dickey, D. A., Jansen, D. W. ve Thornton, D. C.; (1991)., “A Primer on Cointegration with An Application to Money and Income” , *Review Federal Reserve Bank of ST. Louis*, 73 (2), 58-78.
- Economou, A., ve Psarianos, I. N. (2016). “Revisiting Okun’s Law in European Union Countries” *Journal of Economic Studies*, 43(2), 275–287.
- Eğri, T. (2018), “İşsizlik ve Ekonomik Çıktı İlişkisi: Mısır İçin Okun Yasası Analizi”, *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 13(49), 68-78
- Erkuş, S., Gemrik, S. ve Aytemiz L. (2016), “Türkiye’de Büyüme ve İşsizlik İlişkisi: Okun Yasasının Asimetrik Analizi”, *Scientific Cooperation Fort He Future in Social Sciences International Conference – 2016, 22-23 Eylül Uşak*, 135-141
- Eryiğit, P., Cura, S., Züngün, D. ve Ortanca, M. (2014), “Econometric Evaluation of The Relationship Economic Growth and Unemployment in EU & Turkey”, *Annals of The University of Oradea, Economic Science Series*, 23(1), 452-461
- Eser Yılmaz B. (2014), “Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Örneği”, *TİSK Akademi*, 2, 26-47
- Fouquau, J. (2008), “Threshold Effects in Okun’s Law: A Panel Data Analysis”, *Economic Bulletin*, 5(33), 1-14
- Göçer, İ. (2015), “Okun Yasası: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1-12
- Göçer, İ. ve Gere, C. (2016), “Cari Açık – Ekonomik Büyüme – Enflasyon ve İşsizlik Açmazında Türkiye: Yeni Nesil Bir Ekonometrik Analiz”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kasım Özel Sayısı, 35-46
- Gray J.S, (1995) “The Causality Between Employment and Divorce”, *Family Economics and Resources Management Biennial*, 171-176.
- Greene, W.H. (2003), *Econometric Analysis*, Prentice Hall, New Jersey.
- Griffits, W. E. R & Carte H. (1993). *Learning and Practicing Econometrics*, John Wiley, New York
- Hansen, H.T., (2005), “Unemployment and Marital Dissolution: A Panel Data Study Of Norway”, *European Sociological Review*, 21(2): 135-148
- Hooper, V. (2017). “Okun’s Law Revisited Within The Context of High Eurozone Unemployment: A Note”. *E-Journal of International and Comparative Labour Studies*, 6(2). 2-4
- Hsiao C. (1986) *Analysis of Panel Data*, Cambridge University Press

- Hsiao, C. (2003). *Analysis of Panel Data*. New York: Cambridge University Press.
- Huang, T.(2003), “Unemployment and Family Behaviour In Taiwan”, *Journal Of Family and Economic Issues*24(1), 27-48.
- Im, K. S., H., Pesaran ve Y., Shin (2003), “Testing for unit roots in heterogeneous panels”, *Journal of Econometrics*, 115, p. 53- 74.
- Jensen P., Smith N, (1990), “Unemployment and Marital Dissolution”, *Journal of Population Economics*, 215-229.
- Kaljmin M, Graaf P. M., (2004), Interactions Between Culturel and Economic Determinants of Divorce In The Netherlands”, *Journal of Marriage and Family*, 66: 75-89.
- Kanca, O. C. (2012), “Türkiye’de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi”, *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 1-18
- Kawata, Y. (2008), “Does High Unemployment Rate Result In A High Divorce Rate? A Test For Japan”, *Revista de economiadel Rosario*, 11(2): 149-164.
- Kök, R. (2006), “Endüstri-içi Dıs Ticaret, Patentler ve Uluslararası Teknolojik Yayılma”, *UEK-TEK 2006 Uluslararası Ekonomi Konferansı, Türkiye Ekonomi Kurumu*, Ankara, 11-13 Eylül 2006.
- Köse Z. (2016), “Türkiye Ekonomisinde 2003-2014 Döneminde Ekonomik Büyüme İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi” *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 58-76
- Levin, A., ve C. Lin (1992), ”Unit root tests in panel data: asymptotic and finitesampleproperties”,*University of California, San Diego Working Paper*,p. 23-92.
- Levin, A., ve C. Lin (1993), “Unit root tests in panel data: new results”, *University of California, San Diego Working Paper*, p.56-93.
- Maddala, G. S. ve S. WU, (1997), “Comparative Study of Unit Root tests with Panel Data and a New Simple Test”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61, 631-652.
- Okun, A. M. 1962; “Potential GNP: Its Measurement and Significance”, *American Statistical Association Proceedings of The Business and Economic Statistics Section*. 98-104
- Pınar, A., Siverekli E. Ve Demir M., (2016), “Şanlıurfa’da İşverenlerin ve İşçilerin Suriyeli İstihdamına Bakışı”, *Uluslararası Çalışma Örgütü Araştırma Raporları*, 1-34
- Pedroni, P. (1995), “Panel Cointegration; Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests, With an Application to the PPP Hypothesis,” *Indiana University Working Papers In Economics*, No. 95-013, June.
- Pedroni, P. (1997), “Panel Cointegration; Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests, With an Application to the PPP Hypothesis: New Results,” *Indiana University Working Papers In Economics*, April.
- Pedroni, P. (1999), “Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors”, *Oxford Bulletin Of Economics and Statistics*, Special Issue, 653-70.
- Reaymaeckers, P. (2006), “Marriage and Divorce In Belgium: The Influence Of Professional, Financial and Educational Resources On The Risk For Marriage Dissolution”, *Journal Of Divorce and Remarriage*, 46(1/2), 151-174.
- Roy, S. (2010), “Unemployment Rate and Divorce” *The University Of Melbourne Institute Working Paper*
- Sandalcılar, A.R., “İşsizlik Boşanmayı Etkiliyor mu? Bölgesel Panel Nedensellik”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 2, Sayı:2, ss:225-238.
- South, S.J., (1985), “Economic Conditions and Divorce Rate: A Time Series Analysis Of The Postwar US”, *Journal of Marriage and The Family*, 47(1), 31-41.
- Svaver, M. (2002), “Determinants Of Divorce In Denmark”, *department of Economics Working Paper Series*, No:2002:19
- Tatoğlu, F. Y. (2011), “The Long and Short Run Effects Between Unemployment and Economic Growth in Europe”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(1), 99-113
- Thomas, L.E, (1980), “Unemployment and Family Stress: A Reassessment”, *Family Relations*, 29(4), 517-524.

- Uras, Ö. (2016), “Türkiye Ekonomisindeki İstihdamsız Büyümenin Ekonometrik Analizi”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 24, 94-108
- Uysal, D. ve Alptekin, V. (2009), “Türkiye Ekonomisinde Büyüme – İşsizlik İlişkisinin Var Modeli Yardımıyla Sınanması (1980 – 2007)”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25, 69-78
- Yüceol H. M., (2006), “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Dinamikleri”, İktisat İşletme ve Finans, 21(243), 81-95
- Yüksel, S. ve Oktar, S. (2017), “Okun Yasasının Farklı Gelişme Düzeyindeki Ülkelere İlişkin Ekonometrik Analizi”, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 39(1), 323-332

İlişkisel Sözleşmeler Bağlamında Vatandaş Güveni ve Devlet Bütçesi: OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırması

Ayşe ATILGAN YAŞA*

Kâmil TÜĞEN**

ÖZ

Bütçe, esas olarak, vatandaşlar ve devlet arasında yapılan bir çeşit sözleşmedir. Günümüzde devlet bütçeleri diğer sözleşmeler gibi birtakım düzenlemeler gerektiren unsurları barındırmaktadır. Bu bakımdan, bütçe uygulamalarının seyrini ve performansını etkileyen en temel unsurlardan biri de, bütçe hakkını yürütme gücüne emanet eden vatandaşın güvenidir. Son yıllarda pek çok ülkede devlete ve kamu kurumlarına karşı duyulan güvenin azalması, devletin ve kurumların meşruiyetini etkilemekte ve kamusal hizmetlerin kalitesini zedelemektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, Türkiye’de ve OECD üyesi ülkelerde vatandaşların devlete ve kamu kurumlarına ne derece güvendiklerini ve bu güvenin bütçe göstergelerine ne derece yansıdığını ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında yapılan karşılaştırmalarda OECD veri setinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devlet Bütçesi, Bütçe Sözleşmesi, Güven, Vatandaş Güveni, Devlete Güven.

JEL Sınıflandırması: H6, H1, A13, H11.

Relations of Citizen Trust and Government Budget in Context of Relational Contracts: The Comparison of OECD Countries and Turkey

ABSTRACT

The budget is mainly an agreement between citizens and the government. Today government budgets, like other conventions, contain elements that require regulations. In this context, one of the most important factors affecting the course and performance of budget implementations is the trust of the citizen who has entrusted the budgetary power to the execution of the budget right. In recent years, the decline of the trust to the government and public institutions in many countries affects the legitimacy of the government and institutions and undermines the quality of public services. In this context the purpose of the study reveal the citizens of OECD member countries and Turkey whether they trust or not to the government and public institutions and this trust to what extent budget indicators. OECD data set was used in the comparisons made within the scope of the study.

Key Words: Government Budget, Budget Agreement, Trust, Citizen Trust, Trust in Government.

JEL Classification: H6, H1, A13, H11.

GİRİŞ

Güven, vatandaş ile devlet arasında kurulabilecek en sağlam ilişkidir. Karşılıklı güven duygusunun gelişimi için gereken unsurların yerine getirilmesi

* Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Salihli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı, Türkiye, ayse.yasa@cbu.edu.tr, ORCID bilgisi: 0000-0001-8890-0553.

** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı, Türkiye, kamil.tugen@deu.edu.tr, ORCID bilgisi:0000-0002-7479-2608.

(Makale Gönderim Tarihi: 20.07.2019/ Yayına Kabul Tarihi:09.12.2019)

Doi Number: 10.18657/yonveek594617

Makale Türü: Araştırma Makalesi

önemlidir. Bu doğrultuda, devlete ve kurumlara karşı duyulan güven düzeyi, vatandaşların topluma aidiyeti ve toplum bilinci, yararlandıkları kamusal hizmetlerin finansmanına katılımı ve kurumların performansı gibi pek çok alanı etkilemektedir.

Bir devletin varoluşu ise, genel anlamda iki temel noktada ele alınabilmektedir. Birincisi, sosyal, siyasal ve ekonomik göstergeler iken diğeri, devleti bir araya getiren vatandaşların devlete yönelik psikolojik algılarıdır (Nettle, 1968'den aktaran Almond, 1988: 856). Bir diğer ifade ile farklı özellikleri ve amaçları olan kurumlardan oluşan devletin niteliğine dair temel prensip, bir devletin vatandaşlarının can ve mal güvenliği başta olmak üzere sosyal, siyasal ve ekonomik haklarını gözetip gözetmediği ve kamu kurumlarının meşruiyetinin gerçekleştirilip gerçekleştirilemediği sorgulamasıdır. Son yıllarda vatandaşların kamu kurumlarına duydukları güvende azalma söz konusudur (Lee ve Schachter, 2019: 406). Bu anlamda vatandaşların güven düzeyleri hükümetlerin onlar için doğru olan kararları vermediğini düşündüklerinde azalırken, uygulanan politikalarda bütünlük, uygulamacıları dürüst, devleti kurumsallaşmış gördüklerinde ve alınan kararlara katılımları doğrultusunda yükselmektedir (Wang ve Van Wart, 2007: 276).

Kamu gelirleri ve kamu harcamaları miktarının belirlendiği devlet bütçesinin vatandaşın güveni ve katılımı doğrultusunda yönetilmesi gerekmektedir. Vatandaş tarafından duyulan güven kamu kurumları ya da fonksiyonel kamu harcamaları temelinde ele alındığında, hükümet değişimleri, ekonomik ve mali krizler, dünyadaki gelişmeler doğrultusunda toplum yapısındaki farklılaşmalara bağlı olarak ülkeden ülkeye değişebileceği gibi aynı ülke içinde yıllara göre de değişiklik gösterebilmektedir. Bu çalışmada, devlet bütçesinin bir sözleşme niteliği taşıdığı gerçeğinden yola çıkılarak, ilişkisel sözleşmeler bağlamında güven ve bütçe ilişkisi ele alınmış, Türkiye ve OECD ülkelerinde güven ve bütçe ilişkisi göstergeler ışığında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye'de ve OECD üyesi ülkelerde vatandaşların devlete ve kamu kurumlarına güven düzeylerini ve söz konusu bu güvenin devlet bütçesine yansımalarını ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında ilk olarak devlet bütçesi mali, sosyal ve performans sözleşmeleri çerçevesinde ele alınmış, vatandaş güveni devlet bütçesi ile ilişkilendirilmiş ve söz konusu bu ilişki üzerinden Türkiye ve OECD üyesi ülkelerdeki duruma karşılaştırılmalı olarak yer verilmiştir. Yapılan bu karşılaştırmalarda ise OECD veri setinden yararlanılmıştır.

I. TOPLUM SÖZLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE DEVLET BÜTÇESİ

Devlet bütçesi, genel hatlarıyla, belirli bir dönem içindeki kamu gelir ve giderlerinin önceden tahmin edildiği ve uygulandığı ekonomik, sosyal, mali ve hukuki bir doküman özelliği taşımaktadır. Bir başka ifade ile devlet bütçesi, bir ülkede otoritenin (hükümet, meclis ya da cumhurbaşkanı gibi) belli şartlar altında kamu kurumlarına fon sağlama sözü vererek anlaşmaya varmasına, taraflarının, şartlarının ve yükümlülüklerinin olmasına ve karşılıklı kontrollerin yapılabilmesine imkân vermesi bakımından bir sözleşmedir (Wildavsky, 1964: 2).

Böylece devlet bütçesi, taraflarca taahhütlerin verilebildiği, yaptırımların uygulanabileceği hukuki ilişkileri doğurmasının yanı sıra ekonomik, sosyal ve mali açıdan kararların alınabilmesine aracı olmaktadır.

Jean-Jacques Rousseau, Thomas Hobbes, John Locke ve Immanuel Kant gibi düşünürler tarafından geliştirilen toplum sözleşmesi, toplum üzerinde oluşacak olan bir otoritenin ancak bireylerin kabulü ile mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Düşünürlerin ortak noktası, siyasi bir otorite olmadığında bireylerin nasıl yaşayacaklarını ve aslında siyasi otoritenin varlığı ve yokluğu durumunda bireylerin davranışlarını sorgulamalarıdır. Onlara göre, bireylerin temel ihtiyaçlarının giderilmesinde toplumsal düzen fikri ön plandadır. Bu düzenin oluşması için bireylerin birbirine olan ve otoriteye olan güveni oldukça önemlidir. Nitekim Rousseau, devlette yalnız tek bir sözleşmenin var olduğunu, onun da bireylerin ortaklık sözleşmesi olduğunu vurgulamıştır (Rousseau, 2007: 155).

Bütçeler de, içsel süreçlerden hükümet ve vatandaş arasında belirlenen harcama ve politika taahhütlerine dönüştüklerinde özgün bir sözleşme özelliği taşımaktadır. İhtiyaç duyulan idari esneklik ve siyasal destek sürecin kilit aşamalarını oluşturmaktadır. Bu da her bütçe döneminde uygulanamadığından, bütçeler genellikle diğer sözleşmeler gibi de tam olarak değerlendirilemez. Ancak bütçelerin vatandaşlar üzerindeki etkileri belirginleştikçe sözleşmelere daha benzer özellikler taşımaları sağlanabilmektedir (Schick, 2011: 4). Özellikle mali, sosyal sözleşmeler ve performans sözleşmeleri bütçelerin vatandaş odaklı bir bütçeleme anlayışında uygulanabilmesine imkân sağlamaktadır. Bir başka ifadeyle söz konusu üç sözleşmenin varlığı, devlet bütçelerinin sözleşme niteliği taşıyıp taşımadığına ilişkin bilgi vermektedir.

A. Mali Sözleşme

Mali sözleşme, milli bütçesi olan her ulus devletin sahip olduğu bir sözleşmedir. Toplam harcamalar, bütçe açıkları, borçlar gibi mali büyüklükler ile ilgili kararların taraflarca belirlenmesi mali sözleşmenin unsurlarını oluşturmaktadır (Schick, 2011: 4). Bazı hükümetler gelir-gider dengesine ya da toplam gelir, harcama ve borçlara sınırlar koyan kuralları bütçelerinde uygulamaktadır. Mali sözleşmenin varlığı fark edilebilir olduğunda, genellikle bütçe kararlaştırılmadan önce parametreleri sabit olmaktadır. Eğer mali sözleşme bütçede yeterince açık değilse, bütçedeki parametreler bütçe kararlaştırıldıktan sonra netleşmektedir. Açık bir mali sözleşme bütçe kararlarını kısıtlarken, açık olmayan bir mali sözleşme ise o kararları sadece bünyesinde barındırmaktadır.

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunda açık mali düzenlemelere yönelik bir eğilim söz konusudur. Bazı ülkelerde yıllık bütçe çalışmaları sırasında mali sınırların belirlendiği görülürken, bazılarında ise ulusal düzeyde anayasa ya da yasalarında, uluslararası düzeyde ise yapılan anlaşmalarla mali sınırlamalar ile bütçe uygulamaları gerçekleştirilmektedir. Bütçenin mali sözleşme özelliğinin ön plana çıkması için mali sınırlamaların yanında yönetilebilirlik, güvenilirlik, siyasal kapasitenin düzeyi de etkili olabilmektedir. Çünkü mali sorumlulukta kamu yararının büyük bir kısmı finansal piyasaların

davranışlarından kaynaklığı için başarılı bütçe kurallarının gözle görülür biçimde uygulanabilir ve güvenilir olması gerekmektedir (Anderson & Minarik, 2005: 518). Bu sayede vatandaş ve siyasi otoriteler arasında -her iki tarafın amaçlarına hizmet eden- bir mali sözleşme ile bütçeleme anlayışı benimsenebilmektedir.

Bir mali sözleşmenin taşınması gereken özellikleri özetle aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Schick, 2011: 6-8) :

- Mali sözleşme olumsuz ekonomik ortamda vatandaşlara zarar vermeyecek şekilde düzenlenmelidir.
- Mali sözleşmede kurallar orta vadeli anlayış çerçevesinde oluşturulmalıdır.
- Mali sözleşmede kurallar sıklıkla olmasa da zorlayıcı olmalıdır.

B. Sosyal Sözleşme

Sosyal sözleşme, gelir desteklerini, hukuki çerçevede düzenlenmiş transferleri ve şimdiki ve gelecekteki vergi ödeyicilerin geçmişte verdikleri taahhütleri içermektedir. Bu sözleşme ile vergi ödeyicilerinin farklı kişiler olmasına rağmen geçmişte vaat ettikleri vergileri gelecekte de ödemeleri beklenmektedir. Bunun karşılığında da, hükümetlerin zamanında ve doğru bir şekilde gerekli hizmetleri yerine getirmeleri beklenmektedir (Whale, 2000: 135).

Bir sosyal sözleşmenin taşınması gereken özellikleri özetle aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Schick, 2011: 10-12) :

- Hükümetler sosyal sözleşmede yer alan taahhütlere, risk maliyetlerini hesaba katarak yer vermelidir ve taahhütlerin uygulanabilir seviyede düzenlenmesi gereklidir.
- Gözden geçirilmiş sözleşmeler ek olarak yeniden düzenlenmemelidir.
- Sosyal sözleşme, alıcılara fayda sağlayan ya da onları olumsuz yönde etkileyen riskler arasında ayırım yapabilmelidir.
- Olumsuz ekonomik dalgalanmalar karşısında sosyal sözleşmenin dayanıklı ve sürdürülebilir olması gereklidir.
- Sosyal sözleşme ile hükümetler, risk ve maliyetleri paydaşlar arasında paylaşmalıdır.

Devlet bütçesi, sosyal sözleşme özelliği taşımaktadır. Sosyal bir sözleşme olarak belirlenen devlet bütçesinde taraflar, toplum ve devlet olmaktadır. Taraflarda, devleti temsilen çoğunlukla vatandaşın güveni ve seçimi ile belirlenen hükümetler ve o ülkede yaşayan vatandaşlar yer almaktadır. Sosyal sözleşme devlet bütçesi yönüyle ele alındığında, aslında tam anlamıyla bağlayıcılığı olan bir sözleşme değildir. Çünkü, hükümetler nüfus planlaması ve beklentisi veya ekonomik krizler gibi pek çok neden ile sözleşme şartlarını yasal bir şekilde değiştirebilmekte ve yorumlayabilmektedir (Schick, 2011: 8). Örneğin, kamu borcu yüksek seviyede olan bir ülkede, vergiler geçmişte taahhüt edilenden daha fazla uygulanabilir ve kamusal hizmetler tam anlamıyla gerçekleştirilemeyebilmektedir. Dolayısıyla hükümetlerin iradi uygulamaları, devlet bütçesinin sosyal sözleşme yönünü zamanla esnetebilmekte ya da değiştirebilmektedir.

C. Performans Sözleşmesi

Performans sözleşmesi, bütçenin idari işlemlerinin finansmanı ve kamu hizmetlerinin temini kısımlarıyla ilgilidir. Performans sözleşmesi, bütçe girdilere odaklandığında kesinleşmemekte, ancak bütçe fiili ve öngörülen sonuçlara göre şekillendiğinde kesinleşmektedir. Bütçede harcamalar girdilere göre sınıflandırılrsa bile, bütçenin ilgili kalemleri performans sözleşmesi unsurlarını içermektedir.

Bütçeyi performans amaçlı bir sözleşme olarak düşünmek oldukça önemlidir. Bütçe kavramını performans sözleşmesi olarak netleştirmek için sadece performans ile ilgili olan noktaları ayırmak gerekmektedir. Bunun pek çok yolu mümkün olsa da en bilinen yöntemi, performans bütçelemeyi kaynakların tahsisi ve bilgilerin korunması ve şeffaflığı olarak ele almaktır.

Bir performans sözleşmesinin taşınması gereken özellikleri özetle aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Schick, 2011: 13-17) :

- Performansın belirlenmesi ve ölçülmesi gerekmektedir.
- Performans sözleşmesi, hizmetleri ve etkinlikleri içermelidir.
- Bir performans sözleşmesinde maliyetlerin belirtilmesi gerekmektedir.
- Bir performans sözleşmesi değişim gerektirmektedir.

OECD ülkeleri kapsamında pek çok ülkede performans bütçe sınıflandırması harcama kararlarında etkili olmasa bile iş yükü, faaliyetler, hizmetler, projeler, programlar, çıktılar ya da sonuçlarda çoğu zaman etkili bir göstergedir. Az sayıda ülkede ise, performans bütçe sınıflandırması hükümetlerin bütçe kaynaklarında artış ya da azalışlarda meydana gelebilecek değişikliklerde göz önünde bulundurdıkları bir gösterge niteliği taşımaktadır (OECD, 2007: 74).

Mali, sosyal ve performans sözleşmelerinin varlığı vatandaşların bütçe sürecine dahil olup olmadığını yani katılım düzeylerini de belirleyecektir. Çünkü vatandaş katılımı, hükümetlerin vatandaşları tercihleri doğrultusunda etkilemeye çalışmalarına yol açacak en temel enstrümanlardan biridir (Verba ve Nie, 1987: 102). Nitekim toplum sözleşmesi olarak devlet bütçesi uygulamasına taraf olan vatandaşın güven düzeyi değişmez ya da güvensizlik olarak sabit kalırsa, düşük güven düzeyine sahip olan kişiler, çoğu kez bütçe hakkını elinde bulduran hükümetleri oy kullanarak değiştirebilir ve şartların iyileşmesini sağlayabilir (Lee ve Schachter: 2019: 406). Bunun yanında, bütçe uygulama kararlarında şeffaflık, hesap verebilirlik, bilgiye ulaşılabilirlik ve nüfus gibi faktörler vatandaşların hükümetlerine olan güvenini etkilemektedir. Özellikle nüfusun artması, vatandaşta aidiyet duygusunun azalmasına ve kamu harcamalarından talepleri doğrultusunda daha az faydalanmasına yol açmaktadır (Grimmelikhuijsen, 2010: 8).

Bütçe uygulamalarına vatandaş katılımı, bütçe programlarının etkin bir şekilde uygulanması anlamını da taşımaktadır. Etkinsizliğin ve vatandaş katılımının olmaması ise ilgisizlik, bilgisizlik ya da cehalet ile doğrudan ilişkili olmakla birlikte eğitim düzeyi bakımından ortalama bir vatandaşın karmaşık politikalar hakkında bilgilendirilmemesi de bütçe uygulayıcılarını belirlemede

vatandaşı yetersiz bırakmaktadır (Crosby ve diğerleri, 1986: 172). Bu doğrultuda vatandaşın bütçe gelir ve giderlerine ilişkin bilgilendirilmesini sağlamak için hükümetlerin bilgiye kolay ve erişebilir yollar geliştirmesi oldukça önemlidir (Jordan ve diğerleri, 2016: 303).

II. İLİŞKİSEL SÖZLEŞME AÇISINDAN VATANDAŞ GÜVENİ VE DEVLET BÜTÇESİ

İlişkisel sözleşmeler, taraflar arasındaki kazanımlar çerçevesinde uzun dönemli yükümlülükleri kapsayan ilişkiler üzerinden gerçekleştirilmektedir (Rousseau, 1995: 91). İlişkisel sözleşmelerde tarafların yükümlülüklerini yerine getirmesi kısa vadede gerçekleştirilemediği gibi yükümlülükler net olmamakla birlikte sözleşme koşulları da değişebilmektedir (Petersitzke, 2009: 30).

Pek çok sözleşmede genellikle tarafların hakları, yükümlülükleri ve bunların yerine getirilmemesi durumunda çözüm yolları yer almaktadır. Ancak söz konusu hükümler çoğu zaman ayrıntıları içermediği için tüm anlaşmazlıkların önceden tahmin edilebilmesi ya da doğabilecek yanlış anlaşılmaların önüne geçilmesi mümkün olamamaktadır. Bu nedenle eksiklikleri olan bir sözleşme, her zaman tarafların çıkarları doğrultusunda yorumlanmaya ve kullanılmaya açık hale gelebilmektedir (Macneil, 1974: 694). Taraflar sözleşmelerdeki belirsizliklerden ya da boşluklardan yararlandığında, sözleşme düzenlendiği zamanki amaçlarından sapabilecek ya da güvenilirliğini yitirebilecektir. Devlet gelir ve giderlerini bütçe hakkı doğrultusunda uygulayan hükümetlerin ve vatandaşların taraf olduğu bir toplum sözleşmesi niteliği taşıyan devlet bütçesi de ilişkisel sözleşme niteliği taşımaktadır.

Çalışma kapsamında ele alınan mali, sosyal sözleşmeler ve performans sözleşmeleri, vatandaş ve devlet arasındaki siyasi ilişkiler üzerine kuruludur. İçlerinde ise en güçlü ilişki, sosyal sözleşmeler ile gerçekleşmektedir. Nitekim bu sözleşme ile toplum yapısı şekillenebilecek, toplumsal kuralların gelişmesi ile birlikte vergi gibi toplum bilinci gereken konularda hükümet ile halk arasında anlaşma sağlanabilecektir. Performans sözleşmelerinde, vatandaşlar devletten almayı bekledikleri hizmetleri sorgulama, denetleme ve değerlendirebilme hakkına sahip olacaktır. Mali sözleşmede ise, vatandaşların hükümete emanet ettiği bütçenin nasıl yönetildiğine dair bir ilişki söz konusudur. Literatürde ise bütçeyi ilişkisel sözleşmeler olarak düşünmek genellikle vatandaşın bütçe hakkını elinde bulunduranlara (genellikle hükümet) karşı duyduğu güven üzerinden ele alınmaktadır.

Evrensel olarak bütçe uygulamaları sırasında hükümetlere, kurumların performansını ve etkinliğini artırma, adil bir gelir dağılımı, ekonomik istikrar, ekonomik büyüme ve kalkınma gibi pek çok konuda çeşitli baskılar söz konusudur. Vatandaşlar da hükümetten gün geçtikçe daha fazla harcama yapmasını talep etmeye başlamış ve bu beklentileri bütçe uygulamalarını da etkilemiştir (Inglehart, 1997: 223). Beklentilerdeki artış, performans gelişimi ile birlikte paralellik göstermediğinde de vatandaşların hükümete olan güven düzeyinde düşüşler ortaya çıkmaktadır (Parent ve diğerleri, 2005:722).

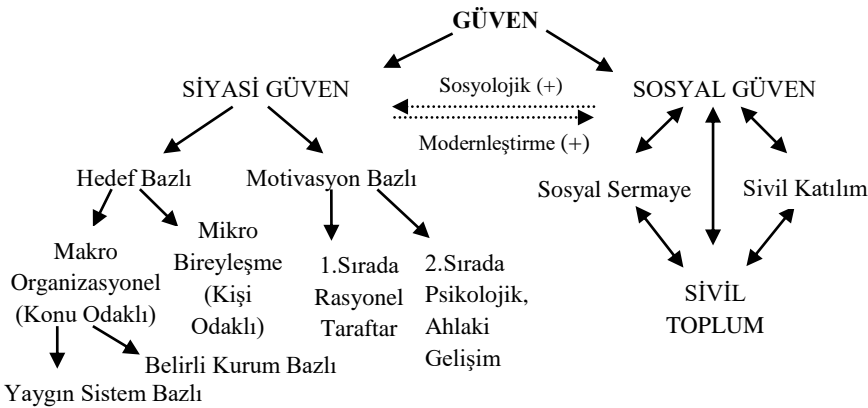
A. Kavramsal Açıdan Güven

Güven kavramına ilişkin literatürde pek çok tanım yer almaktadır. Güven, bazı düşünürlere göre bir durum, bir tahmin, bir çözüm metodu veya bir sistematik olgu üzerinden tanımlanabilmektedir. Nitekim güven bir başkasının niyet ve davranışlarına ilişkin savunmasızlığı ve kabulünü içeren bir beklentidir. Güven yalnızca kişiler arasında gerçekleşen bir olgu değildir. Kişiler kendi aralarında güven duyabileceği gibi soyut kavramlara da güven duyabilmektedir. Söz konusu soyut kavramlara en iyi örnek ise genellikle ‘sistem’ olarak literatürde geçmektedir. Sisteme duyulan güven, bireylerin devlete, kurumlara, kanunlara duydukları güven anlamına gelmektedir (Lewis ve Weigert, 1985: 973).

Kişiler arası güven toplumda belirli bir zemine oturtulamadığı için kişiler üstü bir organa ihtiyaç duyulmuştur. Kişilerin bir araya gelerek ve haklarını devrederek devleti kurmaları, toplum ve devlet arasında güven diyalogunu başlatmıştır (Tunçay, 2002: 182). Devlet veya kurumlara duyulan güven, bireysel güvenden ayrıdır. Fakat devlet ve kurumlar somut nesnelersalar da arka planında insanlar yer almaktadır. Bu yönüyle kurumsal güveni kişilerarası güvене bağlayan şey ise sorumluluktur (Örselli ve Sipahi, 2016: 844). O halde, devlet ve kamu kurumlarında görev yapan kişilerin sorumluluğu vatandaşın güvenini inşa etmede oldukça etkilidir.

Hükümete duyulan güven ise, özellikle vergi ve harcamalar konusunda hükümet politikalarına destek sağlamada çok önemlidir (Beck, Rainey ve Traut, 1990: 73). Bunun nedeni olarak, vatandaşın hükümeti güvenilir bulduğunda desteklemesi ve daha fazla vergi vererek hükümetin faaliyetlerini genişletmesi gösterilebilmektedir (Hetherington, 2005: 51). Bu yönüyle güven, bireylerden yapması istenen ideolojik fedakârlık derecesine bağlı olarak aktive edilen kamu politikalarını desteklemek veya karşı çıkmak için bireylere net sinyaller veren bir buluşsal araç olarak hareket etmektedir (Rudolph, 2009: 148).

Şekil 1. Güven Kavramının Açılımı

Kaynak: (Blind, 2006: 8).

Şekil 1’de görüldüğü gibi, güven kavramı, siyasi ve sosyal güven olarak iki temel kategoride ele alınabilmektedir. Siyasi güven, hedef ve motivasyon bazlı güven olarak ikiye ayrılırken, sosyal güven ise sosyal sermaye ve sivil katılım olarak ikiye ayrılmaktadır. Çalışmamıza konu olan güven kavramı ise, söz konusu şekilde siyasi güven kategorisinde yer alan makro organizasyonel hedef bazlı güvene dayalı olarak devlet ve kurumlarına yönelik olarak ele alınmıştır.

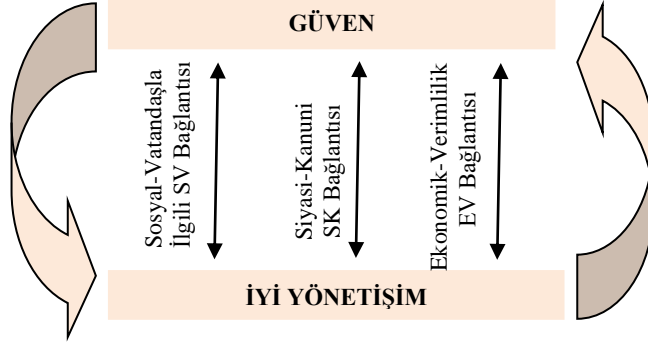
B. Vatandaş Güveni ve Devlet Bütçesi İlişkisi

Pek çok ülkenin karşılaştığı sorunlardan biri, uzun dönemli mali istikrarı gerçekleştirebilmek için kısa dönemli baskıları ortadan kaldıracak güven ortamının bütçe sözleşmeleri ile nasıl düzenlenmesi gerektiği sorunudur. Bu konuda kabul gören genel bir görüş, bütçe ile ilgili uygulanacak politikalar ve güven ilişkisinin kurulmasıdır (Schick, 2011: 23).

Hükümetlerin bütçe uygulamalarına duyulan güveni sağlam temellere oturtabilmesi için sözleşmelerde yerine getirmeyi taahhüt ettiği konuları hassas bir şekilde uygulaması gerekmektedir. Ancak bu sayede vatandaşın güvenini kazanabilecektir. Vatandaşlar büyük mali dengesizliklerden etkilenmediği sürece, bütçeyi yürütme görevi bulunan sisteme ya da bu sistemi elinde bulunduranlara veya kurumlara genelde güven duygusu beslemeyi tercih etmektedir. Fakat kamu kurumlarına güven soyut bir kavram özelliği taşıdığı için ölçümü ve değerlendirmesi oldukça güçtür (Gökçe, 2017: 219). Bununla birlikte vatandaşlar devlete olan güvenini belirlerken çeşitli noktalardan hareket edebilmektedir.

Vatandaşlar, hizmetleri bazında kamu kurumlarını değerlendirebilir ya da kurumların performanslarını, şeffaflığını, kurum çalışanlarının tutumlarını analiz edebilirler. Tüm bunların gerçekleşebilmesi için kamu kurumlarının faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olunmasına imkân veren bütçelerini kamuoyu ile paylaşması ve bütçe göstergelerinin güvenilir olması esastır. Bu bağlamda, devlet ile vatandaş arasındaki güven ilişkisinin zedelenmemesi için kamu kurumlarının hukuk ve etik kurallara bağlı bir şekilde faaliyet göstermesi ve vatandaşın güvenini kazanması gerekmektedir. Dolayısıyla, bir ülkede şeffaflık ve hesap verilebilirlikten yoksun bir devlet bütçesi söz konusu ise güven ve iyi yönetimden bahsedilememektedir (Blind, 2006: 19). Burada bahsi geçen iyi yönetişimin pek çok tanımı mevcuttur. Birleşmiş Milletler (BM) (1997) iyi yönetişimi, “*bir ülkenin tüm düzeydeki işlerinin yönetiminde iktisadi, siyasi ve idari otorite kullanımı*” olarak açıklamaktadır. BM, iyi yönetişimin temel ilkelerini ise, fikir birliğine odaklı, sorumlu, şeffaf, duyarlı, adil ve kapsayıcı, etkili ve verimli, hukuka dayalı ve katılımcı bir anlayış temelinde belirlemiştir (UN ESCAP, 2009: 3). Nitekim Şekil 2’de de, vatandaşın devlet ve kamu kurumlarına güveni belirleyen iyi yönetim, BM’nin tanıma paralellik göstererek üç temel unsurla ele alınmıştır. Şekle göre, sosyal açıdan vatandaşla ilgili kurulan bağlantı, siyasi kanalda kurulan bağlantı ve ekonomik açıdan kurulan bağlantı ile iyi yönetim çerçevesinde güven tesis edilebilmesi mümkündür.

Şekil 2. Güven ve İyi Yönetişim İlişkisi

Kaynak: (Blind, 2006: 20).

Kamu kurumlarına olan güvenin sağlanabilmesi için kamu kurumlarının iyi yönetim ve vatandaş odaklı yönetim anlayışına sahip olmaları gerekmektedir. Günümüzde pek çok ülkede performans esaslı bütçeleme yaklaşımına geçiş, iyi yönetişimin önemli bir göstergesi niteliğindedir (Ergen, 2012: 322). Dolayısıyla bütçelerin performans esaslı uygulanması, kamu kaynaklarının etkin kullanımını etkilediği gibi vatandaş memnuniyetini, kamu hizmetlerini kullananlarda tatmin düzeyini ve beklentilerini de etkilemektedir.

III. VATANDAŞ GÜVENİ VE DEVLET BÜTÇESİ İLİŞKİSİNİN TÜRKİYE VE OECD ÜLKELERİ DÜZEYİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Günümüzde pek çok ülkede devlete ve kamu kurumlarına duyulan güven, devlet bütçesinde öngörülen göstergelerin tutarlılığı, şeffaflığı, açıklığı ve vatandaşın katılımı ile belirlenmesi gibi pek çok kritere göre gelişmektedir. Fakat dünya genelinde kamu kurumlarına olan güven yüksek seviyelerde gerçekleşmemektedir. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren pek çok ülkede vatandaşların devlete ve kamu kurumlarına güveninin azaldığı gözlemlenmektedir (Blind, 2007: 8). Nitekim günümüz itibarıyla de bu sav geçerliliğini yitirmemiştir. 2019 yılı kamu kurumlarına küresel güven endeksi sonuçları şöyledir (Winowaton vd., 2019: <https://thelivinglib.org>):

- Dünya genelinde kurumlara güvenen vatandaş yüzdesi % 52
- Dünya çapında en güvenilir kurum Birleşmiş Milletler % 59
- Devlete ait olmayan kuruluşlara küresel çapta güven ise %56
- Dünya çapında vatandaşların kendi devletlerine olan güveni %47
- Kamu kurumlarına en düşük güven duyulan ülkeler ise, Rusya (%29), Japonya (%39), İspanya (%40), İrlanda (%42) ve İngiltere (%43)”

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye ve OECD ülkelerinde güven ve bütçe ilişkisi, devlete, parlamentoya ve siyasi partilere güven, merkezi hükümete güven, merkezi hükümet düzeyinde performans esaslı bütçeleme uygulamalarına, kamu

hizmetlerine güven ve hizmet kalitesine yönelik güven üzerinden çeşitli göstergeler ışığında değerlendirilmiştir.

Tablo 1’de bazı OECD üyesi ülkelerde devlete, parlamentoya ve siyasi partilere yönelik vatandaşların güven puanlaması yer almaktadır.

Tablo 1. Seçili OECD Üyesi Ülkelerde Güven Puanlaması

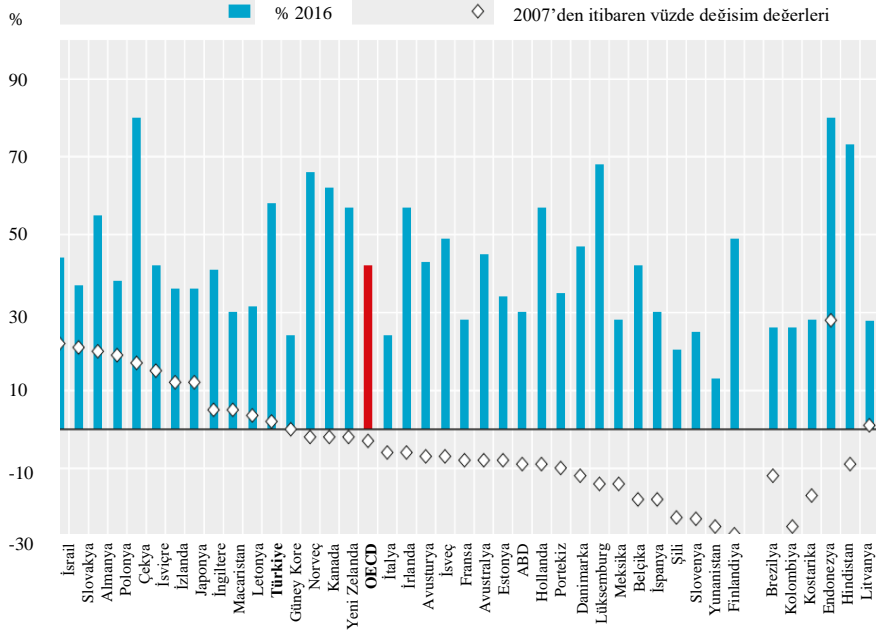
Ülkeler	Devlete Güven				Parlamentoya Güven				Siyasi Partilere Güven			
	2005	2007	2009	2010	2005	2007	2009	2010	2005	2007	2009	2010
Avusturya	49	57	58	54	52	57	58	52	31	30	40	40
Belçika	44	62	35	22	49	66	41	28	30	29	28	20
Danimarka	55	67	61	60	74	85	75	72	51	40	58	49
Finlandiya	68	75	54	49	67	77	60	55	37	26	32	30
Fransa	24	36	39	35	33	44	33	36	14	17	13	14
Almanya	27	49	45	32	35	51	46	39	18	18	24	19
Yunanistan	40	41	25	25	47	53	33	23	22	21	15	9
Macaristan	32	27	14	40	29	26	15	41	16	8	10	29
İrlanda	40	41	20	21	40	43	23	22	24	22	19	17
İtalya	29	37	25	25	35	39	27	26	19	16	19	18
Lüksemburg	68	66	77	66	64	64	67	52	46	30	50	40
Hollanda	40	73	56	47	53	77	56	54	35	35	41	45
Portekiz	33	46	28	20	40	49	36	28	19	15	18	15
İspanya	40	52	34	20	37	52	32	21	24	32	23	14
İsveç	33	55	57	57	46	70	64	66	22	25	36	37
Türkiye	76	71	57	43	73	74	58	46	28	23	26	24
Birleşik Krallık	34	34	21	26	36	41	17	24	22	15	12	18

Kaynak: European Commission – Eurobarometer, Public Opinion, <https://ec.europa.eu>, Erişim Tarihi: 05.07.2019).

Tablo 1’e göre, seçili OECD ülkeleri ve Türkiye’nin yer aldığı ülke grubu içinde devlete güven puanlamasında ülkeler genelinde yıllar itibarıyla bir düşüş görülmekte iken, parlamentoya ve siyasi partilere güven puanlamasında gruptaki ülkelerin yarısından fazlasında bir artış görülmektedir. Yıllar itibarıyla devlete güven puan ortalamasında en yüksek puana sırasıyla Lüksemburg, Türkiye ve Finlandiya ülkeleri sahip olurken, en düşük puana Macaristan, Birleşik Krallık ve İrlanda ülkeleri sahip olmuştur. Yıllar itibarıyla parlamentoya güven puan ortalamasında en yüksek puana sırasıyla Danimarka, Finlandiya ve Türkiye sahip olurken, en düşük puana yine Macaristan, Birleşik Krallık ve İrlanda ülkeleri sahip olmuştur. Yıllar itibarıyla siyasi partilere güven puan ortalamasında ise en yüksek puana sırasıyla Danimarka, Lüksemburg ve Hollanda sahip olurken, en düşük puana Fransa, Macaristan, Yunanistan, Birleşik Krallık gibi ülkeler sahip olmuştur.

Şekil 3’te Türkiye’nin de içinde bulunduğu OECD üyesi ülkelere merkezi hükümete olan güvenin 2007 yılından 2016 yılına kadarki yüzde değişim değerlerine yer verilmiştir.

Şekil 3. Merkezi Hükümete Olan Güvenin 2007'den 2016'ya Değişimi

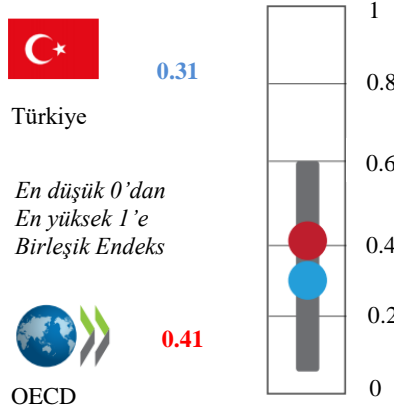

Şekil 3'e göre, 2016 verileri göz önünde bulundurulduğunda merkezi hükümete olan güveninin en yüksek olduğu OECD ülkeleri Çekya (Çek Cumhuriyeti), Lüksemburg ve Norveç'tir. Merkezi hükümete karşı en düşük seviyede güvene sahip ülkeler ise Yunanistan, Şili, İtalya ve Güney Kore'dir. 2007 yılından itibaren değişim göz önünde bulundurulduğunda ise, en yüksek artış İsrail, Slovakya ve Almanya'da görülürken, en büyük düşüş ise Slovenya, Yunanistan ve Finlandiya'da görülmüştür. Merkezi hükümete güvende 2016 yılı ortalamaları ele alındığında, Türkiye'nin OECD üyesi ülkelerin ortalamasının üzerinde olduğu ve Türkiye'nin 2007 yılına göre değişimi incelendiğinde az bir artışın gerçekleştiği görülmektedir. Bunun yanı sıra incelenen dönem itibarıyla OECD ortalamasında düşüş gerçekleşmiştir.

Devlete, hükümete ya da kurumlara güven meselesi, genelde kamu kurumlarının performansından kaynaklanan tatmin üzerinden saptanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle de, vatandaşın güven düzeyindeki düşüşün temel nedeni olarak kamu kurumlarının performans düzeyinin düşük olması gösterilmektedir (Turan vd, 2017: 39). Kurum performansı hakkında bilgi veren en temel unsur ise, bütçe göstergeleridir. O halde kurumlara güven düzeyi, kurumların hizmet kalitesi, personelin niteliği, kamu kaynaklarının etkin kullanımı, etik ve hukuk kurallarına bağlılık gibi pek çok hususta belirleyici olmaktadır. Vatandaş güven düzeyinin yükselmesi için merkezi hükümet düzeyinde uygulanan performans esaslı bütçeleme sistemi önem arz etmektedir. Nitekim söz konusu sistemin benimsenmesi ve doğru bir şekilde uygulanması ile kamu kurumları şeffaflık ve hesap verilebilirlik çerçevesinde faaliyet gösterebilmektedir. Şekil 4'te de Türkiye

ve OECD üyesi ülkelerde merkezi hükümet düzeyinde performans esaslı bütçeleme uygulamaları karşılaştırmasına yer verilmiştir.

Şekil 4. Merkezi Hükümet Düzeyinde Performans Esaslı Bütçeleme Uygulamaları (2016)

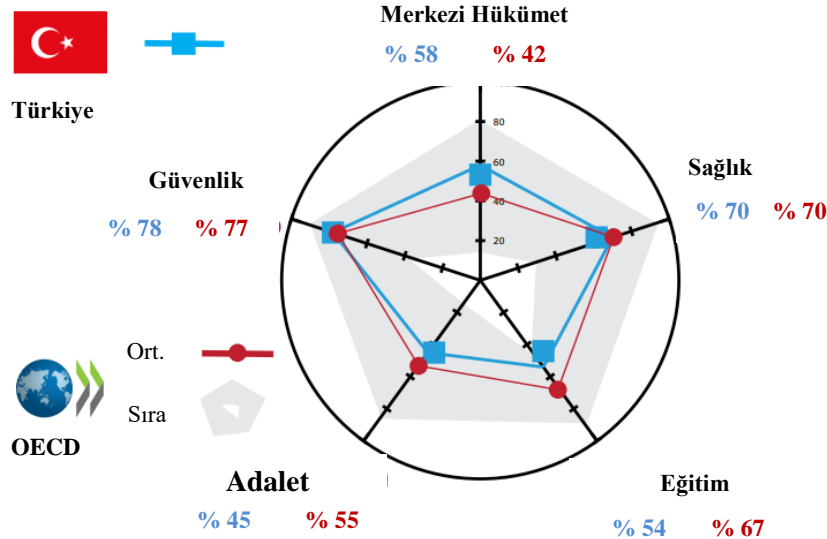

Kaynak: OECD(2016), Survey of Performance Budgeting.

Şekil 4'te yer alan merkezi hükümet düzeyinde performans esaslı bütçeleme uygulamaları başarı endeksine göre, OECD ülkeleri içinde en yüksek endeks değerinin 0.6 en düşük endeks değerinin ise yaklaşık 0.06 düzeyinde olduğu görülmektedir. Türkiye 0.31 ile 0.41 değerine sahip olan OECD ortalamasının altındadır. Bu da performans esaslı bütçeleme uygulamalarının Türkiye'de henüz istenilen düzeye ulaşmadığını göstermektedir.

Şekil 5'te ise Türkiye ve OECD ülkelerinde kamu hizmetlerine ilişkin güven ve memnuniyet düzeylerine çeşitli kamu hizmetleri yönüyle yer verilmiştir.

Şekil 5. Kamu Hizmetlerine Yönelik Duyulan Güven ve Memnuniyet (2016)

Kaynak: Gallup World Poll, (2019), <https://www.gallup.com>, (Erişim tarihi: 15.07.2019)

Şekil 5'e göre, 2016 yılı itibarıyla merkezi hükümete güven düzeyi % 58 ile Türkiye'de % 42 olan OECD ülke ortalaması üzerindedir. Sağlık hizmetlerine olan güven Türkiye ve OECD ülkelerinde % 70 ile aynı düzeyde iken, eğitim hizmetlerinde olan güvende % 13 fark ile, adalet hizmetlerinde olan güvende ise % 10 fark ile Türkiye OECD ülke ortalamasının altında kalmıştır. Türkiye'de güvenlik hizmetlerinde güven ise OECD ortalamasının % 1 üstündedir.

Tablo 2'de sağlık, eğitim ve adalet gibi kamu hizmetlerinde vatandaşlara hizmet etme kalitesine ilişkin puan çizelgesi yer almaktadır. Tabloda yer alan hücrelerdeki sayılar, ülkelerin tüm ülkeler içindeki konumu göstermektedir. (↑) işareti durumun iyileştiği, (→) işareti durumun stabil olduğu, (↓) işareti ise durumun kötüye gittiği hakkında bilgi vermektedir. Ülkeler, puan sıralamasına göre üç gruba ayrılmış ve her bir grup farklı renkte belirtilmiştir.

Tablo 2. Vatandaşlara Hizmet Kalitesine İlişkin Puan Çizelgesi

Gösterge	En İyi Seviye (1'den 12'ye kadar)			Orta Seviye (13'den 23'e kadar)			En Düşük Seviye (24'den 35'e kadar)		
	Sağlık (Önlem ve bakımı kapsamaktadır.)			Eğitim			Adalet		
	Ölüm Oranı - Akut Miyokard Damar Tıkanıklığı (Kalp Krizi)	Ölüm Oranı - Serebrovasküler Hastalık (Felç)	Kadınlar a Meme Kanseri nden Ölüm Oranı	Fen Bilimlerin de PISA ortalama puanı	Matematik te PISA ortalama puanı	Kitap okuma da PISA ortalam a puanı	Etkin Yargı Uygulamaları	Hükümeti n Baskısmd an Uzak Yargılama	Kişisel şikayetleri ni şiddete başvurmad an çözenler
Avustralya	15 ↑	8 ↑	10 ↑	8 ↓	18 ↓	13	10	5	12
Avusturya	20 ↑	9 ↑	19 ↑	20 ↓	15	25	5	10	6
Belçika	14 ↑	12 ↑	31 ↑	14	10 ↓	17	11	12	13
Kanada	18 ↑	3 ↑	15 ↑	4	5 ↓	1	13	6	5
Şili	27 ↑	26 ↑	5 →	33	33	32	18	22	28
Çekya	26 ↑	29 ↑	12 ↑	23 ↓	21 ↓	24	16	14	4
Danimarka	10 ↑	18 ↑	35 ↑	15	7	15	8	3	3
Estonya	7 ↑	20 ↑	17 →	2	4	4 ↑	19	13	14
Finlandiya	29 ↑	22 ↑	7 ↑	3 ↓	8 ↓	2 ↓	6	7	2
Fransa	1 ↑	1 ↑	23 ↑	21	19	16	15	19	22
Almanya	21 ↑	10 ↑	25 ↑	10	11	9	3	4	11
Yunanistan	30 ↑	32 ↑	18 ↑	32 ↓	32 ↓	31	26	25	25
Macaristan	31 ↑	33 ↑	30 ↑	28 ↓	28 ↓	30	25	26	10
İzlanda	28 ↑	21 ↑	29 →	29 ↓	24	27	n.a.	n.a.	n.a.
İrlanda	32 ↑	16 ↑	34 ↑	13	13	3	n.a.	n.a.	n.a.
İsrail	3 ↑	4 ↑	33 ↑	30 ↑	30	29 ↑	n.a.	n.a.	n.a.
İtalya	11 ↑	24 ↑	20 ↑	27	23 ↑	26 ↑	27	20	26
Japonya	2 ↑	17 ↑	4 →	1	1	6	4	15	7
Kore	5 ↑	25 ↑	1 →	5	2 ↓	5 ↓	9	17	19
Letonya	24 ↑	35 ↑	21 ↑	25	27	23	n.a.	n.a.	n.a.
Lüksemburg	8 ↑	6 ↑	24 →	26	26	28	n.a.	n.a.	n.a.
Meksika	35 ↓	19 ↑	3 →	35	35	35	28	27	27
Hollanda	9 ↑	13 ↑	28 ↑	11 ↓	6 ↓	12	7	1	16
Yeni Zelanda	33 ↑	23 ↑	22 ↑	6 ↓	16 ↓	8	14	11	9
Norveç	23 ↑	11 ↑	9 ↑	18 ↑	14	7 ↑	1	2	8
Polonya	12 ↑	27 ↑	16 →	16	12	10	20	21	17
Portekiz	13 ↑	28 ↑	11 ↑	17 ↑	22 ↑	18 ↑	23	16	24
Slovakya	22 ↑	34 ↑	27 →	31 ↓	29 ↓	33	n.a.	n.a.	n.a.
Slovenya	19 ↑	30 ↑	32 →	7	9	11	21	24	20
İspanya	6 ↑	7 ↑	6 ↑	24	25	21 ↑	22	23	21

İsveç	25 ↑	14 ↑	8 ↑	22	17	14	2	8	1
İsviçre	4 ↑	2 ↑	14 ↑	12	3	22	n.a.	n.a.	n.a.
Türkiye	34 ↑	31 →	2 ↑	34	34	34 ↓	24	28	23
Birleşik Krallık	17 ↑	15 ↑	26 ↑	9	20	19	12	9	15
ABD	16 ↑	5 ↑	13 ↑	19	31	20	17	18	18

Kaynak: OECD (2017), Government at a Glance 2017, OECD, Paris.

Tablo'ya göre Türkiye, sağlık hizmetlerinde OECD ülkeleri içinde kalp krizinden ve felçten kaynaklanan ölümleri önlemede en düşük seviyede ve son sıralarda yer alırken meme kanserinden kaynaklanan ölümleri önlemede ise en iyi seviyede ve üst sıralardadır. Ülkemiz eğitim hizmetlerinde, fen, matematik ve kitap okumada PISA ortalama puanı bazında OECD ülkeleri içinde en son sıradaki Meksika'dan önce yer almaktadır. Adalet hizmetlerinde ise, etkin yargılama uygulamaları, hükümet baskısından uzak yargılama ve şiddete başvurmadan şikâyetle bulunma açısından OECD ülkeleri içinde en düşük seviyede ülke grubunda yer almaktayız.

SONUÇ

Demokratik toplumlarda hükümetler, siyasi partiler ve kamu kurumları meşruiyetini halk egemenliğinden almaktadır. Yönetenler, vatandaşların oyları ile belirlenmekte, vatandaşın güveni ve desteği devam ettiği sürece görevlerini yerine getirmektedirler. Yürütme gücünü elinde bulunduran parti bütçe yapma hakkına da sahip olduğu için vatandaşın güveni doğrultusunda bu sorumluluğu en iyi şekilde yerine getirebilmeyi taahhüt etmiş olmaktadır. Bu bağlamda güven, vatandaşların bütçe uygulamalarını dolaylı olarak belirleyen önemli bir faktördür. Güven, aynı zamanda taraflara haklar ve ödevler yüklediği ve karşı tarafın davranışlarını da şekillendirdiği için bütçe ile ilişkisel bir sözleşme niteliği taşımaktadır. Dünya genelinde pek çok ülkede son zamanlarda devlete, hükümete, parlamentoya, kamu kurumlarına ve kamu görevlilerine duyulan güvende ciddi azalmalar gözlenmektedir. Bunun pek çok nedeninin olduğu ise OECD, Avrupa Birliği gibi örgütlerin anket çalışmalarında görülmüştür. Temel neden olarak ise, kamu kurumlarının performansı gösterilmektedir.

Çalışmamız kapsamında, OECD veri setinden yararlanarak çeşitli göstergeler ile OECD üyesi ülkeler ve Türkiye karşılaştırması yapılmıştır. İlk olarak yapılan karşılaştırma sonucunda, seçili OECD ülkeleri ve Türkiye'nin yer aldığı ülke grubu içinde devlete güven puanlamasında ülkeler genelinde yıllar itibarıyla bir düşüş görülmekte iken, parlamentoya ve siyasi partilere güven puanlamasında gruptaki ülkelerin yarıdan fazlasında bir artış görülmektedir. Türkiye ve OECD ülkelerinde devlete ve kurumlara güven düzeyleri karşılaştırıldığında, ekonomik yönden ileri seviyede olan Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa gibi ülkelerin aralarında bulunduğu pek çok ülkede devlete ve kurumlara güven düzeyi OECD ortalaması ve Türkiye'ye göre gerilerdedir. Türkiye'de siyasal güven olarak ele alabileceğimiz güven düzeyi OECD üyesi ülke grubunda üst seviyelerdedir. Bu durum Türkiye'de bütçe hakkını elinde bulunduranlara karşı güven düzeyinin yüksekliğinden hareketle, bütçe uygulamalarına güven düzeyinin yüksek olduğu sonucunu da doğrulamaktadır. Bir diğer ifade ile Türkiye'de vatandaşlar kamu kurumlarının bütçe performansına

OECD ülke ortalamasından daha fazla güvenmekte ya da Türkiye’de yürütme gücüne güven düzeyi OECD ülke ortalaması üzerindedir denilebilmektedir.

Türkiye ve OECD üyesi ülkelerde merkezi hükümete olan güvenin 2007 yılından 2016 yılına kadarki yüzde değişim değerleri incelendiğinde ise, merkezi hükümete olan güveninin en yüksek olduğu OECD ülkelerin Çekya, Lüksemburg ve Norveç olduğu görülmektedir. Merkezi hükümete karşı en düşük seviyede güvene sahip ülkeler ise Yunanistan, Şili, İtalya ve Güney Kore’dir. 2007 yılından itibaren değişim göz önünde bulundurulduğunda ise, en yüksek artış İsrail, Slovakya ve Almanya’da görülürken, en büyük düşüş ise Slovenya, Yunanistan ve Finlandiya’da görülmüştür. Merkezi hükümete güvende 2016 yılı ortalamaları ele alındığında, Türkiye’nin OECD üyesi ülkelerin ortalamasının üzerinde olduğu ve Türkiye’nin 2007 yılına göre değişimi incelendiğinde, az bir artışın gerçekleştiği görülmektedir. Bunun yanı sıra incelenen dönem itibarıyla OECD ortalamasında düşüş gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye ve OECD üyesi ülkelerde merkezi hükümet düzeyinde performans esaslı bütçeleme uygulamaları başarı endeksine göre, OECD ülkeleri içinde en yüksek endeks değerinin 0.6 en düşük endeks değerinin ise yaklaşık 0.06 düzeyinde olduğu görülmektedir. 0.31 değerine sahip olan Türkiye, 0.41 olan OECD ortalamasının altındadır. Bu da performans esaslı bütçeleme uygulamalarının Türkiye’de henüz istenilen düzeye ulaşmadığını göstermektedir.

Türkiye ve OECD ülkelerinde kamu hizmetlerine ilişkin güven ve memnuniyet düzeyleri çeşitli kamu hizmetleri yönüyle ele alındığında, 2016 yılı itibarıyla merkezi hükümete güven düzeyi % 58 ile Türkiye’de, % 42 olan OECD ülke ortalaması üzerindedir. Sağlık hizmetlerine olan güven Türkiye ve OECD ülkelerinde % 70 ile aynı düzeyde iken, eğitim hizmetlerinde olan güvende % 13 fark ile adalet hizmetlerinde olan güvende ise % 10 fark ile Türkiye OECD ülke ortalamasının altında kalmıştır. Türkiye’de güvenlik hizmetlerinde güven ise OECD ortalamasının % 1 üstünde gerçekleşmiştir.

Sağlık, eğitim ve adalet gibi kamu hizmetlerinde vatandaşa hizmet etme kalitesine ilişkin puan çizelgesi incelendiğinde, Türkiye’nin sağlık hizmetlerinde OECD ülkeleri içinde kalp krizinden ve felçten kaynaklanan ölümleri önlemede en düşük seviyede ve son sıralarda, meme kanserinden kaynaklanan ölümleri önlemede ise en iyi seviyede ve üst sıralarda yer aldığı görülmektedir. Türkiye eğitim hizmetlerinde, fen, matematik ve kitap okumada PISA ortalama puanı bazında OECD ülkeleri içinde en son sıradaki Meksika’dan önce yer almaktadır. Adalet hizmetlerinde ise Türkiye, etkin yargılama uygulamaları, hükümet baskısından uzak yargılama ve şiddete başvurmadan şikâyetle bulunma açısından OECD ülkeleri içinde en düşük seviyede ülke grubunda yer almaktadır.

Ülkemizde 21.1.2017 tarih ve 6771 sayılı kanunla yapılan ve 16.4.2017 tarihindeki referandumla kabul edilen 18 maddelik Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi getirilmiş, 1982 Anayasasının Mali ve Ekonomik Hükümlerinde bazı değişiklikler olmuştur. Yeni sistemde TBMM’ye bütçe kanun teklifini Cumhurbaşkanı sunacaktır. Değişikliklerin normal şartlarda 3 Kasım 2019 Genel ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrası yürürlüğe girmesi

söz konusu iken TBMM'nin genel seçimlerin yenilenmesine ve seçimin 24 Haziran 2018 Pazar günü yapılmasına ilişkin 20.4.2018 tarih ve 1183 sayılı kararının 20.4.2018 tarih ve 30397 mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayınlanmasıyla birlikte Anayasa değişiklikleri 24 Haziran 2018 seçimleri sonrası yürürlüğe girmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle yürütme gücü Cumhurbaşkanlığında toplanmıştır. Bütçe sürecini de doğrudan etkileyen söz konusu bu uygulama henüz yeni olduğu için, Türkiye’de yürütme gücünün güven düzeyi üzerindeki etkilerini saptamak adına zamana ihtiyaç vardır.

Tüm bu yorumlara rağmen güven duygusu, süreklilik arz etmeyen ve başka değişkenlerden çok kısa bir sürede etkilenen bir olgu olması nedeniyle, mali, ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan karşılaşılan bir olumsuzluk neticesinde güvensizliğe kolayca dönüşebilecektir. Siyasi güven dolayısıyla ekonomik ve mali göstergelere duyulan güven, sosyal hayattaki diğer gelişmeler ile desteklenmedikçe kırılabilir bir yapıya sahip olacağından, tek başına belirleyici olamamakla beraber, göz önünde bulundurulması gereken önemli bir göstergedir.

KAYNAKÇA

- Almond, G.A. (1998), "The return to the state", *American Political Science Review*, 82 (3), 853-874.
- Anderson, B., Minarik, J. J. (2005), "Design Choices for Fiscal Policy Rules", *OECD Journal on Budgeting*, 5(4), 513-555.
- Beck, P. A.; Rainey, H. G.; Traut, C. (1990). "Disadvantage, disaffection, and race as divergent bases for citizen fiscal policy preferences". *The Journal of Politics*, 52(1), 71–93.
- Blind, P. K. (2006), Building Trust in Government in the Twenty - First Century: Review of Literature and Emerging Issues, 7th Global Forum on Reinventing Government Building Trust in Government 26-29 June 2007, Vienna, Austria.
- Crosby, N., Kelly, J. M., & Schaefer, P. (1986). Citizens panels: A new approach to citizen participation. *Public administration review*, 170-178.
- Dinler, D. (2003), "Türkiye’de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi", *Praksis*, 9, ss. 17-54.
- Ergen, Z. (2012), "Yönetimden yönetişime: Katılımcı bütçeleme modeli". *Maliye Dergisi*, 163, 316-334.
- European Commission – Eurobarometer, (2019), Public Opinion, <https://ec.europa.eu>, (05.07.2019).
- Gallup World Poll, (2019), <https://www.gallup.com>, (15.07.2019).
- Grimmelikhuijsen, S. G. (2010). Transparency of Public Decision-Making: Towards Trust in Local Government?. *Policy & Internet*, 2(1), 5-35.
- Gökçe, G. (2007), *Güçlü ve Zayıf Devlet Tartışmaları Bağlamında Türkiye*. Çizgi Kitabevi.
- Hetherington, M. J. (2005). *Why trust matters: Declining political trust and the demise of American liberalism*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1997). Postmaterialist values and the erosion of institutional authority. In J. S. Nye (Ed.), *Why people don't trust government* (pp. 217–236). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Jordan, M., Yusuf, J. E. W., Mayer, M., & Mahar, K. (2016). What citizens want to know about their government's finances: Closing the information gap. *The Social Science Journal*, 53(3), 301-308.
- Lee, Y., Schachter, H. L. (2019). Exploring the relationship between trust in government and citizen participation. *International Journal of Public Administration*, 42 (5), 405-416.
- Lewis, J. D.; Weigert, A. (1985). "Trust as a social reality", *Social forces*, 63(4), 967-985.
- Macneil, I. R. (1974), "The Many Futures of Contracts", *Southern California Law Review*, Vol. 47, 691-816.
- OECD (2007), *Performance Budgeting in OECD Countries*, OECD Publishing, Paris.

- OECD (2017), *Government at a Glance 2017*, OECD, Paris.
- Örselli, E.; Sipahi E. B. (2016), "Türkiye'de Vatandaşların Kamu Kurumlarına Güveni", *Journal of International Social Research*, 9 (45), 843-850.
- Parent, M., Vandebek, C. A., Gemino, A. C. (2005). Building citizen trust through e-government. *Government Information Quarterly*, 22(4), 720-736.
- Petersitzke, M. (2009) *Supervisor Psychological Contract Management*, Wissenschaft, Germany, Gabler Edition.
- Rousseau, D.M. (1995), *Psychological Contracts in Organizations: Understanding Written and Unwritten Agreements*, Thousand Oaks, Sage Publications.
- Rousseau, J. J., Günyol, V. (2007). *Toplum sözleşmesi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rudolph, T.J. (2009), "Political trust, ideology, and public support for tax cuts". *Public Opinion Quarterly*, 73(1), 144-158.
- Schick, A.(2011), "Repairing the Budget Contract between Citizens and the State", *OECD Journal on Budgeting*, Vol. 11/3.
- Tunçay, M. (2009). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Yeni Çağ*. 3. Baskı. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- UN ESCAP (2009), What is Good Governance?, <https://www.unescap.org/>, (10.07.2019).
- Verba, S., & Nie, N. H. (1987). *Participation in America: Political democracy and social equality*. Illinois, IL: University of Chicago Press.
- Wang, X., Wan Wart, M. (2007). When public participation in administration leads to trust: An empirical assessment of managers' perceptions. *Public Administration Review*, 67(2), 265-278.
- Whale, J. (2000), *Edmund Burke's Reflections on the Revolution in France*, Manchester University Press, USA.
- Wildavsky, A. (1964), *The Politics of the Budgetary Process*, Little, Brown and Company, Boston.
- Winowaton, M.; Zahuranec, A J. ; Young, A.; Verhulst, S. (2019), Index: Trust in Institutions 2019, <https://thelivinglib.org/>(15.07.2019).

SUMMARY

The government budget is a contract that provides economic, social and financial decisions as well as creating legal relations where commitments can be made and sanctions can be applied by the parties. Citizens are required to provide political support when the government and public institutions have to support administrative flexibility with government budget. Since this situation cannot be implemented in every budget period, budgets cannot be considered as a full contract. However, budgets' effects become more evident, they can be provided with similar features to contracts. In particular, financial, social and performance contracts enable budgets to be implemented in a citizen-oriented budgeting approach. Among them, the most powerful relationship is realized through social contracts. As a matter of fact, the structure of the society can be shaped with this agreement and an agreement can be reached between the government and the public on issues that require social awareness such as tax with the development of social rules. In performance contracts, citizens will have the right to question, inspect and evaluate the services they expect from the government. In the fiscal agreement, there is a relationship of how the budget entrusted to the government by the citizens is managed.

Trust in government or institutions is separate from individual trust. However, the government and institutions are concrete objects, people stand in the background. In this respect, the responsibility connects institutional trust to

interpersonal trust. The responsibility of those working in government and public institutions is therefore very effective in building the trust of the citizen. Today, the trust in the government and public institutions in many countries is developing according to many criteria such as consistency, transparency, openness and determination of the indicators envisaged in the government budget. However, trust in public institutions around the world is not high. The reason for this is the performance of public institutions.

In our study, comparisons are made for OECD countries and Turkey in the light of various indicators. The first is the ratings of citizens' confidence in the state, parliament and political parties in some OECD member countries. Trust to the government score decline over the years in OECD countries and Turkey, while observed trust on parliament and political parties increase of more than half of the countries. The other comparison concerns trust in the central government. In this regard, considering the average of OECD countries in 2016, Turkey is above average and when compared to changed from 2007, it is seen that the slight increase. Another one is index of success that the implementation of performance-based budgeting at central government levels in Turkey and OECD member countries. Accordingly, the highest index value among OECD countries is 0.6 and the lowest index value is about 0.06. Turkey is below (0.31) the OECD average (0.41). Another, confidence and satisfaction levels are related to the public service in Turkey and OECD countries. As of 2016, the central government in Turkey with % 58 confidence level is above OECD average of % 42. While the same level of confidence with % 70 in Turkey and OECD countries for health services, the difference with % 13 confidence that the justice of confidence in educational services remained below the OECD average, with a % 10 difference. The confidence in the security services in Turkey was % 1 above the OECD average. Finally, the scorecard on the quality of serving the citizen in public services such as health, education and justice was examined. Turkey is at the lowest levels in the OECD group of countries in health care and in the last row; in education services science, math, reading books at the average score PISA before Mexico that place in the last of OECD countries, while the justice services at the lowest levels in the OECD countries group.

Neoliberalizm ve Yerel Yönetişim Bağlamında Kamu Özel Sektör İşbirliklerinin Yerel Girişimcilik Üzerine Etkileri*

Burcu GEDİZ ORAL**

Tuğba ARPAZLI FAZLILAR***

ÖZ

Neoliberalizmin yükselişi ile yerel girişimcilik olarak tanımlanan yeni bir yönetim düzeninin ortaya çıkması arasında doğrudan bir ilişki vardır. Yeni yerel politika, kamu faaliyet alanının sınırlandırılması ve uluslararası sermaye hareketliliğinin artmasından etkilenmektedir. Bu yüzden sermaye birikimini teşvik etmek ve yerelin karşılaştırmalı üstünlüklerini artırmak için dönüşüm çağrısında bulunmaktadır. Girişimci yönetim biçimlerine geçiş, kamu hizmetleri tedarikinde değişimi ve yeni sosyal aktörleri yönetim alanına dâhil etmek için yönetişimin yerel uygulamalara ve düzenlemelere indirgenmesi anlamlarına gelmektedir. Yerel hizmetlerde hem kamu özel sektör işbirliklerine (KÖSİ) hem de girişimciliğin kabiliyetine olan ilgi artmaktadır. Bu çalışmada KÖSİ'lerin yerel girişimcilik için önemi ve KÖSİ yönetim boyutlarının karmaşıklığı analiz edilmiştir. Yerel projeler, farklı beklentileri olan birden fazla oyuncuyu içerdiklerinden oldukça karmaşıktır. Bu durum yerel veya bölgesel düzeyde yönetim rejimlerinin varlığını gerektirmektedir. KÖSİ'ler finansman programlarını optimize etmek için yerel otoriteleri, finans sektörünü ve kar amacı gütmeyen kuruluşları bir araya getirirler. Bu nedenle bu işbirlikleri yerel finansmanın etkili yollarından biridir. KÖSİ'ler, yerel işletmeler tarafından kolayca erişilebilen ve onların ihtiyaçlarına göre uyarlanmış destek mekanizmaları sağlamaktadır. Bu çalışma, çok oyunculu yönetişimin karmaşıklıklarının yerel projelerin uygulanmasını nasıl etkilediği üzerine teorik bir bakışla odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Yerel Girişimcilik, Girişimci Şehirler, Kamu Özel Sektör İşbirlikleri

JEL Sınıflandırması: L26, R11, L32

The Effects Of Public Private Partnerships On Local Entrepreneurs In The Context Of Neoliberalism And Local Governance

ABSTRACT

There is a direct relationship between the rise of neoliberalism and the emergence of a new system of governance defined as local entrepreneurship. The new local policy is affected by the limitation of the public sector and the increase in international capital mobility. Therefore, it is called for transformation to promote capital accumulation and to increase the comparative advantage of the local. Transition to forms of entrepreneurial governance means that reducing governance in public services and reducing governance to local practices and local regulations for involve new social

* Bu çalışma 10. Uluslararası Girişimcilik Kongresi'nde (25-26.04.2019 Manisa) sunulan "Yerel Girişimcilik, Girişimci Şehirler Kamu Özel Sektör İş birlikleri" adlı çalışmanın gözden geçirilmiş genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi, burcu.gediz@bayar.edu.tr, ORCID bilgisi: 0000-0001-7096-9288

*** Araş. Gör. Tuğba Arpazlı Fazlılar, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Yerleşkesi, t.arpazli@hotmail.com, ORCID bilgisi 0000-0001-8838-8959

(Makale Gönderim Tarihi: 31.05.2019 / Yayına Kabul Tarihi: 18.11.2019)

Doi Number: 10.18657/yonveek572864

Makale Türü: Derleme

actors in the sphere of government. Local services in both the public private partnerships (PPPs) as well as the ability is increasing interest in entrepreneurship. In this study analyzed that the importance of PPPs for local entrepreneurship and the complexity of the PPPs management dimensions. Local projects are quite complex because they contain more than one actor with different expectations. This requires the existence of governance regimes at the local or regional level. PPPs bring together local authorities, the financial sector and non-profit organizations to optimize their financing programs. Therefore, these cooperation is one of the effective ways of local financing. PPPs provide support mechanisms that are easily accessible by local businesses and adapted to their needs. This study focuses on a theoretical view of how complexity of multi-player governance affects the implementation of local projects.

Key Words: Entrepreneurship, Local Entrepreneurship, Entrepreneurial Urbanism, Public Private Partnerships

JEL Classification: L26, R11, L32

GİRİŞ

Yerel projeler, farklı beklentileri olan birden fazla oyuncuyu içerdiklerinden oldukça karmaşıktır. Bu durum yerel veya bölgesel düzeyde yönetim rejimlerinin varlığını gerektirmektedir. Yerel yönetimler, çeşitli politika yapıcılık seviyelerinin karmaşıklığıyla başa çıkma stratejisini belirlemek durumundadır. Her yönetim, uygulama yörüngesinde, uzun veya kısa, başarılı veya başarısız kendine özgü bir deneyime sahiptir. Genellikle kamu özel sektör işbirlikleri (KÖSİ) alternatif bir finansman aracı olarak kamu hizmet arzında kullanılmaktadır. Bu çalışma, çok oyunculu yönetişimin karmaşıklıklarının yerel projelerin uygulanmasını nasıl etkilediği üzerine odaklanmaktadır. Amaç, makro düzeydeki kurumsal bağlamın projenin başarısını nasıl etkilediğini göstermek ve çok oyunculu yönetişimin zorluklarını analiz etmektir.

Neoliberal yeniden yapılanma sürecinin politik ekonomisi, yeni üretim gruplarını, altyapıyı, ulaşımı ve iletişim ağlarını, işbölümünü, çeşitli bölgesel stratejileri teşvik etmeye yönelik politikalarla kanalize edilmiştir. Bu süreçler, çeşitli aktörler, ittifaklar ve kuruluşlarla birlikte kurumsal uygulamalar ve düzenleyici rejimler yeniden gözden geçirilmiştir (Jessop, 2002). Bu nedenle şehirler, yalnızca üretim yeri değil aynı zamanda insanların, emtiaların, finansın, fikirlerin ve kurumsal kapitalizmin iktidarla birleştiği bir yer olarak küresel ağa bağlanmıştır. Bu şartlar altında lojistik olarak, kent merkezleri; küresel finansal ve üretim zincirleri, hizmet arzı, ihracat merkezleri, finans, sağlık, eğitim, kültür ve spor gibi ekonomik faaliyetlerin merkezi olarak ortaya çıkmıştır. Bilgi, iletişim, finans ve altyapı yoluyla bu küresel ağlar temel olarak sermaye birikimi ve dolaşım için potansiyel bir temel oluşturmaktadır (Banerjee-Guha, 2010).

1980'lerden sonra devlet kontrolünün sınırlandırılması, kamu kesiminin küçültülmesi, refah programlarının azaltılması ve uluslararası sermaye hareketliliğinin artmasından etkilenen yeni kentsel politika, sermaye birikimini teşvik etmek ve kentin karşılaştırmalı avantajlarını artırmak için küresel bir içe yatırım ekonomisine dönüşüm çağrısında bulunmaktadır. Bu politika, "merkezi yönetimden" "girişimci yönetim"e doğru bir kayma gerektirmiştir. Böylece belediye hükümetin, kentsel kalkınma politikasını uygulayıcısı olmak yerine aktif bir taraf olarak kentsel gelişimde kilit oyuncu haline gelmektedir. Bu eğilim, maliyetlerin azaltılması şeklinde bir şehir girişimciliği biçiminde ortaya çıkmış,

belediyeler, yönetim maliyetlerini düşürmek için çeşitli tedbirler almak zorunda kalmıştır. Çünkü bütçeleri giderek daha kısıtlı olmuştur (Taşan Kok, 2010). 1990'larda serbest piyasa ilkesi gereği, devletin düzenleyici fonksiyonu, yaşamlarını belirli bir girişimcilik formu vermeye teşvik edilen sorumlu ve rasyonel bireylere kaydırıldığı yerel yönetimlerin politik gündemlerinde egemen olmuştur (Swyngedouw, 2005).

Küreselleşen ekonomide, belirsiz, rekabet eden ve dinamik hedeflerle görevli kamu sektörü kuruluşları, özel aktörlerle karmaşık ve sözleşmeye dayalı ortaklıklar kurarak hizmet teslimi üzerinde tam kontrol uygulama yeteneklerini giderek sınırlamaktadırlar. Hükümet ve özel sektör arasındaki bu geniş ilişkiler, 21. yüzyılın Yeni Kamu Yönetimi (YKY) olarak bilinen, giderek artan oranda parçalanmış ve belirsiz nitelikte kamu yönetiminin bir özelliğidir. Bu paradigmada KÖSİ'ler, kamu sektörü kurumlarının proje teslimi için üçüncü tarafları harekete geçirmek, proje yaşam döngüsü boyunca ilgili paydaş ağlarını düzenlemek, sürdürmek ve sözleşmeler yoluyla uygun ödülleri ve riskleri değiştirmek için kullandıkları bir NPG aracı olarak görülebilir (Casady vd., 2019).

KÖSİ terimi daha ziyade, özel sektörün kamu hizmetleri ve altyapı sunumunda yetki, sorumluluk, kaynaklar, riskler ve faydaları kamu ile ortaklaşa paylaşmaya yönelik bir düzenleme olarak anlaşılmaktadır (Hodge ve Greve, 2007; Grimsey ve Lewis, 2004). KÖSİ'ler, özellikle hüküm süren neoliberal gündemler ve Batı'daki refah devletinin çöküşü ile birlikte birçok yerel hükümet tarafından kabul edilmiştir (Bloomfield, 2006; Sclar, 2015).

I. NEOLİBERALİZM VE KÜRESELLEŞMENİN YEREL YÖNETİŞİM ÜZERİNE ETKİSİ

Yönetişim, politik bir karar alma sürecini ve ayrıca belirli bir kurumsal bağlamdaki aktörleri, sosyal grupları ve kurumları parçalı, belirsiz ortamlarda tartışılmış ve toplu olarak tanımlanmış uygun hedeflere ulaşmak için koordine etme sürecidir (Taşan Kok, 2010). Yönetişim sadece kamu ve özel sektör oyuncularını arasındaki sürekli değişim ile tanımlanamaz. Çünkü politikaların çoğu uygulama sürecinde nihai şeklini alır (Pierre, 1999). Bu nedenle, uygulama süreci, mülkiyete dayalı kalkınmanın yerel hükümetin politika gündemini oluşturduğu kentsel sistemlerde ve yönetim formlarının başarısında önemli bir adımdır. Başarılı uygulama, makro düzeyde kurumsal bağlam ile bireysel aktörler arasındaki mikro kurumsal bağlar arasındaki uyuma bağlı olacaktır (Taşan Kok, 2010).

Kurumsal yönetim ve değer sistemlerindeki (normlar, inançlar, uygulamalar vb.) farklılıklar, farklı kentsel politika tercihleri ve sonuçları ürettiği için çeşitli yönetim modelleri vardır (Pierre, 1999: 375). Bu, özel sektör aktörlerine ve sivil toplumun bir kısmına, ulusal veya yerel yönetim tarafından sağlanan hizmetlerin yönetiminde daha büyük bir rol vermektedir. Hiyerarşik ve yukarıdan aşağı ilişkilerle, kuralların nispeten bürokratik bir şekilde konduğu devlet temelli düzenlemeler karşılaştırıldığında, paydaşlar arasında güvenin ikincisinde yüksek olduğu gözlemlenmektedir (Swyngedouw, 2005).

Örgüt olarak yönetimler kurumsallaşmış yapılara sahiptir. Buna karşılık, yönetim bir çalışma sürecine ve farklı kuruluşlar arasındaki ortak çabalara daha

çok atıfta bulunur. Bu kuruluşlar arasındaki karmaşık ilişkiler nedeniyle, yönetim kamu alanını yönlendirmek için daha az resmi bir yaklaşımdır. Yönetim otoritesi birbirine bağımlılığa dayalı daha dinamik bir etkileşime girmiştir (Edelenbos ve Teisman, 2008: 614).

Yerel yönetim, bölgeye yönelik rasyonel olarak planlanmış ve koordine edilmiş bir gelişmeye dayanmaktadır. Buradaki “yönetişim” terimi hükümet, toplum ve piyasa arasındaki yeni etkileşim modelini belirlemek için kullanılmaktadır (Santos Junior, 2001). Yönetişim, içinde yaşadığı iktidar koalisyonunu oluşturan belirli bir sınıf ittifakı üzerine kurulu bir idari duruşu simgelemektedir (Santos Junior, 2017). Hükümet, piyasa ve toplum arasındaki ilişki biçimi yansıtan yerel yönetim, kişisel olmayan ve hükümetin bütünlüğünü elinde tutan demokratik mekanizmalara işaret etmektedir.

Girişimci yönetim biçimlerine geçiş, kamu hizmetleri tedarikinde değişim; seçilen görevleri daha üst düzey yönetime devretmek için yönetişimin yükseltilmesi, yeni sosyal aktörleri yönetim alanına dahil etmek için yönetişimin yerel uygulamalara ve düzenlemelere indirgenmesi anlamlarına gelmektedir (Swyngedouw, 2005).

A. Neoliberalizmin Yerel Yönetişim Üzerine Etkisi

Neoliberalizmin yükselişi ile yerel girişimcilik ile karakterize edilen yeni bir yerel yönetim düzeninin ortaya çıkışı arasında doğrudan bir ilişki vardır (Santos Junior, 2017). 1980'lerden sonra neoliberalleşme süreci içinde yeni bir küresel düzenin ortaya çıkması, Fordist rejim, Keynesyen refah devletinin ortadan kaldırılması ve Bretton Woods sisteminin parçalanmasıyla aynı zamana denk gelmiştir (MacLeod, 2002). Bununla birlikte, 1990'larda sınırsız bir kentleşme hızı, kentin kentsel gelişim ve büyümedeki rolünde politik ve ekonomik değişimlere neden olmuştur. Bir neoliberal projenin çoklu coğrafi ölçeklerde izlenmesi ve siyasi uygulamaları, sosyo-uzamsal kutuplaşma ve düzensiz kentsel gelişim ile sonuçlanan yaygın çelişkiler yaratmıştır. Sonuç olarak, şehirler “coğrafi ve kurumsal” yeniden yapılandırma ve çoğaltma laboratuvarları olarak ortaya çıkmıştır (Smitha, 2017).

Bu anlamda neoliberalizmin sosyo-mekansal dönüşüm süreci olarak algılanması daha doğru olacaktır (Theodore vd., 2009: 3). Neoliberalleşme, neoliberal ilkelere dayanan serbestleştirilmiş bir piyasada sermaye birikiminin dinamikleri için uygun kurumların, düzenleyici çerçevelerin ve kentsel yapıların yıkılmasını / yaratılmasını içeren bir dinamik ile karakterizedir (Theodore vd., 2009: 3).

Neoliberalleşme süreci, merkezi hükümet tarafından yeniden dağıtıcı politikaların açıkça paradoksal olarak uygulanmasıyla ulusal bağlamda gerçekleşmektedir. Ancak, bu yeniden dağıtım politikaları, belediyelerin yönetimlerinde artan sorumluluklar almaya başladıkları, belediye ve sosyal politikaların ademi merkeziyetçiliği bağlamında geliştirilmiştir. Neoliberal politikalar, özellikle metropol bölgelerde, yerel düzeyde güçlü bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu ulusal ve yerel politikalar dizisinin benimsenmesinin sonucu,

asında neoliberal Keynesçilik olarak adlandırılabilir ulusal yönetim standardını karakterize etmektedir (Santos Junior, 2017).

Ancak neoliberalleşme sürecinin yerel düzeyde gerçekleşmesi için, şehirlerde, kendi kendine düzenlenmiş piyasaya ve özel mülkiyete dayalı olarak, araziye ve ihtiyaç duyulan kentsel donanım erişim için tek mekanizma olarak, yeni bir yönetim modeli oluşturmak gerekmektedir. Yeni liberalleşme kavramı, daha önce kendi kendini düzenleyen piyasanın tüm faaliyetlerini kısıtlayan kurallara veya sosyal ve kültürel sözleşmelere bağlanan yaşamın yeniden üretim alanlarında metalaşmanın genişlemesini tam olarak ifade etmektedir (Theodore vd., 2009).

Neoliberal politika gündemi çerçevesinde, yerel yönetimler, girişimciliğin dolaylı tanıtımından mülkiyet öncülüğünde kentsel gelişime doğru yönelmektedir. Böylece özel ve kamu tarafları arasındaki işbirlikleri teşvik edilmektedir (Swyngedouw vd., 2002). Kamu sektörü, mekânsal müdahale yoluyla ekonomik ve sosyal yeniden yapılanma arayışı içinde büyük ölçekli projelere başlamaktadır. Genel olarak kamu sektörü tarafından başlatılan projelerde, mahallelerin yenilenmesi, yeniden canlandırılması için büyük ölçekli kentsel dönüşüm öngörülmekte ve ayrıca daha büyük bir bölgenin sosyal koşullarını iyileştirmek için özel yatırımı çekecek bir tür yeniden yapılanma sunulmaktadır. Bu nedenle, özel sektör katılımı, özel sermaye birikimini uyarmak için teşvik edilmektedir.

Bu projeler yeni yönetim biçimlerinin oluşumuna, şehirdeki politik, ekonomik ve sosyal güç ilişkilerine, aynı zamanda yeni araç ve planlama süreçlerinin yükselişine bağlanmaktadır (Swyngedouw vd. 2002). Bir başka görüşe göre bu projeler sosyal adalet, katılım ve demokrasi meselelerini girişimci yönetişimin mülkiyet öncülüğünde ele almaktadır (Moulaert vd., 2007). Yani projeler, girişimci yönetişim uygulamalarını, demokrasi ve katılım konularını ve çeşitli çerçevelerdeki mülkiyete dayalı kalkınmayı vurgulamaktadır.

Neoliberalleşmenin inşası altındaki politikalarla, şehirler, yerel topluluk biçimlerinin dağılmasıyla karakterize edilen mahalle, sosyal örgütler ve daha sonra şehir nüfusunun büyük bir bölümünün ekonomik ve politik olarak dışlanması şeklinde yeni bir sosyo-mekânsal parçalanma biçimi yaşanmıştır (Jessop 2002). Bu nedenle, istihdam olanaklarının mekânsal yayılması ve “kayıt dışı sektörün” teşvik edilmesi gibi sorunlarda genel bir artışla, dolayısıyla servet ve gelirdeki eşitsizliklerin artmasına katkıda bulunarak, tüm küresel şehirlerde fark edilen kentsel yoksulluk ve fakirleşme vurgulanmaktadır. Kentsel girişimcilik ile ilgili literatür, sürmekte olan kurumsal ve yapısal kısıtlamalar altındaki kentsel dezavantajlı toplulukların, dışlayıcı girişimci uygulamalar bağlamında hayatta kalmak ve gelişmek için mücadele ederken, kentin yoksul semtlerinin nasıl dezavantajlı olduğunu ortaya koyamamaktadır (Smitha, 2017).

B. Küreselleşme ve Küresel Şehirler Bağlamında Yerel Yönetişim

Araştırmalar, gelişmiş kapitalist dünyadaki şehirlerin ekonomik ve mekânsal manzarasının nasıl yeniden şekillendirildiğini göstermektedir. Bu araştırmalardaki “bilgi şehri”, “girişimci şehir”, “ulus ötesi şehir”, “dünya şehri”, “küresel şehir”, “akıllı şehir” gibi ifadeler, küreselleşme ve yerel süreçler arasındaki dinamik arayüzünü yansıtmaktadır (Jessop ve Sum, 2000; Smitha,

2017). Bu tabirlerle anılan kentler, dünya ekonomisine entegre bir süreçte, yönetim ve hizmet merkezleri olarak ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu kentsel formlar küresel üretim sistemleri, finans, teknoloji / telekomünikasyon, kültür, politika aracılığıyla ifade edilen çok yönlü ve daha geniş karmaşık coğrafi ölçeklerde (Smitha, 2017).

Şehirler, ulusal ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve yerel gelir kapasitelerini güçlendirmek için ekonomik gelişmeye öncelik vererek, küresel ekonomiye bağlanır. Siyasi ve ekonomik yeniden yapılanma arasındaki etkileşim, yerel kamu girişimcileri için talep yaratarak hizmet sunumuyla bağlantılıdır. Dolayısıyla, böyle bir yeniden yapılanma süreci, esas olarak, sermaye birikimi için yeni üretim süreci ve “yer pazarlaması” ile ilgilidir. Küresel sermayeden etkilenen şehirler “yeni talepler” için bir site olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bu süreç, genellikle eşitsizlik ve yoksunluk ile temsil edilmektedir (Smitha, 2017).

Yeni kentsel stratejiler, küresel ekonominin etkisi altında kentsel yönetişimin hızla dönüştürülmesi bağlamında, iç yatırımlar yoluyla yerel ekonomik kalkınmayı teşvik eden büyüme yanlısı öncelikleri önemsemekte ve mobil sermayeyi çekmek için gerekli koşulları yaratmaktadırlar. Bu yüzden, kentsel yönetimler artık refah ve hizmetlerle ilgilenmek yerine, daha ziyade, rekabet stratejilerini teşvik eden politik projeleri hayata geçirmekte ve firmaların yerel yerleşimlerini geliştirmek için yeni mobil sermaye biçimlerini çekmeye çalışmaktadırlar. Kentsel yapısalcı literatür kentsel girişimi, kenti cazip hale getirecek bir imgeleme projesi olarak tanımlamaktadır (Smitha, 2017).

Yerel ekonomik kalkınmanın artan ilgi görmesinin ana nedenlerinden biri küreselleşmedir. Küreselleşme ilk etapta paranın hareketliliğini içerir. Ulusal sınırlar daha az önemli hale geldikçe, yerel bankalar üzerindeki dış pazarların rekabet baskısı daha da artmaktadır. Bankaların risk değerlendirmeleri kredi ve risk sermayesi sağlamalarını zorlaştırmaktadır. Kamu bütçe fonlarının azaltılmasına yönelik genel eğilim, yerel finansmanda ciddi sıkıntılar yaratmış, kamu kesimi, yerel düzeyde finansman sağlama ve denetleme için genel stratejik hedefler koymakta zorlanmıştır. Merkezi hükümetten ulusal düzeydeki hükümet seviyelerine yapılan mali transferler, yerel saymanlara para akışını sağlamanın en kolay yolu gibi görünse de genellikle şartlıdır; yani yalnızca belirli amaçlar için ödenebilecekleri anlamına gelir. Fonlara erişim ve kullanımlarını rapor etmek için gerekli olan idari prosedürler zordur. Bütün bunlar yerel yönetim maliyetlerini arttırmakta ve kıt kaynakları tüketmektedir. Bununla birlikte, sadece şirketler için değil, aynı zamanda bölgeler ve şehirler için mevcut endojen potansiyelin ortaya çıkmasını destekleme ve teşvik etme kapasitesi, ilgili finansal kaynaklara büyük ölçüde bağlıdır. Finansal kaynaklar arttıkça, yerel yönetimlerin yerel altyapıya yatırım yapma isteği ve kentin yatırım cazibesi artacaktır. Bununla birlikte, asıl sorun bu hedeflere bugün nasıl ulaşılacağıdır (Kuhle, 2007).

II. “GİRİŞİMCİ ŞEHİRCİLİK” PROJESİ

Geniş bir teorik literatür üzerine inşa edilen ampirik çalışmalar, yerel yönetimlerin ve bunların gelişim politikalarının ABD, Avrupa ve Güneydoğu Asya’da yönetimden “girişimci” kentsel yönetim biçimlerine geçişi nasıl

kapsadığını açıkça göstermektedir (Smitha, 2017). “Refah”ın yeniden yapılandırıldığı çeşitli kurumsal-yapısal deney ve stratejilerin desteklendiği, hizmet sunumunun KÖSİ şeklinde yeniden tasarlandığı gözlenmektedir. Devletin kentsel gelişimden çekilmesi, kentsel planlama ve politikadaki kurumsal etki, e-yönetişim önlemlerinin alınması neoliberal uygulamaların içeriğe özgü spesifik biçimini ortaya koymuştur.

Girişimci şehirciliğin amacı, kentsel girişimleri ve yerel bağlamda üretilen kurumsal çerçeveleri, politika rejimlerini, düzenleyici uygulamaların ve geniş bir coğrafi ölçek yelpazesindeki yerel mücadelelerin etkileşimi ile tanımlanan projeleri bağlamsallaştırmaktır. Ulusal ve yerel siyasi ekonomik yeniden yapılandırma, “girişimci” yeni yönetim biçimleri yarattığına dair çeşitli yönetsel kanıtlar sunmaktadır. Çağdaş yerel süreçler, neoliberal bir projeyi sürdürmek ve birleştirmek için (Jessop, 2002);

- Şehirlerin ekonomik büyüme, yenilikçilik ve rekabetin motorları olarak nitelendirmekte,
- Yeni bir işe girmeye teşvik edilmesini, sosyal dışlanma ve çatışmalarla mücadelede piyasa temelli çözümler sunulmasını,
- Sübvansiyon ve dayanışma ilkelerinin teşvik edilmesini,
- Altyapının iyileştirilmesi ve yerel girişimcilik rekabetçiliğinin arttırılması için ittifaklar üzerinde durulmasını,
- Kararların, hizmet, eşitlik ve sosyal refahtan ziyade maliyet-fayda kriterinden kaynaklanmasını vurgulamaktadır.

Dolayısıyla neoliberal şehir, ekonomik rekabet ve yeniliğe ulaşmak için önce “girişimci” olarak kavramlaştırılmıştır. Neoliberal projenin güvenliğini sağlamak için, kentsel yönetim kademeli olarak “kentsel girişimciliğe” geçiş yaparak farklı mekansal ölçeklerde farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Harvey (1989) “girişimciliği” kategorik olarak daha geniş bir “sermaye mantığı” çerçevesine yerleştirir. “Kentsel Girişimcilik”in üç ilkesi bulunmaktadır (Smitha, 2017);

- İş seçkinlerinden yüksek düzeyde etkilenmiş yerel yönetimler,
- “Şehrin imajını” geliştirmek için uygulanan spekülatif “mega projeler”,
- “Bölge” yerine “yerel” politik ekonomi tarafından yönlendirilme.

Kentin büyüme makineleri olarak adlandırılan bu oluşumlar, kentin kalkınma hedeflerini tanımlamak ve uygulamak için birlikte çalışan devletin yerel şubelerinin ve yerel sermaye paylarının birleşimini temsil eder (Rogerson ve Boyle, 2000: 135). Koalisyon üyeleri şehirden şehre değişebilir, yerel olarak bağlı iş elitleri, yerel devlet memurları ve bazen işçi sendikaları ve diğer aktörleri içerebilir.

Yerel yönetişimde, KÖSİ yoluyla büyüme yanlısı politikaları finanse etme ve düzenleme rolünü arttırma gibi örgütsel kaymalar yaşanmaktadır. Avrupa ve ABD’de “girişimci şehircilik” üzerine yapılan birçok ampirik çalışma, kentsel gelişim projelerinin gerçekleştirilmesinde ve düzenlenmesinde devletin değişen siyasi coğrafyalarını belirlemiştir (MacLeod, 2002). Bu açık politika değişiklikleri ve yerel düzeydeki yeni örgütsel kaymalar, kentsel sorunlara olan tepkilerin göstergesidir. Şehri “rekabetçi ve yenilikçi” olarak konumlandırmak için finans,

bilgi sistemleri, yerel vergi tabanının genişletilmesi, yatırımların çekilmesi konularında komut ve kontrol işlevlerinin edinilmesine destek olmak amacıyla çeşitli açık kurumsal yapılar ve stratejiler geliştirilmiştir. Bu tür girişimcilik faaliyetleri, bilgi teknolojileri gibi sanal ekonomiyi destekleyen siberetik altyapının kurulması, ölçek ekonomilerinin desteklenmesi, yeni işgücü piyasası ilişki biçimleri yaratma ve küçük firmaların büyümesi şeklinde teşvik edilmiştir. Böylece kentsel hiyerarşi yeniden tanımlanmıştır. Girişimci bir şehirle, restore edilmiş su kenarları, spor alanları veya tüketim bölgeleri gibi şehirlerde mega geliştirme projeleri, cazip kentsel ekonomiler için bir derinlik olarak turizm gibi “kentsel imaj” yaratma yönünde düzenlenmiş projelerin üretimine yoğunlaşmıştır (Jessop ve Sum 2000).

Kentsel girişimcilik kapsamının, bir dizi aktör, fikri mülkiyet rejimi, üretim ve yönetim gibi yoğun kurumsal ve sosyal ağlar biçiminde çeşitli mekansal ölçeklerde genişlediği gözlemlenmektedir. Böylece yerel büyümenin teşviki veya yerel alanların pazarlanması sağlanabilecektir. Örneğin, uluslararası rekabet edebilirliği sağlamak için pek çok kentte, KÖSİ ile başlatılan mega projelere rastlanmaktadır (Gillen, 2009). New York, Londra ve Tokyo gibi şehirler, üretim, finans ve yönetim sistemlerindeki küresel rolleriyle değişen bir ekonomik karakter sergilemiştir. Benzer şekilde Hong Kong, Singapur, Kuala Lumpur ve Pekin'de benzer projelerle giderek uluslararasılaşan finans ve üretici hizmet sektörleri için gelişen bir merkez olarak ortaya çıkmıştır (Jessop ve Sum 2000; Shin 2009). Sonuçlar “rekabet edebilirliğin” ve “inovasyonun” modern hayalleri ile bağlantılıdır. Zheng (2011) tarafından yapılan araştırmada, gökdelenler ve yaratıcı endüstriyel kümeler ile Şangay şehrinin bir dünya kenti olarak dönüşümü vurgulanmıştır. Böylece yerel politikalar, bir kent imajının nasıl görünmesi ve çalışması gerektiğiyle ilgili uluslararası standartlara uyacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Yerel yönetimler çekicilik ve “inovasyon” gibi “girişimciliğin” ilkelerini, imaj oluşturma stratejilerini ve “küresel” standartları teşvik etmek için yerel politikalara dahil etme yollarını aramışlardır. Bu nedenle kentsel yönetim, “sermaye”yi çekmeye ve kazançlı bir iş ortamını desteklemeye yönelmiştir. Kentlerin bu imaj oluşturma alıştırmalarının farklı şekillerde gerçekleştirilmesinin yanı sıra, odaklanma da bu değişikliklerin kurumlar, kentsel çevre üzerindeki etkilerine yönelik olmalıdır (Jessop ve Sum 2000; MacLeod 2002). Yani, “kentsel girişimcilik” projesinin açıkça yeni sosyo-mekansal dışlama biçimleri üretmesi üzerine çalışılmalıdır.

III. YEREL YÖNETİŞİM VE KÖSİ

KÖSİ'ler birçok ülkede kentsel planlamada yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin, yerel ekonomik gelişme, kentsel kıyı gelişimi ve diğer kentsel dönüşümler ayrıca temiz su ve sıhhi tesisat sistemlerinin sağlanması, altyapı inşası, okul tesislerinin dönüştürülmesi, binaların restore edilmesi, mahalle ticaret merkezlerinin canlandırılması gibi çok çeşitli görevleri üstlenmektedirler (McCarthy, 2007; Sagalyn, 2007: 7).

A. Kavramsal Olarak KÖSİ

Uygulamada çok sayıda KÖSİ türü vardır. Yapılacak bir tanımın bunların hepsini içermesi ve planlama ile ilgili görevleri çözmek için en yaygın kullanılan türlerin özelliklerini tam olarak tanımlaması olası değildir. Kapsamlı bir tanım olarak, KÖSİ'ler tarafların ortak bir hedefe ulaşmak için işbirliğini kabul eden bağımsız kuruluşlardan oluşan, amaca ulaşmak için yeni organizasyon yapıları veya süreçlerin oluşturulduğu, ortak bir programla ilgili bilgilerin, risklerin ve faydaların paylaşıldığı ortak çalışma ilişkileridir (Lamie ve Ball, 2010: 111).

KÖSİ, kamu hizmetlerin sağlanmasında, kamu ile özel sektör arasında uzun vadeli bir sözleşme olarak tanımlanabilir. KÖSİ düzenlemeleri, kalifiye eleman ve başlaması için önemli bir nakit harcaması gerektiren büyük projeler için kullanışlıdır. Ayrıca, devletin kamuya hizmet veren herhangi bir hizmete yasal olarak sahip olmasını gerektiren ülkelerde de kullanışlıdır. KÖSİ programının hizmet sağlanmasında alternatif olarak kullanımının bir çözüm olması ve bu zorlukların üstesinden gelmesi beklenmektedir. Genel olarak, KÖSİ'yi tanımlayan kavramlar Tablo 1'de açıklanmaktadır (Putri ve Wirahadikusumah, 2019).

Tablo 1. KÖSİ Kavramı

KÖSİ Kavramı	
İşbirliği	Hükümet, özel sektör ve toplum arasında karşılıklı yarar sağlayan işbirliği
Varlık	Kamu tarafından sahip olunan
Risk	Paylaşımlı
Hükümetin Rolü	Kolaylaştırıcı / özel sektör tarafından sağlanan hizmetler için ödeme

Kaynak: Putri ve Wirahadikusumah, 2019: 2.

KÖSİ'lere, kamu sektörünün yükünün azalması, dış kaynak kullanımı ve dolayısıyla üretim sürecinde potansiyel verimlilik kazanımlarının yanı sıra bir dereceye kadar özelleştirmeyi ima ettikleri için neo-liberal bir bakış açısından bakmak daha yararlıdır (Siemiatycki, 2007: 390). Neo-liberal rejimler altında çoğu ülke yerel hizmet üretiminde sivil toplum kuruluşları ve özel aktörlerle dış kaynak kullanarak gerçekleştirmiştir. Şehrin stratejik ortaklıkları, hizmet sunumuna katılan tüm kuruluşları planlama sürecine katkıda bulunmaya teşvik edilerek, yerel bir otorite alanında kamu hizmeti sunumu yeniden birleştirmeye çalışılmaktadır. Ortaklıklar, kurucu organların yargı bütünlüğünü kabul ederken sektörler arası işbirliğini kurumsallaştırmaktadır. Tüm ortakların kendi planlarını topluluk planına uyması ve belirli hedeflere doğru çalışması beklenir. Bunlar, merkezi ve yerel yönetim ile diğer yerel kurumlar arasındaki yerel alan anlaşmalarında resmileştirilmiştir (Davies, 2009: 83; Lamie ve Ball, 2010).

Ayrıca, KÖSİ'ler risk sermayesi için karlı yatırım fırsatları ve risk paylaşımı sağlar. Bir yönetim reformu olarak KÖSİ, "büyük ölçüde pazarın disipline ederek devletin işleyiş şeklini değiştirecek yenilikçi bir araç" olarak tanıtılmaktadır (Linder, 1999: 42). KÖSİ'ler yerel imaj inşasına ve kentin rekabetçiliğine yardımcı olan mega projelerin uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

Genellikle sağlanan altyapıdan özel kazançlar olacaktır; örneğin, yol kapasitesinin artmasından kaynaklanan zaman tasarrufu gibi (Hodge vd., 2010).

Bir yandan, KÖSİ'lerin kamu hizmeti sunumunda özel sektörün rolünü artırarak daha fazla verimlilik sağlamaları beklenmektedir. Hodge ve Greve (2007), birçok başarılı KÖSİ projesine örnek vermişlerdir. Öte yandan, Asya'daki gelişmekte olan şehirlerde yaygın olarak gözlenen bazı istenmeyen sonuçlar (maliyet aşmaları, işbirliği, zayıf fizibilite çalışmaları ve yolsuzluk) hakkında endişeler dile getirilmiştir (ESCAP, 2012; Gediz Oral, 2015; Gediz Oral ve Arpazlı Fazlılar, 2015). Özellikle dünya genelinde mega proje KÖSİ'leri arasında bir dizi KÖSİ 'başarısızlığı' kaydedilmiştir. Bu başarısızlıklar iptal edilmiş tavizler, durdurulmuş projeler, projelerin millileştirilmesi ve askıya alınmış sözleşmelerdir (Soomro ve Zhang, 2013). KÖSİ'ler anlayışlarında ideal görünmekle birlikte, yanlış uygulamalara kolayca yenilebilirler.

B. Yerel Finansmanda KÖSİ Avantajları

Yerel otoriteler entegre finansal tedarik zincirlerine sahip olmaktan hala çok uzaktır. Bunun nedenleri arasında şunlar bulunmaktadır (Kuhle, 2007):

- Yerel otoriteler, yatırımcılar ve aracılar arasındaki mevcut finansman olanakları hakkındaki bilgi eksikliği,
- Yatırım yapmak için yetersizlik,
- Yerel yetkililerin yatırımcı ve girişimci gereksinimlerini farkında olmamaları,
- Yerel yönetimler içindeki zayıf yönetim ve finansal sistemler,
- Yerel yönetimlerin bankaların ihtiyaç duydukları teminattan yoksunlukları.

Dolayısıyla, finansmanda çeşitli boşluklar vardır. Kamu kesimi, özel sektör yatırımcıları için riskleri azaltmak (örneğin, garantiler yoluyla) ve bazı finansman türlerinin arzı için kamu fonlarının kullanılması gibi önemli bir eylem alanına sahiptir.

KÖSİ'ler finansman programlarını optimize etmek için yerel otoriteleri, finans sektörünü ve kar amacı gütmeyen kuruluşları bir araya getirmenin, yerel olarak girişimciliği teşvik etmenin en etkili yollarından biridir. KÖSİ'ler, küçük işletmeler tarafından kolayca erişilebilen ve ihtiyaçlarına göre uyarlanmış destek mekanizmaları da sağlamaktadır. Kamu sektörü için özel sektörle işbirliği böylece yüksek kaldıraç oranına ulaşmaktadır. Ayrıca, sınırlı kamu fonlarının daha verimli kullanılmasına imkan sağlanmaktadır. Kamu sektörü, mikro kredi kurumları tarafından fon yaratma ve kredi vermeyi kolaylaştırmak için yasal çerçevenin iyileştirilmesi yoluyla katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, KÖSİ, kamu sektöründe güçlü yerel liderlik gerektiren bir yönetim aracıdır (Kuhle, 2007).

Yerel destekçilerin ve çeşitli büyüklükteki yatırımcıların varlığını somutlaştırmak, özel finans dahil, yerel ekonominin finansal tanıtımında yerel kamu politikalarının önemini göstermektedir. Yerel liderlerin bunu gerçekleştirememesi yalnızca hedeflenen kamu yatırımlarının kaldıraç etkisinin optimize edilememesi anlamına gelmemekte, aynı zamanda sıradan kamu hizmetleri optimal ekonomik ve sosyal dağılımdan uzaklaşmaktadır. Özel finansmandan yararlanmak için kaynaklar hem kamu hem de özel finansmanı

kullanmadan destekçilere transfer edilirse, bu yerel pazarları canlandırmamaktadır. Unutulmamalıdır ki bu pazarlar sürdürülebilir yerel ekonomik kalkınmanın tek garantisi olmaya devam etmektedir (Kuhle, 2007).

Yerel ekonomik gelişmeyle karşı karşıya olan finans sorunları büyük ölçüde yapısaldir ve kamu sektörünü kapsayan uzun vadeli çözümler gerektirir. Bununla birlikte, yerel yönetimlerin rolü, her şeyden önce, bankaları daha fazla açıklık ve iletişimi kullanmaya davet etmek için, kolaylaştırıcı ve katalizör olarak görülmelidir. Kamu sektörünün finansman sağlama için genel stratejik hedefleri koyması ve denetimin bu seviyede olması gerektiği kabul edilirken, finansal araçların yönetiminin ticari olarak yapılmasının önemi vurgulanmaktadır (Kuhle, 2007).

Yerel KÖSİ'lerde, yönetilen fonlar kredileri ve kredi garantilerini sağlamada etkili bir yoldur. Çünkü bankaları yerel borçlularına borç vermek için kullanabilirler. Kamu sektörü hem kredi hem de garanti bileşenlerine sahip olabilir veya teminatsız olarak mikro krediler sağlanabilir. Bununla birlikte, özellikle yerel makamlar, riskin kamu ve özel sektör arasında dengeli bir şekilde dağıtılmasına dikkat etmelidir (Kuhle, 2007).

IV. YEREL KÖSİ PROJELERİNİN ZORLUKLARI

Büyük ölçekli yerel projelerin KÖSİ şeklinde uygulanmasının bir takım zorlukları bulunmaktadır. Bu kısım, uygulamanın zorluklarını belirlemek, tartışmak ve neoliberal çağda çok oyunculu yönetişimin karmaşıklığına ışık tutmak için bir çerçeve tanımlamaktadır. İyi işleyen bir sistem, zorlukları aynı anda karşılayabilen ve ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap verebilecek kurumsal yenilikler üretebilir.

Büyük ölçekli projelerin amaçları ve araçları, sosyal yönelimli kamu rejenerasyon programlarından, özel sektör sermaye birikimine yönelik programlara kadar değişmektedir. Bu ikileme bağlı olarak, büyük ölçekli projeler literatürde; az sayıda yerel sosyal faydaya sahip, yüksek kârlı sektörlerle sponsorluk yapması, kapsamlı ve bütünleştirici planlama kavramından yoksun olması, halkın maliyetler ve faydalar hakkında yanlış bilgilendirilmesi, hesap verilebilirliği sağlayacak ve hedeflere nasıl ulaşılacağını ölçen mekanizmaların bulunmaması ile ciddi biçimde eleştirilmektedir (Flyvbjerg, 2005).

Moulaert vd. (2007) eleştirilerini daha fazla parçalanma, eşitsizlik ve sosyo-ekonomik dengesizliğe doğru gelişen yeni kentsel politika çerçevesinde ele almıştır. Geniş çaplı projelerin sosyal sonuçlarının sosyal inovasyon çerçevesinde tartışılmasını önermektedirler. Bu mahalle ve toplum yönetimi arasındaki ilişkilerde inovasyon yoluyla insan ihtiyaçlarının karşılanması anlamına gelmektedir. Açıkçası, özel sektör gündeminde olmamasına rağmen, yetersiz hizmetlerin sunulması için sosyal inovasyona yönelik vurgu değişikliğine olan ihtiyaç bu projelerde artmaktadır (Moulaert vd., 2007).

Bu sorunlara rağmen, stratejik kentsel lokasyonlarda proje öncülüğünde gelişme, yeni kentsel politikayı özel sektörle uyum içinde uygulamak ve büyükşehir ekonomilerinin rekabet gücünü yeniden güçlendirmek için şehir yönetimleri arasında popüler bir stratejiye sahiptir. Ancak yeni kentsel politika,

paydaşlar için birçok zorluk yaratmaktadır. Belki de en önemli makro düzeydeki zorluk, bu yeni yönetim biçimlerinde kuralların ve normların çok net bir şekilde tanımlanmaması veya anlaşılmamasıdır. Dahası, kentsel yönetimler için en büyük zorluk, büyük ölçekli projelerde demokrasi pratiğini ve sosyal adaleti oluşturmak ve sürdürmek, mekansal müdahalelerle demokrasiyi ve dışlanmış sosyal grupları güçlendiren adil ekonomik ve sosyal koşulları yaratmaktır (Swyngedouw, 2005). Tasarım, geliştirme ve uygulama süreçleri bir kurumsal sistemden diğerine değişen zorluklar yaratmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler incelendiğinde, yerel KÖSİ'lerin faaliyet gösterdiği politik ve kurumsal ortamların kritik hale geldiğini söyleyebiliriz. Çünkü bu ülkelerde yerel demokrasiden ve işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığından söz edilemez. Bu gibi durumlarda, KÖSİ sözleşmelerinin tasarlandığı, işletildiği siyasi ve kurumsal çerçevelerin daha dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Gelişmekte olan dünyada KÖSİ'leri inceleyen Miraftab (2004), eşit olmayan oyun alanını, devlet ile özel sektör arasındaki eşitsiz güç dağılımını KÖSİ'leri zedeleyen önemli bir faktör olarak tanımlamıştır.

KÖSİ'lerin lehine en sık konuşulan tartışma, rekabetçi tedarik süreçleri, kamu ve özel sektörün gelişmiş becerileri, yönetim, teknoloji ve risk tahsisi avantajlarını getirerek kamu altyapısının sağlanmasıdır (Osei-Kyei ve Chan, 2015). Geleneksel kamu altyapı ve hizmet sunumunun, özellikle zaman yönetimi ve sermaye maliyetleri bakımından verimsizliği ve yetersizliği, KÖSİ'lerin kabul edilmesini daha da arttırmıştır (Flyvbjerg vd., 2002). Kısacası, kaynak sıkıntısı çeken yerel yönetimler, KÖSİ'yi kamu hizmeti sunumu için yeni bir araçsal ve normatif mekanizma haline getirerek, özel sektörün uzmanlığı ve güçlü yönlerinden yararlanarak maliyet tasarrufu yapmayı, riskleri paylaşmayı ve kamu hizmeti kalitesini yükseltmeyi hedeflemektedirler. Bununla birlikte, KÖSİ'lerin faydaları garanti edilememektedir.

A. Seçkinlerin Hakimiyeti ve Demokratik Katılımın Azalması

Artan girişimcilik döneminden sonra, mülkiyet hakları rejimlerinin dualistik doğası daha belirgin hale gelmiştir: Bir yandan, kentsel arazi ve emlak piyasaları, üretken amaçlar için arazi kiralalarının transferine (ticari mülk geliştirme) bağlıyken, öte yandan, yönetim ilişkileri farklı sosyo-ekonomik mantıklara sahip olan (hanehalkları için) amaçları desteklemiştir. Bu yapıda, yönetişimin farklı biçimleri daha bağımlı hale gelmiş ve çeşitli aktörler arasında daha fazla etkileşim gerçekleşmiştir. Yeni yönetim biçimlerinin koşulları ve sonuçları, daha az demokratik ve elit ağırlıklı bir kent politikası oluşumuna sebep olduğundan büyük ölçüde eleştirilmiştir. Ekonomik, sosyo-kültürel veya politik elitlerin koalisyonları, devlet dışı yönetim sistemlerinin güç koreografisini yönlendirmiştir (Swyngedouw vd., 2002). Zamanla kent politikasını şekillendiren profesyonel ve politik seçkinler tarafından yönlendirilen bu ağlar, kentsel gelişimdeki iş seçkinleri odaklı ağlara dönüşerek özel süreçlere yol açmaktadır. KÖSİ'ler normatif standartlara değinmediğinden, demokratik katılım için sorular ortaya koymaktadır (Taşan Kok, 2010).

KÖSİ'lerle özel yatırımcılara tercihli muamele uygulanmaktadır. Ekonomik durumları iyi olanların neo-liberal kent politikalarının sunduğu malların karşılığını ödemeye gücü yetecektir. Buna karşılık, bir programın başarısı, bir pazardaki ürünleri için ödeme yapmaya istekli olarak adlandırılan “gönüllülük” ile ölçüldüğünde, yoksul insanlara iyi hizmet sunulamayacaktır. Ayrıca sürdürülebilir kent alanları, istikrarlı iklim, temiz doğal çevre tercihleri, ancak insanların bu tür sonuçlara sahip politikalara ödeme yapmaya istekli olmaları halinde ortaya çıkabilecektir. Yani daha fazla özel sektör finansmanı ile kentsel gelişimin yönetimi, politik alanın daralması anlamına gelmektedir. Özel operatörler ve yatırımcılar politik eleştiriye açık değildir. Bu nedenle vatandaşların temel ihtiyaçlar, dış etkiler ve şehir çapındaki sonuçları göz önünde bulundurmaları için baskı yapmaları daha zordur (Sager, 2011: 180).

Yerel KÖSİ'ler, küreselleşmenin ortasında ekonomik milliyetçiliğe ilgi çekici bir bakış açısı sunmaktadır. Ekonominin liberalleşmesi ve küreselleşme stratejilerine rağmen, sivil toplum ve medya ulusal pazardaki görünür yabancı sermayenin artan varlığından giderek daha fazla rahatsız olabilir (Lee, 2012). Yabancı yatırımcıları içeren yerel KÖSİ'lerin yükselen trendi ile KÖSİ'lerin detayları halkın dikkatini çektikten sonra halkın kabulünü sağlamak kolay olmayabilir.

B. Küresel Finansman, Metalaşma ve Spekülatif Piyasa

Küresel finans sektörünün dinamikleri, yeni yönetim modlarının temelini oluşturan, kentsel yönetimdeki girişimcilik değişiminde çok önemli hale gelmiştir. Artan sermaye hareketliliği, mali kuralılaşma bu karmaşık ilişkiler ağı yoluyla ifade edilmiş, yönetilmiş ve birleştirilmiştir. Finansal düzenlemeler, mülkiyete dayalı kentsel gelişimde etkili bir şekilde artan miktarda portföy yatırımı ve borsa işlemleriyle kentlere daha küresel finansal faaliyetler getirmektedir. Mülkiyet piyasasındaki uluslararası sermayenin artan payı, finansal düzenlemelerin başarısına bağlıdır. Yüksek derecede finansal kuralılaşma, kentsel emlak piyasasını metalaşmaya açmakta ve uluslararası sermayenin nüfuz etmesini kolaylaştırmaktadır. Öte yandan, artan uluslararası sermaye miktarı ve artan oyuncu sayıları mülk piyasasını daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu değişikliklerin zaman içindeki sonucu finanse edilen, geliştirilen büyük ölçekli projelerin uluslararası şirketler veya ortaklıklar tarafından yönetilmesidir. Küresel sermaye hareketlerinin artan etkisiyle, kentsel gelişim finansal piyasalardaki dalgalanmalara karşı daha duyarlı hale gelmiştir (Taşan-Kok, 2010).

Düzenleyici kontrolün kısıtlamadığı yeni faaliyetlere yatırım yapan finansal kuruluşlar, kentsel gelişimdeki spekülasyonları arttırmıştır. Küresel sermaye piyasasının, kentsel gelişime katılımı, büyük ölçekli kentsel dönüşümün başarısında önemli bir rol oynamaktadır. Bu projelerin uzun vadeli sonuçları belirsiz olsa da özel yatırım sermayesini dahil etmek, planların uygulanmasında kentsel yönetimler için önemli bir başarı faktörü gibi görünmektedir. Kamu sektörü, daha fazla yatırım sermayesi çekmede ve bazı siteleri bu temelde canlandırmada şehir pazarlaması için büyük yatırımlar öngörmektedir. Yerel emlak yatırımcılarının ilgisi, bu tür kentsel dönüşümün başarısı için bir avantaj olmuştur.

Bununla birlikte, küresel sermayeye olan bağımlılık, emlak piyasası krizini küresel ekonominin yavaşlamasıyla yoğunlaştırdığı için projeleri tehlikeye atmaktadır. Bununla birlikte, yerel ve küresel pazarların iç içe geçtiği ve yerel pazarla ilgisi olmayan (kiracılar, perakendeciler, vb.) uluslararası yatırım sermayesinin mevcudiyetinin büyük ölçekli projelerin başarısı için çok önemli olmayacağına dair görüşler de mevcuttur (Taşan Kok, 2010).

Büyük ölçekli projeler için yapılan uzun vadeli KÖSİ sözleşmeleri, özel sektörün taşımayı istemediği, öngörülemeyen ve kontrol edilemeyen durumlarla ilgili yüksek risklere sahip olma eğilimindedir. Bu nedenle, özel sektörü çekmek için yerel yönetimler genellikle riskin orantısız bir payını üzerlerine almaktadırlar. Ayrıca, özel sektör, ulusal ekonomik koşullara kıyasla yerel ekonomik koşullardan ve oynaklık olasılığından daha az emin olabilir. Yerel yönetimler, belirgin talep eksikliği veya talebin belirsizlik göstermesi durumunda, özel şirketlere daha fazla teşvik vermek zorunda kalabilirler. Küresel finansal piyasaların genişlemesinden yararlanarak sadece büyük şehirler ve büyük projeler sonuçlanabilir. Dolayısıyla KÖSİ kamu altyapı gelişimi için riskleri artırabilir (Bel vd., 2013; Palcic ve Reeves, 2011).

C. Çok Oyunculüğün Doğası ve Zorlukları

Planlamacılar, KÖSİ'lerle kamu hedeflerinden çok özel sektör çıkarlarına kayma yaşanabileceğinden endişe duymaktadır. Özellikle, büyük projeler, yüksek kullanıcı ücretleri gerektirebilir, bu durum gruplar ve nesiller arasındaki eşitliği azaltabilir (Miraftab, 2004). KÖSİ'lerle denetim hakları ve şeffaflık kısıtlanarak, kamu hesap verilebilirliği zayıflatılarak ve vatandaşların katılımı engellenerek demokratik sorunlar ortaya çıkabilir (Siemiatycki, 2007; 2010). Davies (2007), ulusal hükümetlerce yürütülen yeni kamu yönetiminin, demokratikleşme umutlarını aşındırdığını öne sürmektedir. Potansiyel rakiplerin gizli tutulması ve arazi sahiplerinin toprağın fiyatını etkileyebilecek bilgiyi edinmesinin önlenmesi gibi nedenlerle gizliliğin korunmasına ilgi duyulmaktadır. Gizliliğin ayrıca, halkın muhalefetinin gelişmesi dolayısıyla projenin gecikmesine ve hatta terk edilmesine neden olma riskini en aza indirdiği düşünülmektedir. Siemiatycki (2010)'a göre imtiyaz sözleşmelerindeki rekabet yasağı hükümleri hükümetin değişen koşullara cevap verebilmesi için esnekliği kısıtlayabilmektedir. Ayrıca, KÖSİ'lerin ortaklık sözleşmesinin şartlarını ve koşullarını müzakere etmek ve yönetmek için gereken zamanı ve kaynakları hafife alma eğiliminde oldukları konusunda da uyarılar bulunmaktadır (Grimshaw vd., 2002).

D. Planlama Sistemi Zorlukları

Planlayıcıların, dinamik kentsel gelişim gündemine tepki vermek için kurumsal yeniliklere ihtiyacı vardır. Yönetimsel hükümetten girişimci yönetim sistemlerine geçiş, paydaşlar arasında sorumlulukların parçalanmasına neden olmuştur. Bu parçalanma, ortak bir vizyonun paylaşılmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak o zaman taraflar mekansal gelişmelerde sürekliliği ve birbirine bağlılığı sağlayabilirler. Buna rağmen, kentsel hükümet hiyerarşisinin farklı kademelerinde formüle edilmiş ve yayınlanan planları koordine etmek zor görünmektedir (örneğin imar, kalkınma, büyükşehir planları). Bazen yetkililer, karar verme yapısında bir

sorun ortaya çıkana kadar birbirlerinin planlarından habersiz kalabilmektedir (Taşan Kok, 2010).

Stratejik bir projenin başarısı için vizyon, konsept ve tasarım unsurları çok önemlidir. Bununla birlikte, tek başına tasarım, birbiriyle çelişen çıkarları ele almak, talepleri karşılamak ve çok çeşitli paydaşlar arasındaki güç mücadelelerini çözmek için yeterli değildir. Her projenin sosyal ve ekonomik hedefleri olmasına rağmen, sosyal kazanımlar sınırlı kalabilmektedir. Büyük ölçekli projeler, daha geniş alanların fiziksel gelişimi üzerinde ve aynı zamanda çevre mahallelerin sosyal dinamikleri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Gelişimin ölçeğine bağlı olarak, etkiler şehir genelinde hissedilir (Olimpiyat köyleri, evrensel Expo projeleri gibi mega projelerde olduğu gibi) (Taşan Kok, 2010).

E. Kamu Kesiminin Bilgi Eksikliği

Büyük ölçekli bir proje ağırlıklı olarak kamu yatırıma dayandığında, özel sektörün ilgisini çekmek ve sürdürmek zor görünmektedir. Daha da önemli olanı, kamu sektörünün özel sektör operasyonları hakkındaki sınırlı bilgisidir. Birçok KÖSİ'de kamu aktörü, arazi sahipliğiyle katılan pasif bir ortak olarak kalır. Diğer durumlarda, kamu aktörü bir proje başlatırsa, müteakip gelişme adımları, kamu aktörünün bilmediği mülk pazar koşullarından dolayı net olmayabilir. Açıkçası, pazarın beklentilerini bilmek, kamu sektörüne daha verimli ve etkili bir şekilde manevra yapma imkanı verecektir. Yoğun ağlar, belirsiz kurumsal düzenlemeler, hatalı tanımlanmış sorumluluklar belirsiz politik hedefler ve öncelikler, girişimci yönetişimin zayıf tanımlanmış yapısını karakterize eder (Swyngedouw, 2005).

Swyngedouw (2005), devlet, sivil toplum ve pazar arasındaki göreceli sınırların değiştiğini savunmaktadır. Devletin ötesinde yönetişim, paydaşlar için daha açık rol tanımları gerektirmektedir. Ayrıca, devlet esaslı düzenlemeler ve devletin ötesindeki yönetişim eşzamanlı olarak gerçekleşir. Birinden diğerine belirgin bir ayırım veya kayma yoktur. Farklı yönetişim biçimleri çeşitli biçimlerde ortaya çıkarılırken, bazı devlete dayalı düzenlemeler hâlihazırda yapılmakta olabilir.

Kamuda kontrolün ve örgütsel gücün merkezileşmesi (merkezi veya şehir yönetimi düzeyinde) başarılı bir girişimcilik yönetişimi için elverişlidir. Bu, kamu ve özel paydaşlar arasındaki ilişkilerin daha iyi bir şekilde düzenlenmesi, planlar için daha etkili bir uygulama süreci ve mülk piyasası dinamiklerinin kontrollü ancak etkili katılımıyla ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, projeler, sosyal ve kurumsal yeniliklerle başarılı bir şekilde uygulanmış olsalar bile, seçkin projeler tarafından yaratılan sosyal izolasyonun önlenip önlenemeyeceği belirsizdir.

F. Teknik Faktörler

Büyük projelerin istikrarlı yönetimi olasılığını, özel ortakların katkıda bulunabilecekleri yenilikçi beceri ve teknolojiyle ilgili teknik faktörler belirlemektedir. Özellikle büyük altyapı gelişimi için yapılan uzun vadeli sözleşmeler, seçilen özel ortak için uzun vadeli bir tekel üreterek pazar rekabetini ortadan kaldırmaktadır (van Ham ve Koppenjan, 2001). KÖSİ'lerde özel sektörün "tekelleşmesinin" sonucunda, hem tüketiciler hem de hükümetler için daha yüksek

maliyetler ve kamu ile özel sektör arasında müzakereyle sonuçlanabilecektir (Cruz ve Marques, 2013).

G. Yasal ve Siyasi Faktörler

KÖSİ'ler için siyasi ve yasal ortamdan kaynaklanan problemler ortaya çıkabilir. Siyasi ve yasal ortamın istikrarlı ve deneyimli bir hükümet, şeffaf ve rekabetçi bir ihale sistemi ve KÖSİ sisteminin iyi çalışması için yeterli düzenleyici ve kurumsal bir çerçeveyi içermesi gerekmektedir. Örneğin, yerel kamu sektörünün karmaşık ve teknik KÖSİ sözleşmelerinin hazırlanmasında yeterince deneyimi olmadığı kabul edilmektedir (Sclar, 2015; Dannin, 2011). İki ortak arasında güçlü bir “bilgi asimetrisi” (Siemietycki, 2013; Sclar, 2000) ve uzmanlıkta bir boşluk bulunmaktadır. Birçok durumda, yerel yönetimler özel ortakların KÖSİ düzenlemeleri altındaki stratejik hedefleri takip etmelerini izleme ve yönetme kapasitelerine sahip değildir. Kamuda şeffaflık söz konusu olduğunda, hükümetlerin, sözleşmeler hakkında doğru bilgileri açıklama konusunda aykırı davranma sorunu da vardır (Bloomfield, 2006). KÖSİ'ler, maliyetleri uzun vadeye yayarken, kamu altyapısı ve hizmet sunumunda kısa vadeli faydaların elde edilmesine izin verilir (Hodge ve Greve, 2007). Aslında, KÖSİ kararları politik etkiye sahip olmayan, yalnızca teknik çözümler içeren kararlar değildir. Aksine KÖSİ'ler çok politik olabilir (Roberts, 2010). Özellikle, yerel seçmenlerin bir sonraki seçimleri dikkate alacakları göz önüne alındığında, siyasi zaman çizelgeleri “iyimserlik yanlılığı” içinde sıkışıp kalmaya, uygun değerlendirmeleri reddetmeye ve KÖSİ'ler için beklenen geliri fazla tahmin etmeye eğilimlidir (Grimsey ve Lewis, 2004). Bu nedenle kısa vadeli siyasi kararlar sıklıkla sorumsuz uzun vadeli sözleşmeler üretmektedir. Bu bağlamda, KÖSİ'lerin politik yapısını kabul etme ve onları yeniden siyasallaştırma gereği için politika alternatifleri hakkında tartışmayı kamuya açık forumlara getirmeye gerek duyulmaktadır (Higgins ve Huque, 2014).

SONUÇ

Girişimci ve rekabetçi ortamda, yerel projelerde ve kentsel gelişimde özel sektör daha proaktif roller üstlenmektedir. Yerel yönetimler stratejik projelerdeki finansman sıkıntısı ve işbirliği avantajları nedeniyle bunu tercih etmektedir. Fakat yönetim sistemlerinde kamu ve özel çıkarları dengelemek büyük bir zorluk gibi görünmektedir. Özel yatırımları çekemeyen gerçekçi olmayan kamu kalkınma planlarından örnekler veya pazar odaklı projeler sınırlı kamu yararına hizmet etmektedir. Yönetişim sistemlerinde, özel sektör aktörlerinin katılımının merkezi olarak düzenlenmesi ve kamu ile özel sektör çıkarları arasında parçalı yönetim sistemine göre daha iyi bir dengeye sahip olmaktadır.

KÖSİ'ler hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde çeşitli kamu hizmetleri ve altyapı sağlamak için yoğun olarak kullanılmaktadır. Literatür, gelişmiş bir finansal piyasa, şeffaf düzenleyici çerçeve, ileri teknoloji ve insanların yeni formları kabul etmesini içeren birçok yaygın kritik başarı faktörüne işaret etmektedir. Ancak bunlar ülkeden ülkeye değişebilir. KÖSİ'ler yerel düzeyde çoğunlukla sınırlı yerel mali otorite ve kaynaklar, fırsatçı davranışlar nedeniyle haksız sözleşmeler yapmaya duyarlı olabilmektedir.

KÖSİ'lerin avantaj ve dezavantajlarına dair tartışma sürmektedir. Mevzuattaki boşluklar, kamunun süreç takibini gerçekleştirecek elemandan yoksun olması, sözleşme süresi sona erdiğinde ne olacağına dair belirsizlikler ve kamuoyunun bilgi eksikliğinin KÖSİ projelerinde sorun yaratabileceği iddia edilmektedir. KÖSİ projeleri uzun süreli olduğu için gelecek nesillerin karar alma gücü etkisizleştirilmekte ve gelecek siyasi idarenin takdir yetkisi bugünden ipotek altına alınmaktadır.

KAYNAKÇA

- Banerjee-Guha, S. (2010). "Introduction: Transformative Cities in the New Global Order", In S. Banerjee-Guha (Ed.), *Accumulation by Dispossession: Transformative Cities in New Global Order*, New Delhi: Sage Publications, 1-16.
- Bel, G., Brown, T., & Marques, R.C. (2013). "Public-Private Partnerships: Infrastructure, Transportation and Local Services", *Local Government Studies*, 39(3), 303-311.
- Bloomfield, P. (2006). "The Challenging Business of Long Term PPPs: Reflections on Local Experience", *Public Administration Review*, 66(3), 400-411.
- Casady, C. B., Eriksson, K., Levitt, R. E., & Scott, W. R. (2019). "(Re)Defining Public-Private Partnerships (PPPs) in The New Public Governance (NPG) Paradigm: An Institutional Maturity Perspective", *Public Management Review*, doi:10.1080/14719037.2019.1577909, 1-23.
- Cruz, C.O., & Marques, R.C. (2013). "Endogenous Determinants for Renegotiating Concessions: Evidence From Local Infrastructure", *Local Government Studies*, 39(3), 352-374.
- Dannin, E. (2011). "Crumbling Infrastructure, Crumbling Democracy: Infrastructure Privatization Contracts and Their Effects on State and Local Governance", *Northwestern Journal of Law & Social Policy*, 6(1), 47-105.
- Davies, J. S. (2007). "The Limits of Partnership: An Exit-Action Strategy for Local Democratic Inclusion", *Political Studies*, 55(4), 779-800.
- Davies, J. S. (2009). "The Limits of Joined-Up Government: Towards a Political Analysis", *Public Administration*, 87(1), 80-96.
- Edelenbos, J. ve Teisman, G. R. (2008). "Public-Private Partnership: On The Edge of Project and Process Management. Insights from Dutch Practice: The Sijtwende Spatial Development Project", *Environment and Planning C: Government and Policy*, 26(3), 614-626.
- ESCAP (2012). A New Vision for Public-Private Partnerships (PPP) in Asia-Pacific, <https://www.unescap.org/speeches/new-vision-public-private-partnerships-ppp-asia-pacific>, (21.03.2019).
- Flyvbjerg, B. (2005). "Machiavellian Megaprojects", *Antipode* 37, 18-22.
- Flyvbjerg, B., Holm, M., & Buhl, S. (2002). "Understanding Costs in Public Works Projects: Error or Lie?", *Journal of The American Planning Association*, 68(3), 279-295.
- Gediz Oral, B. (2015). "Kamu Hizmet Arzında Değişim Temelinde Kamu Özel Sektör İşbirlikleri ve Yolsuzluk", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 15(4), 185-225.
- Gediz Oral, B., Arpaçlı Fazlılar T. (2015). Enerji Güvenliğinin Değişen İçeriği Kapsamında Enerji Sektöründe Kamu Özel Sektör İşbirliği ve Kısıtlar Enerji Projelerinde Yolsuzluk. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(4), 461-492., Doi: <http://dx.doi.org/10.16953/deusbed.18799>.
- Gillen, J. (2009). "The Co-production of Narrative an Entrepreneurial City: An Analysis of Cincinnati, Ohio in Turmoil", *Series B. Human Geography*, 91(2), 107-122.
- Grimsey, D., & Lewis, M. (2004). *Public Private Partnerships: The Worldwide Revolution in Infrastructure Provision and Project Finance*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Grimshaw, D., Vincent, S., & Willmott, H. (2002). "Going Privately: Partnership and Outsourcing in UK Public Services", *Public Administration*, 80(3), 475-502.

- Higgins, C., & Huque, A. S. (2014). "Public Money and Mickey Mouse: Evaluating Performance and Accountability in The Hong Kong Disneyland Joint Venture Public-Private Partnership", *Public Management Review*, 1-21.
- Hodge, G. A., Greve, C., & Boardman, A. (2010). *International Handbook on Public Private Partnerships*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Hodge, G., & Greve, C. (2007). "Public-Private Partnerships: An International Performance Review", *Public Administration Review*, 67(3), 545-559.
- Jessop, B. (2002). "Liberalism, Neoliberalism and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective", *Antipode*, 34(3), 452-472.
- Jessop, B., & Sum, N. (2000). "An Entrepreneurial City in Action: Hong Kong's Emerging Strategies in and for (inter) Urban Competition", *Urban Studies*, 37(12), 2290-2315.
- Kuhle, H. (2007). "The Experience of Public-private Partnerships in Financing Entrepreneurship in Eastern Germany and Poland", in Sylvain Giguère (ed.), *Local Innovations for Growth in Central and Eastern Europe*, OECD Publishing, Paris, DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264038523-12-en>, 215-226.
- Lamie, J., & Ball, R. (2010). "Evaluation of Partnership Working within a Community Planning Context", *Local Government Studies*, 36(1), 109-127.
- Lee, Y. -I. (2012). "South Korea's Globalization in The Late Twentieth Century: An End to Economic Nationalism?", In A. P. D'Costa (Ed.), *Globalization And Economic Nationalism In Asia*, Oxford: Oxford University Press, 157-176.
- Linder, S. H. (1999). "Coming to Terms with The Public-Private Partnership", *American Behavioral Scientist*, 43(1), 35-51.
- MacLeod, G. (2002). "From Urban Entrepreneurialism to a 'Revanchist City' on the Spatial Injustices of Glasgow's Renaissance", *Antipode*, 34(3), 602-624.
- McCarthy, J. (2007). *Partnership, Collaborative Planning and Urban Regeneration*, Aldershot: Ashgate.
- Miraftab, F. (2004). "Public-Private Partnerships. The Trojan Horse of Neoliberal Development?", *Journal of Planning Education and Research*, 24(1), 89-101.
- Moulaert, F., F. Martinelli, S. Gonzales & E. Swyngedouw (2007). "Introduction: Social Innovation and Governance in European Cities: Urban Development between Path Dependency and Radical Innovation", *European Urban and Regional Studies* 14,195-209.
- Osei-Kyei, R., & Chan, A.P. (2015). "Reviews of Studies on the Critical Success Factors for Public-Private Partnership (PPP) Projects from 1990 to 2013", *International Journal of Project Management*, 33, 1335-1346.
- Palcic, D., & Reeves, E. (2011). "Privatization, Employee Share Ownership and Governance: The Case of EIRCOM", *Annals of Public and Cooperative Economics*, 82(4), 437-454.
- Pierre, J. (1999). "Models of Urban Governance: Institutional Dimension of Urban Politics", *Urban Affairs Review* 34, 372-396.
- Putri, R. ve Wirahadikusumah, R.D. (2019). "Readiness of Local Government in PPP Project Development - Case of LRT Bandung", MATEC Web of Conferences 270, 05002, <https://doi.org/10.1051/mateconf/201927005002>.
- Roberts, A. (2010). *The Logic of Discipline: Global Capitalism and The Architecture of Government*, Oxford: Oxford University Press.
- Rogerson, R., & Boyle, M. (2000). "Property, Politics and The Neoliberal Revolution in Urban Scotland", *Progress in Planning*, 54(3), 133-196.
- Sagalyn, L. B. (2007). "Public/Private Development. Lessons from History, Research and Practice", *Journal of the American Planning Association*, 73(1), 7-22.
- Sager, T. (2011). "Neo-Liberal Urban Planning Policies: A Literature Survey 1990-2010", *Progress in Planning* 76, 147-199.
- Santos Junior, O. A. (2017). "Entrepreneurial Governance: Neoliberal Modernization", Luiz Cesar de Queiroz Ribeiro Ed., *Urban Transformations in Rio de Janeiro*, 273-286.
- Sclar, E. (2015). The Political Economics of Investment Utopia: Public-Private Partnerships for Urban Infrastructure Finance, *Journal of Economic Policy Reform*, 18(1), 1-15.

- Shin, H. B. (2009). “Residential Redevelopment and the Entrepreneurial Local State: The Implications of Beijing’s Shifting Emphasis on Urban Redevelopment Policies”, *Urban Studies*, 46, 2815-2839.
- Siemiatycki, M. (2007). “What’s The Secret? Confidentiality in Planning Infrastructure Using Public/Private Partnerships”, *Journal of the American Planning Association*, 73(4), 388-403.
- Siemiatycki, M. (2010). “Delivering Transportation Infrastructure through Public–Private Partnerships: Planning Concerns”, *Journal of the American Planning Association*, 76(4), 43-58.
- Siemiatycki, M. (2013). “Public–Private Partnerships in Mega-Projects: Successes and Tensions”, In H. Premus, & B.V. Wee (Eds.), *International Handbook On Mega-Projects*, Cheltenham: Edward Elgar, 133-157.
- Smitha, K. C. (2017). “Entrepreneurial Urbanism in India: A Framework”, *Entrepreneurial Urbanism in India The Politics of Spatial Restructuring and Local Contestation*, Ed. Kanekanti Chandrashekar Smitha, ISBN 978-981-10-2235-7 ISBN 978-981-10-2236-4 (eBook) DOI 10.1007/978-981-10-2236-4, 1-17.
- Soomro, M.A., & Zhang, X. (2013). “Roles of Private-Sector Partners in Transportation Public–Private Partnership Failures”, *Journal of Management in Engineering*, [http://Dx.Doi.Org/10.1061/\(ASCE\)ME.1943-5479.0000263](http://Dx.Doi.Org/10.1061/(ASCE)ME.1943-5479.0000263), 31(4).
- Swyngedouw, E. (2005). “Governance Innovation and the Citizen: The Janus Face of Governancebeyond- State”. *Urban Studies* 42, 1991-2006.
- Swyngedouw, E., F. Moulaert & A. Rodriguez (2002a). “Neoliberal Urbanization in Europe: Large-scale Urban Development Projects and the New Urban Policy”, In: N. Brenner&N. Theodore eds., *Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe*, Malden, MA: Blackwell, 195–229.
- Swyngedouw, E., F. Moulaert & A. Rodriguez (2002b). “Neoliberal Urbanization in Europe: Large-scale Urban Development Projects and the New Urban Policy”, *Antipode* 34, 542-575.
- Taşan-Kok, T. (2010). “Entrepreneurial Governance: Challenges of Large-Scale Property-Led Urban Regeneration Projects”, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 101(2), 126-149.
- Theodore N, Peck J, Brenner N (2009). “Urbanismo Neoliberal: la Ciudad y el Imperio de los Mercados”, *Temas sociales*, 66.
- Van Ham, H., & Koppenjan, J. (2001). “Building Public–Private Partnerships: Assessing and Managing Risks in Port Development”, *Public Management Review*, 4(1), 593-616.
- Zheng, J. (2011). “Creative Industry Clusters’ and the ‘Entrepreneurial City’ of Shanghai”, *Urban Studies*, 48, 3561-3582.

SUMMARY

Along with the neoliberalism, local policy practices were also affected by the limitation of the public sector and increasing international capital mobility. In this process, the transition to the forms of entrepreneurial governance means the use of PPPs as an alternative service delivery method in the provision of public services. In local services, there is an increasing interest in both public private sector cooperation (PPP) and entrepreneurship capability. PPPs provide support mechanisms that are easily accessible and adapted to their needs by local businesses. These collaborations are considered to be one of the effective ways of local financing as they bring together local authorities, the financial sector and non-profit organizations to optimize their funding programs.

In this study, the importance of PPPs for local entrepreneurship and the complexity of the PPPs management dimensions were analyzed. Local projects are very complex because they contain more than one player with different

expectations. This requires the existence of governance regimes at the local or regional level. This study focuses on how the complexities of multiplayer governance affect the implementation of local projects with a theoretical view.

In developed societies, the number of actors in the planning process has increased. This is because the problem and the preferred solution are interdisciplinary. This approach envisages the emergence of sub-systems that form the complex and indirectly connected to each other for urban and regional development. Systems with subsets with indirect links produce highly complex and unpredictable results.

It is not certain that pre-defined, planned and coordinated forms of governance will be realized in entrepreneurial governance. Even though the main items on the policy agenda are handled by the local government, especially if there is an opportunity for development related to property-based development projects, the agenda items will come to the fore. If the enterprise system cannot cope with the difficulties in the policy implementation process, the governance system will be solved.

The conflict between the objectives of various private and public sector stakeholders is a common feature of multi-actor projects. This is because the reconciliation and the balancing of interests require time and energy. This increases the cost for each stakeholder. In addition, there is a need for a change of emphasis in social innovation in order to provide services to low-income people. The provision of such services creates a conflict between public and private sector actors as it is not on the private sector agenda. In addition, the objectives of the parties as a result of changing market conditions and externalities will also change over time. This makes the entire process more complex. Each actor has his own goals and priorities. These may differ during large projects. Because of this, it is difficult to concentrate the actors on the main objective of the project.

As a result, new governance modes in large-scale projects point to a shift from political elite-oriented processes to elite-oriented processes. The resource-stricken local governments are hoping to improve the quality of the public service and to save costs by making use of the expertise and strengths of the private sector by making the PPPs a new service for public service delivery. However, the benefits of PPPs cannot be guaranteed much.

İşsizlik ile Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye'deki Düzey-2 Bölgeleri İçin Ampirik Bir Analiz

Efdal POLAT*

ÖZ

İşsizlik ve enflasyon oranları makroekonomik göstergeler arasında önemli bir yere sahiptir. Çünkü her iki göstergedeki olumlu veya olumsuz bir değişme ülke ekonomisini dolaylı ya da doğrudan bir şekilde etkilemektedir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı Türkiye'de bulunan Düzey-2 bölgeleri için işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. 2008-2017 yılları arası verileri kapsayan çalışmada işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek için panel veri analizi kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışmada kullanılacak yöntemin tahmini için F testi, Breusch-Pagan LM ve Honda testleri uygulanmıştır. Uygulanan bu testler sonucunda sabit etkiler yönteminin çalışmanın analizi için daha uygun olduğu sonucu elde edilmiştir. Daha sonra ise değişen varyans ve otokorelasyon sorununun olup olmadığı analiz edilmiştir. Sabit etkiler modeli esas alınarak yapılan en küçük kareler tahmin sonucuna göre işsizlik ve enflasyon arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, İşsizlik, Panel Veri Analizi, Türkiye, Düzey-2 Bölgeleri
JEL Sınıflandırması: E31, E24, C23

The Relation Between Unemployment and Inflation: An Empirical Analysis for NUTS-2 Regions in Turkey

ABSTRACT

Unemployment and inflation rates have an important place among macroeconomic indicators. Because both two positive or negative change of indicators affect the country's economy directly or indirectly. In this context the aim of study is to analyze the relation between unemployment and inflation for NUTS-2 regions in Turkey. In this study, panel data analyze is employed to establish the relation between unemployment and inflation by using the data between 2008-2017. In this respect, F test, Breusch-Pagan LM and Honda tests are applied to estimate the method of the study. As a result of these tests, it was found that the fixed-effects method was more suitable for the analysis of the study. Then, it is analyzed whether the heteroscedasticity and autocorrelation problem exist. According to the results of the least squares estimation based on fixed-effects model, a negative relationship was found between unemployment and inflation.

Key Words: Inflation, Unemployment, Panel Data Analyze, Turkey, NUTS-2 Regions
JEL Classification: E31, E24, C23

GİRİŞ

Makroekonomik göstergelerde istikrarın sağlanması ülke ekonomileri için önem arz etmektedir. Özellikle fiyat istikrarının sağlanabilmesi yani enflasyon oranının hedeflenen düzeyde tutulması ve istihdamın artırılması ya da işsizliğin azaltılması hükümetlerin ekonomi politikaları içerisinde önemli yer tutmaktadır. Zira hem yüksek enflasyon hem de yüksek işsizlik ülke ekonomileri için

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, efdalpolat@gmail.com, ORCID bilgisi: 0000-003-0178-0128,

(Makale Gönderim Tarihi: 25.03.2019 / Yayına Kabul Tarihi:26.08.2019)

Doi Number: 10.18657/yonveek544446

Makale Türü: Araştırma Makalesi

istenmeyen bir durumdur. Çünkü her iki değişkendeki olumsuz bir gelişme dolaylı olarak üretimi, tüketimi, bireylerin refahını dolayısıyla da ülke ekonomisini olumsuz yönde etkileyecektir.

Enflasyon ve işsizlik konusundaki sorunlar geçmişten günümüze kadar tartışılan konuların başında yer almıştır. Dolayısıyla iki değişken arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik hem teorik hem de ampirik birçok çalışma yapılmıştır. Enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik yapılan çalışmalarda her ne kadar A. W. Phillips'in 1958 yılında yapmış olduğu çalışma ön plana çıksa da Phillips'ten önce bazı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Humprey (1985a, 1985b)'in yapmış olduğu çalışmalarda aslında enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi teorik olarak David Hume (1752) ve Henry Thornton (1802)'un çalışmalarında değinildiği, ampirik olarak ise; enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak Irving Fisher (1926)'in "*A Statistical Relationship Between Unemployment and Price Changes*" isimli çalışmasında, ekonometrik olarak Jan Tinbergen (1936)'in "*An Economic Policy for 1936*" isimli makalesinde ve Lawrence Klein ve Arthur Goldberger (1955)'in "*An Econometric Model of the United States, 1929-1952*" isimli çalışmalarında analiz edildiği ifade edilmiştir. Son olarak ise enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkinin dağılım diyagramının A.J. Brown (1955) tarafından yapılan "*The Great Inflation 1939-1951*" isimli çalışmasında çizildiği, iki değişken arasındaki ilişkinin bir eğri olarak gösteriminin ise Paul Sultan (1957)'in "*Labor Economics*" isimli yapmış olduğu çalışmada yer aldığı ifade edilmektedir (Humprey, 1985a: 3; Humprey, 1985b: 17-24). Görüldüğü üzere A. W. Phillips'ten önce enflasyon (ya da fiyat değişimleri) ve işsizlik arasında çalışmalar yapılmış ancak iki değişken arasındaki ilişkinin açıklanmasına yönelik A. W. Phillips'in 1958 yılında yapmış olduğu "*The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957*" isimli çalışma günümüzde ilgi uyandırmıştır. Bu çalışmalardan sonra Phillips eğrisine yönelik birçok çalışma yapılmış ve teori geliştirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmalardan yola çıkarak Türkiye için de birçok çalışma yapılmıştır ve hala yapılmaktadır. Bu çalışmaların bazısında enflasyonla işsizlik arasında ters yönlü ilişki bulunurken, bazılarında ise herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Türkiye'deki Düzey-2 bölgeleri için işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaçlayan bu çalışma, bölgesel bazda yapıldığı için diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir. Çalışma 2008-2017 arasını kapsamaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Phillips eğrisine yönelik yapılmış teorik çerçeve anlatılmıştır. İkinci bölümde konuyla ilgili daha önce yapılmış yerli ve yabancı literatüre yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan verilere ve yönteme yer verilirken, dördüncü bölümde ise elde edilen bulgular tartışılmıştır.

I. TEORİK ARKA PLAN

Daha önce de değinildiği üzere Phillips'in çalışmasından önce enflasyon ve işsizlik arasında ilişkiyi analiz etmeye yönelik ampirik çalışmalar yapılmıştır. İstatistiksel anlamda ilk çalışma Irving Fisher tarafından 1926 yılında yapılmıştır. Irving Fisher "*A Statistical Relation between Unemployment and Price Changes*"

isimli çalışmasında fiyat değişimleri ile işsizlik arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak analiz etmiştir. Fisher, 1915-1925 yıllarını kapsayan ve ABD için yapmış olduğu çalışmasında dolar değerindeki değişim oranı ile işsizlik arasında %90 gibi yüksek bir kolerasyon olduğu sonucunu elde etmiştir (Fisher, 1973: 497). Fisher işsizlik ile fiyat değişimleri arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır. Dolar değer kaybettiğinde ya da fiyat seviyesi yükseldiğinde işverenlerin ortalama karı da bu yükseliş hızında artacaktır. Ancak giderler tahvil faizleri gibi sözleşmeye bağlı sabit tutarlardan oluştuğu için fiyat seviyesindeki artış oranından daha az bir oranda etkilenecektir. Dolayısıyla iş adamının karı artacaktır. İstihdam ise bir süre daha teşvik edilecektir. Ancak enflasyonun uzun sürmesi yaşam maliyetlerini arttıracaktır. Öte yandan fiyatların düşmesi harcamaların gerisinde kaldığı için işverenin karı azalacak, iflaslar artacak ve insanlar işten çıkarılacaktır. Bundan dolayı işsizlik ile doların satın alma gücü arasında bir ilişkinin olduğu ifade edilmektedir (Fisher, 1973: 498).

Parasal ücret ile istihdam arasındaki ilişkiyi ekonometrik denklemler yardımıyla ilk olarak Jan Tinbergen analiz etmiştir. Tinbergen “*An Economic Policy for 1936*” adlı çalışmasında, Hollanda’ya ait 1923-33 dönemine ait verileri kullanmıştır. Çalışmada $dW=0.16E+0.27dP_{-1}$ sonucu elde edilmiştir. Eşitlikte bulunan dW , parasal ücretlerdeki değişmeyi, E , normal seviyesine göre istihdamı ve gecikmeli fiyat değişimini, dP_{-1} değişkeni ise ücretlerin yaşam pahalılığına uyum faktörünü ifade etmektedir. Elde edilen eşitliğe göre istihdamdan ücret enflasyonuna doğru bir nedensellik ilişkisi söz konusudur (Humprey, 1985b: 21; Büyükkakın, 2008: 135).

Lawrence Klein ve Arthur Goldberger ise 1955 yılında yaptıkları “*An Econometric Model of the United States, 1929-1952*” adlı çalışmalarında $\Delta W=4.11-0.74U+0.52\Delta P-1+0.54t$ sonucunu elde etmiştir. Eşitlikte bulunan U , toplam işsizliği, t ise zaman trendini ifade etmektedir. Diğer değişkenler Tinbergen denklemindeki değişkenler ile aynıdır. Klein ve Goldberger arz ve talep kanunu mantığı çerçevesinde, eşitlikte yer alan sonucu elde ettiklerini ifade etmiştir. Şöyle ki, parasal ücret oranları işgücü piyasasındaki arz ve talep fazlalığına göre hareket etmektedir. Yüksek işsizlik oranı yüksek arz fazlalığını, friksiyonel işsizliğin altında bulunan düşük işsizlik oranı ise yüksek talep fazlalığına yol açmaktadır.

Phillips eğrisine benzer ilk çizimler ise A.J. Brown’ın ve Paul Sultan’ın çalışmalarında görülmektedir. A.J. Brown, 1955 yılında yayınlanan “*The Great Inflation 1939-1951*” adlı eserinde, 1880-1914 ve 1920-1951 dönemi için İngiltere’deki, 1921-1948 dönemi için ise ABD’deki ücret enflasyonu ile işsizlik oranları verileri yardımıyla Phillips eğrisine benzeyen ilk istatistiki dağılım şemasını sunmuştur. Çalışmada, ücretlerin yüksek işsizlik oranlarından daha düşük oranlarda değişmesine bağlı olarak, iki değişken arasında doğrusal olmayan ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir (Humprey, 1985b: 22). Paul Sultan’ın 1957 yılında yayınlanan “*Labor Economics*” isimli ders kitabında, enflasyon ile işsizlik oranları arasında istikrarlı bir değiş-tokuş (trade-off) ilişkisinin olduğu ilk grafiksel gösterim yapılmıştır. Sultan (1957)’e göre, eğer işsizlik oranı, işgücünün %2’sinden daha az olursa enflasyon sorunuyla karşı karşıya kalacaktır. İşsizlik

oranı %6'dan fazla olursa bu defa da ciddi manada denflasyon sorunu ortaya çıkacaktır (Humprey, 1985b: 23; Büyükakın, 2008: 135).

Bu çalışmalardan daha sonra işsizlikle enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan eser, A. W. Phillips tarafından 1958 yılında yapılan “*The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957*” isimli çalışmadır. Phillips çalışmasında işsizlik ile parasal ücret oranlarındaki değişim oranı arasında doğrusal olmayan (non-linear) bir ilişki tespit etmiştir. Phillips'e göre, işgücü talebi yüksek ve işsiz sayısı az olduğunda, işverenler geçerli ücretlerin üzerinde bir ücretle teklif sunarak her bir firma veya endüstriden emek istihdam edeceklerdir. Dolayısıyla ücret oranları hızlı bir şekilde artacaktır. Tersine, işgücü talebi düşük ve işsizlik oranı yüksek olduğunda, işçiler geçerli ücretlerin altında çalışmak istemeyeceğinden, ücret oranları çok yavaş bir şekilde düşecektir. Bundan dolayı işsizlik ve parasal ücret oranlarındaki değişim oranı arasında yüksek derecede doğrusal olmayan (non-linear) bir ilişki ortaya çıkmıştır (Phillips, 1958: 283). Phillips'in elde ettiği sonuçlara göre, eğer yıllık verimlilik artışı %2 seviyesinde gerçekleşirse, ürün fiyatlarında istikrar sağlayabilmek için işsizlik oranının yaklaşık %2,5 civarında olması gerekmektedir. Phillips, parasal ücret oranlarında istikrarın sağlanabilmesi için ise işsizlik oranının %5,5 seviyesinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Phillips'e göre, bu bulgular kesin sonuçlar içermemektedir. Dolayısıyla işsizlik, parasal ücret oranları, fiyatlar ve verimlilik arasındaki ilişkileri açıklamaya yönelik daha detaylı analizlerin yapılması gerektiği Phillips tarafından belirtilmiştir (Akkuş, 2012:107).

Phillips eğrisinin teorik olarak geçerliliğine destek sunan en önemli çalışma Richard G. Lipsey (1960) tarafından yapılmıştır. Lipsey, Phillips'in yapmış olduğu çalışmayı yeniden analiz etmiştir. Lipsey (1960) çalışmasında emek talebi fazlası (d-s/s) ile parasal ücret değişimleri (w) arasındaki ilişkiyi ve emek talebi fazlası ile işsizlik (u) arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Lipsey, ücretlerin değişme hızının işgücünün bir oranı olarak artan talebe bağlı olduğunu ifade etmektedir. Yani aşırı emek talebi ile parasal ücret değişimleri arasında doğru yönlü bir ilişkinin olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanı sıra emek talebi fazlası ile işsizlik arasında ise ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Lipsey'e göre, arz ve talep doğruları arasında bir denge söz konusu olduğunda piyasada oluşan ücretler oranından insanlar çalışmak isteyecektir. Ancak herhangi bir sebepten dolayı işçilerin iş değiştirmek istemeleri friksiyonel işsizlik durumunu doğuracaktır. Emek talebinde bir artış olduğunda ise iş bulmak kolaylaşacağı için işsizlik oranı azalacaktır (Lipsey, 1960: 13-16). Sonuç olarak, Lipsey açıklamalarını emek piyasasındaki talep fazlalığına dayandırarak, Phillips Eğrisi analizini teorik bir temele oturtmuştur (Büyükakın, 2008: 139).

Phillips, analizinde parasal ücretlerdeki değişim oranı ile işsizlik oranı değişkenleri arasındaki ilişkiyi açıklarken, Paul Samuelson ve Robert Solow Phillips'in analizinde kullandığı parasal ücretlerdeki değişim oranı yerine fiyat artışlarını (yani enflasyon oranını) kullanarak Phillips eğrisini yeniden incelemişlerdir. Çalışmalarında ABD için enflasyon oranı ve işsizlik oranı

arasındaki ilişki “*modifiye edilmiş Phillips Eğrisi*” olarak tanımlanmıştır (Samuelson ve Solow, 1960: 192). Modifiye edilmiş Phillips eğrisine göre, parasal ücretlerin ABD’nin %2,5 seviyesindeki verimlilik artışından fazla olmaması gerekmektedir. Böylesi bir fiyat istikrarının maliyeti %5-6 arasında bir işsizlik oranına katlanmaktadır. İşsizlik oranının %3’e düşmesi durumunda ise fiyat artış oranı %4-5 arasında olacaktır. Yazarlara göre bu yüksek fiyat artışı, gelecekte yüksek istihdam ve üretimin maliyeti olarak ortaya çıkacaktır (Samuelson ve Solow, 1960: 192). Samuelson ve Solow yapmış oldukları analizin kısa vadeli ifadeler içerdiği, dolayısıyla uzun vadede enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkinin aynı sonucu vermesinin yanlış olduğunu ifade etmektedir. Çünkü yakın gelecekte uygulanacak politikalar modifiye edilmiş Phillips eğrisinde değişikliklere yol açabilecektir (Samuelson ve Solow, 1960: 193).

1960’lı yıllarda Phillips eğrisinin istikrarlı olduğu ve tüm zamanlar için geçerli olduğu dolayısıyla güvenilir bir politika aracı olduğu varsayılmaktaydı. Ancak, 1960’lı yılların ortalarında ABD için yapılan çalışmalarda değiş-tokuş (trade-off) ilişkisinin istikrarlı olmadığı ve 1970’li yılların başında hem enflasyon hem de işsizlik oranlarında artış yaşanmasıyla ortaya çıkan stagflasyon sorunu, Phillips eğrisinin yeniden sorgulanmasına yol açmıştır (Büyükkakın, 2008: 143; Akkuş, 2012: 113-114). 60 yılların sonlarına doğru E. S. Phelps (1967) ve Friedman (1968,1977) çalışmalarında enflasyonist beklentilerin Phillips eğrisi analizine dahil edilmesiyle Phillips eğrisinin zaman içinde yer değiştirebileceğini ifade etmiştir (Büyükkakın, 2008: 144).

Edmund S. Phelps, 1967 yılında yayınlanan “*Phillips Curves, Inflation Expectations, And Optimal Employment Over Time*” adlı çalışmasında uyarlanabilir (adaptif) beklentiler kapsamında Phillips eğrisini analiz etmiştir. Phelps çalışmasında, toplam istihdamın zaman içerisindeki değişimini dinamik bir makro model çerçevesinde sunmaya çalışmıştır. Beklenen enflasyon oranı ve toplam istihdamın seyrinden fiili enflasyon oranının elde edilebileceğini ifade eden Phelps, çalışmasında ücret değişim oranından ziyade, beklenen enflasyon oranındaki değişikliklere bağlı olarak değişen, fiyat değişim oranını ele almıştır. Ayrıca beklenen enflasyon oranının, fiili enflasyon oranına kademeli olarak uyum sağlayacağı dinamik bir mekanizma kapsamında, optimal fayda veya istihdam yolu kavramları açıklanmıştır. Phelps, optimal fayda veya istihdam yolunu, Phillips eğrisindeki değişmeyi düzenleyen uyarlanabilir (adaptif) beklentiler sistemine bağlı olarak sosyal fayda toplamını en üst düzeye çıkaran yol olarak tanımlanmaktadır (Phelps, 1967: 254). Phelps enflasyon oranının, fayda oranına ve beklenen enflasyon oranına bağlı olduğunu ifade etmektedir (Phelps, 1967: 261). Phelps, adaptif bekleyişleri modeline ilave ederek Phillips eğrisine dinamik bir çerçeve kazandırmıştır. Bu nedenle Phelps, Phillips eğrisinin Keynesyen iktisatçıların varsaydığı gibi istikrarsız olduğunu izah etmiştir. Phelps’e göre, beklentilerdeki değişiklik Phillips eğrilerinin yukarı kaymasına yol açacaktır. Ayrıca Phillips eğrisinin istikrarlı olduğu tek nokta, fiili enflasyon ile beklenen enflasyon oranının birbirine eşit olduğu ve beklenen enflasyon oranının değişmediği işsizlik seviyesine denk gelen ve dikey eksene paralel olan Phillips

eğrisidir. Beklenen enflasyon oranının değişmediği işsizlik oranı “denge işsizlik” oranı olarak adlandırılmaktadır. Sonuç olarak Phelps, enflasyon ve işsizlik oranları arasındaki değiş-tokuş ilişkisinin kısa dönemli bir analiz olduğunu açıklamıştır (Akkuş, 2012: 124).

Phillips eğrisini adaptif beklentiler çerçevesinde anlatan diğer bir çalışma Milton Friedman tarafından yapılmıştır. Friedman 1968 yılında yayınladığı “*The Role of Monetary Policy (Para Politikasının Rolü)*” isimli çalışmada para politikası ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi açıklamıştır. Friedman’a göre, reel ücretlerin dengede olduğu herhangi bir dönemde piyasada bir miktar işsizlik olabilecektir. Bu işsizlik seviyesinde, sermaye oluşumu, teknolojik gelişmeler gibi uzun dönemli eğilimler devam ettiği sürece reel ücret oranları normal bir şekilde artmaya devam edecektir. İşsizlik oranlarının daha da düşmesi sonucunda aşırı bir emek talebi oluşacağından, reel ücret oranlarının artması yönünde bir baskı ortaya çıkacaktır. Yüksek işsizlik oranlarında ise piyasada aşırı emek arzı oluşacağından reel ücret oranları azalmaya başlayacaktır. Yani iç piyasada oluşan kusurlar, talep ve arzdaki stokastik değişkenlik, iş imkanları ve iş ilanları hakkında bilgi toplamanın maliyeti gibi Walrasian genel denge denklemleri kapsamında ortaya konan bir “doğal işsizlik oranı” söz konusudur. Friedman aslında bu anlattıklarının Phillips’in yapmış olduğu çalışmaya benzediğini ifade etmiştir. Ancak Phillips’in çalışmasında nominal ücretler ile doğal ücretler arasında bir ayrımın yapılmaması Friedman tarafından bir eksiklik olarak görülmüştür (Friedman, 1968: 8).

Friedman, doğal oran hipotezinin, orijinal Phillips eğrisi yaklaşımını özel bir durum olarak içerdiğini, ifade etmektedir (Friedman, 1977: 470). Friedman’a göre enflasyon ile işsizlik arasında istikrarlı bir denge yoktur, ancak gerçeklerle tutarlı bir doğal işsizlik oranı vardır. Eğer işsizlik seviyesi doğal işsizlik oranın altına düşerse, ancak hızlanan bir enflasyonla doğal işsizlik seviyesine tekrardan ulaşılabilir (Friedman, 1977: 458).

Sonuçta hem Friedman hem de Phelps işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik analizlerini adaptif beklentiler çerçevesinde yapmaktadır. Yani geçmiş dönem enflasyon deneyimleri, bireylerin gelecekteki enflasyona ilişkin beklentilerine yön verir. Ayrıca beklenen enflasyon değerleri gerçek değere adapte olana kadar hem işveren hem de işçiler fiyat ve ücret artışlarının niteliği hakkında bir aldatmacaya düşer. Dolayısıyla kısa dönemde işsizlik ve enflasyon arasında bir değiş tokuş oluşur. Fakat fiili ve beklenen enflasyon oranının eşitlendiği uzun dönemde, işsizlik ve enflasyon arasındaki değiş-tokuş ortadan kalkar (Akkuş, 2012: 125).

Phillips eğrisi analizine farklı bir yaklaşım kazandıran çalışmalar yeni klasik iktisatçılar tarafından yapılmıştır. Yeni klasik iktisatçılar Phillips eğrisini rasyonel beklentiler varsayımıyla analiz etmiştir. Rasyonel beklentiler varsayımına göre, beklentiler oluşturulurken geçmiş döneme ait bilgilerin yanı sıra cari dönem bilgileri de kullanılmaktadır. Bu nedenle beklentilerde sistematik hata mevcut değildir, yani bireyler rasyonel davrandıkları için aynı hataya tekrar düşmezler. Phillips eğrisi analizlerinde kullanılan diğer önemli bir varsayım, ücret ve fiyatların esnekliği ile ilgilidir. Walrasgil mikro genel denge analizi çerçevesinde, ücret ve

fiyatların aşağı ve yukarı yönlü hareketli olması hem miktar hem de fiyatların ayarlanması sonucu kısa dönemde doğal işsizlik oranında dengenin kendiliğinden oluşmasını sağlar. Sonuç olarak yeni klasik iktisatçılara göre kısa dönemde enflasyonla işsizlik arasında bir değiş-tokuş bulunmamaktadır. Sadece fiili enflasyonun beklenen enflasyondan farklı olduğu bir durumda işsizlikle enflasyon arasında bir ilişki meydana gelebilir (Çevik, 2005).

II. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar farklı dönemleri ve farklı ülkeleri kapsamaktadır. Dolayısıyla bu başlık altında hem Türkiye için yapılmış hem de başka ülkeler için yapılmış çalışmalara değinilmiştir.

Aşırım (1995), 1968-1994 dönemlerini kapsayan Türkiye için yapmış olduğu çalışmasında Keynesyen varsayımı destekleyen Lucas'ın çalışmasını baz almıştır. Çalışmada enflasyon oranındaki değişkenlik arttıkça üretim-enflasyon değiş tokuşunun bozulduğu sonucuna varılmıştır.

Uysal ve Erdoğan (2003), 1980-2002 yıllarını kapsayan Türkiye ekonomisine ait işsizlik oranları ile enflasyon oranları arasındaki ilişkiyi Phillips eğrisi yardımıyla analiz etmiştir. Çalışmada işsizlik oranları ile enflasyon oranları arasında negatif bir ilişkinin olduğu ve enflasyonun işsizliği etkilediği sonucuna varılmıştır.

Ewing ve Seyfried (2003) çalışmalarında doğrusal olmayan varyans modeli ile 1954 ve 1999 yılları arasındaki ABD ekonomisine ait enflasyon ve çıktı açığı verilerini kullanarak Phillips eğrisinin geçerliliğini analiz etmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde kısa dönemde Phillips eğrisinin geçerliliği kabul edilmiştir.

Kuşteveli (2005), Türkiye için 1980-2002 yılları arasında kapsayan çalışmasında enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ancak iki değişken arasında herhangi bir ilişki bulunmamıştır.

Önder (2006), Türkiye için Phillips eğrisini analiz etmiştir. 1987-2004 yılları arasında kapsayan çalışmada çoklu yapısal kırılma modeli kullanılmıştır. Türkiye Phillips eğrisinin doğrusal olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Mayes ve Viren (2006), çalışmalarında 15 Avrupa Birliği ülkesi için 1974-2004 yılları arasında enflasyon, bölgesel işsizlik ve sektörel gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonucunda 15 AB ülkesi için enflasyon ve işsizlik arasında doğrusal olmayan bir ilişki tespit edilmiştir.

Kitov (2007), çalışmasında Avusturya ve Fransa için işsizlik, enflasyon ve işgücü arasındaki doğrusal ilişkiyi incelemiştir. Model %90'ın üzerinde anlamlı çıkmıştır. Yani her iki ülkede de değişkenler arasında bir ilişki saptanmıştır.

Musso vd. (2009) 1970-2005 yılları arasında kapsayan çalışmalarında Euro bölgesi için enflasyon ve çıktı açığı verileriyle Phillips eğrisini analiz etmiştir. Çalışmada üç sonuç elde edilmiştir. i) 1980'lerin ortalarına doğru Euro bölgesinde enflasyon ortalamalarında şaşkıncu bir şekilde kaymanın olduğu tespit edilmiştir. ii) 1980'lerde eğrinin eğiminde değişiklik meydana geldiği tespit edilmiştir. Eğrinin eğimindeki değişikliğin sebebi fiyatların sıklıkla ayarlanmasının enflasyon ortalamalarındaki yaratmış olduğu olumsuzluklardır. iii) sonuç olarak enflasyon ile

çıkı açığı arasında Phillips eğrisinin geçerliliğini kanıtlayan doğrusal bir ilişki bulunamamıştır.

Korkmaz (2010), çalışmasında Yeni Keynesyen görüş bağlamında Türkiye'deki enflasyonun, geçmiş enflasyona göre mi yoksa gelecek enflasyon beklentisine göre mi belirlendiğini araştırmıştır. Araştırma yöntemi olarak melez formda oluşturulan 2AEKK yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada Türkiye'deki enflasyonun gelecek enflasyon beklentisine göre gerçekleştiği sonucu elde edilmiştir.

Arabacı ve Eryiğit (2012), çalışmada, Hansen (1996, 2000) tarafından geliştirilen eşik regresyon modeli baz alınarak, enflasyonun oluşumunda önemli role sahip değişkenlerle genişletilmiş bir Phillips Eğrisi ilişkisini analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgular neticesinde Türkiye ekonomisinde, reel ekonomik aktivite ve enflasyon arasında istikrarlı bir istikrarsızlık olduğu ifade edilmiştir.

Bayrak ve Kanca (2013) çalışmalarında 1970-2010 yılları arasında Türkiye ekonomisi için Phillips eğrisinin geçerliliğini incelemiştir. Analizde sırasıyla birim kök ve eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. Çalışma sonucuna göre, Türkiye ekonomisinde uzun dönemde Phillips Eğrisi analizinin geçerli olmadığı ancak kısa dönemde enflasyon ile işsizlik arasında bir değiş-tokuşun (trade-off) var olduğu belirlenmiştir.

Fitzgerald ve Nicolini (2014) Birleşik Devletler'de yer alan 27 büyükşehir istatistik alanı için işsizlik ve gelecekteki enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. 1976-2010 yılları arasını kapsayan çalışmada iki temel sonuç elde edilmiştir. Birincisi, NAIRU modelinin doğru olduğu varsayılırsa, işsizlik ve gelecekteki enflasyon arasındaki ilişkinin tanımlanması için bölgesel veriler kullanılabilir. İkinci olarak ise, işsizlik oranındaki yüzde 1'lik bir artış gelecek yıl enflasyon oranında yaklaşık olarak yüzde 0,3 puanlık bir azalışa yol açacaktır.

Alisa (2015), çalışmasında 1999-2015 arasında Rusya Federasyonu için enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Enflasyondaki artışın (azalışın) işsizliği azaltmayacağı (arttırmayacağı) sonucuna ulaşılmıştır.

Tabar ve Çetin (2016), çalışmalarında Türkiye'de Phillips eğrisinin, kısa ve uzun vadede geçerliliğini analiz etmiştir. 2003-2016 dönemi aylık verilerin kullanıldığı çalışmada, Phillips eğrisinin hem kısa hem de uzun vadede Türkiye için geçerli olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Vermeulen (2017) Güney Afrika için enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışmada uzun dönem analiz için 1971-2014 yılları, kısa dönem analiz için ise 2000-2015 yılları ele alınmıştır. Çalışmada kısa dönemde enflasyon ve işsizlik arasında herhangi bir ilişki bulunmazken, uzun dönemde enflasyon ve işsizlik arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Karacan (2018), 2005-2018 dönemi aylık verileriyle Türkiye için Phillips eğrisini analiz etmiştir. Çalışmada enflasyon ile işsizlik arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Karahan ve Uslu (2018), çalışmalarında Phillips eğrisini Sınır testi yaklaşımı, ARDL metodu ve Kalman Filtresi modeliyle 1996-2016 yılları için incelemiştir. Çalışmada Kalman Filtresi modeli sonuçlarına göre, işsizliğin enflasyon

üzerindeki etkisinin enflasyon hedeflemesi rejimi uygulanmasından sonra önemli ölçüde arttığı ifade edilmiştir.

Ho ve Iyke (2018) Ocak 1999-Şubat 2017 dönemini kapsayan 11 Avro bölgesinde kısa ve uzun dönem Phillips eğrisinin varlığını sınıamıştır. Çalışmada doğrusallık varsayımı altında kısa ve uzun vadede Phillips eğrisinin geçerli olduğu sonucu elde edilmiştir. Ayrıca Phillips eğrisinin doğruluğunun sınanması için yüzde 5 ve yüzde 6,54 oranında bir eşik düzeyi belirlenmiştir. Buna göre işsizlik oranı yüzde 5'ten küçük olduğunda enflasyon ve işsizlik arasında negatif bir ilişki, işsizlik oranı yüzde 5-6,54 arasında olduğunda ise iki değişken arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Son olarak işsizlik oranı yüzde 6,54'ü aştığında ise iki değişken arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

III. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmada Türkiye'de bulunan Düzey-2 bölgelerinde işsizlik ile enflasyon arasında bir ilişkinin olup olmadığı analiz edilmektedir. Çalışmada kullanılan veriler 2008-2017 yılları arasında kapsamaktadır. Analizde kullanılan 26 Düzey-2 bölgeleri Tablo 1'de gösterilmiştir. Türkiye'de İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması, 2002 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilmiştir. Bu kararlar birlikte Türkiye, Düzey 1 kapsamında 12 bölgeye, Düzey 2 kapsamında 26 bölgeye ve Düzey 3 kapsamında 81 bölgeye ayrılmıştır (Resmi Gazete, 2002, 24884 Sayı).

Tablo 1. Araştırma Kapsamında İncelenen Bölgeler

Bölge Kodu	Bölge Adı	Bölge Kodu	Bölge Adı
TR10	İstanbul	TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR22	Balıkesir, Çanakkale	TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
TR31	İzmir	TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	TR90	Trabzon, Ordu, Rize, Giresun, Artvin, Gümüşhane
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TR51	Ankara	TRB1	Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli
TR52	Konya, Karaman	TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
TR62	Adana, Mersin	TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	TRC3	Mardin, Batman, Siirt, Şırnak

Çalışmada bağımlı değişken olarak işsizlik oranı (İÖ) bağımsız değişken olarak ise enflasyon oranı (EO) kullanılmıştır. Veriler Türkiye İstatistik Kurumu'nun bölgesel istatistik verilerinden elde edilmiştir. Çalışmada Bayrak ve Kanca (2013)'nin Blanchard ve Gali (2007)'nin çalışmalarında kullandıkları modelin modifiye edilmiş hali baz alınmıştır.

Blanchard ve Gali (2007)'in ABD ekonomisi için kullandığı model şu şekildedir;

$$w = y + \phi n_s + \varepsilon \quad (n_s = \text{işsizlik oranı}, w = \text{enflasyon oranı}) \quad (1)$$

Bayrak ve Kanca (2013)'in modifiye ettikleri denklem ise aşağıdaki gibidir;

$$\text{Lunpt} = \alpha + \beta \text{lenf} + \varepsilon \quad (\text{lenf: tüketici fiyat endekslerindeki artış, lunpt= logaritması alınmış yıllık işsizlik oranı}) \quad (2)$$

Bu çalışmada bölgesel düzeyde işsizlik oranı ile enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi test edebilmek amacıyla oluşturulan model aşağıdaki gibidir.

$$\dot{I}O_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it}EO_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Denklemden, i yatay kesit birimlerini ifade ederken, t zaman boyutunu, ε ise panel hata terimini ifade etmektedir.

Çalışmada işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz etmek için panel veri analizinden yararlanılmıştır. Panel veriler yatay kesit ve zaman boyutlarına göre mikro ve makro paneller olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Eğer yatay kesit boyutu (N) uzun, zaman boyutu (T) kısa ise bu tür panel veriler mikro panel olarak tanımlanmakta, yatay kesit boyutu ve zaman boyutu uzun ise bu tür panel veriler de makro panel olarak tanımlanmaktadır. Yapılacak çalışmada yatay kesit ve zaman boyutunun mikro panele mi ya da makro panele mi uygun olduğunun belirlenmesi önem arz etmektedir. Zira mikro ve makro paneller farklı ekonometrik işlemler gerektirmektedir (Baltagi, 2013: 1). Bireyler, firmalar ve hanehalkı hakkında toplanan mikro panel veriler, makro panellerle ölçülen benzer değişkenlerden daha doğru sonuçlar verebilir (Baltagi, 2005: 7). Ayrıca zaman boyutu kısa olduğundan dolayı mikro panellerde durağanlık varsayımının test edilmesi gerekmemektedir (Baltagi, 2013:1). Bu kapsamda çalışmada uygulanacak olan panel veri modelinde, 10 yıllık zaman boyutunun ve 26 Düzey-2 bölgesini içeren bir yatay kesit boyutunun olduğu göz önünde bulundurulduğunda yatay kesit bağımlılığı, homojenite ve durağanlık varsayımları analiz edilmemiştir. Modelde kullanılacak yöntemin tahmini için ise F testi, Breusch-Pagan LM (1980) ve Honda (1985) testleri uygulanmıştır. Ayrıca çalışmada, değişen varyans varsayımı, Breusch-Pagan-Godfrey Heteroscedasticity LM testi ile analiz edilirken; otokorelasyon varsayımı ise Baltagi ve Li (1991), Born ve Bretuing (2016) ve Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982)'in Durbin-Watson testleri ile incelenmiştir.

IV. BULGULAR

İşsizlik ile enflasyon arasındaki ilişkiyi saptamak için sabit etkiler modeli, rassal etkiler modeli ve havuzlanmış modelden hangisinin model tahminlemesi için kullanılacağına F testi, Breusch-Pagan LM (1980) ve Honda (1985) testleri yardımıyla karar verilmiştir. Bu testlere ilişkin analiz sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Model Tahminine Yönelik Analiz Sonuçları

Test	İstatistik	Olasılık değeri
F-grup_sabit	26.06917	0.000000
F-zaman_sabit	9.826669	0.000000
F-iki yönlü_sabit	21.89888	0.000000
LM-grup_rassal	481.1682	0.000000
LM-zaman_rassal	9.357073	0.002221
LM-iki yönlü_rassal	490.5252	0.000000
Honda-grup_rassal	21.93555	0.000000
Honda-zaman_rassal	3.058933	0.001111
Honda-iki yönlü_rassal	17.67377	0.000000

Modelin havuzlanmış model mi yoksa sabit etkiler modeli ile tahmin edilip edilmeyeceğinin saptanması için F testi sonuçları dikkate alınmaktadır. Tablo 2'deki F testi sonuçlarına bakıldığında, olasılık değerinin kritik değer olan 0,05 değerinin altında olduğu görülmektedir. Yani sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu nedenle modelin havuzlanmış model yerine sabit etkiler modeli ile tahmin edilmesi çalışma açısından daha faydalı olacaktır. Bunun yanı sıra grup ve zaman etkilerinin varlığına ilişkin test istatistikleri değerlendirildiğinde hem zaman hem de grup etkisinin olduğu iki yönlü sabit etkinin olduğu tespit edilmiştir.

Tahmin modelinde rassal etkinin olup olmadığının saptanması için Breusch-Pagan LM (1980) ve Honda testleri yapılmıştır. Her iki test sonucuna göre, olasılık değerleri kritik değer olan 0,05 değerinden küçük olduğu için havuzlanmış model yerine rassal modelin tercih edilmesi gerektiği görülmektedir.

Tablo 2 sonuçlarına göre hem sabit etkilerin hem de rassal etkilerin tahmin yönteminde kullanılabilirliği sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak çalışmada incelenen dönem ve Düzey-2 bölgeleri dikkate alındığında, veri setinin belirli bir gruba ve belirli bir döneme ait olduğu görülmektedir. Bu nedenle modelin tahmin edilmesinde sabit etkiler modeli esas alınarak en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmadaki diğer bir aşama ise otokorelasyon ve değişen varyans sorununun olup olmadığının tespit edilmesidir. Otokorelasyon hata teriminin birbirini izleyen değerleri arasındaki anlamlı ilişkiyi açıklarken, değişen varyans ise bütün kesitler için hata terimlerinin varyanslarının farklı olması ve kovaryanslarının sıfır olmaması anlamına gelmektedir (Topaloğlu, 2018: 28).

Çalışmada, değişen varyans varsayımı, Breusch-Pagan-Godfrey Heteroscedasticity LM testi ile analiz edilirken; otokorelasyon varsayımı ise Baltagi ve Li (1991), Born ve Bretuing (2016) ve Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982)'ın Durbin-Watson testleri ile incelenmiştir. Sabit etkiler modeli esas alınarak hesaplanmış değişen varyans ve otokorelasyon test sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Sabit Etkiler Modeli İçin Değişen Varyans ve Otokorelasyon Test Sonuçları

Değişen Varyans		
	İstatistik	Olasılık Değeri
Breusch-Pagan-Godfrey LMh fixed	421.6417	0.000000
H ₀ : Değişen varyans yoktur		
H ₁ : Değişen varyans vardır.		
Otokorelasyon		
Baltagi ve Li (1991) LMp-stat	86.60432	0.000000
H ₀ : Otokorelasyon yoktur		
H ₁ : Otokorelasyon vardır.		
Born ve Bretuing (2016) LMp*-stat	125.4294	0.000000
H ₀ : Otokorelasyon yoktur		
H ₁ : Otokorelasyon vardır		
Durbin-Watson	0.727307	
H ₀ : Otokorelasyon yoktur		
H ₁ : Otokorelasyon vardır		

Sabit etkiler modeli için hesaplanmış değişen varyans ve otokorelasyon sonuçlarına bakıldığında, Breusch-Pagan-Godfrey LM testi olasılık değeri %5'lik anlamlılık değerinden küçük olduğu görülmektedir. Bu durumda H_0 hipotezi reddedilmektedir. Yani modelde değişen varyans söz konusudur. Otokorelasyon test sonuçlarına bakıldığında, Baltagi ve Li (1991) LMP-stat ve Born ve Breitung LM (2016) testleri olasılık değerleri kritik değerlerin (%1, %5) altındadır. Dolayısıyla sıfır hipotezi reddedildiğinden dolayı modelde otokorelasyon sorunu vardır. Son olarak Durbin-Watson analizi sonuçlarına göre otokorelasyon sorununun var olup olmadığını anlayabilmek için 260 gözlem sayısı için Durbin-Watson d testi tablo değerine bakmak gerekmektedir. Durbin-Watson d testi tablosunda d istatistiğinin d_{PL} (alt) sınır değeri 1.9336 ve d_{PU} (üst) sınır değeri 1.9354 olarak tespit edilmiştir (Bhargava vd., 1982: 537). Durbin-Watson test istatistik değerinin 0.7273 olduğu görülmektedir ($0 < d < d_{PL}$). Durbin-Watson sonuçlarına göre modelde otokorelasyon sorunu tespit edilmiştir.

Otokorelasyon ve değişen varyans sorununu giderebilmek için standart hataları düzelteren dirençli tahminci kullanımını sağlayan White period testi kullanılmıştır. Ayrıca modelde tespit edilen otokorelasyon sonucunu tam olarak giderebilmek için modele AR süreci uygulanmıştır. Bu testlere göre yapılmış tahmin sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Sabit Etkiler Model Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: IO				
Açıklayıcı Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık değ.
EO	-0.134521	0.032817	-4.099066	0.0001
C	11.05590	0.284559	38.85276	0.0000
AR(1)	0.596381	0.069335	8.601462	0.0000
R-squared	0.796255	Mean dependent var		10.02436
Adjusted R-squared	0.769551	S.D. dependent var		4.274423
S.E. of regression	2.051943	Akaike info criterion		4.387322
Sum squared resid	867.3566	Schwarz criterion		4.800780
Log likelihood	-485.3167	Hannan-Quinn criter.		4.554028
F-statistic	29.81734			
Prob(F-statistic)	0.000000			
Inverted AR Roots	.60			

IO: işsizlik Oranı, EO: Enflasyon Oranı

Tablo 4'te Türkiye'deki Düzey-2 bölgelerinde işsizlikle enflasyon arasındaki ilişkinin sınanması için oluşturulan model doğrultusunda tahmin sonuçları görülmektedir. Analiz sonuçları değerlendirildiğinde, modelin bir bütün olarak anlamlılığını ifade eden F istatistik olasılık değerinin anlamlı olduğu ve bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki değişimin %79'unu (R^2) açıkladığı belirlenmiştir. Modelde işsizlik oranı ile enflasyon oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre enflasyon oranlarındaki bir birimlik bir değişim işsizlik oranında yaklaşık olarak 0,13 birimlik bir azalmaya

yol açacaktır. Dolayısıyla Türkiye’deki Düzey-2 bölgeleri için işsizlik ve enflasyon oranı arasında negatif bir ilişkinin olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

İşsizlik ve enflasyon arasındaki ilişki yarım asırdan fazladır tartışılmaktadır. Ancak iki makroekonomik gösterge arasındaki ilişki A. W. Phillips (1958) tarafından yapılan çalışmayla literatürde popülerlik kazanmıştır. Bu çalışmadan sonra literatürde işsizlikle enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Bu durum konunun hala önem arz ettiğini göstermektedir.

Bu çalışmada, Türkiye’deki Düzey-2 bölgeleri arasında işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bölgesel düzeyde yapılması çalışmayı Türkiye için önceki yapılan çalışmalardan farklı kılmaktadır. Çalışma 2008-2017 arası yılları kapsamaktadır. Çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veri aralığı kısa olduğu için yatay kesit bağımlılığı, homojenite ve durağanlık varsayımları analiz edilmemiştir. Modelde kullanılacak yöntemin tahmini için ise F testi, Breusch-Pagan LM (1980) ve Honda (1985) testleri uygulanmıştır. Ayrıca çalışmada, değişen varyans varsayımı, Breusch-Pagan-Godfrey Heteroscedasticity LM testi ile analiz edilirken; otokorelasyon varsayımı ise Baltagi ve Li (1991), Born ve Bretuing (2016) ve Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982)’ın Durbin-Watson testleri ile incelenmiştir.

Çalışmada öncelikle çalışmanın yöntemi belirlenmiştir. Yapılan analizde hem sabit etkilerin hem de rassal etkilerin tahmin yönteminde kullanılabilceği sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak çalışmada incelenen dönem ve Düzey-2 bölgeleri dikkate alındığında, veri setinin belirli bir gruba ve belirli bir döneme ait olduğu görülmektedir. Bu nedenle modelin tahmin edilmesinde sabit etkiler modeli esas alınarak en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Daha sonra değişen varyans ve otokorelasyon analizi yapılmıştır. Çıkan sonuçlara göre otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olduğu tespit edilmiştir. Otokorelasyon ve değişen varyans sorununu giderebilmek için standart hataları düzelteren dirençli tahminci kullanımını sağlayan White period testi kullanılmıştır. Ayrıca modelde tespit edilen otokorelasyon sonucunu tam olarak giderebilmek için modele AR süreci uygulanmıştır.

Analiz sonuçları değerlendirildiğinde, modelin bir bütün olarak anlamlığını ifade eden F istatistik olasılık değerinin anlamlı olduğu ve bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki değişimin %79’unu (R^2) açıkladığı belirlenmiştir. Modelde işsizlik oranı ile enflasyon oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre enflasyon oranlarındaki bir birimlik bir değişim işsizlik oranında yaklaşık olarak 0,13 birimlik bir azalmaya yol açacaktır. Dolayısıyla Türkiye’deki Düzey-2 bölgeleri için işsizlik ve enflasyon oranı arasında negatif bir ilişkinin olduğu ifade edilebilir.

Türkiye’de bölgeler arasında sosyo-ekonomik farklılıkların olduğu aşikardır. Bu farklılıkların nedenleri arasında işsizlik, gelir dağılımı eşitsizliği, düşük eğitim seviyesi gibi faktörler ön plana çıkmaktadır. Bu sorunların çözülmesi

için devlet tarafından yatırımlar yapılmaktadır. Ancak bu yatırımlar yatırımın yapıldığı bölgelerde istenilen etkinliği sağlamamaktadır. Üretim artırılmasına yönelik yapılan yatırımların bölge niteliklerine uygun ve istihdam artırıcı bir yapıda olması hem işsizliğin azalmasına yol açacak hem de bireylerin refahının artmasından dolayı ülke refahının artmasına katkı sunacaktır. Ayrıca politika yapıcıların fiyat istikrarına yönelik uygulayacağı politikalarda Türkiye'deki bölgelerin ekonomik özelliklerini göz önünde bulundurmaları fiyat istikrarının sağlanmasında olumlu yönde bir etki yaratabilir. Örneğin gıda enflasyonu sorununun çözümünde tarımla uğraşan bölgelerde üreticilere yönelik destekler fiyat istikrarını sağlayıcı bir etki doğurabilir. Sonuç olarak hem enflasyon oranının hem de işsizliğin artmasını önlemeye yönelik uygulanacak politikalarda bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının dikkate alınması ekonomik istikrarın sağlanmasına katkı sunabilir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, G.E. (2012). Phillips Eğrisi: Enflasyon-İşsizlik Değiş-Tokuşu Teorik Bir İnceleme. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62 (2): 99-151.
- Alisa, M. (2015). The Relationship between Inflation and Unemployment: A Theoretical Discussion about the Phillips Curve, *Journal of Business and Economics*, 3(2): 89-97.
- Arabacı, O., Eryiğit, K. Y. (2012). A Thresold Regression Estimation of Phillips Curve: Turkey Case, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7:29-47.
- Aşırım, O. (1995), Output Inflation Tradeoff: Evidence From Turkey, The Central Bnak of The Republic of Turkey Discussion Paper No: 9506 p.135-142.
- Baltagi, B.H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, West Sussex: John Wiley Sons Ltd.
- Baltagi, B.H. (2013). *Econometric Analysis of Panel Data*, Fifth Edition, Chichester: John Wiley Sons Ltd.
- Baltagi, B. H., Li, Q. (1991), A Joint Test for Serial Correlation and Random İndividual Effects, *Statics & Probability Letters*, 11: 277-280
- Bayrak, M., Kanca, O.C. (2013). Türkiye'de Philips Eğrisi Üzerine Bir Uygulama, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3): 97-115.
- Bhargava, A., Franzini, L., Narendranathan, W. (1982). Serial Correlation and the Fixed Effects Model, *The Review of Economic Studies*, 49(4): 533-549.
- Blanchard, O., Gali, J. (2007), "Real Wage Rigidities and the New Keynesian Model", *Journal of Money, Credit and Banking*, 39 (1): 35-64.
- Born, B., Breitung, J. (2016), Testing for Serial Correlation in Fixed-Effects Panel Data Models, *Econometric Reviews*, 35(7): 1290-1316.
- Breusch, T.S., Pagan, A.R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics, *The Review of Economic Studies*, 47(1): 239-253.
- Büyükakın, T. (2008). Phillips Eğrisi: Yarım Yüzyıldır Bitmeyen Tartışma, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 39: 133-159.
- Çevik, F.S. (2005). Beklentilerin Rolü ve Phillips Eğrisi, *Mevzuat Dergisi*, 8(95), <https://www.mevzuatdersisi.com/2005/11a/01.htm#> (Erişim Tarihi: 02.03.2019).
- Ewing, B. T., Seyfried, W. L. (2003). Modeling The Phillips Curve : A Time- Varying Volatility Approach , *Applied Econometrics and International Development*, AEEADE, 3-2: 7-24.
- Fisher, I. (1973). I Discovered the Phillips Curve: A Statistical Relation Between Unemployment and Price Changes, *Journal Of Political Economy*, 81(2): 496-502.
- Fitzgerald, T. J. and Nicolini J.P. (2014). Is There a Stable Relationship between Unemployment and Future Inflation? Evidence from U.S. Cities, *Federal Reserve Bank of Minneapolis Research Department, Working Paper No: 713, pp.1-32, https://www.minneapolisfed.org/research/wp/wp713.pdf* (Erişim Tarihi: 13.03.2019).

- Friedman, M. (1968). The Rol of Monetary Policy, *The American Economic Review*, 58(1): 1-17.
- Friedman, M. (1977). Nobel Lecture: Inflation and Unemployment, *The Journal of Political Economy*, 85(3): 451-471.
- Ho, Sin-Yu and Iyke B.N. (2018). Unemployment and Inflation:Evidence of a Nonlinear Phillips Curve in the Eurozone, *Munich Personal Repec Archive*, Paper No: 87122, pp. 1-16. <https://mp.ra.ub.uni-muenchen.de/87122/> (Erişim Tarihi: 10.02.2019).
- Honda, Y. (1985). Testing The Error Components Model With Non-Normal Disturbances, *Review of Economic Studies*, 52:681-690.
- Humprey, T.M. (1985a). The Evolution and Policy Implications of Phillips Curve Analysis, *Economic Review*, Federal Reserve Bank of Richmond, p. 3-22, https://www.richmondfed.org/-/media/richmondfedorg/publications/research/economic_review/1985/pdf/er710502.pdf, (Erişim Tarihi: 25.02. 2019).
- Humprey, T.M. (1985b). The Early History of The Phillips Curve, *Economic Review*, Federal Reserve Bank of Richmond, p. 17-24, https://www.richmondfed.org/-/media/richmondfedorg/publications/research/economic_review/1985/pdf/er710201.pdf, (Erişim Tarihi: 25.02. 2019).
- Karacan, R. (2018). Phillips Eğrisi Yaklaşımı ile Türkiye’de Enflasyon ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi, *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 4(10): 242-249.
- Karahan, P., Uslu, N. Ç. (2018). A Dynamic Analysis on the Validity of the Phillips Curve for Turkey, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55(636): 89-99.
- Kitov, I., (2007). Inflation, Unemployment, Labor Force Change in European Countries, *Munich Personal RePEc Archive*, pp. 1-68. <https://mp.ra.ub.uni-muenchen.de/14557/> (Erişim Tarihi: 04.03.2019).
- Korkmaz, S. (2010). Yeni Keynesyen Phillips Eğrisinin Türkiye’ye Uygulanması, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11): 141-162.
- Kuştepe, Y. (2005). A Comprehensive Short-run Analysis of a (possible) Turkish Phillips Curve, *Applied Economics*, 37: 581-591.
- Lipsey, R.G. (1960). The Relation between Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1862-1957: A Further Analysis, *Economica*, 27(105): 1-31.
- Mayes, D. and Matti V. (2006). The Relation between Inflation and Regional Unemployment and Sectoral Income Growth Dispersion: Evidence from EU-Countries, *the Journal of Economic Asymetries*, 3(2): 83-102.
- Musso, A., Stracca, L., Dijk, D. V. (2009). Instability and Nonlinearity in the Euro-area Phillips Curve, *International Journal of Central Banking*, 5(2): 181-212.
- Önder, A.Ö. (2006). The Stability of the Turkish Phillips Curve and Alternative Regime Shifting Models, *Ege Universty Working Papers in Economics*, Working Paper No: 06/02, p.1-23.
- Phelps, E.S. (1967). Phillips Curves, Expectations of Inflation and Optimal Unemployment over Time, *Economica*, 34(105): 254-281.
- Phillips, A.W. (1958). The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957. *Economica*, 25(100): 283-299.
- Resmi Gazete (22 Eylül 2002). Sayı: 24884, 2002/4720 *Bölgesel İstatistiklerin Toplanması, Geliştirilmesi, Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Analizlerinin Yapılması, Bölgesel Politikaların Çerçevesinin Belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine Uygun Karşılaştırılabilir İstatistik Veri Tabanı Oluşturulması Amacıyla Ülke Çapında İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırmasının Tanımlanmasına İlişkin Hakkında Karar*.
- Samuelson, P.A., Solow, R.M. (1960). Analytical Aspects of Anti-Inflation Policy, *The American Economic Review*, 50(2): 177-194.
- Tabar, Ç., Çetin, I.K. (2016). Türkiye Ekonomisi Özelinde Phillips Eğrisi Analizi, *Journal of Life Economics*, 3(4): 79-100.
- Topaloğlu, E. E. (2018). Bankalarda Finansal Kırılganlığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(1):15-38.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Bölgesel İstatistikler, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik>.

- Uysal, D., Erdoğan, S. (2003). Enflasyon ile İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki ve Türkiye Örneği (1980-2002), SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 3(6): 35-47.
- Vermeulen, J.C. (2017). Inflation and unemployment in South Africa: Is the Phillips curve still dead?, *Southern African Business Review*, 21: 20-54.

SUMMARY

Unemployment and inflation rates have an important place among macroeconomic indicators. Because both two positive or negative change of indicators affect the country's economy directly or indirectly. Therefore, the relation between unemployment and inflation has been debated for more than half a century. But the relation between two macroeconomic indicators has won popularity in the literature with the study of A. W. Phillips (1958). After this study, many scientific articles have been published in order to investigate the relation between unemployment and inflation. This shows that the topic has a great importance.

This study aims to analyze relation between unemployment and inflation for NUTS-2 regions in Turkey. Having been studied for the NUTS-2 regions in Turkey separates this study from previous studies. This study analyses the years between 2008-2017. Unemployment rates are used as dependent variables and inflation rates are used as independent variables in this study. The data which is used in this study is obtained from the regional statistic data from TUIK. Panel data analyze is used in this study. Cross sectional dependency, stationarity and homogeneity assumptions are not taken into account because of the short data range. To estimate the method of the study, F test, Breusch-Pagan LM and Honda tests are employed. Besides, while heteroscedasticity is analyzed with Breusch-Pagan-Godfrey Heteroscedasticity LM test, autocorrelation is analyzed with Baltagi and Li (1991), Born and Bretuing (2016) and Bhargava, Franzini and Narendranathan's (1982) Durbin-Watson tests.

Firstly, the method of the study is specified. According to the F test result, it is obtained that the fixed effect model is valid because the probability value (p-value=0,000) is lower than %5. Also, random effect method is tested by applying Breusch-Pagan LM (1980) and Honda (1985) tests. According to both Breusch-Pagan LM (1980) and Honda (1985) tests result, it is obtained that the random effect model is valid because the probability value (p-value=0,000) is lower than %5. As a result, both random effects and fixed effects can be used in estimation method. But when the examined period and NUTS-2 regions are taken into account, data set belongs to specific group and period. Therefore, the study is analyzed according to the least square based fixed-effects model.

Moreover, heteroscedasticity and autocorrelation are analyzed. In this model when the results are analyzed for the fixed-effect model, heteroscedasticity problem is identified since the p-value is lower than %5 according to the Breusch-Pagan-Godfrey LM test. Also, when the results are checked for autocorrelation problem in this model, since the p-value is (p-value=0,000) according to Baltagi and Li (1991) LMp-stat test and Born and Bretuing (2016) LM test, autocorrelation problem exist. As a result, both heteroscedasticity and autocorrelation problem are

identified. White period test which allows using robust estimator in order to correct standard errors is applied to fix autocorrelation and heteroscedasticity problem in the model. Additionally, AR process is applied to the model to fully overcome the identified autocorrelation problem.

When the results of the analysis are evaluated, it is determined that F Statistic probability value which indicates the significance of the model as a whole, is significant and independent variable explains %79 of the variation in the dependent variable. In the model, statistically significant results are obtained between unemployment and inflation rate. Accordingly, there is a negative relation between unemployment rate and inflation rate in NUTS-2 regions.

Adli Muhasebe: Adli Muhasebecilik Mesleği Yetkinlikleri, Önemi ve Türkiye'deki Yeri

Hakan ARACI* Ece ÇEVİK ÖZCAN **

ÖZ

Günümüzde artan insan ihtiyaçları işletmelerin de giderek artış göstermesine, gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri de işletmelerin küresel boyutlarda hizmet verme imkânı sağlamasına ve ticari faaliyet hacminin artmasına neden olmaktadır. Ancak bu artış ve gelişmelerin olumlu yönleri beraberinde bazı olumsuz sonuçlar da getirmektedir. İşletmelerin faaliyetlerinin gerçek sonuçlarını yansıtmamaları, rakamlar üzerinde oynama, hile ve yolsuzlukların ekonomik maliyetlerinin artması bu olumsuzluklara örnek olarak gösterilebilir. Bu nedenler, özel araştırma yetkinliği ve uzmanlığı gerektiren işlemlerin icrasını gerçekleştiren adli muhasebecilik mesleğine olan ihtiyacı arttırmıştır.

Adli muhasebeciler, hile ve yolsuzlukların araştırılması; ticari ve ekonomik anlaşmazlıkların çözümü için ihtiyaç duyulan muhasebe ve hukukun birleştirdiği eğitilmiş, tecrübe ve uzmanlıklarından yararlanan profesyonellerdir. Mali konularla ilgili davalar da hakimlerin karar vermede yaşadıkları bilgi eksikliği ve uyumsuzluklar için adli muhasebecilerin bilgisine başvurulmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda şüpheli ve araştırmacı kimlikleriyle objektif görüşlere ulaşmayı amaç edinen meslek mensuplarının üstlendikleri misyon oldukça önemlidir. Çalışmada, öncelikle adli muhasebe kavramı incelenecek, sonrasında adli muhasebecilik mesleğinin kapsam, özellik, çalışma alanları, önemi açıklanmaya çalışılarak son olarak da Türkiye'de bu mesleğin yerine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Adli muhasebe, Adli muhasebecilik mesleği, Birlikçi.

JEL Sınıflandırması: M41, M42.

Forensic Accounting: Competencies and Importance of Forensic Accounting Profession and Position In Turkey

ABSTRACT

Nowadays, enterprises are increasing because of needs of the people and providing the opportunity to provide services at global level with the developing information and communication technologies causes the increase in the commercial activity volume. However, the positive aspects of these increases and developments have some negative consequences. The fact that enterprises do not reflect the real results of their activities and changing numbers of their actual operating result and increasing the economic costs of fraud and corruption can be given as examples of these negativities. These reasons have increased the need for the forensic accountancy profession to perform the transactions requiring special research competence and expertise.

Forensic accountants are experts who are trained, experienced and combined with the accounting and law necessary for the solution of commercial and economic disputes. For financial matters, forensic accountants are consulted for the lack of information and disputes experienced by judges in making decisions. For these purposes, the mission undertaken by the members of the profession aiming to reach objective views with their skeptical and researcher identities is very

* Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, arachakan@hotmail.com

ORCID bilgisi: 0000-0002-9137-271X

** İşletme Doktora, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ececevikk@hotmail.com

ORCID bilgisi: 0000-0002-6691-9234

important. In this study, firstly, the concept of forensic accountancy will be examined and then the scope, features, fields of work of forensic accounting profession will be explained. Finally, trying to explain position of the forensic accounting in Turkey.

Key Words: Forensic Accounting, Forensic Accountant, Expert Witness

JEL Classification: M41, M42, M49.

GİRİŞ

Mahkemede uzman şahit veya bilirkişi olarak ifade veren ilk muhasebeci 1817 Kanada davasında Meyer v. Sefton olarak bilinmektedir. Bununla birlikte, yüz yıldan uzun bir süre sonra, 1946'da "Adli Muhasebe - Bugünün Ekonomisindeki Yeri" başlıklı bir makale yayınladığında, Adli Muhasebe terimi Maurice Peloubet (1892-1976) tarafından literatüre kazandırılmış oldu. Peloubet makalesini yayınladığından beri, bir uygulama alanı olarak adli muhasebe gelişmeye devam etmektedir (Crain vd., 2016: 6).

Adli muhasebe olgusu Amerika'da ortaya çıkan bir kavram olarak "Forensic Accounting" adıyla 1980'li yıllarda yaygınlaşma sürecine girmiştir. "Forensic" kelimesi dilimizde mahkemeye ait olarak karşılık bulmuş ve "Forensic Accounting" kavramı da dilimize "Adli muhasebe" olarak yansımıştır (Dağdeviren ve Mirza 2013: 213).

Adli muhasebe, dava sürecinde veya dava mahkemeye intikal etmeden önce olaylar üzerinde kapsamlı araştırmaların yapıldığı bir muhasebe "uzmanlık" alanıdır. "Adli", "Mahkemede kullanıma uygun" anlamına gelir ve adli muhasebecilerin genellikle çalışmak zorunda olduğu standart ve potansiyel sonuçlar bunun üzerine kuruludur (Bhasin, 2007: 1000).

Adli muhasebe; finans, muhasebe ve yönetim alanlarında yapılan yasa dışı faaliyetleri ve tartışmalı kararlarda doğruyu elde edebilmek ve ortaya çıkarmak üzere teknoloji ve bilimi kullanma olarak görülmektedir. Adli muhasebe uygulamalarının üç alanı dava danışmanlığı, uzman tanık veya şahitlik ve hilekarlık incelemesidir (Rezaee vd., 2016: 107). Adli muhasebe mesleği, muhasebe işlemlerini gerçekleştiren insanların davranışlarını anlayabilmeyi ve yasal sistem bilgisine sahip olmayı gerektirmektedir. Denetçiler sayılara bakarken, adli muhasebeciler sayıların arkasına bakarak işlemlerin arkasında yatan nedenleri analiz etmeye çalışır (Awolowo vd., 2018: 403). Adli muhasebe, bir organizasyon içindeki veya dışındaki hilekarlık faaliyetlerini ortaya çıkarma hedefi olan bir alandır (Enyi, 2008: 3).

Hile olma riskini araştırmak üzere muhasebe kayıtlarının denetiminin yapılması ve sonucunda bir hilenin olduğu veya olmadığı kanısına varılmasıyla ilgili yürütülen araştırmalar da adli muhasebenin bir parçasını oluşturmaktadır. Hile araştırma sürecinde finansal bilgilerin toplanmasının yanında muhasebe işlemlerinden sorumlu olan kişilerden bilgi almak gibi finansal olmayan bilgiler de toplanmaktadır. Ayrıca uzman tanıklık ve dava desteği olarak hizmet etmek ve mahkemelere sunmak üzere rapor hazırlamayı da kapsamaktadır (Singleton ve Singleton, 2010: 12).

Adli muhasebe, mahkemelerde bilirkişi ve tanık görüşlerinin oluşturulmasında uygun prosedürlerin izlenmesini sağlamak için muhasebe ve

denetim disiplininin gelen bilgileri yasal gereklilikle birleştirmektedir. Böylece adli muhasebe, yolsuzlukla mücadele ve yolsuzluk kontrol mekanizmaları için yeni ideoloji olmaktadır (Naziru ve Ahmi, 2018: 9).

Adli muhasebe karmaşık meseleleri mahkemelerde uzman kişi olarak açık, kısa ve olgusal olarak yorumlama, özetleme ve sunma sürecidir. Ticari davalardaki gerçeklerin tespit edilmesine yardımcı olmak için muhasebe disiplininin kullanılmaktadır (Rathnasiri ve Bandara, 2017: 71). Adli muhasebe, bir işlemin nasıl doğru bir şekilde raporlanacağını içeren genel muhasebe bilgisinin yanında, bu işlemin yanlış ve gizli olarak nasıl rapor edilebileceğinin de bilinmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, yasa dışı işlemlerin anlaşılmasında profesyonel kişilere ihtiyaç duyulmaktadır (Gaither, 2018: 10).

Adli muhasebe, mahkeme aşamasına gelmiş hukuksal anlaşmazlıkların muhasebe, hukuk, psikoloji, suç bilimi gibi alanlardan faydalanarak; araştırma, sorgulama, kanıt elde etme ve analiz yöntemleriyle gerçek bilgiye ulaşmaya çalışan bir alandır. Mali uyumsuzlukların salt hukuk bilgileriyle çözülmesi mümkün olmayacağından bu alanda uzman kişiler tarafından kapsamlı ve dikkatli bir şekilde incelemeler yapılarak gerçek veriler elde edilmeye çalışılmaktadır (Pamukçu, 2017: 229).

I.ADLİ MUHASEBECİLİK

Adli muhasebeye duyulan ihtiyaç, zamanla uygulanan yasal ve cezai düzenlemelerden kaynaklanmıştır. 1900'lerin başında, Federal Gelir Vergisi'nin kabulü, gelir vergisi kaçakçılığından dolayı adli muhasebecilere talep yaratmıştır. Bunun sonucunda, "ABD Gelir idaresi (Internal Revenue Service)" vergi kaçakçıların tespit etmek için kullanılan pek çok teknik geliştirmiştir. Adli muhasebeciler tarafından ortaya çıkarılan ilk vergi kaçakçılığı davalarından biri yüz kızartıcı suç işleyen Al Capone'un sanık olduğu davadır. II. Dünya Savaşı sırasında, "Federal Araştırma Bürosu (Federal Bureau of Investigation)", finansal işlemleri incelemek ve izlemek için 500'den fazla adli muhasebeci istihdam etmiştir. Adli muhasebe mesleği zaman içinde büyüdüğünden bu alanda rehber olması amacıyla çeşitli yayınlar yapılmıştır (Yücel, 2011: 12).

1990'lı yılların sonu 2000'li yılların başında güçlü küresel ekonomi, etkili gözetim eksikliği ve halka açık şirketlerde hile artışıyla karşılaşmıştır. Bunun sonucunda ekonomi ve toplumun tamamı ciddi anlamda etkilenmiştir. Genel olarak halkın dolandırıcılık konusundaki korkusu ve endişesi artmıştır. Yaşanan büyük skandallar denetim disiplininin gelişmesini ve bu alandaki farkındalığın da artmasını sağlamıştır. Ancak kaybedilen milyarlarca dolar denetim mesleği için ciddi bir kötü imaj yaratmış ve bir yasa dalgası başlatmıştır (Singleton ve Singleton 2010: 10).

2002 yılında, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Bush, Franklin Delano Roosevelt'den bu yana Amerikan iş uygulamalarının en geniş kapsamlı reformları olarak nitelendirilen "Sarbanes-Oxley" yasasını imzalamıştır. Yasa ile kurumsal sorumluluğu ve finansal açıklamaları arttırmak, şirket ve muhasebe sahtekarlıklarıyla mücadele etmek için bir dizi reform getirilmiştir. Denetim mesleğinin faaliyetlerini denetlemek üzere "Public Company Accounting

Oversight Board” olarak bilinen ve dilimize "Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu” olarak çevrilen kurul oluşturulmuştur (<https://www.sec.gov/spotlight/sarbanes-oxley.htm>)(03.05.2019). Bu yasanın içerisinde adı geçen “Adli Muhasebecilik” mesleği de artık yerini belirginleştirmiştir.

Adli muhasebecilik mesleğini yürüten kişilerin sahip olması beklenen özellikler aşağıdaki gibidir (Oyedekun, 2015:7).

- Merak,
- Israrcılık,
- Yaratıcılık,
- İhtiyatlılık,
- Organize edebilme,
- Güvenilir kişilik,
- Güvenilir profesyonel yargı.

Adli muhasebeciler, genel kabul görmüş muhasebe ve denetim ilkelerine hakim olan aynı zamanda potansiyel veya fiili hukuki veya cezai kovuşturma içeren konularda da profesyonel muhasebe becerilerini kullanabilen kişilerdir. Bu kişilerin gerçek kâr veya zararın tespiti, iç kontrollerin değerlendirilmesi, dolandırıcılık ve hukuk sistemindeki muhasebe uzmanlığını içeren diğer konuları da kapsayan yeteneklere sahip olmaları beklenmektedir (Gligoric vd., 2017: 79).

Bir adli muhasebecinin aşağıdakileri içeren çeşitli rolleri bulunmaktadır (Owojori ve Asaolu, 2009:186):

- Bir davanın başlangıcında uygun kanıtları toplamak ve ilk değerlendirmeyi yaparak fikir vermek,
- Kanıtların olabilecek anahtar belgeleri toplamak ve kanıt haline getirmek,
- Muhasebeci olmayan kişiler tarafından da anlaşılabilir ve detaylı, açık bir rapor yazmak,
- Karşı tarafça sunulan uzman muhasebe raporlarını gözden geçirmek ve yapılan veri değişikliklerini fark ederek, avukatlara bu raporlar hakkında danışmanlık yapmak,
- Dava öncesi hazırlık sürecinde davanın finansal ve muhasebe yönleri hakkında hukuk danışmanlarını bilgilendirmek,
- Bütün bu rollerin yanı sıra muhtemel zararların çevreye verdiği olumsuzlukları vurgulayarak çevre muhasebesi adına önlemler alınmasına ön ayak olmak.

Adli muhasebecilik, denetçilik mesleğinin faaliyetlerine dair benzer kavramları hatırlatmasına karşın bu kavramları birbirinden ayıran belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Denetçi, işletmelerin faaliyetlerine ilişkin bilgilerin, önceden belirlenen kriterlere uyum derecesini belirlemek ve raporlamak amacıyla bu faaliyetlere ilişkin kanıtlar toplayarak değerlendiren ve finansal tablo ilgililerine raporlayan kişidir (Pamukçu,2017: 233). Denetçinin tanımının yapılmasıyla birlikte, adli muhasebeci ve denetçi arasındaki farklılıklar Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1.Adli Muhasebeci ve Denetçi Arasındaki Farklılıklar

Adli Muhasebeci	Denetçi
1)Adli muhasebeci organizasyonlardaki hilekarlık faaliyetlerini araştırır.	1) Şirketlerin düzenlemelere ve politikalara uygun olduğunu doğrular.
2)Adli muhasebeci denetim teknikleriyle birlikte kriminolojik olan teknikler hakkında da donanımlıdır.	2)Denetçi, yanlışlıkları ve noksanları tespit etmek üzere denetim tekniklerini uygular.
3) Adli muhasebeci, görüşmeler yapma ve şirket personeli, tanıklardan bilgi toplama konusunda daha yetkindir.	3)Denetçi, görüşmeler yapma ve şirket personeli, tanıklardan bilgi toplama konusunda adli muhasebeci kadar yetkin değildir.
4)Adli muhasebecinin bilgisi, düzenlenen bilançonun gerçek bir şekilde düzenlenip düzenlenmediği konusunda muhasebe belgelerini ve defterlerini kontrol edebilmekle sınırlı kalmamaktadır. Herhangi bir organizasyonun finansal kayıtlarında yapılan suç işlemlerinin farkına varabilmektedir.	4)Denetçi, düzenlenen bilançonun gerçek bir şekilde düzenlenip düzenlenmediği konusunda, muhasebe belgelerinin ve muhasebe defterlerinin mevzuata uygunluğunu kontrol etmektedir. Verilerin nasıl suistimal edilebileceği konusunda adli muhasebeci kadar deneyimli değildir.
5)Kanıtları toplarken, adli muhasebeci nereye bakılacağı, hangi kanıt türlerinin toplanacağı, bunun nasıl çıkarılacağı ve neyin ilgili ve geçerli desteği oluşturduğu konusunda daha deneyimlidir.	5) Denetçi, genellikle kanıtları toplarken adli muhasebeci kadar geniş bir alanda araştırma yapmaz.
6)Adli muhasebeci, çalışanların kontrolleri ve süreçleri nasıl kötüye kullandığı veya kullanabileceği ve iç kontrolleri atlatmak için kullanılan çeşitli dolandırıcılık yöntemlerine daha aşinadır.	6) Denetçi, çalışanların kontrolleri ve süreçleri nasıl kötüye kullandığı veya kullanabileceği ve iç kontrolleri atlatmak için kullanılan çeşitli dolandırıcılık yöntemlerine adli muhasebeci kadar aşina değildir.

Kaynak:Shah,A.ve Shah,M.A., 2012: 58-59.

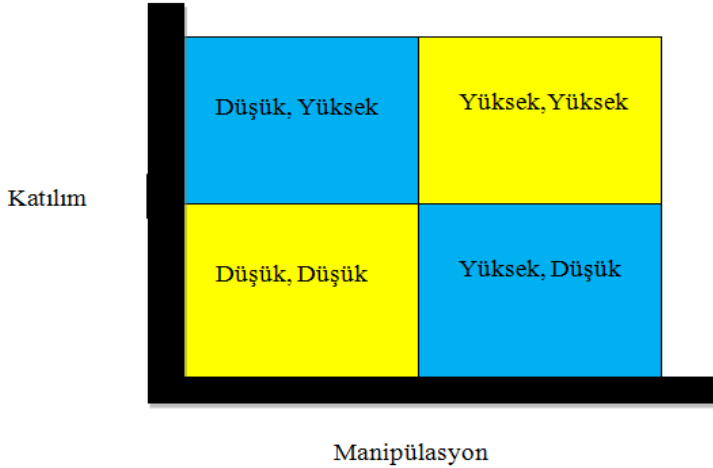
Adli muhasebeciler, finansal olaylarla ilgili hilekarlıkları ortaya çıkarmak üzere, verilerin değiştirilme olasılıklarını araştırmak için bazı yöntemler yardımıyla veri analizleri yapmaktadır. Örneğin, muhasebe verilerinin incelenmesin de yararlanılabilen Benford Yasası, rakamların ortaya çıkış sıklıkları yani frekansları ile baz alınan muhasebe kayıtları veri kümesinde ortaya çıkan ilk rakamların frekanslarının karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Frekanslar Benford yasasına uymayan bir şekilde değişiyorsa, kasıtlı bir eylemin olduğunu yani muhasebe hilesinin varlığını göstermektedir. Hile araştırmalarında yalnızca sayısal analizler yapılmamaktadır. Hile olayı hakkında bilgisi olabilecek kişilerle mülakatlar ve görüşmeler de düzenlenmektedir (Pazarçeviren, 2005: 6).

Hilenin önceden tespit edilmesi de mümkün olabilmektedir. Örneğin, bir finansal tablo analizinde alacakların günlük toplam kredili satışlara oranındaki anormal büyüme benzer bir şirketle ve net gelirlerin net satışlara oranı endüstri standartlarıyla karşılaştırıldığında bu standartları aşıyorsa hilenin erken sinyalleri gelmektedir. Bu nedenle bir adli muhasebecinin endüstri bilgisi, manipüle edilmiş finansal tabloların incelenmesi ve bilgi toplamada araştırma sürecini hızlandırır (Gaither, 2018: 14).

Şekil 1’de hilekarlıkta manipülasyon ve katılım değişkeni bir şekil yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Bir finansal hilekarlığın karmaşıklığı, temel

olarak hem finansal kayıtların manipülasyonundaki (“manipülasyon” değişkeni) hem de karmaşıklık düzeyine ve çoklu faillerin (“katılım” değişkeni) katılım düzeyine bağlıdır. Gerçekte bu dikedörtgenlerin sınırları bu şekilde belirgin olmamakla birlikte; düşük manipülasyon, düşük katılım tipik olarak iyi huylu vak’aları; yüksek manipülasyon, yüksek katılım ise tipik olarak hileli vak’aları temsil etmektedir (Bhattacharya ve Kumar, 2008: 152).

Şekil 1. Hilekarlıkta Manipülasyon ve Katılım Değişkenlerinin Şematik Gösterimi.

Kaynak: Bhattacharya ve Kumar, 2008:150-152.

Adli muhasebecilik mesleği faaliyetlerinin geniş kapsamı, bu mesleğin sınıflandırılması sonucunu doğurmuştur. Genel olarak meslek, hile denetçiliği; dava destek danışmanlığı ve uzman şahitlik olarak üç boyutta ele alınmaktadır.

A.Hile Denetçiliği

Adli muhasebeci, hile denetçiliği hizmeti ile varolan şüpheleri onaylamak veya reddetmek üzere suç iddialarını araştırmaktadır. Hile denetçiliği farklı araçların, farklı süreçlerin ve farklı davranış şekillerinin söz konusu olduğu bir adli muhasebe dalıdır (Toraman vd., 2009: 41).

Hile denetçisi bir hileyi çevre, kültür, yasa ve denetim açısından çok yönlü ele almalı, aynı zamanda suçu işleyenin bakış açısından da değerlendirme yapmalıdır. Bu kişilerin “Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri”ni ticari işlemlere uygulayabilmeleri gerekirken, “Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları”nda ifade edildiği gibi denetçinin sahip olması beklenen bağımsızlık, tarafsızlık ve profesyonel şüphecilik özelliklerini de taşıması gerekmektedir (Singleton ve Singleton, 2010: 13-14). Adli muhasebecinin, denetçiden daha fazla profesyonel yetkinlik taşıması beklenmektedir.

Adli muhasebeciler, birçok türdeki hilekarlık düzenini derinlemesine anlamalarından dolayı dolandırıcılık soruşturmasında uzman rolünde yer almaktadırlar. Sonuç olarak, hilekarlık risklerini belirlemek ve hilekarlık planlarını önlemenin ve tespit etmenin yollarını önermek için mükemmel bir konumdadırlar. Günümüzde dijital teknolojilerin çoğalmasıyla birlikte hilekarlık risklerine karşı adli muhasebecilere olan ihtiyaç artmıştır (Crain vd., 2016: 9).

B.Dava Destek Danışmanlığı

Dava desteği, mahkeme aşamasına gelmiş bir suçun ortaya çıkmasından başlayıp dava boyunca ilgili kişilere karşı adli muhasebeci tarafından sağlanan desteği ifade etmektedir (Çabuk ve Yücel 2012, s.32). Dava destek danışmanı ve uzman tanıklığın her ikisi de rapor yazan ve uzman görüşü veren danışmanlardır. Prensip olarak, bir uzman danışman tarafından yazılan herhangi bir rapor mahkemeyi sonuçlandırabilir. Ayrıca, bir müşteri için uzman danışman olarak çalışmaya başlayan adli bir muhasebecinin, aynı konuda aynı müşteri için bir uzman şahit olabilmesi de mümkündür (Crain vd., 2016: 146).

Adli muhasebeci dava desteği kapsamında kendisinden istenen bilgileri, bizzat mahkemede uzman tanıklık görevini icra etmeden hukuk görevlilerinin faydasına sunabilir. Bu nedenle dava desteği ve uzman tanıklık iki farklı hukuksal mesleki faaliyet olarak belirlenmiştir. Söz konusu iki faaliyet her ne kadar hukuksal sahada gerçekleşse de birbirinden farklıdır. Ancak bu iki faaliyetin bütünleşik olarak da yürütülmesi söz konusu olabilir. Yani bir adli muhasebeci dava desteği kapsamında faaliyetini yürütürken, elde ettiği bulguları mahkeme de bizzat kendi görüşüyle de beyan edebilir (Meriç ve Erkuş 2016: 321).

C.Uzman Şahitlik(Tanıklık)

Bir uzman şahit, bir anlaşmazlığın çözümüne yardımcı olmak veya gerçeğe ulaşmak için kanıt olarak getirdikleri bir mahkeme veya başka adli makam tarafından kabul edilen ve belirli uzmanlık ile bilgisine dayanarak görüşe ulaşan kişidir (Brennan, 2005: 1).

Adli muhasebe uzmanlarının, tartışmalı muhasebe meselelerine çözüm bulmak; araştırmaları ile ilgili raporlar yazmak ve mahkemede uzman tanık olarak yer almak gibi çeşitli görevleri bulunur. Uzman, yalnızca dava sırasında avukata ve müvekkiline danışman veya uzman olarak fikir sunan kişi olarak işe alınabilir. Uzman şahit, onu işe alan avukat ve müşteriden bağımsız olarak sonuçlara ulaşmalıdır (Telpner ve Mostek, 2003: 1).

Uzman şahit, vardığı fikrin dayandığı kanıtları sunar ve bu nedenle yalnızca kendi elde ettiği kanıtlara şahitlik etmelidir. Bir uzman eğer bağımsız hareket etmezse, mahkemenin alacağı kararların hatalı olmasına neden olabilir(<http://allianceifa.com/wpcontent/themes/allianceifa/pdf>)(20.06.2019).

II. TÜRKİYE'DE ADLİ MUHASEBENİN YERİ

Adli muhasebe mesleği birçok gelişmiş ülkede yasal düzenlemeler çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Ancak Türkiye’de bu çerçevede yasal zemin eksikliğinin bulunması nedeniyle, mevcut uygulamalara bakıldığında eksikliğin “bilirkişilik” uygulamalarıyla kapatılmaya çalışıldığı görülmektedir (Tazegül ve Kılıçbey, 2017: 123).

Adli muhasebe mesleğinin faaliyet alanı kapsamında olan uzman şahitler, bilirkişilerle kıyaslandığında daha araştırmacı, şüpheci, sezgisel, analitik düşünebilen ve etkili sözel iletişim yeteneğine de sahip kişiler olması gerekmektedir. Türkiye’de bilirkişilik için genelde Yeminli Mali Müşavir (YMM) ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM) unvanlarından birine sahip olmak

yeterliyen, uzman şahitlerin adli muhasebe alanında uzmanlıklarını kanıtlayan bir sertifika sahibi olmaları beklenmektedir (Çankaya, Dinç ve Çoban, 2014: 74).

Mali uyuşmazlıklarda, hukuk bilgisiyle çözüme varılamayan davalarda hakimler bütün mesleki yetkinlikleri taşıyan bilirkişilere ihtiyaç duymaktadır. Türkiye'de mali uyuşmazlıklarda danışılan kişiler, bilirkişilerdir. Adli muhasebecilik mesleğinin özellikle Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş ülkelerde kişilik dahil her anlamda taşınması gereken özellikler açık olarak tanımlanmaktadır. Ancak adli muhasebeciliğe Türkiye açısından bakıldığında, çeşitli meslek kolları için genel tanımlaması yapılmış bilirkişilik faaliyetlerinin gerekli şartlarını taşıyan muhasebe meslek mensupları tarafından yürütülen ve sınırları tam olarak belirlenmemiş bir noktada olduğu görülmektedir. Bilirkişilik faaliyetinde bulunan muhasebecilerin, adli muhasebecilik mesleğinin gerektirdiği tüm yetkinlikleri taşıyıp taşıyamamasının dikkate alınmadığı göze çarpmaktadır.

A. Bilirkişilik

6754 sayılı Bilirkişilik Kanunun'da bilirkişi "çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâllerde oy ve görüşünü sözlü veya yazılı olarak vermesi için başvurulmuş gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi" şeklinde tanımlanmaktadır(md.2).

Bilirkişi, hâlihazırda icra ettiği mesleğin gereği olarak belirli bir alanda uzman olan kişidir. Yargılamada, söz konusu kişinin bu uzmanlığını mahkeme ve hâkim ile paylaşması beklenmektedir. Bilirkişiden beklenen yararın sağlanabilmesi kişinin yetkinliğine bağlıdır.

Bilirkişilerin taşınması beklenen özellikler şu şekildedir (Aksu, Uğur ve Çukacı, 2008: 67):

- *Uzmanlık ve yeterlilik:* İşletme, muhasebe ve ekonomi vb. dallarda alınmış eğitimler teknik yeterlilik için ön şarttır. Aynı zamanda bilirkişilerin finansal model oluşturma gibi konularda mesleki deneyime sahip olmaları beklenir.
- *Objektif olma:* Bilirkişi dava taraflarına aynı uzaklıkta olmalı ve objektif olarak fikir ve görüşünü mahkemeye iletmelidir.
- *İş birliği yapmak:* Bilirkişiler çalışmalarını avukatlarla iş birliğiyle yürütmelidir.
- *Açıklık:* Bilirkişi, kendisinden görüş istenen mali olayların açıklamasını anlaşılabilir bir dil kullanarak ilgili hakim ve mahkeme kurulunun huzurunda sunmalıdır.

Bu özelliklere sahip meslek mensupları özetle aşağıda sıralanan konular çerçevesinde bir eğitim de almak zorundadırlar.

Tablo 2. Bilirkişilik Eğitimi İçeriği

TEORİ		UYGULAMA
✓ Giriş	✓ Bilirkişinin Yetkileri ve Ödevleri ile etik ilkeler	✓ UYAP Bilirkişi Bilgi Sistemi ve UYAP Bilirkişi Portalının Tanıtılması
✓ Türk Yargı Teskilatı	✓ Bilirkişinin Denetimi ve Sorumluluğu	✓ Örnek Olayların Sunulması
✓ Yargısal Faaliyet içinde yer alan süreler	✓ Bilirkişi İncelemesine başvuru ve inceleme konusu	✓ İncelemelerin Gerçekleştirilmesi
✓ Yargılama hukukuna ilişkin temel hak ve ilkeler	✓ Bilirkişinin Görevlendirilmesi	✓ Sunu ve Geri Bildirim Yapılması
✓ İspat hukukuna ilişkin temel kavramlar	✓ Bilirkişi İncelemesinin yapılması	✓ Genel Değerlendirme
✓ Bilirkişinin Nitelikleri	✓ Oy ve Görüşün Sunulması	✓ Eğitim Değerlendirme Anketi
✓ Bilirkişiliğe Başvuru, sicil ve listeye kayıt	✓ Bilirkişi raporunun teslim edilmesi ve değerlendirilmesi	

Kaynak: (https://www.ismmmo.org.tr/docs/egitim/16052019_bilirkişilik.pdf) (08.06.2019).

Gerekli şartları sağlayan muhasebe meslek mensupları, Tablo 2’de özetle yer alan eğitim içeriklerini tamamladıklarında bilirkişilik faaliyetinde bulunabilmektedir.

B. Adli Muhasebenin Bilirkişilik Açısından İncelenmesi

Muhasebe meslek mensupları tarafından bilirkişilik faaliyetlerinin yürütülmesi, mali konularda adalet sistemine önemli katkılarda bulunmaktadır. Meslek mensupları, kazandıkları deneyimler ve bilgileri ile çalıştıkları dosyalar üzerinde muhasebenin temel kavramları ve mali tablo düzenleme ilkelerine dayanarak gerekli incelemeleri yapmakta, mahkemelerin alacakları kararlarda yol gösterici raporlar hazırlamaktadır (Utku ve Kurtcebe, 2019: 266).

Muhasebe meslek mensuplarının yürüttüğü bilirkişilik faaliyetlerine aşağıdaki örnekler verilebilir (Akyel, 2009: 215):

- Tarafların defter ve belgelerinin incelenmesi,
- Ayın olan sermayenin ve devir alınacak işletmenin değerinin tespiti,
- Ayın olarak konulacak demirbaşın değerinin tespiti,
- Şirket birleşmelerinde yapılacak tespit,
- Şirketlerin tür değiştirmesi halinde yapılacak tespit,
- Faaliyet tespiti,
- Tasfiye için tespit.

Adli muhasebecilerin bilirkişi olarak yerine getirdikleri görevler şu şekildedir (Toraman, Abdioğlu ve İşgüden, 2009: 43)

- Dava konusunun içeriği hakkında kapsamlı araştırmalar yaparak veriler elde etmek,
- Verileri analiz ederek görüşe ulaşmak,
- Ulaşılan görüşü mahkeme sırasında ilgili avukat ve hakimlere açık bir şekilde sunmak.

Ülkemizde Adli Muhasebe mesleğinin yasal bir tanınırlılığı ve tüm kapsamıyla uygulanabilirliği bulunmamakta, ancak bilirkişilik kategorisinde

anıldığı görülmektedir. Türkiye’de bilirkişilik faaliyeti olarak icra edilmek üzere “Türkiye Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odalar Birliği” tarafından, “T.C Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Bilirkişilik Daire Başkanlığı”na, “Bilirkişilik Temel Eğitimi” verilmesi üzerine yapılan başvuru sonucunda gerekli izinler alınmıştır.

Adli muhasebeciliğin ülkemizde yasal dayanağı olmasa da meslek üzerine kurulan bağımsız firma örnekleri bulunmaktadır. İlk olarak 2011 yılında “Uluslararası Hile Denetimi ve Danışmanlık Hizmetleri A.Ş” (Fraud Research Corporation) kurulmuştur. Bu şirket, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası tarafından yürütülen, ilk olarak 2009 yılında verilen “Bağımsız Adli Muhasebe Uzmanı Programı” sonucunda katılım sertifikası alan 35 SMMM tarafından kurulmuştur. Kurulan bu şirketin arkasından adli muhasebe alanında çalışmaya başlayan muhasebe şirketlerinde artış olmaya başlamıştır (Çabuk ve Yücel, 2012: 73).

Adli muhasebecilik mesleğinin spesifik bir meslek olarak tanındığı ülkelere kıyasla Türkiye’de bu mesleğin yasal zemine dayanan bir alt yapısı olmadığı daha çok gerekli eğitimler sonucu bilirkişilik kimliği bulunan Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Ancak mesleğin yasal olarak tanındığı ülkelerdeki çalışma kapsamına bakıldığında sadece bilirkişilik faaliyetlerin de bulunmadığı dikkat çekmektedir. Her geçen gün daha karmaşık hale gelen şirket işlemlerinde birçok riskin, özellikle dijitalleşmeyle yeni hile yöntemlerinin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Sayılan nedenlerden dolayı ülkemizde adli muhasebenin gerekliliği ve bu alanda profesyonel çalışanlara olan ihtiyacın varlığı görülmektedir.

SONUÇ

Rekabetin ve teknolojik araçların işlem yapabilme kapasitelerinin her an arttığı dünyamızda kişilerin veya şirketlerin de hile ile kazançlarını artırma isteği tetiklenmektedir. Normal gözüken rakamların arkasında binlerce hile yatabilmekte bu hileleri ortaya çıkarabilecek uzman kişilerin de tam donanımlı olması gerekliliği ve hukuk makamlarının karar verme sürecinde ihtiyaçları olan mali bilgilerinin yetersizliği gibi nedenler adli muhasebe kavramına olan gereksinimi hissettirmektedir. Adli muhasebecilik mesleğinin çalışmada değinilen tüm tanımlamaları ele alındığında, Türkiye’de bu mesleği tam olarak karşılayan profesyonel bir meslek dalının olmadığı görülmektedir.

Adli muhasebecilik mesleğinin kapsamı geniş olmakla birlikte bu çalışmada, hile denetçiliği, dava destek danışmanlığı ve uzman şahitlik olarak üç farklı kategoriye ayrılmış ve mesleği yürüten kişilerin sahip olması gereken nitelikler belirtilmiştir. Bu bağlamda konu ele alındığında gereksinim duyulan alanlarda veya davalarda başvurulacak kişilerin adli muhasebeciler olacağı aşikardır. Mesleğin yasalar tarafından tanındığı ve spesifik bir meslek olduğu ülkelerde bireyler veya şirketler tarafından adli muhasebecilik hizmetleri daha profesyonelce sunulmaktadır. Hızlı bir şekilde gelişen teknolojinin hile ve mali suçların da sınırını genişleteceği ve yeni yollar yaratacağı ortadadır. Tüm bu gelişmeler ve gereklilikler düşünüldüğünde ülkemiz açısından da bu

profesyonelleşmiş meslek mensuplarına ihtiyacın olduğu ve bu ihtiyacın giderek artacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksu, İ., Uğur, A., ve Çukacı, Y. C.(2008).Adli Muhasebe ve Adli Muhasebecilik Mesleğinin Bir Kolu Olarak Bilirkişilik. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (9), 63-71.
- Akyel, N.(2009). Adli Muhasebecilik ve Türkiye’de Uygulanabilmesi için Altyapı Bileşenlerinin Mevcut Durumu, Değerlendirilmesi ve Öneriler. (Doktora Tezi).Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Awolowo, I.F., Garrow,N., Clark,M. ve Chan, D.(2018). Accounting Scandals: beyond corporate governance. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 14(8), 399-407.
- Bhasin, M. (2007). Forensic Accounting: A New Paradigm For Niche Consulting. *Institute of Chartered Accountants of India*, 55(7),1000-1010.
- Bhattacharya,S.ve Kumar,K.(2008). Forensic Accounting and Benford’s Law. *IEEE Signal Processing Magazine*, 150-152.
- Brennan,N.M.(2005). Accounting expertise in litigation and dispute resolution. *Journal of Forensic Accounting*, 5(2), 13-35.
- Crain, M.A., Hopwood, W.S., Pacini, C. ve Young G.R. (2016). *Essentials of forensic accounting*. New York:American Institute of Certified Public Accountants.
- Çabuk, A ve Yücel, E.(2012). Adli Muhasebecilik Mesleği Türkiye’de Uygulanabilirliğine Yönelik Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (54), 27-50.
- Çankaya,F., Dinç,E. ve Çoban,Y. (2014).Adli Muhasebede Uzman Tanıklık Mesleği: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma.*Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (23), 70-94. ,
- Dağdeviren, İ.E. ve Mirza,Ş. (2017). Muhasebe Meslek Mensuplarının Adli Muhasebeye İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesine Yönelik Ege Bölgesinde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 10 (2), 209-234.
- Enyi,P.(2008). Detecting Causes of Variances In Operational Outputs of Manufacturing Organizations: A Forensic Accounting Investigation Approach. *Social Science Research Network*.
- Gaither, M.P.(2018). The Role of Forensic Accounting in U.S. Counterterrorism Efforts. (Departmental Honors Thesis). University of Tennessee, Chattanooga.
- Gligoric, M. Arezina, N. ve Duric,L. (2017). The purpose of forensic accounting in detecting occupational fraud in contemporary corporate governance. Singidunum University International Scientific Conference.
- Meriç,A. ve Erkuş,H. (2016).Türkiye’de Bilirkişilik Müessesesi Bağlamında Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaptığı Uzman Tanıklık Faaliyetlerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 317-340.
- Naziru,S. ve Ahmi,A.(2018). Mitigating Corruption Using Forensic Accounting Investigation Techniques: The Watchdog Perspectives. *Indian-Pacific Journal of Accounting and Finance (IPJAF)*, 2(1),4-25.
- Oyedokun, G.(2015). Approach to Forensic Accounting and Forensic Audit. Being a lecture delivered by the staff of internal audit department of Niger Delta Development Commission.Nigeria.
- Owojori, A.A ve Asaolu, T. O. (2009). The Role of Forensic Accounting in Solving the Vexed Problemof Corporate World. *European Journal of Scientific Research*, 29(2), 183-187.
- Pamukçu,A.(2017). Adli Muhasebe ve Bağımsız Denetim Sürecine Etkisi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*,12(48), 227-244.
- Pazarçeviren, S. (2005). Adli Muhasebecilik Mesleği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-19.
- Rathnasiri, U. A. H. A.& Bandara, R. M. S.(2017). The Forensic Accounting in Sri Lanka “Perception of Professional Accountants. *Kelaniya Journal of Management*, 6(2), 68-82.
- Rezaee, Z., Lo,D., Ha, M. ve Suen,A. (2016). Forensic Accounting Education and Practice: Insights From China. *Journal of Forensic & Investigative Accounting*, 8(1), 106-119.

- Singleton, A. ve Singleton, T.(2010). *Fraud Auditing and Forensic Accounting*. New Jersey: John Wiley&Sons.
- Shah,A.A. ve Shah,M.A.(2012). Corporate Scandals And Forensic Accounting. *Indian Journal Of Accounting*,43 (1) , 52-70.
- Tazegül,A. ve Kılıçbey,E.(2017). Muhasebe Meslek Mensuplarının Adli Muhasebeciliğe Yönelik Algularının Farklı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi: Kars Ardahan ve Iğdır Örneği. *International Journal Of Academic Value Studies*, 3(17), 119-133.
- Telpner,Z. ve Mostek,M.(2003). *Expert Witnessing İn Forensic Accounting: A Handbook For Lawyers And Accountants*, U.S.A.:CRC.
- Toraman,C., Abdioğlu, H. ve İşgüden,B.(2009). Aklama Suçunun Önlenmesine Yönelik Çabalar: Adli Muhasebecilik Mesleği Ve Uygulamaları, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.I.B.F. Dergisi*, 10(1), 17-55.
- Utku, M.ve Kurtcebe,E. (2019). Yeni Bilirkişilik Mevzuatı Çerçevesinde Muhasebe Meslek Mensuplarına Verilen Bilirkişilik Temel Eğitimleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 3(3), 261-276.
- Yücel,E.(2011). Adli Muhasebecilik Mesleği Ve Türkiye'deki Gelişme Potansiyeline Yönelik Bir Araştırma.(Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- <http://allianceifa.com/wpcontent/themes/allianceifa/pdf>. Erişim Tarihi:20.06.2019.
- https://www.ismmmo.org.tr/docs/egitim/16052019_bilirkişilik.pdf. Erişim Tarihi: 08.06.2019
- <https://www.sec.gov/spotlight/sarbanes-oxley.htm> Erişim Tarihi: 03.05.2019

SUMMARY

Nowadays, enterprises are increasing because of needs of the people and providing the opportunity to provide services at global level with the developing information and communication technologies causes the increase in the commercial activity volume. However, the positive aspects of these increases and developments have some negative consequences. The fact that enterprises do not reflect the real results of their activities and changing numbers of their actual operating result and increasing the economic costs of fraud and corruption can be given as examples of these negativities. These reasons have increased the need for the forensic accountancy profession to perform the transactions requiring special research competence and expertise.

Forensic accountants are experts who are trained, experienced and combined with the accounting and law necessary for the solution of commercial and economic disputes. For financial matters, forensic accountants are consulted for the lack of information and disputes experienced by judges in making decisions. For these purposes, the mission undertaken by the members of the profession aiming to reach objective views with their skeptical and researcher identities is very important.

Thousands of frauds can lie behind the seemingly normal figures, and the need for fully equipped experts to uncover these frauds, the lack of financial knowledge of legal authorities in the decision-making process makes the need for the presence of the concept of forensic accounting.

Forensic accounting is generally classified into three areas. These are expert witness, expert consultant and fraud auditor. While expert witnesses and expert consultants obtain evidence to present their views in court, fraud auditors conduct criminal investigations to find fraudulent transactions. Forensic

accountants always should be experienced, skeptic, thoughtful, and independent. Those who practice this profession should follow the ever-changing conditions and adapt. They aren't a traditional accountant or auditor but must know "Generally Accepted Accounting Principle" and "Generally Accepted Auditing Standards" because they have to cover both are special professional capabilities and traditional accounting and auditing information.

Forensic accountancy profession and the education in Turkey enacted is not a profession. This profession is carried out under expert activities defined in many fields that is not a specific profession. They may called traditional accountant or expert witness because If they practice "Generally Accepted Accounting Principle" and "Generally Accepted Auditing Standards" that is enough. Forensic accountant is a needed and should be given training in this area and to implement fully the profession should be trained professionals. Because, this profession is not only expert witness, this is a versatile profession. It is obvious that the rapidly developing technology will also expand the boundaries of fraud and financial crimes and create new ways. When all these developments and requirements are considered, it is thought that there is a need for these professionals in Turkey and this need will increase gradually.

Perhaps, with changing circumstances and needs, in additional new professions will be added to the categories of expert witness, expert consultant and fraud auditor. Forensic accounting still in development and new intelligence should be recruited in this field.

İşletme Performanslarının Karşılaştırılması: BİST'te Promethee Yöntemiyle Bir Uygulama

Hüseyin ÇAVDAR*

Sevinç GÜLER ÖZÇALIK**

ÖZ

Bu çalışmada, Borsa İstanbul Metal Eşya, Makine Endeksinde yer alan 2012-2016 yılları arası faaliyette bulunan 23 adet işletmenin Oran Analizi ve Ekonomik Katma Değer (EVA) yöntemi ile performansları ölçülmüştür. Çalışmada kullanılan oranlar esas faaliyet kâr marjı, özsermaye/aktif toplamı, cari oran, faiz, amortisman ve vergi öncesi kâr (favök) marjı, likidite oranı, net kâr marjı, fiyat-kazanç oranı, piyasa değeri/defter değeri, pay başına kâr, mali borç/özsermaye' dir. Oran Analizi ve EVA yöntemlerine göre performansları ölçülen işletmelerin karşılaştırılmasında Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerinden olan Promethee sürecinden yararlanılmıştır. Bulgulara göre yıllar bazında oran analizi sonuçları ile EVA analizi sonuçları farklılık arz etmekte, iki yöntemin çıktılarının farklı değerlendirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşletme Performansı, Çok Kriterli Karar Verme, Promethee Yöntemi
JEL Sınıflandırması: : C44, C65, G10

Comparison of Firm Performances: An Application on BIST with Promethee Method

ABSTRACT

In this study, the performances of the 23 enterprises included in the Borsa İstanbul Metal Goods, Machinery Index between 2012-2016 were measured using Ratio Analysis and Economic Value Added (EVA) method. The ratios used in the study are the operating profit margin, total equity / total assets, current ratio, earning before interest, taxes depreciation and amortisation (ebitda) margin, liquidity ratio, net profit margin, price-earning ratio, market value / book value, profit per share, financial debt / equity. The Promethee process, which is one of the Multi Criteria Decision Making Techniques, was used to compare the enterprises whose performance was measured according to the ratio analysis and EVA methods. According to the findings, the results of the ratio analysis and EVA analysis differ between years and the outputs of the two methods should be evaluated differently.

Key Words: Firm Performance, Multi-Criteria Decision Making, Promethee Method.

JEL Classification: C44, C65, G10

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisi ile ülkelerarası sınırlar kalkmış bilginin ve sermayenin dolaşım hızı ivme kazanmıştır. Böylesi rekabetin arttığı bir düzende

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD Finans Yüksek Lisans Programı, huseyincavdar1992@gmail.com ORCID bilgisi: 0000-0002-8770-8030

** Doç.Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, sevinc.guler@deu.edu.tr ORCID bilgisi: 0000-0002-0423-7510

Bu çalışma, Hüseyin ÇAVDAR'ın Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finansman Yüksek Lisans Programında 2019 yılında sunmuş olduğu "Promethee Yöntemiyle İşletmelerin Performanslarının Karşılaştırılması: BİST'te Bir Uygulama" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

(Makale Gönderim Tarihi: 05.07.2019 / Yayına Kabul Tarihi: 10.12.2019)

Doi Number: 10.18657/yonveek587858

Makale Türü: Araştırma Makalesi

işletmelerin pozisyonlarını korumak ve değerlerini yükseltmek için doğru atılımlarda bulunmaları, değişen yatırımcı profillerini iyi analiz etmeleri ve kaynaklarını en üst düzeyde etkin kullanmaları gerekmektedir. Tüm bu stratejileri belirlemek için işletmeler, performanslarını objektif olarak değerlendirmeli ve esas amaçları olan işletme değerlerini maksimum noktaya taşımak için hedeflerini iyi belirlemeleri gerekmektedir.

Aydın vd. (2007)’ e göre finansal performans, bir işletmenin finansal durumunu ve faaliyet sonuçlarını değerlendirmek için yapılmaktadır. Bu amaçla finansal tablolaradaki çeşitli kalemler arasında ilişkiler kurularak finansal analizden yararlanılmaktadır. Böylelikle işletmenin mevcut ve geçmişteki finansal koşulları değerlendirilmekte ve işletmenin güçlü ve zayıf yönleri ortaya konularak, gelecekle ilgili daha sağlıklı daha akılcı planlar yapılabilmektedir.

İşletmeler, piyasalarda yaşanan değişimler sonucu performanslarını ölçme ihtiyaçları ortaya çıkmış ve çeşitli performans ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir. Uzun yıllardır uygulanan geleneksel yöntemler gelişen dünyada işletmelerin performanslarını tam olarak yansıtmaması sonucu yeni yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle son yıllarda popüler olan yöntemlerden biri EVA (Ekonomik Katma Değer) yöntemidir. EVA yöntemi, işletmelerin uzun dönem başarısının ölçülmesinde bireysel ve kurumsal yatırımcılar tarafından son yıllarda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu çalışmada performans ölçümüne literatürde yaygın şekilde kullanılan oran analizi ve EVA yöntemleri kullanılmıştır. Oran analizi işletme içi kaynaklardan elde edilip finansal tablolar aracılığıyla hesaplamakta, kolay ve anlaşılır sonuçlar sunmaktadır. EVA, işletmelerin bir dönemde katlandığı sermaye maliyetini elde ettiği faaliyet kârından çıkarmaları sonucu oluşan değerdir. Özellikle finansal performans ölçümünde “değer” kavramı ile ön plana çıkmaktadır. EVA yöntemi, finansal performansın ölçümünde bir işletmede hangi birimlerin değer yarattığını, hangi birimlerin değer yaratmadığını belirlemektedir. Çalışmada iki performans ölçüm yöntemlerinin Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) tekniklerinden olan Promethee yöntemi kullanılarak karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu yöntem seçenekleri üstünlük değerlerine göre sıralayarak Promethee I Kısmi Sıralama ve Promethee II Tam Sıralama sonuçlarını göstermekte ve seçilen kriterlere göre sıralama yapmaktadır.

Çalışmada bundan sonraki bölümde konu ile ilgili yapılmış olan çalışmalar özetlenmekte, ardından çalışmanın veri seti ve yöntem hakkında bilgi verilmektedir. Bulgular bölümünde Prmethee yöntemine göre oran analizi sonuçları ve EVA yöntemi sonuçları karşılaştırılmaktadır. Sonuç bölümünde araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar tartışılmaktadır.

I. LİTERATÜR TARAMASI

ÇKKV yöntemlerinden olan Promethee sıralama yöntemi finansal karar alımlarından, tedarikçi seçimine, pazarlama uygulamalarından performans ölçümlerine kadar birçok araştırma alanında uygulanmaktadır. Manzano vd. (2004), İspanya’da marina trafiğinin etkin yönetilebilmesinde, Dağdeviren ve Eraslan (2008) yarı mamul üretiminde tedarikçi seçiminde, Athawale ve

Chakraborty (2010) kuruluş yeri seçiminde, Özgüven (2012) alışveriş sitelerinde müşteri tercihlerini belirlemede, Onan (2014) İzmir ilinde konut satın alımında müşterilerin beklentilerinin belirlenmesinde Promethee yöntemini kullanmıştır.

Finans alanında yapılan çalışmalardan bir kısmı aşağıdaki gibi özetlenebilir;

Albadvi vd. (2007), Tahran Borsasında işlem gören pay senetlerinin seçiminde Promethee yöntemini kullanmışlardır. Bunun için öncelikle yatırımcıların anket yöntemi kullanılarak tercih kriterleri belirlenip, yatırım yapılacak sektörler ve işletmeler tespit edilmiştir. Akkaya ve Demireli (2010), Promethee yöntemi ile halka açılma kararı veren işletmenin maliyet, ulaşılabilirlik, etkinlik ve imaj kriterlerini açısından değerlendirmişlerdir. Qu vd. (2011), Şangay Borsasında işlem gören ve büyüme potansiyeli olan 20 işletmenin performanslarını Promethee yöntemi ile ölçmüşlerdir. Çalışmaya göre Promethee yöntemi değer odaklı olup, yatırım kararı verme sürecinde etkili bir yöntemdir. Şahin ve Akkaya (2013), 2011 yılında İMKB-50 Endeksinde yer alan işletmelerin pay senetlerinde etkin portföy oluşturmak için Promethee yöntemi kullanmışlardır. Portföy oluşturmada temettü, işlem miktarı, volatilité ve işlem hacmi ölçütleri kullanılarak optimal sıralama gerçekleştirilmiştir. Bağcı ve Rençber (2014), 2006-2012 yılları arasında 10 adet halka açılmış özel banka ile kamu bankalarının kârlılık performanslarını Promethee sıralama yöntemiyle analiz etmişlerdir. Çalışkan ve Eren (2016), özel, kamu ve yabancı mevduat bankalarının performanslarını ölçmek amacıyla 2010-2014 yılları arasında 10 adet finansal oranı Promethee yöntemi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda Promethee yöntemiyle diğer yöntemlerin birbiriyle uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ömürbek ve Eren (2016), 2005-2014 yılları arasında gıda sektöründe yer alan işletmelerin performanslarını 13 finansal oran kullanarak Promethee, Moora ve Copras yöntemleri ile karşılaştırmıştır. Apan ve Öztel (2018), imalat sektöründe yer alan işletmelerin finansal performansını oran analizleri ile Entropi, Standart Sapma, Critic ve Ortalama Ağırlıklandırma Yöntemleri karşılaştırmışlardır. Çalışma sonucunda Entropi Ağırlıklandırma Yönteminin diğer yöntemlere göre daha rasyonel ve objektif sonuçlar elde etme gücüne sahip olduğu saptanmıştır.

II. ARAŞTIRMANIN VERİ SETİ VE METODOLOJİSİ

Çalışmada Borsa İstanbul Metal Eşya, Makine Endeksinde (XMESY) 2012-2016 yılları arasında yer alan işletmelerin performansları ilk olarak finansal oranlar aracılığı ile ardından EVA yöntemi aracılığı ile Promethee yöntemi kullanılarak sıralanacak ve karşılaştırma yapılacaktır

A. Araştırmanın Veri Seti

Çalışmada endeks kapsamında yer alan 23 adet işletmenin verisi kullanılmıştır. Analizde yer alan işletmelerin listesi Tablo 1'de gösterilmektedir. Aynı şekilde Tablo 2, analizde kullanılan oranları göstermektedir.

Tablo 1. Çalışmada Yer Alan İşletmeler

Sıra	Kod	İşletme Adı
1	Alcar	ALARKO CARRIER
2	Asuzu	ANADOLU İSUZU
3	Arcık	ARÇELİK A.Ş.
4	Bfren	BOSCH FREN SİSTEMLERİ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
5	Ditas	DİTAŞ DOĞAN YEDEK PARÇA İMALAT VE TEKNİK A.Ş.
6	Egeen	EGE ENDÜSTRİ VE TİCARET A.Ş.
7	Emkel	EMEK ELEKTRİK ENDÜSTRİSİ A.Ş.
8	Fmızp	FEDERAL-MOGUL İZMİT PİSTON VE PİM ÜRETİM TESİSLERİ A.Ş.
9	Froto	FORD OTOMOTİV SANAYİ A.Ş.
10	Gerel	GERSAN ELEKTRİK TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
11	İheva	İHLAS EV ALETLERİ İMALAT SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
12	Karsn	KARSAN OTOMOTİV SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
13	Katmr	KATMERCİLER ARAÇ ÜSTÜ EKİPMAN SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
14	Klmsn	KLİMASAN KLİMA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
15	Maktk	MAKİNA TAKIM ENDÜSTRİSİ A.Ş.
16	Otkar	OTOKAR OTOMOTİV VE SAVUNMA SANAYİ A.Ş.
17	Parsn	PARSAN MAKİNA PARÇALARI SANAYİ A.Ş.
18	Silvr	SİLVERLİNE ENDÜSTRİ VE TİCARET A.Ş.
19	Toaso	TOFAŞ TÜRK OTOMOBİL FABRİKASI A.Ş.
20	Prkab	TÜRK PRYSMIAN KABLO VE SİSTEMLERİ A.Ş.
21	Ttrak	TÜRK TRAKTÖR VE ZİRAAT MAKİNELERİ A.Ş.
22	Vesbe	VESTEL BEYAZ EŞYA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
23	Vestl	VESTEL ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

B. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmanın bu bölümünde Promethee yöntemi ile EVA yönteminden bahsedilecektir.

Promethee Yöntemi

ÇKKV metotlarından biri olan Promethee (Preference Ranking Organization Method for Enrichment Evaluations) J. P. Brans tarafından 1982 yılında geliştirilmiştir. Esas olarak Promethee I Kısmi Sıralama ve Promethee II Tam Sıralama kısımlarından oluşan bu yöntem, alternatifleri arasındaki ikili ilişkileri de göstermesinden ve kriterlerdeki ağırlıkları karar vericinin tercihinin bırakılması bakımından diğer karar verme yöntemlerinden ayrılmaktadır. Seçenekler arasında en iyi alternatifi bulmayı sağlayan bu yöntem aşamaları genel olarak şu adımlardan oluşmaktadır (Brans vd., 1986: 228-233):

1) İlk olarak değerlendirilmeye alınacak alternatifler ve kriterler belirlenmekte, bu kriterlere ağırlıklar verilerek karar matrisi oluşturulmaktadır. Matriste alternatifler sütun olarak, kriterler ise satır olarak hazırlanmakta olup Tablo 3' te gösterilmektedir. Burada gösterilen $K=(1,2,3,4..n)$ ölçüt sayısını, $A=(1,2,3,4..n)$ alternatifleri göstermektedir.

Tablo 3. Karar Matrisi

	K ₁	K ₂	K ₃	K _n
A ₁					
A ₂					
A ₃					
.....					
A _n					

Kaynak: Deshmukh, 2013: 29

2) Yapılan seçimin niteliğine göre her bir kriter için tercih fonksiyonları oluşturulur. Olağan tipi, U-tipi, V-tipi, Seviyeli tipi, Doğrusal tipi ve Gaussian tipi olmak üzere altı çeşit fonksiyon tipi mevcuttur (Mareschal, 2013: 145-146).

3) Oluşturulan tercih fonksiyonlarında her değerlendirme faktörü için ikili karşılaştırma yapılarak ortak tercih fonksiyonları belirlenir.

4) Oluşturulan tercih fonksiyonları kullanılarak her bir alternatif için pozitif ve negatif değerler belirlenmektedir.

Alternatiflerin tercih indekslerini hesaplamak için w_i ($i = 1,2,3 \dots k$) ağırlıklarına sahip olan k kriterinden yararlanılmakta ve böylece a ve b alternatiflerinin tercih indeksi hesaplanmaktadır.

$$\Pi(a, b) = \frac{\sum_{i=1}^k w_i * p_i(a, b)}{\sum_{i=1}^k w_i} \quad (1)$$

5) Alternatifler için pozitif ve negatif üstünlük değerleri belirlenir. Tüm alternatifler için $\pi(a, b)$ ve $\pi(b, a)$ değerleri hesaplanmaktadır.

6) Alternatifler için Promethee I kısmi sıralama ile birbiri karşısında tercih edilebilirlikleri ve kısmi öncelikleri belirlenir. Kısmi sıralama ile alternatiflerin birbirine karşı tercih edilme durumları, birbiri karşısında farksız olan alternatiflerin belirlenmesi ve birbiri ile karşılaştırılması mümkün olmayan alternatiflerin belirlenmesi sağlanmaktadır.

7) Son aşamada Promethee II ile alternatiflerin tam sıralaması yapılır ve net üstünlük değerlerine göre tüm alternatifler aynı düzlem üstünde büyükten küçüğe doğru sıralanarak tam öncelikler belirlenir.

Tablo 2. Analizde Kullanılan Oranlar

Oranlar	Formül	Açıklama
Esas Faaliyet Kâr Marjı	$\frac{\text{Esas Faaliyet Kârı}}{\text{Net Satışlar}} * 100$	İşletmenin esas faaliyetleri sonucunda ne ölçüde kârlı olduklarını ölçmek için kullanılmaktadır (Akgüç, 1998: 72).
Özsermaye/ Aktif Toplamı	$\frac{\text{Özsermaye}}{\text{Aktif Toplamı}}$	İşletmenin varlıklarının ne kadarlık bölümünü özsermaye ile karşıladığını göstermektedir (Civan, 2009: 5).
Cari Oran	$\frac{\text{Dönen Varlıklar}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$	İşletmenin dönen varlıkları ile kısa vadeli olan borçlarını ödeyebilme gücünü göstermektedir (Usta, 2008: 111).
FVÖK Marjı	$\frac{Fvök}{\text{Toplam Gelir}}$	İşletmenin faiz, vergi ve amortismanlardan önceki kazancının toplam gelire bölünmesiyle oluşmaktadır. Kısa süreli faaliyet kârlığının toplam gelirin yüzdesi olarak değerlendirilmesidir (Chen, 2018)
Likidite Oranı (Asit-Test Oranı)	$\frac{\text{Dönen Varlıklar} - \text{Stoklar}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$	Dönen varlıklarında likiditesi nispeten daha düşük olan stok gibi bilanço kalemlerinin indirilerek çıkan tutarın kısa vadeli borçlara bölünmesiyle hesaplanmaktadır (Akgüç, 1998: 28).
Net Kâr Marjı	$\frac{\text{Net Dönem Kârı}}{\text{Net Satışlar}} * 100$	İşletmenin bir birim satıştan ne kadar net kâr kazandığını ölçmektedir (Aydın vd., 2007: 106).
Fiyat/ Kazanç Oranı	$\frac{\text{Pay Başına Piyasa Fiyatı}}{\text{Pay Başına Kazanç}}$	İşletmenin her bir liralık pay başı net kârına karşılık yatırımcıların bu pay senedine ne kadar ödeme yapmaya razı olduğunu göstermektedir (Aydın vd., 2007: 108).
Piyasa Değeri/ Defter Değeri	$\frac{\text{Pay Senedi Fiyatı}}{\text{Pay Başına Öz kaynak}}$	İşletmenin piyasada var olan değerinin özkaynaklarının kaç katı olduğunu göstermektedir (Taner ve Akkaya, 2003: 3).
Pay Başına Kâr	$\frac{\text{Net Kâr}}{\text{Pay Senedi Sayısı}}$	İşletme sahiplerinin ve ortaklarının yapmış oldukları yatırımlar karşılığında yeterli oranda gelir elde edip etmediklerini tespit etmek için bu orandan yararlanılmaktadır. Yani işletmenin bir pay senedi başına ne kadar kâr elde ettiğini göstermektedir (Yükçü vd. 2017: 225).
Mali Borç/ Özsermaye	$\frac{\text{Mali Borç}}{\text{Özsermaye}}$	İşletmenin sahip olduğu mali borçların kaçta kaçının öz kaynak ile karşılandığını gösterir.

Ekonomik Katma Değer (EVA)

Çalışmada kullanılan diğer yöntem olan EVA, işletmenin belli bir dönem içerisinde elde edilen kazancından sermaye maliyetini çıkarması sonucu oluşan değerdir. Sermaye elde etmek için katlanılan maliyeti aşan getiri olarak da tanımlanabilir (Gürbüz ve Ergincan, 2008: 245).

En genel ifade ile EVA aşağıdaki formül ile hesaplanmaktadır:

$$\text{EVA} = (\text{Vergi Sonrası Net Faaliyet Kârı (NOPAT)} - \text{Sermaye Maliyeti}) \quad (2)$$

Bir diğer ifade ile EVA' y'ı aşağıdaki formül ile de hesaplamak mümkündür:

$$\text{EVA} = \text{NOPAT} - (\text{Yatırılan Sermaye} * \text{Ağırlıklı Ortalama Sermaye Maliyeti}) \quad (3)$$

$$\text{NOPAT} = \text{Faiz ve Vergi Öncesi Kâr} * (1 - \text{Vergi Oranı}) \quad (4)$$

$$\text{AOSM} = (\text{Özkaynak Oranı} * \text{Özkaynak Maliyeti}) + (\text{Yabancı Kaynak Oranı} * \text{Yabancı Kaynak Maliyeti}) \quad (5)$$

$$\text{Özkaynak Maliyeti} = \text{Risksiz Getiri Oranı} + (\text{Beta Katsayısı} * \text{Piyasa Risk Primi}) \quad (6)$$

III. ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI

EVA Analizinde kullanılmak üzere XMESY endeksinde yer alan işletmelerin bilanço ve gelir tabloları Kamuyu Aydınlatma Platformu' ndan elde edilmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden bankalarca açılan kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranları (yabancı kaynak maliyetinde), www.investing.com internet sitesinden günlük pay senedi açılış fiyatları (beta katsayısı) ve endeksin ortalama getiri oranı (piyasa risk primi) hesaplanmıştır. Oran Analizinde kullanılacak rasyolar (esas faaliyet kâr marjı, özsermaye/aktif toplamı, cari oran, fvök marjı, likidite oranı, net kâr marjı, fiyat-kazanç oranı, piyasa değeri/defter değeri, pay başına kâr, mali borç/özsermaye oranı) ise www.finet2000.com internet sitesinden alınmıştır. Elde edilen veriler üzerinden hesaplanan bu değerler, Visual Promethee Academic Edition programıyla analiz edilmiştir. İlk aşamada kriterler ve alternatifler belirlenerek karar matrisi oluşturulmuştur. Her bir kriterin ağırlıkları eşit olup EVA bölümü için 1,00 işletmelerin Oran Analizindeki rasyolar için ağırlıkları 0,10 olarak belirlenmiştir. Daha sonra tercih fonksiyonları oluşturulup uygulama için uygun olan V-shape tercih tipi fonksiyon seçilerek analiz yapılmıştır.

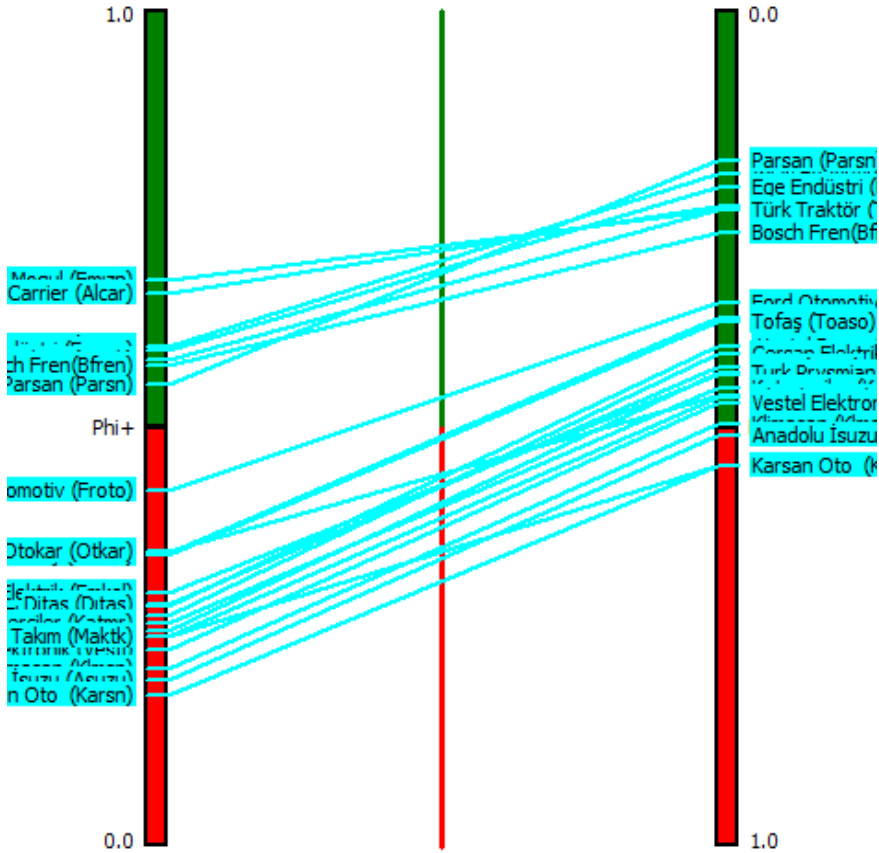
A. Oran Analizi Sonuçları

Çalışmada öncelikle alternatif işletmelerin ve kriterlerin yer aldığı karar matrisleri oluşturmuştur. İşletmelerin performans değerlendirilmesinde kullanılacak kriterler; esas faaliyet kâr marjı, özsermaye/aktif toplamı, cari oran, favök marjı, likidite oranı, net kâr marjı, fiyat-kazanç oranı, piyasa değeri/defter değeri, pay başına kâr, mali borç/özsermaye' dir.

Şekil 1'de Oran Analizi 2012 Yılı Promethee I (Kısmi Sıralama) sonuçları yer almaktadır. Kısmi sıralamada ölçülen her bir alternatif için +1 ile -1 arasında olmak üzere pozitif ile negatif değerleri hesaplanmaktadır. Pozitif çıkan değer ele alınan alternatifin diğer alternatiflere göre oluşan pozitif üstünlüğünü gösterirken; negatif değer ise ele alınan alternatifin diğer alternatiflere göre ne ölçüde zayıf kaldığını göstermektedir (Şahin ve Akkaya, 2013: 75). 2012 yılına ait Kısmi Sıralama analiz sonucu Federal-Mogur ve Alarko Carrier işletmelerinin diğer alternatiflere göre pozitif üstünlükleri bulunduğunu, Karsan Oto ve Anadolu

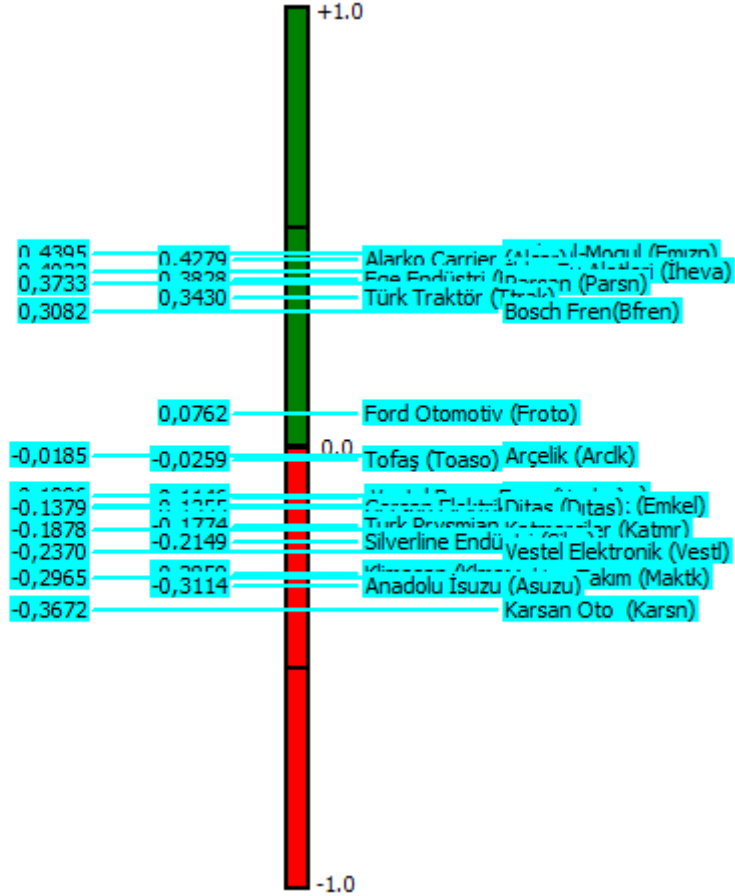
İsuzu gibi son sıralarda yer alan işletmelerin ise diğer alternatiflere göre negatif değerleri olduğunu göstermektedir.

Şekil 1. 2012 Yılı Promethee I (Kısmi Sıralama)

Promethee I Kısmi Sıralamada en uygun tercih ile en son sırada yer alan tercihler belli olurken orta kısımda yer alan alternatifler arasında net olarak karşılaştırma yapılamamaktadır. Bu nedenle Promethee II (Tam Sıralama) yöntemi ile alternatifler arasında sıralama gerçekleştirilmektedir. Promethee II (Tam Sıralama) ile pozitif üstünlük değerlerinden negatif üstünlük değerleri çıkartılarak bulunan net üstünlük değerleri üzerinden sıralama yapılmaktadır (Ömürbek vd., 2014: 61).

Şekil 2. 2012 Yılı Promethee II (Tam Sıralama)

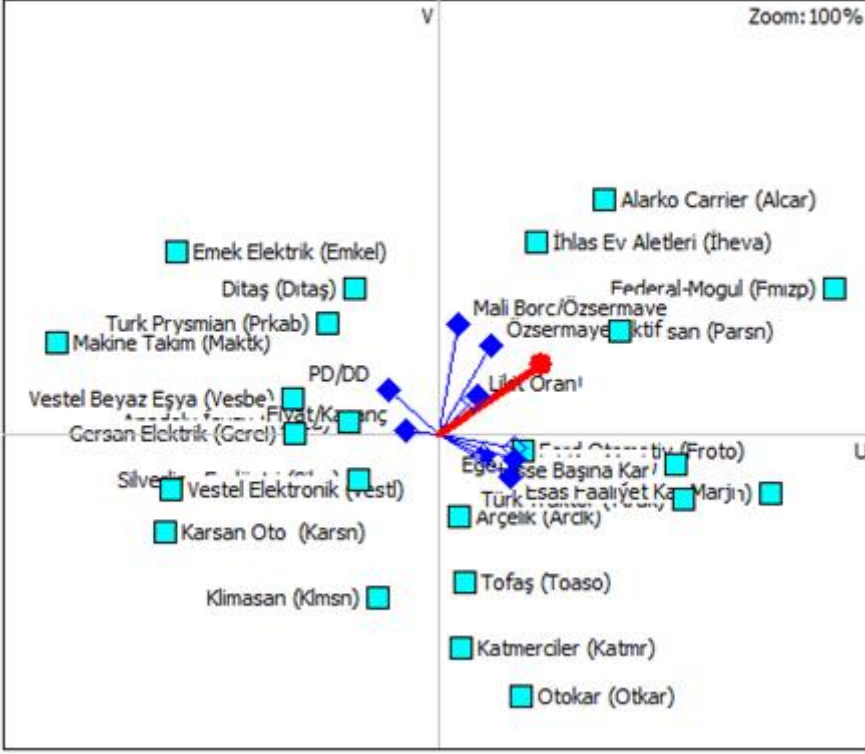
Promethee II ile 0 ile +1 arasında bulunan değerler tercih edilmede ilk sıralarda yer alan değerler olmaktadır (Şahin ve Akkaya, 2013: 76) Bu sıralama yöntemi ile seçilen kriterler doğrultusunda analiz edilen alternatifler arasında en uygun işletme veya işletmeler belirlenir. Şekil 2’de yer alan sıralama sonucuna göre Federal Mogul işletmesi 0,4395 net üstünlük değeri ile tercihler arasında ilk sırada yer alırken, Karsan Oto -0,3672 net üstünlük değeri son sırada yer almaktadır.

Şekil 3. 2012 Yılı Promethee Akış Tablosu

Rank	action		Phi	Phi+	Phi-
1	Federal-Mogul (Fmızp)	■	0,4395	0,6771	0,2377
2	Alarko Carrier (Alcar)	■	0,4279	0,6613	0,2335
3	İhlas Ev Aletleri (İheva)	■	0,4022	0,5977	0,1955
4	Ege Endüstri (Egeen)	■	0,3828	0,5932	0,2104
5	Parsan (Parsn)	■	0,3733	0,5525	0,1792
6	Türk Traktör (Ttrak)	■	0,3430	0,5823	0,2393
7	Bosch Fren (Bfren)	■	0,3082	0,5739	0,2657
8	Ford Otomotiv (Froto)	■	0,0762	0,4258	0,3496
9	Arçelik (Arçlk)	■	-0,0185	0,3502	0,3687
10	Tofaş (Toaso)	■	-0,0259	0,3478	0,3737
11	Otokar (Otkar)	■	-0,1096	0,3520	0,4616
12	Vestel Beyaz Eşya	■	-0,1146	0,2870	0,4016
13	Emek Elektrik (Emkel)	■	-0,1330	0,3031	0,4360
14	Gersan Elektrik (Gerel)	■	-0,1355	0,2749	0,4104
15	Ditaş (Ditaş)	■	-0,1379	0,2896	0,4275
16	Türk Prysmian (Prkab)	■	-0,1774	0,2564	0,4338
17	Katmerciler (Katmr)	■	-0,1878	0,2650	0,4528
18	Silverline Endüstri	■	-0,2149	0,2495	0,4644
19	Vestel Elektronik (Vestl)	■	-0,2370	0,2330	0,4700
20	Klimasan (Klmsn)	■	-0,2859	0,2102	0,4961
21	Makine Takım (Maktk)	■	-0,2965	0,2498	0,5462
22	Anadolu İsuзу (Asuzu)	■	-0,3114	0,1977	0,5091
23	Karsan Oto (Karsn)	■	-0,3672	0,1785	0,5457

Şekil 3’de çalışmada yer alan işletmelere ait alternatiflerin Promethee II Tam Sıralama sonucuna göre oluşturulan Promethee Akış Tablosu yer almaktadır. Bu tabloda Phi, Phi+ ve Phi- değerleri yer almakta ve Promethee II tablosunda gösterilen alternatiflerin Phi değerlerine göre sıralamasını gösterilmektedir. Phi değerleri Phi+(pozitif üstünlük değerlerinden) Phi-(negatif üstünlük değerleri) çıkarılması sonucu oluşan net üstünlük değerlerini ifade etmektedir (Güney, 2017: 184). Çalışma sonucunda Federal-Mogul işletmesinin net üstünlük değeri 0,4395 ile ilk tercih edilen işletme olurken, Karsan Oto -0,3672 ile son sırada tercih edilmektedir. Analiz sonucuna göre sırası ile Alarko Carrier, İhlas Ev Aletleri, Ege Endüstri, Parsan, Türk Traktör, Bosch Fren, Ford Otomotiv net üstünlük değerleri pozitif oldukları için öncelikle tercih edilen işletmelerdir.

Şekil 4. 2012 Yılı Promethee GAIA Düzlemi

Karar vericilerin kriterlerin ağırlıklarını belirlerken subjektif olarak davranmalarını önlemek veya birbirine paralel/çelişik olan kriterleri incelemeleri amacıyla Promethee GAIA düzlemi geliştirilmiştir. GAIA düzlemi, ÇKKV süreçlerinde problemlerin çözümünü iki boyutlu olarak ifade etmek için kullanılan gösterim şeklidir. Bu düzlem, aynı yönde hareket eden alternatif ve kriter vektörlerinin uyumu ile ters yönde hareket eden alternatif ve kriter vektörleri arasındaki uyumsuzluğu göstermektedir. Yani düzlem üzerinde bütün kriterler ve alternatifler görülmekte olup hangi kriterin hangi alternatif ile aynı doğrultuda olduğu veya ters ilişki halinde olduğu gözlemlenebilmekte böylece daha sağlıklı kararlar alınması sağlanmaktadır. GAIA düzlemi karar vericilere önem verdikleri performans göstergesine göre hangi işletmenin seçilmesi gerektiği konusunda yardımcı olmakta ve tüm alternatifleri bir düzlem üzerinde toplaması yönünden karar vericilere fikir sahibi olmalarında rehber olmaktadır. Düzlemde yatay eksene yakın olan kalın doğru ise karar vericilere en uygun alternatifi göstermektedir (Şahin ve Akkaya, 2013: 78). Optimal doğruya yakın olan değerler değerlendirilmeye alınan kriterlere göre seçimi yapılacak işletmeleri göstermektedir. Şekil 4'de yer alan düzlemde optimal sonucu gösteren kırmızı kalın çizgiye en yakın olan Alarko Carrier, İhlas Ev Aletleri, Federal-Mogul ve Parsan işletmeleri en başarılı işletmeler olmaktadır. İnce olarak gösterilen çizgilere yakın olan kriterlerin etrafında olan işletmeler ise ele alınan kriter için öncelikle tercih edilmesi gereken işletmeleri göstermektedir. Çalışmamızda,

Parsan Oto Özsermaye/Aktif oranına göre tercih edilebilecek en iyi alternatifin olduğu gösterilmektedir.

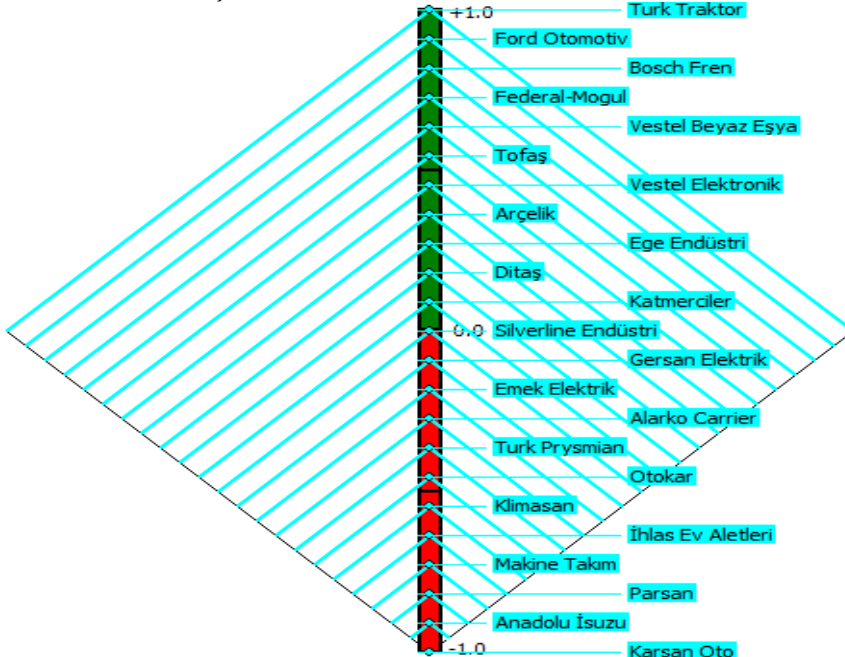
GAIA düzleminde gösterilen kalite değerinin yeşil renkte olması karar vericiler için tatmin edici bir seviyeyi işaret ederken, kırmızı renk ise düşük bir kalite seviyesinde kriterlerin var olduğunu göstermektedir. Çalışmamızda kalite değeri yeşil renk olup performans ölçümünün başarılı sayılması için en az %70 olması gerekmektedir. Yapılan analiz sonucuna göre çıkan %71,2 kalite değeri ölçümün başarılı olduğunu kanıtlar niteliktedir.

B. EVA Analizi Sonuçları

Promethee Diamond 'da her alternatif Phi+ ve Phi- değerlerine göre düzlem üzerinde bir nokta olarak temsil edilmektedir. Düzlem 45° derecelik açıyla oluştuğu için dik eksen (yeşil-kırmızı eksen) gösterilen Phi net akışlarının nokta şeklinde görülmesi sağlanmaktadır.

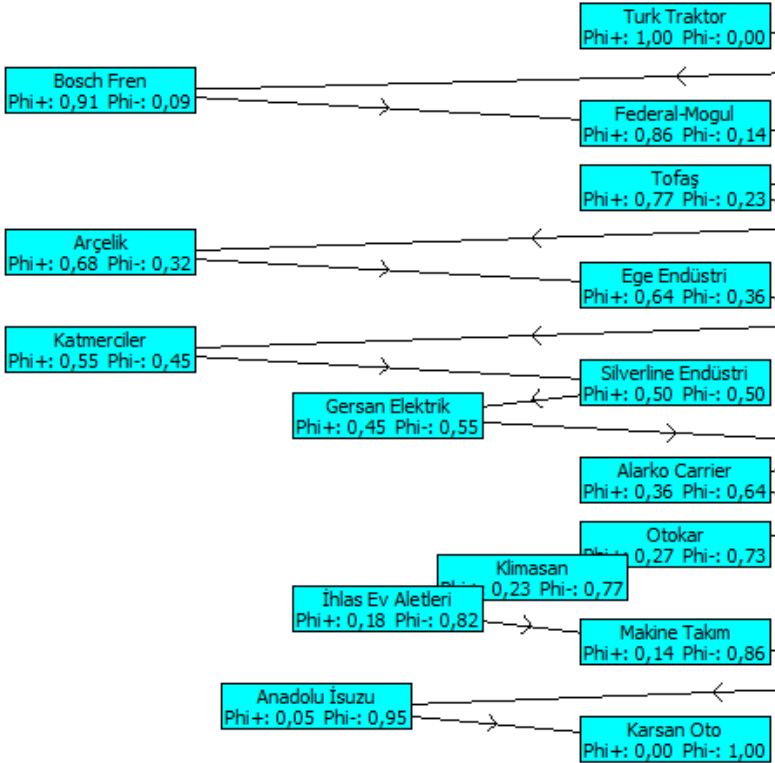
Düzlem üzerinde her alternatif için bir koni çizilmekte ve bir koni diğeriyle örtüştüğü zaman Promethee I (Kısmi Sıralama) göre alternatifin diğer alternatife göre tercih edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca eğer koniler birbiri ile kesişirse bu durumda alternatiflerin birbiri ile karşılaştırılmayacağı anlamına gelmektedir (Mareschal, 2013: 113). Bu düzlem Phi+ ve Phi- değerlerini aynı anda görselleştirme imkânı da sağlamaktadır. Şekil 5'de yer alan 2012 yılı Promethee Diamond analizi sonucuna göre Türk Traktör alternatifleri arasında Phi+ değeri en yüksek olan işletme olarak ilk sırada tercih edilirken, yeşil eksen de yer alan diğer işletmeler sırası ile tercih edilen işletmeler olmaktadır. Buna karşılık Karsan Oto, Anadolu İsuзу gibi Phi- değere sahip olan işletmeler için ise karşılaştırma yapılamamaktadır.

Şekil 5. EVA 2012 Yılı Promethee Diamond

Promethee Network sonuçları tüm alternatifler için düğüm (ağ) şeklinde gösterilmektedir. Bu düğüm şekli Promethee Diamond a karşılık gelen göreceli konumlarda yer alır ve böylece akış değerleri arasındaki yakınlık net bir şekilde görülebilme imkânı sağlamaktadır (Mareschal, 2013: 114). Şekil 6'da yer alan Promethee Network'a göre Türk Traktör' ün değerleri dikkat çekmektedir. Alarko Carrier ve Otokar işletmeler, Arçelik ve Katmerciler işletmeleri de birbiri ile benzerlik göstermektedir.

Şekil 6. EVA 2012 Yılı Promethee Network

Tablo 4'de Promethee analizi sonucu elde edilen EVA ve Oran Analizi değerlerinin sıralamaları yer almaktadır. Analizin bundan sonraki yıllarına ait hesaplamalar benzer şekilde hesaplanmıştır. Tabloya göre, 2013 yılında EVA analizine göre Anadolu İsuзу ilk sırada yer alırken, Ege Endüstri Oran Analizi sonucuna göre ilk sırada yer almıştır. Karsan Oto, EVA sonuçlarına göre sonuncu sırada yer alırken, Oran Analizi sıralamasına göre Katmerciler işletmesi son sırada yer almıştır. 2014 yılında EVA ve Oran Analizi sonuçlarına göre Ege Endüstri her iki yöntemde en iyi finansal performans gösteren işletme olmuştur. Ford Otomotiv, EVA sonuçlarına göre sonuncu olurken, Karsan Oto Oran Analizdeki sıralamaya göre son sırada yer almıştır. 2015 yılında EVA ve Oran Analizi sonuçlarına göre Ege Endüstri her iki yöntemde en iyi finansal performans gösteren işletme olmuştur. Karsan Oto EVA değerlerine göre son

sırada yer almıştır. Oran Analizinde yer alan sonuçlara göre ise Otocar Otomotiv son sırada yer almıştır. 2016 yılında EVA ve Oran Analizi sonuçlarına göre Ege Endüstri her iki yöntemde göre ilk sırada yer alırken, Karsan Oto her iki ölçümde de en düşük Phi indeks değerini alarak son sırada yer almıştır.

SONUÇ

İşletmelerin finansal tablolarından elde edilen verilerle hesaplanan finansal performans değerleri, işletme ortakları, yöneticiler, yatırımcılar ve diğer karar vericiler için son derece önemli göstergelerden biridir. Günümüzde en uygun performans değerlendirme yönteminin seçiminde çok kriterli karar vermek teknikleri kullanılmakta ve yöneticiler için alternatifler arasında seçim yapmasını kolaylaştırmaktadır. Bu çalışmada ilk olarak Borsa İstanbul'da 2012-2016 yılları arasında sürekli olarak faaliyet sürdüren BİST-Metal Eşya Makine Endeksinde yer alan 23 işletmenin finansal performansları Oran Analizi ve EVA yöntemiyle hesaplanmıştır. Ardından bu yöntemlerin karşılaştırılmasında çok kriterli karar verme tekniklerinden Promethee yönteminden yararlanılmıştır. Bu amaçla matrisleri oluşturulmuş, ardından Promethee I, Promethee II, Akış Tablosu, GAIA düzlemi, Promethee Network ve Promethee Diamond araçları yardımıyla alternatif işletmeler arasında optimal sonuçlar bulunmuştur. Değerler tespit edildikten sonra sonuçlar karşılaştırılarak yatırım yapılmaya en uygun işletmelerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Analiz sonucuna 2012 yılında 1,00 Phi değeri ile EVA'ya göre Türk Traktör, Oran Analizi sonucuna göre Federal-Mogul işletmesi 0,4395 net Phi değeri ile ilk sırada yer almışlardır. Karsan Oto, her iki yöntemde göre 2012 yılında yatırım yapılmaya en dezavantajlı işletmedir. Diğer yıllara ait performans sonuçları da incelendiğinde benzer bulgular tespit edilmiş ve işletmelerin üstünlük değerlerine göre sıralamalar arasında farklılıkların olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2013 yılında EVA sonuçları dikkate alındığında Anadolu Isuzu işletmesi ilk sırada yer alırken, Oran Analizi sonuçlarına göre 6. sırada yer almıştır. 2014 yılında EVA ve Oran Analizi sonuçlarına göre Ege Endüstri her iki yöntemde en iyi finansal performans gösteren işletme olmuştur. Ford Otomotiv, EVA sonuçlarına göre sonuncu olurken, Karsan Oto Oran Analizdeki sıralamaya göre son sırada yer almıştır. 2015 yılında EVA ve Oran Analizi sonuçlarına göre Ege Endüstri her iki yöntemde en iyi finansal performans gösteren işletme olmuştur. Karsan Oto EVA değerlerine göre son sırada yer almıştır. Oran Analizinde yer alan sonuçlara göre ise Otocar Otomotiv son sırada yer almıştır. 2016 yılında EVA ve Oran Analizi sonuçlarına göre Ege Endüstri her iki yöntemde göre ilk sırada yer alırken, Karsan Oto her iki ölçümde de en düşük Phi indeks değerini alarak son sırada yer almıştır.

Elde edilen sonuçlarda Ege Endüstri' nin ihracat yoğun bir işletme olmasının etkisi büyüktür. Edilen sonuçlara göre finans yöneticileri için oran analizi gibi geleneksel performans değerlendirme ölçütlerinin yanında, işletmelere artı değer kattığı kabul edilen yeni yaklaşımlardan olan ekonomik katma değer gibi yeni yöntemlerin de birlikte kullanılması son derece önemlilik arz etmektedir. Yöntemlerin birbirinden farklı sonuçlar elde etmesi, yatırımcının karar verme sürecini daha da zorlaştırmaktadır.

Tablo 4. 2012-2016 Yılları Arası Eya-Oran Analizi Karşılaştırılması

İşletme	2012						2013						2014						2015						2016							
	EVA			Oran Analizi			EVA			Oran Analizi			EVA			Oran Analizi			EVA			Oran Analizi			EVA			Oran Analizi				
	Pbi (net)	Sıra	Sıra	Pbi (net)	Sıra	Sıra	Pbi (net)	Sıra	Sıra	Pbi (net)	Sıra	Sıra	Pbi (net)	Sıra	Sıra	Pbi (net)	Sıra	Sıra	Pbi (net)	Sıra	Sıra	Pbi (net)	Sıra	Sıra	Pbi (net)	Sıra	Sıra	Pbi (net)	Sıra	Sıra		
Alcar	-0,2727	15	0,4279	2	0,0909	11	0,4273	2	-0,5455	18	0,5408	2	0,00	12	0,4186	4	0,0909	11	0,3357	4	0,0909	11	0,3357	4	0,0909	11	0,3357	4	0,0909	11	0,3357	4
Azuzu	-0,9091	22	-0,3114	22	1,00	1	0,1707	6	-0,7273	20	0,0710	7	-0,7273	20	-0,2542	18	-0,9091	22	-0,4055	22	-0,9091	22	-0,4055	22	-0,9091	22	-0,4055	22	-0,9091	22	-0,4055	22
Arcilk	0,3636	8	-0,0185	9	0,1818	10	-0,0716	13	0,1818	10	-0,0921	12	0,1818	10	-0,0573	11	0,3636	8	0,0691	8	0,3636	8	0,0691	8	0,3636	8	0,0691	8	0,3636	8	0,0691	8
Bfren	0,8182	3	0,3082	7	0,6564	5	0,3273	4	0,5455	6	0,3688	5	0,6564	5	0,2984	6	0,7273	4	0,3850	3	0,7273	4	0,3850	3	0,7273	4	0,3850	3	0,7273	4	0,3850	3
Dttas	0,1818	10	-0,1379	15	0,5455	6	-0,0103	11	0,6564	5	0,3887	4	-0,0909	13	-0,1663	16	-0,0909	13	-0,2587	19	-0,0909	13	-0,2587	19	-0,0909	13	-0,2587	19	-0,0909	13	-0,2587	19
Egeen	0,2727	9	0,3828	4	0,8182	3	0,5141	1	1,00	1	0,7177	1	1,00	1	0,6665	1	1,00	1	0,7232	1	1,00	1	0,7232	1	1,00	1	0,7232	1	1,00	1	0,7232	1
Emkel	-0,1818	14	-0,1350	13	-0,0909	13	0,0366	10	0,0909	11	-0,1847	15	-0,1818	14	-0,3504	21	0,00	12	0,0292	9	0,00	12	0,0292	9	0,00	12	0,0292	9	0,00	12	0,0292	9
Fmuzp	0,7273	4	0,4395	1	0,7273	4	0,4177	3	0,8182	3	0,5255	3	0,7273	4	0,5261	2	0,8182	3	0,5379	2	0,8182	3	0,5379	2	0,8182	3	0,5379	2	0,8182	3	0,5379	2
Froto	0,9091	2	0,0762	8	-0,9091	22	-0,1155	15	-1,00	23	-0,2513	17	0,5455	6	-0,2029	17	-0,6564	19	-0,1068	13	-0,6564	19	-0,1068	13	-0,6564	19	-0,1068	13	-0,6564	19	-0,1068	13
Gerel	-0,0909	13	-0,1355	14	-0,2727	15	-0,2520	19	0,00	12	-0,2541	18	0,8182	3	0,3601	5	-0,1818	14	-0,1789	16	-0,1818	14	-0,1789	16	-0,1818	14	-0,1789	16	-0,1818	14	-0,1789	16
İheva	-0,6564	19	0,4022	3	-0,8182	21	0,0395	9	-0,3636	16	0,0677	8	-0,3636	16	0,5232	3	-0,2727	15	0,2529	6	-0,2727	15	0,2529	6	-0,2727	15	0,2529	6	-0,2727	15	0,2529	6
Karsun	-1,00	23	-0,3672	23	-1,00	23	-0,3219	22	-0,9091	22	-0,5961	23	-1,00	23	-0,4213	22	-1,00	23	-0,4400	23	-1,00	23	-0,4400	23	-1,00	23	-0,4400	23	-1,00	23	-0,4400	23
Katmr	0,0909	11	-0,1878	17	-0,6364	19	-0,3872	23	-0,2727	15	-0,2792	19	-0,4545	17	-0,0638	12	-0,3636	16	-0,0137	12	-0,3636	16	-0,0137	12	-0,3636	16	-0,0137	12	-0,3636	16	-0,0137	12
Klmsn	-0,5455	18	-0,2859	20	-0,3636	16	0,0654	8	-0,4545	17	0,0157	11	-0,6364	19	0,1750	7	-0,5455	18	0,2237	7	-0,5455	18	0,2237	7	-0,5455	18	0,2237	7	-0,5455	18	0,2237	7
Maklk	-0,7273	20	-0,2965	21	-0,7273	20	-0,2883	21	-0,1818	14	-0,1978	16	-0,5455	18	0,0297	8	-0,4545	17	0,0214	10	-0,4545	17	0,0214	10	-0,4545	17	0,0214	10	-0,4545	17	0,0214	10
Otkar	-0,4545	17	-0,1096	11	-0,5455	18	-0,1349	16	-0,8182	21	-0,2820	20	-0,8182	21	-0,5245	23	-0,7273	20	-0,3691	21	-0,7273	20	-0,3691	21	-0,7273	20	-0,3691	21	-0,7273	20	-0,3691	21
Farın	-0,8182	21	0,3733	5	-0,4545	17	0,0887	7	-0,6564	19	0,2940	6	-0,9091	22	-0,0162	9	-0,8182	21	-0,3308	20	-0,8182	21	-0,3308	20	-0,8182	21	-0,3308	20	-0,8182	21	-0,3308	20
Sıvr	0,00	12	-0,2149	18	-0,1818	14	-0,0279	12	0,7273	4	-0,1679	14	-0,2727	15	-0,0997	14	0,1818	10	-0,1642	14	0,1818	10	-0,1642	14	0,1818	10	-0,1642	14	0,1818	10	-0,1642	14
Toaso	0,5455	6	-0,0259	10	0,4545	7	-0,1458	17	0,3636	8	-0,1057	13	0,4545	7	-0,1326	15	0,5455	6	-0,1920	17	0,5455	6	-0,1920	17	0,5455	6	-0,1920	17	0,5455	6	-0,1920	17
Prtab	-0,3636	16	-0,1774	16	0,00	12	-0,2595	20	-0,0909	13	-0,3387	21	0,0909	11	-0,2655	19	0,2727	9	-0,2224	18	0,2727	9	-0,2224	18	0,2727	9	-0,2224	18	0,2727	9	-0,2224	18
Ttrak	1,00	1	0,3450	6	0,9091	2	0,2766	5	0,9091	2	0,0515	10	0,9091	2	-0,0364	10	0,9091	2	0,0207	11	0,9091	2	0,0207	11	0,9091	2	0,0207	11	0,9091	2	0,0207	11
Yeabe	0,6564	5	-0,1146	12	0,3636	8	-0,1022	14	0,4545	7	0,0596	9	0,3636	8	-0,0737	13	0,6564	5	0,2807	5	0,6564	5	0,2807	5	0,6564	5	0,2807	5	0,6564	5	0,2807	5
Yestl	0,4545	7	-0,2370	19	0,2727	9	-0,2470	18	0,2727	9	-0,3514	22	0,2727	9	-0,3308	20	0,4545	7	-0,1773	15	0,4545	7	-0,1773	15	0,4545	7	-0,1773	15	0,4545	7	-0,1773	15

KAYNAKÇA

- Akgüç, Ö., (1998). *Finansal Yönetim*. (7. Baskı). İstanbul: Avcıol.
- Akkaya, G. C. & Demireli, E., (2010). Finansal Kararların Verilmesinde Promethee Sıralama Yöntemi. *Ege Akademik Bakış*, 10(3), 845-854.
- Albadvi, A., Chaharsooghi, S. K. & Esfahanipour, A., (2007). Decision Making in Stock Trading : An Application of Promethee. *European Journal of Operational Research*, 673-683. Doi: 10.1016/j.ejor.2005.11.022
- Apan, M. & Öztel, A., (2018). Ölçek Bazlı Finansal Performansın Promethee Yöntemiyle Belirlenmesi: Farklı Ağırlıklandırma Yöntemlerine Dayalı Karşılaştırmalı Bir Analiz. *İşletme Bilimi*, 6(1), 207-244. Doi: 10.22139/jobs.357134
- Athawale , V. M. & Chakraborty , S., (2010). Facility Location Selection Using Promethee II Method. *Proceedings of the 2010 International Conference on Industrial Engineering and Operations Management*.
- Aydın, N., Başar, M. ve Coşkun, M., (2007). *Finansal Yönetim*. (2. Baskı). Eskişehir: Detay.
- Bağcı, H. & Rençber, Ö. F., (2014). Kamu Bankaları ve Halka Açık Özel Bankaların Promethee Yöntemi İle Kârlılıklarının Analizi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 6(1), 39-47.
- Brans, J. P., Vincke, P. & Mareschal, B., (1986). How to Select and How to Rank Projects: The Promethee Method. *European Journal of Operational Research*, 24(2), 228-238. Doi: 10.1016/0377-2217(86)90044-5
- Chen, J., (2018). *Corporate Finance & Accounting*. <https://www.investopedia.com/terms/e/ebitda-margin.asp>
- Civan, M., (2009). *Finansal Tablolar Analizi ve Örnek Uygulamalar*. Trabzon.
- Çalışkan, E. & Eren, T., (2016). Bankaların Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji*, 6(2), 85-107.
- Dağdeviren, M. & Eraslan, E., (2008). Promethee Sıralama Yöntemi İle Tedarikçi Seçimi. *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. , 23(1)*, 69-75.
- Deshmukh, S. C., (2013). Preference Ranking Organization Method Of Enrichment Evaluation (Promethee). *International Journal of Engineering Science Invention*, 2(11), 28-34.
- Güney, C., (2017). Visual Promethee ile Yatırımcılar Açısından Sektörlerin Değerlendirilmesi. *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli*, 9(34), 177-187.
- Gürbüz, O. & Ergincan, Y., (2008). *Şirket Değerlemesi: Klasik ve Modern Yaklaşımlar*. İstanbul: Literatür.
- Manzano, J. I. C., Quijada, M. T. A. & Nuño , M. M. C., (2004). *Economic Evaluation of the Spanish Port System Using the Promethee Multicriteria Decision Method*. <https://www.researchgate.net/publication/4806122>
- Mareschal, . B., (2013). *Visual Promethee*, Brüksel: VPSolutions.
- Onan, A., (2014). Promethee Sıralama Yönteminin Konut Projelerinin Değerlendirilmesinde Kullanılması. *AKÜ İİBF*, 16(1), 17-28. Doi: 10.5578/jeas.6470
- Ömürbek, N., Karaatlı, M., Eren, H. & Şanlı, B., (2014). Ahp Temelli Promethee Sıralama Yöntemi İle Hafif Ticari Araç Seçimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 19(4), 47-64.
- Ömürbek, N. & Eren, H. (2016). Promethee, Moora ve Copras Yöntemleri ile Oran Analizi Sonuçlarının Değerlendirilmesi: Bir Uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 174-187.
- Özgülven, N., (2012). Promethee Sıralama Yöntemi İle Özel Alışveriş Siteleri Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 196-201.
- Qu, S., Li, H. & Guo, X., (2011). *Application of Interval-Promethee Method for Decision Making in Investing*. The Tenth International Symposium on Operations Research and Its Applications.
- Şahin, A. & Akkaya, G. C., (2013). Promethee Sıralama Yöntemi İle Portföy Oluşturma Üzerine Bir Uygulama. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları*, 2(2), 67-81.
- Taner, B. & Akkaya, G. C., (2003). İşletme Değerini Belirleme Yöntemleri ve Farklı Sektörlerdeki İşletmeler Üzerine Bir Uygulama. *Ege Akademik Bakış*, 3(1), 1-7.

Usta, Ö., (2008). *İşletme Finansı ve Finansal Yönetim*. (3. Baskı). Ankara: Detay.
Yükçü, S. ve diğerleri, (2017). *Mali Tablolar Eğitimi*. (1. Baskı). İzmir: Kitapana.

SUMMARY

With the effect of globalization, the borders between countries have been lifted and the circulation speed of information and capital has been accelerated. In a market where such competition is increasing, businesses need to develop the right strategies to maintain their current positions and increase their market values, as well as to analyze the changing investor profiles well and use their resources at the highest level. Therefore, businesses should evaluate their performance objectively and set their goals well in order to maximize their core business values. As a result of the developments in economic conjuncture, businesses have emerged to measure their performance and so a variety of performance measurement methods have been developed. For many years, the performance of businesses has been measured by traditional performance measurement methods based on accounting, but new methods have been started to be used as these ratios do not fully reflect the actual performance of businesses. One of these methods is the Economic Value Added (EVA) method, which is especially popular in recent years and is used by many large companies. Performance measurement methods based on accounting system are preferred by many businesses because they give an idea about the general framework and show the relationship between financial statement items. In addition, they are used by many businesses because they are obtained from internal sources without any cost and the analysis results can be evaluated immediately.

EVA, which is one of the value-based performance measurement methods that takes into consideration the cost of capital used in the enterprise, is not preferred much because it requires expertise and some accounting adjustments are required. When analyzing with performance measurement methods, Multi Criteria Decision Making methods can be used. Because of the ease of use of this method, decision makers prefer most of decision making processes such as financial decisions, facility location, human resource planning, risk analysis, portfolio selection and other areas. By using these computer-aided programs such as Promethee, criteria and alternatives can be accurately identified and all factors can be seen in decision-making processes and businesses are able to determine their positions more firmly. As a result, it is possible for all stakeholders to benefit from the maximum level by making the right decisions.

In this framework, the aim of this study is to compare the performance of businesses in the BIST Metal Goods Machinery Index between 2012-2016 with the Ratio Analysis based on accounting system and Eva analysis which is one of the value based performance methods in Promethee program in order to investigate whether the different performance measurement confirm each other. We used operating profit margin, total equity / total assets, current ratio, earning before interest,taxes depreciation and amortisation (ebitda) margin, liquidity ratio, net profit margin, price-earning ratio, market value / book value, profit per share, financial debt / equity ratios for performance measure.As a result

of the analysis, different ranking results were reached because the two performance criteria were to meet different objectives and did not move exactly in the same direction.

Sektörel Güven Endeksleri ve BİST Sektör Endeksleri Arasındaki İlişkilerin Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Analizi

İsmail CANÖZ* Aylin ERDOĞDU**

ÖZ

Bu çalışmada Ocak 2011-Haziran 2019 dönemi için, güven ve borsa endeksleri arasındaki sektörel bazlı ilişkiler araştırılmaktadır. Finansal hizmet güven endeksi, hizmet sektörü güven endeksi, inşaat sektörü güven endeksi, perakende ticaret sektörü güven ve borsa endeksleri değişkenlerine ait aylık veriler, ilgili dönemde ilk olarak, Hacker ve Hatemi-J (2006) testiyle simetrik nedensellik, ikinci olarak, Hatemi-J (2012) testiyle asimetrik nedensellik ilişkisi açılarından incelenmiştir. Yapılan testler sonucunda edinilen bulgulara göre; Türkiye’de sektörel güven endeksleri ile ilgili Borsa İstanbul (BİST) sektör endeksleri arasında simetrik bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilememiştir. Buna karşın, bu değişkenler arasında asimetrik bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Diğer bir ifadeyle, sektörel güven endeksleri ile borsa sektör endeksleri arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi bulunmazken, bu değişkenlerin bileşenleri üzerinden bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güven Endeksi, Borsa Sektör Endeksi, Simetrik Nedensellik, Asimetrik Nedensellik

JEL Sınıflandırması: G19, G23, G40

Symmetric and Asymmetric Causality Analysis of the Relationships between Sectoral Confidence Indices and ISE Sector Indices

ABSTRACT

In this study, sector-based relationships between confidence indices and stock exchange indices are investigated for January 2011-June 2019 period. Monthly data sets on financial service confidence index, service confidence index, construction confidence index, retail trade confidence, and stock market indices are firstly analyzed by Hacker and Hatemi-J (2006) test. Secondly, they are examined in terms of asymmetric causality relationship with Hatemi-J (2012) test. According to the findings obtained as a result of the tests; the existence of a symmetric causality relationship between the sectoral confidence indices and related Istanbul Stock Exchange (ISE) sector indices could not be identified in Turkey. However, an asymmetric causality relationship is found between these variables. In other words, while there is no direct causal relationship between sectoral confidence indices and stock market sector indices, there is a causality relationship through the components of these variables.

Key Words: Confidence Index, Stock Exchange Sector Index, Symmetric Causality, Asymmetric Causality

JEL Classification: G19, G23, G40

* Arş.Gör. İstanbul AREL Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü. ismailcanoz@arel.edu.tr ORCID bilgisi: 0000-0002-3351-6754

** Dr.Öğr.Üyesi İstanbul AREL Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü. aylinerdogdu@arel.edu.tr ORCID bilgisi: 0000-0001-2345-6789

(Makale Gönderim Tarihi: 31.07.2019 / Yayına Kabul Tarihi: 12.12.2019)

Doi Number: 10.18657/yonveek599397

Makale Türü: Araştırma Makalesi

GİRİŞ

Tarım, hizmet veya sanayi gibi ekonominin ana sektörleri arasındaki farkların anlaşılması, iktisadi düşüncede önemli bir altyapıya sahiptir. Çağımızdaki ekonomik sorunların birçoğu modern ekonomilerdeki sektörlerin yapısal değişimleriyle ilişkilidir (Kenessey, 1987: 359). Bir ülkede ön plana çıkan sektörler, ekonominin gelişmişlik düzeyine ya da sahip olunan doğal kaynaklara ve ülkenin bulunduğu coğrafi konuma göre değişebilmektedir. Söz konusu sektörler genellikle daha fazla yatırım yapılmakta ve sonuç olarak; diğer sektörlerle kıyasla bunlar, o ülkenin ekonomik büyümesi ve kalkınması üzerinde daha etkili olmaktadır.

Bir sektörün büyüklüğü, aynı ekonomik faaliyeti yürüten işletmelerin sayısının artması ve bu işletmelerin büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Ek olarak, bir sektörün büyüklüğü ile o sektör içinde yer alan anonim ortaklık olarak kurulmuş işletmelerin halka açıklık durumları arasında da pozitif bir ilişkiden söz edilebilir. Böyle bir durumda, pay senedi yatırımcıları açısından şirket analizine ilave olarak sektörün de analiz edilmesi büyük önem arz etmektedir. Çünkü sektör analizi, doğru bir yatırım kararı verilmesine katkı sağlayabilecek bir yöntemdir.

Sektör analizi, konjonktürel dalgalanma koşullarının daha iyi değerlendirilmesi açısından ilgi çekicidir. Örneğin; küresel boyuttaki konjonktürel dalgalanmayı öngören inşaat, önemli büyüme dinamiklerini temsil eden hizmet ya da talep perspektifinden tüketim gibi sektörlerin takip edilmesi önemlidir (Carriero ve Marcellino, 2007: 1). Profesyonel yatırımcılar ya da analistler sektör analizi yaparken sektörel bazda ölçülen güven endekslerini de göz önünde bulundururlar. Ancak, analiz edilen sektörle ilgili tüm ve mükemmel bilgiye sahip olmanın oldukça güç olmasından dolayı, bu endeksler borsa performansının gecikmeli bir göstergesi olarak kabul edilir.

Sektörel güven endeksleri, ilgili sektörlerdeki ekonomik beklentileri yansıtması açısından önemli ekonomik göstergelerdir. Ülkelerin resmi istatistik kurumlarının belirli sektörlerde faaliyetlerini sürdüren işletmelerin yöneticilerine uyguladıkları anketler sonucunda, sektörel güven endeksleri oluşturulmaktadır. Yöneticilerin, işletmelerinin genel durumlarına dair memnuniyetleri ve işletmeleri ile ilgili gelecek beklentileri, bu endeksler ile ölçülür. Ayrıca, işletme gelirlerinin istikrarı konusunda ne kadar güven duydukları da hesaplanır. Yöneticilerin duydukları güvenin derecesi, işletmelerin ekonomik faaliyetlerini etkiler. Ekonomi genişlediğinde sektöre duyulan güven genellikle artarken, ekonomi daraldığında bu güven azalır. Bununla birlikte, yöneticiler ekonomik genişleme ve daralma beklentilerine bağlı olarak, yeni projelere ve tesislere yatırım yapma ya da yapmama kararı verebilirler. Diğer bir taraftan ise; üreticiler, perakendeciler, bankalar, devlet ve diğer ekonomik birimler de faaliyetlerini planlamak için bu güven endekslerinden faydalanabilirler.

Piyasa anomalilerini açıklamada yetersiz kalan klasik finans teorileri, bu alanda yeni yaklaşımların doğuşuna altyapı hazırlamıştır. Bu bağlamda, geleneksel finansçıların temel çıkış noktalarından olan Etkin Piyasa Hipotezi'ne karşı geliştirilmiş Davranışsal Finans alanındaki son çalışmalarda, Etkin Piyasalar

Hipotezi'nin beklentileriyle çelişen fiyatlama anomalileri tanımlanmıştır. Bu çalışmalar (Lee vd., 1991; Baker ve Wurgler, 2006; Baker vd., 2012; Da vd., 2015) özellikle piyasa fiyatlarının yatırımcı duyarlılığından nasıl etkilendiğine odaklanmıştır (Salhin vd., 2016: 24).

Yatırımcı duyarlılığı doğrudan gözlenemez. Yatırımcı duyarlılığının temsilcileri olarak, yatırım ortaklıkları iskontosu ve güven endeksleri kullanılır. Güven endeksleri, yatırımcı anketlerinden elde edilen bilgiler kullanılarak, numerik hale dönüştürülür ve bu anketlerin pay senedi ile ilgili fiyat beklentilerini önemli ölçüde etkilediği düşünülür. Bu kapsamda, sektörel güven endekslerinin sektör yöneticilerinin duyarlılıklarını yansıttığı düşünüldüğünde, bu duyarlılık pay senedi borsalarına ilişkin sektör getiri endekslerinin bir öngörüsü olabilir. Buradan hareketle, bu konu yoğunlaştırılmış bir araştırmayı hak etmekte ve çalışmada sektörel güven endeksleri ile ilgili borsa sektör endeksleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

I. TÜRKİYE'DE ÖLÇÜLEN SEKTÖREL GÜVEN ENDEKSLERİ

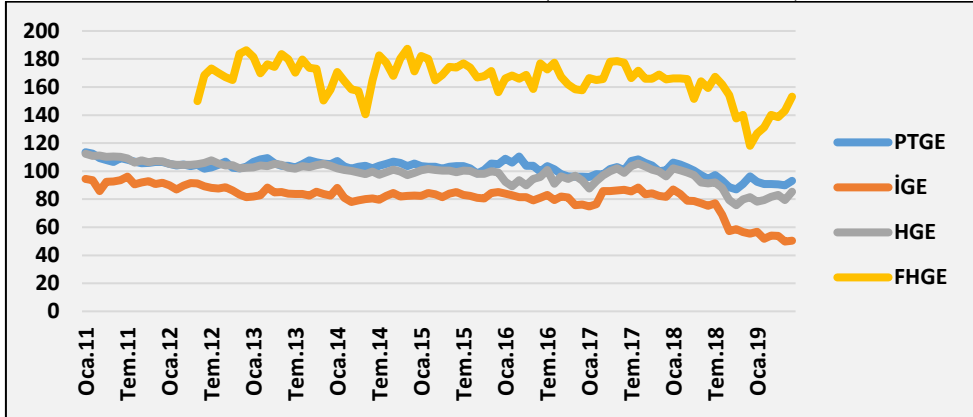
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), işyeri eğilim istatistikleri kapsamında hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörlerine Avrupa Birliği Uyumlaştırılmış İşyeri ve Tüketici Anketleri Ortak Programı'na tam uyumlu olan aylık eğilim anketleri uygulamaktadır. Bu anketler uygulanırken örneklem grubu olarak 10'dan fazla işçi çalıştıran özel sektör girişimleri dikkate alınmaktadır. Bu anketler, özel sektör işletmesi yöneticilerinin; işletmenin mevcut duruma ilişkin değerlendirmelerini ve yakın gelecek için beklentilerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Anket sonuçları, Hizmet Sektörü Güven Endeksi (HGE), Perakende Ticaret Sektörü Güven Endeksi (PTGE) ve İnşaat Sektörü Güven Endeksi (İGE) hesaplanmasına kaynak oluşturmaktadır (<http-1>).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), finansal kuruluş yöneticilerine iş hacmi açısından işletme performanslarını kapsayan bir Finansal Hizmetler Anketi (FHA) uygulamaktadır. FHA ile söz konusu yöneticilerin finansal kuruluşa ilişkin yakın geçmişteki değerlendirmeleri ve geleceğe yönelik beklentileri takip edilmektedir. FHA'nın uygulanma amacı finansal hizmetler sektöründeki gelişmeleri yansıtacak göstergelerin üretilmesidir. Bu doğrultuda da FHA'nın iş durumu ve hizmetlere olan talep sorularına verilen cevaplardan Finansal Hizmetler Güven Endeksi (FHGE) hesaplanmaktadır (<http-2>).

Güven endekslerini hesaplamak için Avrupa Birliği (AB) tarafından da kullanılan denge yöntemi uygulanmaktadır. Denge yönteminde işletme yöneticilerine yöneltilen anket sorularına pozitif cevap verenlerin yüzdesinden negatif cevap verenlerin yüzdesi çıkartılır. Bu işlemin sonucunda denge katsayısı denilen bir değer elde edilmektedir. Denge katsayısına 100 eklenerek her bir anket sorusu için yayılma endeksi hesaplanmaktadır. Sektöre ilişkin güven endeksi ise yayılma endekslerinin aritmetik ortalaması hesaplanarak bulunmaktadır. Hesaplanan güven endeksi, 0 ve 200 arasında bir değer almaktadır. Değerin 100'den büyük olması sektör için iyimser beklentilerin olduğuna, 100'den küçük olması ise sektör için kötümser beklentilerin olduğuna işaretir (<http-1>, <http-2>).

Aşağıdaki grafikte PTGE, İGE, HGE ve FHGE'ye ait zaman serisi değerleri gösterilmektedir.

Grafik 1. Sektörel Güven Endeksleri (Ocak 2011-Haziran 2019)

Kaynak: PTGE, İGE ve HGE zaman serileri TÜİK; FHGE¹ zaman serisi TCMB veri tabanından çekilmiştir.

Grafik 1 incelendiğinde, Haziran 2019 itibarıyla; diğer üç sektöre kıyasla finansal hizmet sektörü için beklentilerin iyimser olduğu söylenebilir. Ancak FHGE'nin trendine bakıldığında, diğer sektörel güven endekslerine kıyasla daha dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Diğer taraftan, bu dört sektör içinde inşaat; Haziran 2019 itibarıyla beklentilerin en kötümser olduğu sektördür.

II. LİTERATÜR İNCELEMESİ

İlgili literatürde, özellikle tüketici ve reel kesim güven endeksleri ile pay senedi getirileri arasındaki ilişkileri inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Fisher ve Statman, 2003; Lemmon ve Portniaguina, 2006; Korkmaz ve Çevik, 2009; Chen, 2011; Hsu vd., 2011; Çevik ve Korkmaz, 2012; Sum, 2014; Canöz, 2018). Sektörel güven endeksleri ile borsa sektör endeksleri arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaların sayısı ise oldukça azdır.

Diğer yandan, bazı çalışmalar yatırımcı duyarlılığının çeşitli temsilci göstergeleri ile pay senedi getirileri arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Kumar ve Lee (2006) ABD'de 1991-1996 yılları arasında 1.85 milyondan fazla perakende yatırımcı işlemini içeren bir veri setini analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda; bu işlemlerin sistematik olarak ilişkili olduğunu, yani perakende yatırımcılarının birlikte hareket ederek pay senedi aldıklarını (veya sattıklarını) kanıtlamışlardır. Yazarlara göre bu kanıt, perakende yatırımcı duyarlılığının pay senedi getirilerindeki rolünü destekler niteliktedir. Burghardt vd. (2008) Avrupa Varant Borsası'nda banka tarafından ihraç edilen 18.1 milyon varant işlemini içeren bir örnekleme kullanarak, perakende yatırımcı duyarlılık endeksi hesaplamışlardır. Bulgular, perakende yatırımcı hissiyatının pay senedi fiyatlandırma sürecinin önemli bir parçası olduğunu göstermiştir. Salhin vd. (2016) İngiltere'de Ocak 1985-Aralık 2014 dönemine ait Avrupa Komisyonu tarafından sağlanan tüketici ve

¹ FHGE, TCMB veri tabanından Mayıs 2012 tarihi itibarıyla açıklanmaya başlamıştır.

işletme güven göstergelerinin verilerini kullanarak, pay senedi getirileri ile tüketici ve yönetici duyarlılık göstergelerinin ilişkilerini analiz etmişlerdir. Tüketici güveni ve pay senedi getirileri arasında bir ilişki bulunamazken; yönetici duyarlılığı, toplam piyasa ve sektör getiri endeksleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ayrıca duyarlılık-getiri ilişkisinin sektörler arasında farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre imalat ve inşaat sektörleri, perakende ticaret ve hizmetler sektörlerinden daha fazla duyarlılığa eğilimli olduğu sonucuna varılmıştır.

Ulusal çalışmalar incelendiğinde, salt olarak sektörel güven endekslerini ele alan çok az çalışma bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda sektörel güven endeksleri ile ilgili ulusal çalışmalar yer almaktadır.

Tablo 1. Ulusal Çalışmaların Literatürü

Yazarlar	Dönem	Yöntem	Bulgular
Çetin ve Doğaner (2017)	Ocak 2011- Mart 2017	Granger Nedensellik Testi	İGE'den konut fiyatlarına doğru tek yönlü bir nedensellik vardır.
İskenderoğlu ve Akdağ (2017)	Mayıs 2015 - Ağustos 2017	Granger Nedensellik Testi ve Breitung-Candelon Frekans Nedensellik Testi	FHGE ile BİST100 arasında uzun dönemli çift yönlü; FHGE'den TCMB net fonlama değişkenine doğru ise tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2018)	Ocak 2011 - Aralık 2017	ARDL Sınır Testi ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	HGE ile BİST Turizm endeksi arasında eşbütünleşme ve çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Tüzün ve Erem Ceylan (2018)	Mayıs 2012 - Kasım 2018	Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi	Kredi Temerrüt Takası (CDS)'ndan FHGE'ye doğru tek yönlü nedensellik vardır.
Münyas (2019)	2011:Ç1- 2018:Ç3	Kantitatif Regresyon Modelleri	Borsa endeksleri ile HGE, İGE ve PTGE arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Kaynak: Yazarlar.

Güven ve borsa endeksleri arasındaki sektörel bazlı ilişkileri inceleyen az sayıda çalışma olması, benzer çalışmalarda asimetric nedensellik analizinin kullanılmaması ve sektörel güven endekslerini konu alan ulusal çalışmaların yetersizliği nedeniyle, bu araştırma özgünlük içermektedir. Bu sebeplerle; araştırmamız ilgili literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

III. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

A. Veri Seti

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda analiz edilen değişkenler, aylık veri olarak test edilmiştir. Kullanılan dört sektörel güven endeksinden üçünün (HGE, İGE, PTGE) mevsimsel etkilerden arındırılan, orijinal değerleri kullanılmıştır. TCMB tarafından ([http-2](http://2)), FHGE'ye ait serilerde mevsimsel etkilerin görülmediği belirtilmiştir. Dolayısıyla söz konusu değişken orijinal haliyle çalışmaya dâhil edilmiştir. Diğer taraftan, her bir sektörel güven endeksine karşılık gelen borsa sektör endekslerinde, mevsimsel etkilere rastlanmıştır. Bu değişkenler, Eviews 9.5 Paket Programı kullanılarak, Census Bureau's X13 yöntemi vasıtasıyla, mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. Sektörel güven endeksleri gibi borsa sektör endeksleri de orijinal değerleri kullanılarak analiz edilmiştir. Aşağıda yer alan Tablo 2'de, çalışma kapsamında analiz edilen ikili değişkenlere ait bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

İkili Değişkenler	Kısaltma	Kaynak	Analiz Edilen Dönem
Finansal Hizmetler Güven Endeksi BİST Finansallar	FHGE XUMAL	TCMB EVDS http-3	2012M05-2019M06 86 aylık gözlem
Hizmet Sektörü Güven Endeksi BİST Hizmet	HGE XUHIZ	TÜİK http-4	2011M01-2019M06 102 aylık gözlem
İnşaat Sektörü Güven Endeksi BİST İnşaat	İGE XINSA	TÜİK http-5	2013M02-2019M06 77 aylık gözlem
Perakende Ticaret Sektörü Güven Endeksi BİST Toptan Satış & Perakende Ticaret	PTGE XTCRT	TÜİK http-6	2011M01-2019M06 102 aylık gözlem

Kaynak: Yazarlar.

Tablo 2 incelendiğinde, ikili değişkenlerin bazılarının analiz dönemlerinin farklı olduğu görülmektedir. FHGE, Mayıs 2012’den itibaren yayınlanmaya başlanmıştır. İGE ise Ocak 2011’de yayınlanmaya başlamış olmasına rağmen, XINSA’ya ait en eski aylık veriye Şubat 2013’ten itibaren ulaşılmıştır. Bu durumun temel sebebi, halka açık inşaat firmalarının sayısının az olması (güncel haliyle 9 firma) ve XINSA’nın diğer borsa sektör endekslerinden daha geç hesaplanmaya başlamış olması olabilir.

B. Metodoloji

Çalışmanın metodolojisi iki aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak, Hacker ve Hatemi-J (2006) testiyle değişkenler arasındaki simetrik nedensellik ilişkisi; ikinci olarak, Hatemi-J (2012) testiyle değişkenlerin bileşenleri arasındaki asimetrik nedensellik ilişkisi incelenecektir.

a. Hacker ve Hatemi-J (2006) Simetrik Nedensellik Testi

Toda ve Yamamoto (1995); uygulaması basit, ön test çarpıklıkları olmayan, birim köklerin sayısına ve verinin eşbütünlüğe özelliklerine bakılmaksızın standart bir asimptotik dağılıma dayanan bir nedensellik testi geliştirmişlerdir (Hacker ve Hatemi-J, 2006: 1489). Hacker ve Hatemi-J (2006) ise, Toda ve Yamamoto (1995) tarafından literatüre kazandırılan nedensellik testinin devamı niteliğinde olan bir test ortaya koymuşlardır. Bu testin özelliği, Toda ve Yamamoto (1995) da olduğu gibi değişkenler arasındaki eşbütünlüğe ilişkisini ve durağanlık seviyesini önemsememesidir. Hacker ve Hatemi-J (2006) testinin Toda ve Yamamoto (1995) testinden farkı, hata terimlerinin normal dağılmasına karşın kritik değerleri bootstrap kullanarak elde etmesidir (Özer ve Kırca, 2018: 193-194).

Hacker ve Hatemi-J (2006: 1489), küçük örneklem boyutlarında uygulanan Toda ve Yamamoto (1995) testinin asimptotik dağılımında ki-karenin zayıf bir performans gösterdiğini tespit etmişlerdir. Bu sebeple, boyut bozulmalarını azaltmak için kaldıraçlı bir bootstrap dağılımının kullanılmasını önermişlerdir. Monte Carlo simülasyon sonuçları, bootstrap dağılımını temel alan Toda ve Yamamoto (1995) testinin asimptotik dağılımında çok daha küçük boyut bozulmalarına sahip olduğunu göstermektedir. Hacker ve Hatemi-J (2006)

tarafından geliştirilen simetrik nedensellik testinin çalışmaya uyarlanan eşitlikleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\begin{bmatrix} FHGE_t \\ XUMAL_t \end{bmatrix} = \partial_0 + \partial_1 \begin{bmatrix} FHGE_{t-1} \\ XUMAL_{t-1} \end{bmatrix} + \dots + \partial_{p+d_{max}} \begin{bmatrix} FHGE_{t-p+d_{max}} \\ XUMAL_{t-p+d_{max}} \end{bmatrix} + w_t \quad (1)$$

$$\begin{bmatrix} HGE_t \\ XUHIZ_t \end{bmatrix} = \varphi_0 + \varphi_1 \begin{bmatrix} HGE_{t-1} \\ XUHIZ_{t-1} \end{bmatrix} + \dots + \varphi_{p+d_{max}} \begin{bmatrix} HGE_{t-p+d_{max}} \\ XUHIZ_{t-p+d_{max}} \end{bmatrix} + v_t \quad (2)$$

$$\begin{bmatrix} İGE_t \\ XINSA_t \end{bmatrix} = \beta_0 + \beta_1 \begin{bmatrix} İGE_{t-1} \\ XINSA_{t-1} \end{bmatrix} + \dots + \beta_{p+d_{max}} \begin{bmatrix} İGE_{t-p+d_{max}} \\ XINSA_{t-p+d_{max}} \end{bmatrix} + e_t \quad (3)$$

$$\begin{bmatrix} PTGE_t \\ XTCRT_t \end{bmatrix} = \mu_0 + \mu_1 \begin{bmatrix} PTGE_{t-1} \\ XTCRT_{t-1} \end{bmatrix} + \dots + \mu_{p+d_{max}} \begin{bmatrix} PTGE_{t-p+d_{max}} \\ XTCRT_{t-p+d_{max}} \end{bmatrix} + u_t \quad (4)$$

1,2,3 ve 4 numaralı eşitlikteki “p”, Vektör Otoregresif (VAR) modeli ile belirlenen en uygun gecikme sayısını, dmax ise iki seri arasındaki maksimum bütünleşme derecesini temsil etmektedir. Optimal gecikme sayısı çeşitli bilgi kriterleri kullanılarak belirlenmektedir. Genellikle, Hannan-Quinn ve Schwarz bilgi kriterlerinin aynı gecikmeyi göstermesi ile en uygun gecikme uzunluğu bulunmaktadır. Bu gecikme uzunluğu belirlenirken, VAR(p) modelinde istikrarlılık, heteroskedastisite (değişen varyans) ve otokorelasyon (özilinti) koşullarının sağlanmış olmasına dikkat edilmelidir. Hannan-Quinn ve Schwarz bilgi kriterleri kimi zaman aynı gecikmeyi işaret etmemektedir. Hatemi-J (2003), Hannan-Quinn ve Schwarz bilgi kriterlerinin farklı gecikmeleri optimal olarak seçmesi durumunda yaşanacak karmaşıklığı önlemek istemiştir. Bu doğrultuda, literatürde Hatemi-J bilgi kriteri (HJC) olarak yer alan bir prosedür önermiştir. Böyle bir durumla karşılaşıldığında, optimal gecikme uzunluğu aşağıdaki formüle göre bulunmaktadır:

$$HJC = \ln(|\hat{\Omega}|) + j \left(\frac{n^2 \ln T + 2n^2 \ln(\ln T)}{2T} \right), j = 0 \dots \dots, k \quad (5)$$

$\hat{\Omega}$; j gecikme uzunluğu ile tahmin edilen VAR modelinin hata terimlerinin varyans-kovaryans matrisini, n; modeldeki denklem sayısını ve T; gözlem sayısını ifade etmektedir (Değer ve Pata, 2017: 38).

Öte yandan, değişkenler arasındaki maksimum bütünleşme derecesi birim kök testleri kullanılarak belirlenmektedir. Birim kök testi uygulanırken serilerdeki yapısal kırılmalar ve trend göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun için, yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testlerinin tercih edilmesi tavsiye edilmektedir.

b. Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi

Simetrik nedensellik testleri pozitif ve negatif şokların etkisini ayırt edememekte ve bunları aynı kabul etmektedir. Ancak gerçekte finansal piyasa katılımcılarının aynı şiddetteki pozitif veya negatif şoklara farklı tepkiler verdikleri bilinmektedir. Bu durumun temel sebebi, bu katılımcıların heterojen olmalarıdır. Aynı zamanda piyasada asimetrik bilginin de var olduğu bilinmektedir. Bu durumda simetrik nedensellik testi bulguları yanıltıcı olabilmektedir (Yılcı ve Bozoklu, 2014: 214). Bu durumun ortadan kaldırılabilmesi için Granger ve Yoon (2002), değişkenlerin pozitif ve negatif bileşenlerine ayrılması gerektiğini belirtmişlerdir. Buradan hareketle, Hatemi-J (2012), Hacker ve Hatemi-J (2006) testini geliştirerek asimetrik bir nedensellik testi ortaya koymuştur. Hatemi-J (2012:

149) tarafından geliştirilen asimetrik nedensellik testinin çalışmaya uyarlanan eşitlikleri aşağıdaki gibidir:

$$FHGE_t = FHGE_{t-1} + u_{1t} = FHGE_0 + \sum_{i=1}^t u_{1i} \quad (6)$$

$$XUMAL_t = XUMAL_{t-1} + u_{2t} = XUMAL_0 + \sum_{i=1}^t u_{2i} \quad (7)$$

FHGE₀ ve XUMAL₀ değişkenlerin başlangıç değerlerini temsil etmektedir. u_{1i} ve u_{2i} ise değişkenleri beyaz gürültüden saptıran şokların toplamıdır (Özer ve Kırcı, 2018: 195). Hatemi-J (2012: 149) bu şokları aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

$$u_{1i}^+ = \max(u_{1i}, 0), u_{2i}^+ = \max(u_{2i}, 0) \quad (8)$$

$$u_{1i}^- = \max(u_{1i}, 0), u_{2i}^- = \min(u_{2i}, 0) \quad (9)$$

ise;

$$u_{1i} = u_{1i}^+ + u_{1i}^-, u_{2i} = u_{2i}^+ + u_{2i}^- \quad (10)$$

8 ve 9 numaralı eşitlikler sırasıyla her iki değişkenin pozitif şoklarını ve negatif şoklarını ifade etmektedir. FHGE ve XUMAL değişkenleri tekrar tanımlanırsa:

$$FHGE_t = FHGE_{t-1} + u_{1t} = FHGE_0 + \sum_{i=1}^t u_{1i}^+ + \sum_{i=1}^t u_{1i}^- \quad (11)$$

$$XUMAL_t = XUMAL_{t-1} + u_{2t} = XUMAL_0 + \sum_{i=1}^t u_{2i}^+ + \sum_{i=1}^t u_{2i}^- \quad (12)$$

Bu aşamayı takiben, değişkenlerden elde edilen şoklar aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$FHGE_t^+ = \sum_{i=1}^t u_{1i}^+; FHGE_t^- = \sum_{i=1}^t u_{1i}^-; XUMAL_t^+ = \sum_{i=1}^t u_{2i}^+; XUMAL_t^- = \sum_{i=1}^t u_{2i}^- \quad (13)$$

FHGE⁺ ve FHGE⁻ sırasıyla Finansal Hizmetler Güven Endeksi'nin pozitif ve negatif şoklarını; XUMAL⁺ ve XUMAL⁻ sırasıyla BİST Finansallar Endeksi'nin pozitif ve negatif şoklarını temsil etmektedir. Bu şoklar arasındaki ilişkiler VAR modeli kullanılarak belirlenecektir:

$$\begin{bmatrix} FHGE_t^+ \\ XUMAL_t^+ \end{bmatrix} = \alpha_0 + \alpha_1 \begin{bmatrix} FHGE_{t-1}^+ \\ XUMAL_{t-1}^+ \end{bmatrix} + \dots + \alpha_p \begin{bmatrix} FHGE_{t-p}^+ \\ XUMAL_{t-p}^+ \end{bmatrix} + \gamma_t \quad (14)$$

14 numaralı eşitlikte değişkenlerin pozitif şokları arasındaki ilişki gösterilmektedir. Bunlar dışında değişkenlerin negatif şokları, pozitif-negatif şokları ve negatif-pozitif şokları da modellenebilir. Ayrıca, FHGE ve XUMAL dışındaki ikili değişkenlere ait şoklar da benzer şekilde formülize edilerek modellenebilir.

Analiz edilecek her ikili değişkenlere ait şokların Hacker ve Hatemi-J (2006) de olduğu gibi öncelikle maksimum bütünleşme dereceleri belirlenmelidir. Bunun için trendi dikkate alan birim kök testleri kullanılmalıdır. Ardından, VAR(p+d_{max}) modelinde en uygun gecikme uzunluğu bulunmalıdır. Burada Hatemi-J (2003) prosedürü aynen uygulanmalıdır.

IV. ANALİZ SONUÇLARI VE BULGULAR

Araştırmanın analizi iki bölümden oluşmaktadır. İlk olarak, simetrik nedensellik testine ait sonuç ve bulgular sunulmaktadır. İkinci olarak, asimetrik nedensellik testine ait sonuç ve bulgular rapor edilmektedir. Analiz sonuçları, Gauss 10 Paket Programı ile elde edilmiştir.

A. Hacker ve Hatemi-J (2006) Simetrik Nedensellik Testi Sonuçları

Simetrik nedensellik analizine başlamadan önce, değişkenlerin maksimum bütünleşme derecelerinin belirlenmesi için değişkenlerin durağanlıkları Tek Kırılmalı Birim Kök Testi ile incelenmiştir. Bu testlerden elde edilen tahmin sonuçları Tablo 3'te rapor edilmiştir.

Tablo 3. Tek Kırılmalı Birim Kök Testi*

Değişkenler	Düzey			1. Fark		
	T-İstatistik	Olasılık	Kırılma Tarihi	T-İstatistik	Olasılık	Kırılma Tarihi
XUMAL	-3,289083	0,8075	2018-04***	-10,18931**	<0,01	2014-02
FHGE	-6,158505**	<0,01	2018-09***			
XUHIZ	-3,341553	0,7818	2017-04	-13,62890**	<0,01	2018-05***
HGE	-4,805124	0,0584	2018-07***	-11,83197**	<0,01	2018-09***
XINSA	-4,383382	0,1736	2016-11	-12,41068**	<0,01	2019-03***
İGE	-5,700122**	<0,01	2018-07***			
XTCRT	-4,286181	0,2130	2017-04	-13,05589**	<0,01	2017-09
PTGE	-5,206848**	0,0174	2018-04***			

*Trend ve kesişim dikkate alınmıştır. Gecikme SC'ye göre belirlenmiştir.

**%5 anlamlılığı ifade etmektedir.

***Yapısal kırılma tarihlerinde 2018-2019'de yaşanan çalkantının etkilerini gösterdiği görülmektedir.

Tablo 3'e göre, XUMAL birinci farkında (I(1)), FHGE ise düzeyde (I(0)) durağandır. XUHIZ ve HGE birinci farkında (I(1)) durağandır. XINSA birinci farkında (I(1)), İGE ise düzeyde (I(0)) durağandır. Son olarak, XTCRT birinci farkında (I(1)), PTGE ise düzeyde (I(0)) durağandır. Bu sonuçlara göre, tüm ikili değişkenlerin maksimum bütünleşme dereceleri 1'dir ($d_{max}=1$).

Simetrik nedensellik testi uygulanmadan önce, VAR modelinde optimal gecikme uzunluğu seçilmelidir. Bunun için Hatemi-J (2003) tarafından önerilen prosedür kullanılmıştır. Her ikili değişken grubuna ait en uygun gecikme uzunluğu 1 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, çok değişkenli ARCH etkileri ve normallik de test edilmiştir. Çok değişkenli ARCH etkileri Hacker ve Hatemi-J (2005) testi kullanılarak test edilmiştir. Sonuçlar, çok değişkenli ARCH etkilerinin olduğunu ve VAR modelindeki kalıntıların normal dağılmadığını göstermiştir. Bu durumda kaldıraçlı bootstrap nedensellik testinin uygulanması doğru bir çıkarım elde edilmesi için gereklidir. Kaldıraçlı bootstrap tekniğine dayanan nedensellik testi sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Hacker ve Hatemi-J (2006) Simetrik Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotezler	WALD İstatistik	Kritik Değer (%5)**	Gecikme*
XUMAL, FHGE'nin Granger nedenidir.	0,031	3,922	1
FHGE, XUMAL'ın Granger nedenidir.	2,298	3,903	1
XUHIZ, HGE'nin Granger nedenidir.	3,428	4,003	1
HGE, XUHIZ'ın Granger nedenidir.	0,060	3,878	1
XINSA, İGE'nin Granger nedenidir.	0,465	4,029	1
İGE, XINSA'nın Granger nedenidir.	0,659	3,815	1
XTCRT, PTGE'nin Granger nedenidir.	0,669	3,990	1
PTGE, XTCRT'nin Granger nedenidir.	0,031	3,861	1

* Optimal gecikme uzunluğu HJC ile belirlenmiştir.

**Kritik değerler bootstrap ile oluşturulmuştur.

Tablo 4 incelendiğinde, WALD İstatistik değerlerinin her biri, karşılık geldiği %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerden küçüktür. Bu durumda, ikili değişken gruplarının hiçbirinin arasında nedensellik ilişkisinin varlığına rastlanılmadığı söylenir. Diğer bir ifadeyle, değişkenler arasında simetrik nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

B. Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları

Değişkenler arasında simetrik nedensellik ilişkisinin bulunamaması durumunda, değişkenlerin pozitif ve negatif bileşenleri arasındaki ilişkinin varlığı Hatemi-J (2012) Nedensellik Testi ile incelenmektedir. Bu teste geçmeden önce, tıpkı Hacker ve Hatemi -J(2006) Nedensellik Testi'nde olduğu gibi değişkenlerin maksimum bütünleşme dereceleri belirlenmelidir. Bunun için bileşenlere ADF Birim Kök Testi uygulanmıştır. Sonuçlar aşağıdaki Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Bileşenlere Ait ADF Birim Kök Testi Sonuçları*

Değişkenler	Düzy		1. Fark	
	T-İstatistik	Olasılık	T-İstatistik	Olasılık
XUMAL-	-1,267712	0,8890	-9,039860**	0,0000
XUMAL+	-3,000082	0,1384	-10,25348**	0,0000
FHGE-	-2,253635	0,4595	-11,26400**	0,0000
FHGE+	-2,318243	0,4195	-9,704109**	0,0000
XUHIZ-	0,605872	0,9995	-10,67605**	0,0000
XUHIZ+	-1,056316	0,9305	-12,05739**	0,0000
HGE-	-0,803483	0,9613	-9,775763**	0,0000
HGE+	-1,175081	0,9098	-10,18614**	0,0000
XINSA-	-1,356584	0,8657	-9,500244**	0,0000
XINSA+	-1,674106	0,7532	-10,34366**	0,0000
İGE-	0,513429	0,9809	-8,291777**	0,0000
İGE+	-3,265635	0,0799	-10,07771**	0,0000
XTCRT-	-0,551038	0,9795	-11,10404**	0,0000
XTCRT+	-1,877608	0,6588	-5,586069**	0,0001
PTGE-	-1,109906	0,9217	-10,01965**	0,0000
PTGE+	-2,611033	0,2765	-10,06374**	0,0000

*Trend ve kesişim dikkate alınmıştır.

**%5 anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 5'e göre, değişkenlere ait tüm bileşenler birinci farkında (I(1)) durağan hale gelmektedir. Böylece bileşenlere ait maksimum bütünleşme derecesinin 1 ($d_{\max}=1$) olduğu söylenir.

Tıpkı Hacker ve Hatemi-J (2006)'deki gibi, Hatemi-J (2012) VAR modelinde bileşenler arasındaki optimal gecikme uzunluğunun bulunması gerektiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda, Hatemi-J (2003) prosedürü dikkate alınmıştır. Her bir sektörel güven endeksi ve ilgili sektörün borsa endeksi arasındaki asimetrik nedensellik ilişkisi sırasıyla analiz edilmiştir. Tablo 6'da FHGE ve XUMAL'ın pozitif ve negatif bileşenleri arasındaki Hatemi-J (2012) Nedensellik Testi sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 6. FHGE ve XUMAL'a Ait Şokların Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotezler	WALD İstatistik	Kritik Değer (%5)**	Gecikme*
XUMAL+, FHGE+'nin Granger nedenidir.	5,517***	4,203	1
XUMAL-, FHGE-'nin Granger nedenidir.	0,022	4,274	1
XUMAL-, FHGE+'nin Granger nedenidir.	0,258	4,380	1
XUMAL+, FHGE-'nin Granger nedenidir.	0,206	4,377	1
FHGE+, XUMAL+'ın Granger nedenidir.	0,324	4,028	1
FHGE-, XUMAL-'ın Granger nedenidir.	0,095	4,213	1
FHGE-, XUMAL+'ın Granger nedenidir.	0,460	4,173	1
FHGE+, XUMAL-'ın Granger nedenidir.	9,059***	4,021	1

* Optimal gecikme uzunluğu HJC ile belirlenmiştir.

**Kritik değerler bootstrap ile oluşturulmuştur.

***%5 anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 6, XUMAL'ın pozitif şokundan FHGE'nin pozitif şokuna doğru ve FHGE'nin pozitif şokundan XUMAL'ın negatif şokuna doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Bu durum, Türkiye'de FHGE ile XUMAL arasında asimetrik bir nedensellik ilişkisinin varlığına işaretler. Başka bir deyişle, FHGE ile XUMAL arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi bulunmazken, bileşenleri üzerinden bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 7'de HGE ve XUHIZ'ın pozitif ve negatif bileşenleri arasındaki Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 7. HGE ve XUHIZ'a Ait Şokların Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotezler	WALD İstatistik	Kritik Değer (%5)**	Gecikme*
XUHIZ+, HGE+'nin Granger nedenidir.	5,175***	4,139	1
XUHIZ-, HGE-'nin Granger nedenidir.	0,809	3,935	1
XUHIZ-, HGE+'nin Granger nedenidir.	0,345	4,094	1
XUHIZ+, HGE-'nin Granger nedenidir.	0,402	4,388	1
HGE+, XUHIZ+'ın Granger nedenidir.	0,526	4,090	1
HGE-, XUHIZ-'ın Granger nedenidir.	0,211	4,380	1
HGE-, XUHIZ+'ın Granger nedenidir.	4,626***	4,193	1
HGE+, XUHIZ-'ın Granger nedenidir.	0,371	4,135	1

* Optimal gecikme uzunluğu HJC ile belirlenmiştir.

**Kritik değerler bootstrap ile oluşturulmuştur.

***%5 anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 7, XUHIZ'ın pozitif şokundan HGE'nin pozitif şokuna doğru ve HGE'nin negatif şokundan XUHIZ'ın pozitif şokuna doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Bu durum, Türkiye'de HGE ile XUHIZ arasında asimetrik bir nedensellik ilişkisinin varlığına işaretler. Başka bir deyişle, HGE ile XUHIZ arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi bulunmazken, bileşenleri üzerinden bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 8'de İGE ve XINSA'nın pozitif ve negatif bileşenleri arasındaki Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 8. İGE ve XINSA'ya Ait Şokların Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotezler	WALD İstatistik	Kritik Değer (%5)**	Gecikme*
XINSA+, İGE+'nin Granger nedenidir.	0,439	4,544	1
XINSA-, İGE-'nin Granger nedenidir.	0,285	4,554	1
XINSA-, İGE+'nin Granger nedenidir.	6,765***	4,278	1
XINSA+, İGE-'nin Granger nedenidir.	0,001	4,266	1
İGE+, XINSA+'nın Granger nedenidir.	0,078	4,188	1
İGE-, XINSA-'nın Granger nedenidir.	0,073	4,350	1
İGE-, XINSA+'nın Granger nedenidir.	0,356	4,244	1
İGE+, XINSA-'nın Granger nedenidir.	0,178	4,557	1

* Optimal gecikme uzunluğu HJC ile belirlenmiştir.

**Kritik değerler bootstrap ile oluşturulmuştur.

***%5 anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 8, XINSA'nın negatif şokundan İGE'nin pozitif şokuna doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Bu durum, Türkiye için XUHIZ'dan İGE'ye asimetrik bir nedensellik ilişkisinin olduğunu kanıtlar.

Tablo 9'da PTGE ve XTCRT'nin pozitif ve negatif bileşenleri arasındaki Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 9. PTGE ve XTCRT'ye Ait Şokların Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotezler	WALD İstatistik	Kritik Değer (%5)**	Gecikme*
XTCRT+, PTGE+'nin Granger nedenidir.	2,136	4,220	1
XTCRT-, PTGE-'nin Granger nedenidir.	8,375***	4,231	1
XTCRT-, PTGE+'nin Granger nedenidir.	4,057	4,260	1
XTCRT+, PTGE-'nin Granger nedenidir.	0,864	4,943	1
PTGE+, XTCRT+'nin Granger nedenidir.	0,000	4,137	1
PTGE-, XTCRT-'nin Granger nedenidir.	1,449	4,346	1
PTGE-, XTCRT+'nin Granger nedenidir.	5,829***	4,067	1
PTGE+, XTCRT-'nin Granger nedenidir.	0,077	4,077	1

* Optimal gecikme uzunluğu HJC ile belirlenmiştir.

**Kritik değerler bootstrap ile oluşturulmuştur.

***%5 anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 9, XTCRT'nin negatif şokundan PTGE'nin negatif şokuna doğru ve PTGE'nin negatif şokundan XTCRT'nin pozitif şokuna doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Bu durum, Türkiye'de PTGE ile XTCRT arasında asimetrik bir nedensellik ilişkisinin varlığına işaretler. Başka bir deyişle, PTGE ile XTCRT arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi bulunmazken, bileşenleri üzerinden bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

SONUÇ

Yeni yüzyıl teknolojik gelişmelerin ışığında başlamış olup, yine teknolojinin ışığında ilerlemeye devam etmektedir. Teknoloji sayesinde, yeryüzünde sınırlar neredeyse görünmez hale gelirken, ekonomik göstergelerde yaşanan her türlü değişiklik, oluşan şeffaflığın etkisi ile hızla yayılır. Söz konusu yayılmanın, toplumsal faydayı maksimum kılabilmesi adına; modern çağdaki ekonomilerin yüksek katma değeri olan girdilere ihtiyacı vardır. Diğer sektörlere göre, nispeten yeni bir sektör olan hizmet sektörü; gelişen topluma entegre olan, tarım ve sanayi sektörlerinin önünde yer alan, katma değeri günden güne artan dinamik bir etkiye sahiptir. Ayrıca, finansal hizmetler, inşaat ve perakende ticaret sektörleri ile de sinerji oluşturarak, ekonomide ağırlıklı rol üstlenmektedir.

Ekonomik göstergelerden hareketle; hizmet, inşaat, perakende ticaret ve finansal hizmetler sektörlerinin gayrisafı yurtiçi hâsıla ve işgücünün istihdamında, Türkiye ekonomisinin önemli bir bölümünü temsil ettiği ifade edilebilir. Bu durumda, ekonominin sektörlere olan duyarlılığı, kaçınılmazdır. Hane halkının da, ekonomiye olan güven ihtiyacı, bu duyarlılığa zemin teşkil etmektedir. Bu özellikleri nedeniyle, çalışmada ülke ekonomisinin geleceği açısından önemli bir rol üstlenen sektörel güven endeksleri mercek altına alınmaktadır.

Çalışmada Ocak 2011- Haziran 2019 tarih aralığında, güven ve borsa endeksleri arasındaki ilişki sorgulanmaktadır. Finansal hizmet güven endeksi, hizmet sektörü güven endeksi, inşaat sektörü güven endeksi, perakende ticaret sektörü güven ve borsa endeksleri değişkenlerine ait, aylık verilerle çalışılmıştır. İlgili dönemde öncelikle, Hacker ve Hatemi-J (2006) testiyle simetrik nedensellik; ikinci olarak, Hatemi-J (2012) testiyle asimetrik nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Hacker ve Hatemi-J (2006) Simetrik Nedensellik Testi sonuçları, değişkenler arasında simetrik nedensellik ilişkisi bulunmadığı yönünde bulgular vermiştir. Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi sonuçları ise aşağıda belirtilmiştir:

- BİST Finansallar (XUMAL)'ın pozitif şokundan Finansal Hizmetler Güven Endeksi (FHGE)'nin pozitif şokuna doğru ve FHGE'nin pozitif şokundan XUMAL'ın negatif şokuna doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Bu durum, Türkiye'de FHGE ile XUMAL arasında asimetrik bir nedensellik ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Başka bir deyişle, FHGE ile XUMAL arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi bulunmazken, bileşenleri üzerinden bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.
- Aynı şekilde, BİST Hizmet (XUHIZ)'ın pozitif şokundan Hizmet Sektörü Güven Endeksi (HGE)'nin pozitif şokuna doğru ve HGE'nin negatif şokundan XUHIZ'ın pozitif şokuna doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Bu durum, Türkiye'de HGE ile XUHIZ arasında asimetrik bir nedensellik ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Başka bir deyişle, HGE ile XUHIZ arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi bulunmazken, bileşenleri üzerinden bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

- BİST İnşaat (XINSA)'nın negatif şokundan İnşaat Sektörü Güven Endeksi (İGE)'nin pozitif şokuna doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Bu durum, Türkiye için XUHIZ'dan İGE'ye asimetrik bir nedensellik ilişkisinin olduğuna kanıt teşkil etmektedir.
- BİST Toptan Satış & Perakende Ticaret (XTCRT)'nin negatif şokundan Perakende Ticaret Sektörü Güven Endeksi (PTGE)'nin negatif şokuna doğru ve PTGE'nin negatif şokundan XTCRT'nin pozitif şokuna doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Bu durum, Türkiye'de PTGE ile XTCRT arasında asimetrik bir nedensellik ilişkisinin varlığına işaretler. Başka bir deyişle, PTGE ile XTCRT arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi bulunmazken, bileşenleri üzerinden bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Çalışmanın sonuçları değerlendirildiğinde, literatürde konuyla ilgili çalışma sayısının yetersizliği sebebiyle, benzer çalışmalarla kısmen örtüşme sağlanmıştır. Farklı olarak, güven ve borsa endeksleri arasındaki asimetrik ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Literatürde yer alan çalışmalarda ağırlıklı olarak, Tüketici Güven Endeksi ve Reel Kesim Güven Endeksi'nin borsa endeksleri üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu çalışmaların bulguları, genellikle ilişkinin varlığını tespit eden sonuçları ortaya koymuştur (Fisher ve Statman, 2003; Korkmaz ve Çevik, 2009; Chen, 2011; Hsu vd., 2011; Çevik ve Korkmaz, 2012; Sum, 2014; Canöz, 2018). Bu çalışma ise güven endeksleri ve borsa endeksleri arasındaki ilişkinin varlığını sektör bazlı olarak ele almasıyla diğerlerinden ayrılmaktadır.

Araştırmanın bulgularına göre, borsadaki katılımcılar sektör güvenindeki dalgalanmaları yakından takip etmemektedirler. Buradan hareketle, Türkiye'de yatırımcıların bilgiye dayalı işlem yapmaktansa, spontane gerçekleşen işlemleri tercih ettikleri belirtilebilir. Ayrıca, çalışma sonucunda Türkiye'de pay senedi değerlemesi, yatırım ve risk yönetimi açısından yararlı bulgulara ulaşıldığı söylenebilir. Yatırımlarını yönetmekte söz sahibi olmak isteyen hane halkı temsilcileri, ekonomide katma değer oluşturabilmeleri için de gerekli olan yetkinlikleri, finansal okuryazarlık eğitimleri ile kazanabilirler. Finansal okuryazarlık seviyesinin artmasıyla doğru orantılı olarak, endekslerin kullanımının artacağı ve bilgiye dayalı yatırım tercihlerinin ağırlık kazanacağı umudu olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Baker, M., & Wurgler, J. (2006). Investor Sentiment and the Cross-Section of Stock Returns. *The Journal of Finance*, 61(4), 1645-1680.
- Baker, M., Wurgler, J., & Yuan, Y. (2012). Global, Local, and Contagious Investor Sentiment. *Journal of Financial Economics*, 104(2), 272-287.
- Burghardt, M., Czink, M., & Riordan, R. (2008). Retail Investor Sentiment and the Stock Market. *SSRN Electronic Journal*. doi:10.2139/ssrn.1100038
- Canöz, İ. (2018). Borsa İstanbul 100 Endeksi ile Tüketici Güven Endeksleri arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Fiscaoeconomia*, 2(1), 136-153.
- Carriero, A., & Marcellino, M. (2007). Sectoral Survey-Based Confidence Indicators for Europe (No. 320). IGIER (Innocenzo Gasparini Institute for Economic Research), Bocconi University.

- Chen, S. S. (2011). Lack of Consumer Confidence and Stock Returns. *Journal of Empirical Finance*, 18(2), 225-236.
- Çetin, G., & Doğaner, A. (2017). İnşaat Sektörü Güven Endeksi ve Konut Fiyat Endeksi arasındaki İlişki: Türkiye için Ampirik Analiz. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 155-165.
- Çevik, E. İ., Korkmaz, T., & Atukeren, E. (2012). Business Confidence and Stock Returns in the USA: A Time-Varying Markov Regime-Switching Model. *Applied Financial Economics*, 22(4), 299-312.
- Değer, M. K., & Pata, U. K. (2017). Türkiye’de Dış Ticaret ve Karbondioksit Salınımı Arasındaki İlişkilerin Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testleriyle Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 18(1), 31-44.
- Eyüboğlu, S., & Eyüboğlu, K. (2018). Hizmet Güven Endeksi ile Hizmet Sektör Alt Endeksleri arasındaki İlişkinin Test Edilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 271-282.
- Fisher, K. L., & Statman, M. (2003). Consumer Confidence and Stock Returns. *The Journal of Portfolio Management*, 30(1), 115-127.
- Granger, C. W., & Yoon, G. (2002). Hidden Cointegration. *Economics Working Paper*, (2002-02).
- Hacker, R. S., & Hatemi-J, A. (2005). A Test for Multivariate ARCH Effects. *Applied Economics Letters*, 12(7), 411-417.
- Hacker, R. S., & Hatemi-J, A. (2006). Tests for Causality between Integrated Variables Using Asymptotic and Bootstrap Distributions: Theory and Application. *Applied Economics*, 38(13), 1489-1500.
- Hatemi-J, A. (2003). A New Method to Choose Optimal Lag Order in Stable and Unstable VAR Models. *Applied Economics Letters*, 10(3), 135-137.
- Hatemi-J, A. (2012). Asymmetric Causality Tests with an Application. *Empirical Economics*, 43(1), 447-456.
- Hsu, C. C., Lin, H. Y., & Wu, J. Y. (2011). Consumer Confidence and Stock Markets: The Panel Causality Evidence. *International Journal of Economics and Finance*, 3(6), 91-98.
- http-1: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1103 (Erişim tarihi 04.07.2019)
- http-2: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/34352274-ecd6-4c08-8ec4-50a19de26613/FHA-Metaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-34352274-ecd6-4c08-8ec4-50a19de26613-mt0l0U> (Erişim tarihi 05.07.2019)
- http-3: <https://tr.investing.com/indices/ise-financials> (Erişim tarihi: 03.07.2019)
- http-4: <https://tr.investing.com/indices/ise-services> (Erişim tarihi: 03.07.2019)
- http-5: <https://tr.tradingview.com/symbols/BIST-XINSA/> (Erişim tarihi: 03.07.2019)
- http-6: <https://tr.investing.com/indices/ise-w-retail-trade> (Erişim tarihi: 03.07.2019)
- İskenderoğlu, Ö., & Akdağ, S. (2017). Finansal Hizmetler Güven Endeksinin Geçerliliğinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 625-633.
- Kenessey, Z. (1987). The Primary, Secondary, Tertiary and Quaternary Sectors of the Economy. *Review of Income and Wealth*, 33(4), 359-385.
- Korkmaz, T., & Çevik, E. (2009). The Dynamic Causality Relation between Real Sector Confidence Index and ISE 100 Index. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 38(1), 24-37.
- Kumar, A., & Lee, C. M. (2006). Retail Investor Sentiment and Return Comovements. *The Journal of Finance*, 61(5), 2451-2486.
- Lee, C. M., Shleifer, A., & Thaler, R. H. (1991). Investor Sentiment and the Closed-End Fund Puzzle. *The Journal of Finance*, 46(1), 75-109.
- Lemmon, M., & Portniaguina, E. (2006). Consumer Confidence and Asset Prices: Some Empirical Evidence. *The Review of Financial Studies*, 19(4), 1499-1529.
- Münyas, T. (2019). Borsa İstanbul Endeksleri ile Güven Endeksleri arasındaki İlişkinin Araştırılması üzerine Bir İnceleme. *Tesam Akademi Dergisi, Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı*, 299-320.
- Özer, M., & Kırca, M. (2018). Türkiye’de Cari Açık ile Reel Döviz Kuru Arasındaki Simetrik ve Asimetrik Nedensel İlişkilerin Analizi. *1st International Economics and Business Symposium (ECONBUSS)*, (25-27 October). Gaziantep. 190-200.
- Salhin, A., Sherif, M., & Jones, E. (2016). Managerial Sentiment, Consumer Confidence and Sector Returns. *International Review of Financial Analysis*, 47, 24-38.

- Sum, V. (2014). Effects of Business and Consumer Confidence on Stock Market Returns: Cross-Sectional Evidence. *Economics, Management, and Financial Markets*, 9(1), 21-25.
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- Tüzün, O., & Erem Ceylan, I. (2018). Finansal Hizmetler Güven Endeksi ile Kredi Temerrüt Takası (CDS) arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Business & Organization Research Conference*, (12-14 September). Safranbolu, Karabük. 595-605.
- Yılancı, V., & Bozoklu, Ş. (2014). Türk Sermaye Piyasasında Fiyat ve İşlem Hacmi İlişkisi: Zamanla Değişen Asimetrik Nedensellik Analizi. *Ege Academic Review*, 14(2).

SUMMARY

The new century has started in light of technological developments. Thanks to technology, the limits on the earth become almost invisible while any changes in economic indicators are rapidly spread by the effect of transparency. In order to maximize social benefit; economies in the modern age need inputs with high added value. Compared to other sectors, the service sector is a new sector; it has a dynamic impact that is integrated into the developing society. Moreover, it is ahead of the agricultural and industrial sectors and its value-added is increasing day by day. In addition, it plays a major role in the economy by creating synergies with the financial services, construction, and retail trade sectors.

Based on economic indicators; the sectors of services, construction, retail trade, financial services represent an important part of gross domestic product and labor. In this case, the sensitivity of the economy to the sectors is inevitable. Based on this sensitivity, households need for confidence in the economy. Because of these characteristics, sectoral confidence indices which play an important role in the future of the national economy, are examined in this study.

In this study, sector-based relationships between confidence indices and stock exchange indices are investigated for January 2011-June 2019 period. The monthly data set of sectoral confidence indices and stock market indices are firstly analyzed by Hacker and Hatemi-J (2006) test. Secondly, it is examined in terms of asymmetric causality relationship with Hatemi-J (2012) test.

According to the findings obtained as a result of the tests; the existence of a causal relationship between Financial Services Confidence Index (FHG) and BIST Financials (XUMAL) asymmetric identified in Turkey. In other words, while there is no direct causal relationship between the Financial Services Confidence Index (FHGE) and BIST Financials (XUMAL), there is a causal relationship among its components. It points to the existence of an asymmetric causality relationship between the Retail Trade Confidence Index (PTGE) and BIST Wholesale & Retail Trade (XTCRT). In other words, there is no direct causal relationship between Retail Trade Confidence Index (PTGE) and BIST Wholesale & Retail Trade (XTCRT), but there is a causality relationship among its components.

When the results of the study are evaluated, there is a partial overlap with similar studies due to the insufficient number of studies in the literature. Unlike the literature review, the presence of an asymmetric relationship between confidence and stock market indices is determined in this study. In the literature, the effects of the Consumer Confidence Index and Real Sector Confidence Index on the stock

market indices are mainly investigated. This study differs from the others by considering the existence of the relationship between confidence indices and stock exchange indices on a sectoral basis.

Starting from these findings, it can be stated that investors prefer spontaneous transactions rather than information-based transactions in Turkey. Household representatives who want to have a say in managing their investments can gain the competencies necessary to create added value in the economy through financial literacy training. With the increase in financial literacy level, it can be expressed that the use of indices will increase and information-based investment preferences will gain weight.

OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları ile Kalkınma Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi

Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ* Hakkı ODABAŞ** Yunus Emre YAYLA***

ÖZ

Sağlık harcamaları ülkelerin kalkınma sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Beşeri bir yatırım türü olması nedeniyle sağlık harcamaları kalkınmanın sağlanması açısından önemlidir. Bu nedenle sağlık harcamaları ile kalkınma arasındaki ilişkiyi belirlemek önemli olmaktadır. Çalışmada panel veri analizinden yararlanılarak 34 OECD ülkesinde 2000-2015 yılları arasında sağlık harcamalarının kalkınma üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, sağlık harcamaları ile kalkınma arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte sağlık harcamalarının kalkınma üzerinde pozitif bir etki meydana getirdiği tespit edilmiştir. Diğer yandan sağlık harcamaları ile kalkınma arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Harcama, Kalkınma, OECD

JEL Sınıflandırması: I15, O15, C15

Relationship Between Health Expenditures and Development In The OECD Countries: Panel Data Analysis

ABSTRACT

Health expenditures have an important place in the development process of countries. As it is a human investment type, health expenditures are important in terms of development. Therefore, the relationship between health expenditures and development needs to be demonstrated. In this study, the effect of health expenditures on development was investigated in 34 OECD countries between 2000 and 2015 by using panel data analysis. According to the results of the study, it is concluded that there is a long-term relationship between health expenditures and development that health expenditures have a positive effect on development. On the other hand, there was a two-way causality relationship between health expenditures and development.

Key Words: Health, Expenditure, Development, OECD

JEL Classification: I15, O15, C5

GİRİŞ

Kalkınma, ekonomik büyüme ile ilişkili bir kavram olmakla birlikte daha geniş kapsamlıdır. Milli gelir artışını ifade eden ekonomik büyüme kavramının yanında kalkınma sosyo-kültürel, yapısal, kurumsal gibi birçok alanda gelişmeyle

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü Öğretim Üyesi, mahmut.sasmaz@usak.edu.tr ORCID bilgisi: 0000-0001-9485-3933

** Prof. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, hakkiodabas@gmail.com ORCID bilgisi: 0000-0001-9145-9391

*** Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, yunusemre.yayla@outlook.com ORCID bilgisi: 0000-0003-1924-4550

(Makale Gönderim Tarihi: 25.03.2019 / Yayına Kabul Tarihi:18.09.2019)

Doi Number: 10.18657/yonveek544425

Makale Türü: Araştırma Makalesi

birlikte insani gelişmeyi de kapsamaktadır. Bununla birlikte ekonomik büyüme kalkınmanın olmazsa olmazı konumundadır.

Sağlık harcamaları beşeri bir yatırım olması nedeniyle bireylerin refahı ve gelişimi açısından önem taşımaktadır. Beşeri bir yatırım türü olan sağlık harcamaları sonucunda sağlıklı bir neslin varlığı, ülkelerin kalkınma sürecinde önemli rol oynamaktadır. Başka bir ifadeyle, kalkınma açısından önem taşıyan beşeri sermayenin içerisinde yer alan sağlık harcamaları bu açıdan kalkınma sürecine destek olabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin bir kısmında sağlık alanında belirli sıkıntılar yaşanabilmektedir. Bu ülkelerde insani bir yatırım türü olan sağlık harcamalarının yetersizliği ülkede yaşayan bireylerin yaşamlarını zorlaştırmaktadır. Bu ülkeler, kaynak sıkıntısı yaşamaları nedeniyle sağlık alanına yeteri kadar harcama ayıramamaktadırlar. Diğer yandan temel besin maddelerine erişim güclüğü ile sağlıksız koşulların varlığı sağlık harcamalarının yetersiz kalmasında temel nedenlerden olmaktadır. İnsani gelişmeyi dolaylı olarak etkileyen sağlık harcamalarının yetersiz kalması ülkelerin insani gelişmesini güçleştirmektedir. Bu nedenle ülkelerin sağlık harcamaları ile kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemek önem arz etmektedir.

Bu çalışmada öncelikle konunun daha iyi kavranabilmesi için sağlık harcamaları ve kalkınma hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra sağlık harcamalarının kalkınma üzerindeki etkisi ile ilgili yapılan çalışmaların literatür taramasına yer verilmiştir. Takip eden bölümde panel veri analizinden yararlanılarak 34 OECD ülkesinde 2000-2015 döneminde sağlık harcamalarının kalkınma üzerindeki etkisi incelenmiştir. Son kısımda ise yapılan ekonometrik analiz sonuçlarına göre bulgular değerlendirilmiş ve öneriler sunulmuştur.

I. SAĞLIK HARCAMALARI ve KALKINMA

Bu bölümde öncelikle sağlık harcamaları daha sonra kalkınma ile ilgili teorik bilgilere yer verilmiştir.

A. Sağlık Harcamaları

Sağlık sektörü insani bir yatırım türü olduğundan ülkeler açısından önem arz etmektedir. Sağlık koşullarının iyileşmesi ile birlikte daha iyi sağlık hizmetleri sunmak sosyal ve ekonomik gelişmenin temel yönlerinden birisidir. Bundan dolayı, sağlık sektörüne yatırım yapmak tıpkı diğer sektörler gibi, altyapı yatırımları arasında planlı insan kaynakları gelişimi modeli olarak kabul edilmektedir (Razmi vd. 2012). Dünya’da insani gelişme açısından kalkınma sürecinde, sağlığa her zamankinden daha fazla önem verildiği bilinmektedir. Bunun sebebi, sağlık insani gelişmenin birincil boyutunu ortaya koyan insan özelliklerinin oluşumuna işaret etmektedir (Mirahsani, 2016: 373).

Nitekim kalkınma açısından en önemli gösterge olan İnsani Gelişmişlik Endeksi’nin bileşenleri arasında sağlık düzeyi de yer almaktadır. Toplumun sağlık düzeyinin iyileşmesi sonucunda, belli ekonomik faydalar oluşmakta ve sağlık düzeyi ile ekonomik gelişme arasında karşılıklı ilişki ortaya çıkmaktadır (Günsoy, 2005: 36). Sağlık harcamalarında artış yaşanması sonucunda bireylerin yaşam süresi ve beklentisi artmaktadır. Böylece bireyler sağlıklı olması sonucunda

yaşadığı ülkeye katkı sağlayabilmektedir. Beşeri sermayenin önemli faktörlerinden olan sağlık, ekonomik faaliyetlerde bireyin eğitimi kadar önem taşımaktadır (Kamacı ve Yazıcı, 2017: 53-54). Çünkü daha sağlıklı bireyler toplumun emek verimliliğini arttırmaktadır. Diğer taraftan sağlık koşullarının iyileştirilmesi ile birlikte daha sağlıklı bir toplum oluşacak ve böylece iyi bir yaşam standardına sahip olunacaktır (Gönel, 2013:144).

Kalkınma açısından önemli olan sağlık politikalarında ve sağlık harcamalarında süreklilik önem arz etmektedir. Toplum sağlığının iyileştirilmesi ile ilgili çalışmalar yapan Dünya Sağlık Örgütü uluslararası alanda faaliyet gösteren önemli bir kuruluştur. Dünya Sağlık Örgütü'ne üye devletler, genel sağlık kapsamını sağlamak ve sürdürmek amacıyla sağlık finansman sistemini geliştirmeyi hedeflemişlerdir. Sağlık finansmanında yer alan konular arasında; sağlık sigortasının hakkaniyete uygun olması, kaynakların en iyi şekilde kullanılması ve hastalıkları sağlığın mali sonuçlarından koruyan sağlık için yeterli fonların artırılması yer almaktadır (World Health Organization, 2014: 2).

B. Kalkınma

Klasik İktisadi Doktrine göre kalkınma, ekonomik büyüme içinde doğal yolla ve kendiliğinden gelişmektedir. Oysa kalkınma, ekonomik büyümeyle (milli gelir artışının) birlikte sosyal, siyasal, kültürel vb. alanları da kapsayan genel boyutlu bir yapısal dönüşümü ifade etmektedir (İlkin, 1983: 59). Kalkınma, bireylerin yaşam düzeyleri, özgüvenleri, özgürlüğü üzerinde etkili olarak onları arttıran ve tüm bireylerin yaşamları ile birlikte yeteneklerini geliştiren bir süreç olmaktadır (Todaro ve Smith, 2011: 5).

Ülkelerin kalkınma düzeylerinin ölçülmesinde okur-yazarlık oranı, yaşam beklentisi, gelir düzeyi, çocuk ölümleri ile şehirleşme oranı vb. göstergeler kullanılmaktadır. Dünya Bankası ve OECD gibi kurumlar ülkelerin kalkınmışlık sıralamasında milli geliri, kişi başına düşen geliri ve satın alma gücüne göre kişi başına düşen geliri dikkate almaktadır. Ayrıca bu tekil göstergelerle birlikte bütün göstergelerin birlikte değerlendirildiği endeksler mevcuttur (Yıldız, 2016: 68).

İnsani Gelişmişlik Endeksi ülkelerin insani gelişme düzeyini göstermesi açısından önemlidir. Birleşmiş Milletler tarafından hesaplanan İnsani Gelişmişlik Endeksi; uzun ve sağlıklı bir yaşam sürebilme, bilgi edinebilme ile iyi bir yaşam standardı elde edebilme durumlarını değerlendirerek insani gelişmeyi ölçmektedir¹ (Human Development Report, 2016: 3). İnsani Gelişme Raporu'nda insani gelişme; bireylerin seçimlerinin genişletilmesi ve ulaştıkları refah düzeyinin geliştirilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (Srinivasan, 1999: 309).

Ülkelerin insani gelişme düzeyi, İnsani Gelişmişlik Endeksinin (İGE) 0,00 ile 1,00 arasındaki aldığı değere göre belirlenmektedir. Ülkenin İGE değeri en yüksekteki 80-100 aralığındaysa “Çok Yüksek Düzey İnsani Gelişme” grubunda, 70-80 aralığındaysa “Yüksek Düzey İnsani Gelişme” grubunda, 55-70

¹ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı insani gelişmenin daha iyi saptanabilmesi ve ortaya konulabilmesi için Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE, Cinsiyete Dayalı İGE, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi olmak üzere dört tane gösterge yayınlamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Human Development Report (2016)

aralığındaysa “Orta Düzey İnsani Gelişme” grubunda ve en alttaki 00-55 aralığındaysa “Düşük Düzey İnsani Gelişme” grubunda yer almaktadır (Human Development Report, 2016: 198-201).

Tablo 1’de çalışmanın örneklemini oluşturan 34 OECD ülkesinin 2015 yılı İnsani Gelişmişlik Endeksi’ne göre Dünya’daki insani gelişme sıralaması verilmiştir. Endeks değerlerine bakıldığında, 32 ülkenin “Çok Yüksek İnsani Gelişme” grubunda, 2 ülkenin ise “Yüksek İnsani Gelişme” grubunda yer aldığı görülmektedir. Norveç 0,949’luk endeks değeri ile örneklem ülkeler arasında ve Dünya’da birinci sırada yer almaktadır. Örneklem grubu içerisinde Meksika ise 0,762 endeks değeri ile son sırada yer alırken Dünya’da yetmiş yedinci sıradadır.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Örneklem Ülkelerde İnsani Gelişmişlik Endeksi Dünya Sıralaması (2015)

İnsani Gelişme Sıralaması	Ülkeler	İnsani Gelişmişlik Endeksi
1	Norveç	0,949
2	Avusturalya	0,939
2	İsviçre	0,939
4	Almanya	0,926
5	Danimarka	0,925
7	Hollanda	0,924
8	İrlanda	0,923
9	İzlanda	0,921
10	Amerika	0,92
10	Kanada	0,92
13	Yeni Zelanda	0,915
14	İsveç	0,913
16	İngiltere	0,91
17	Japonya	0,903
18	G. Kore	0,901
19	İsrail	0,899
20	Lüksemburg	0,898
21	Fransa	0,897
22	Belçika	0,896
23	Finlandiya	0,895
24	Avusturya	0,893
25	Slovenya	0,89
26	İtalya	0,887
27	İspanya	0,884
28	Çekya	0,878
29	Yunanistan	0,866
30	Estonya	0,865
36	Polonya	0,855
38	Şili	0,847
40	Slovakya	0,845
41	Portekiz	0,843
43	Macaristan	0,836
71	Türkiye	0,767
77	Meksika	0,762

(Kaynak: Human Development Report, 2016: 198-199)

II. LİTERATÜR

Sağlık harcamaları ile kalkınma arasındaki ilişkiyi inceleyen çeşitli çalışmalar literatürde yer almaktadır (Bkz. Razmi vd. (2012), Mpfu (2013), Arslan vd. (2016), Li vd. (2017), Mirahsani (2016), Yalçın ve Çakmak (2016)). Sağlık harcamaları ile kalkınma arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan çalışmalarda genellikle pozitif bir ilişki tespit edildiği görülmektedir (Bkz. Razmi vd. (2012), Arslan vd. (2016), Mirahsani (2016)). Kalkınmanın sağlanması açısından önemli ve gerekli olan ekonomik büyüme ile sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda literatüre dahil edilmiştir (Bkz. Heshmati (2001), Mishra ve Mishra (2015), Kamacı ve Yazıcı (2017), Şen vd. (2018)). Yapılan çalışmalarda ekonomik büyüme üzerinde sağlık harcamalarının genelde olumlu etkiye neden olduğu görülmektedir (Bkz. Heshmati (2001)). Sağlık harcamaları ile kalkınma arasındaki ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar aşağıda özetlenmiştir;

Solow modeli dahilinde sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran Heshmati (2001), nedensellik testi yöntemini kullanarak OECD ülkelerinde 1970-1992 dönemini kullanmıştır. Yapmış olduğu çalışma sonucunda, sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişkinin varlığına ulaşmıştır. Diğer bir çalışmada Gyimah-Brempong ve Wilson (2004), panel veri analizi yöntemini kullanarak 21 Sahra altı Afrika ülkesinde 1975-1994 döneminde ve 23 OECD ülkesinde 1961-1995 döneminde sağlık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Kişi başına düşen geliri yıllık artış oranını ekonomik büyüme göstergesi olarak kullanmışlardır. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, ekonomik büyüme ile sağlık arasında olumlu ve güçlü bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Başka bir çalışmada Jha vd. (2001), panel veri analizi yöntemini kullanarak Hindistan'ın 14 eyaletinde 1957-1958 ile 1997 yılları arasında eğitim, sağlık ve diğer kalkınma faaliyetlerine ilişkin kamu harcamalarının yoksulluğun azaltılmasındaki etkisini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, eğitim, sağlık ve diğer kalkınma faaliyetlerine ilişkin kamu harcamalarının yoksulluğu azalttığını tespit etmişlerdir. Diğer bir çalışmada Suescún (2007), duyarlılık analizi yöntemini kullanarak 15 Latin Amerika ülkesinde 2000-2005 yılları arasında kamu harcamaları ve büyüme ile insani gelişme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışma sonucunda, hükümet altyapı harcamalarının diğer kamu harcamalarına göre (eğitim, sağlık, devlet tüketimi ve düşük gelirli hane halklarına transferler) büyüme ve insani gelişme üzerinde nispeten daha güçlü etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Başka bir çalışmada Baltagi ve Moscone (2010), panel veri analizi yöntemini kullanarak 20 OECD ülkesinde 1971-2004 döneminde sağlık harcamaları ile gelir arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışma sonucunda sağlık harcamaları ile gelir arasında uzun dönemli bir ilişki tespit etmişlerdir.

Sağlık sistemleri ve insani gelişme düzeyleri arasındaki ilişkiyi araştıran Alin ve Marieta (2011), korelasyon analizi yöntemini kullanarak Avrupa Birliği ülkelerini örneklem olarak kullanmışlardır. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, sağlık sistemi ile insani gelişme düzeyi arasında güçlü bir korelasyon ilişkisi

tespit etmişlerdir. Benzer bir çalışmada Razmi vd. (2012), en küçük kareler yöntemini (OLS) kullanarak İran'da 1990-2009 döneminde hükümetin sağlık harcamalarının İnsani Gelişmişlik Endeksi üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, hükümetin sağlık harcamaları ile İnsani Gelişmişlik Endeksi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir. Ayrıca, Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, İran'da hükümetin sağlık harcamaları ve İnsani Gelişmişlik Endeksi arasında ikili bir ilişki olmadığını belirlemişlerdir. Diğer bir çalışmada Yardımcıoğlu (2012), panel veri analizi yöntemini kullanarak 25 OECD ülkesinde 1975-2008 yılları arasında sağlık (yaşam beklenti düzeyi) ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışma sonucunda, sağlık (yaşam beklenti düzeyi) ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi olduğunu, FMOLS test yöntemine göre değişkenlerin birbirini pozitif etkilediğini ve nedensellik testi sonucuna göre değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığını belirlemiştir. Başka bir çalışmada Mporu (2013), regresyon analizi yöntemini kullanarak Güney Afrika'da 1995-2011 yılları arasında eğitim ve sağlık harcamaları ile İnsani Gelişmişlik Endeksi tarafından ölçülen yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışma sonucunda, yaşam kalitesi ile eğitim ve sağlık harcamaları arasında korelasyon ilişkisi tespit etmiştir. Ayrıca eğitim harcamalarının yaşam kalitesini olumlu etkilediği; sağlık harcamalarının ise yaşam kalitesi üzerinde geciktirici bir etkiye sahip olduğunu belirlemiştir.

Kalkınma ile çevre kirliliği ve insan sağlığı arasındaki ilişkiyi araştıran Erden ve Koyuncu (2014), VAR modeli çerçevesinde Granger nedensellik analizi yöntemini kullanarak Türkiye'de 1980-2012 yıllarını araştırmışlardır. Çalışma sonucunda kalkınmanın çevre kirleticisi olan karbon (CO₂) artışına neden olduğu, CO₂'nin de sağlık harcamalarını arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer yandan kalkınma ile sağlık harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Başka bir çalışmada Çelikkaya ve Sezgin (2015), panel veri analizini kullanarak Türkiye'nin 81 ilinde 2008-2012 yılı verilerini kullanarak fonksiyonel sınıflandırmaya göre kamu harcamaları ve siyasi değişkenler ile sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, kamu harcamaları içerisinde yer alan sağlık hizmetlerinin sosyo-ekonomik kalkınma üzerinde anlamlı ve arttırıcı bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Başka bir çalışmada Mishra ve Mishra (2015), Toda ve Yamamoto nedensellik testini kullanarak 1985-86 yıllarından 2014-15'e kadar olan süreçte Hindistan'da sağlık ve eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, sağlık harcamaları ile ekonomik büyümenin birbirini etkilediğini ve eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir ilişkinin varlığını belirlemişlerdir. Ayrıca, eğitim harcamalarının sağlık harcamalarında genişlemelere neden olduğunu tespit etmişlerdir. Benzer bir çalışmada Arslan vd. (2016), Augmented Dickey-Fuller ve Phillips-Perron ile Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik testi yöntemini kullanarak Türkiye'de 1975-2012 döneminde sağlık ile kalkınma ilişkisini incelemişlerdir. Çalışma

sonucunda, sağlık göstergeleriyle kalkınma arasında pozitif bir ilişki belirlenmiştir.

Toplam sağlık harcamalarının İnsani Gelişmişlik Endeksi üzerindeki etkisini araştıran Mirahsani (2016), panel veri analizi yöntemini kullanarak 25 güneybatı Asya ülkesinde 2000-2008 dönemini incelemiştir. Yapmış olduğu çalışma sonucunda, sağlık harcamaları artışının İnsani Gelişmişlik Endeksi'ni arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Benzer bir çalışmada Yalçın ve Çakmak (2016), regresyon analizi yöntemini kullanarak Türkiye'de 1991-2013 döneminde kamu sağlık harcamalarının insani gelişme düzeyi üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, kamu sağlık harcamalarının insani gelişme düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Başka bir çalışmada Kamacı ve Yazıcı (2017), panel veri analizi yöntemini kullanarak 35 OECD ülkesinde 2000-2014 döneminde sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Başka bir çalışmada Li vd. (2017), panel veri analizi yöntemini kullanarak 2000-2015 yılları arasında Çin Shandong Eyaletindeki 17 idari bölgede kamu sağlık harcamaları ile sosyo-ekonomik gelişmişlik arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, kişi başına düşen halk sağlığı harcamalarının ve sağlık sigortasının kapsamının sosyo-ekonomik gelişmeyi önemli ölçüde artırabileceğini tespit etmişlerdir. Ayrıca, sağlık kurumlarının artmasının ve büyümesinin ekonomik kalkınmayı teşvik etmediğini hatta personel fazlalığı ve kaynak israfını gibi durumların oluşmasının ekonomik kalkınmayı durdurabileceğini belirtmişlerdir.

Eğitim ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran Şen vd. (2018), Bootstrap Panel Granger nedensellik testini kullanarak 8 gelişmekte olan ülkede 1995-2012 dönemini incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, Brezilya ve Meksika'da eğitim ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyümeye doğru anlamlı ve pozitif bir ilişki, Endonezya'da değişkenler arasında anlamlı ve negatif bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Diğer ülkelerde ise eğitim ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi tespit edememişlerdir. Başka bir çalışmada Nuhu vd. (2018), aracılık analizini kullanarak 2000-2014 yılları arasında sağlık harcamaları, İnsani Gelişme Endeksi ile anne ve yeni doğan bebek ölümleri ilişkisini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, Afrika'da birçok ülkede anne ve yeni doğan bebek ölümlerinin azaldığını, İnsani Gelişme Endeksi ile anne ve yeni doğan bebek ölümleri arasında negatif ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca, sağlık harcamalarının her yıl anne ve yeni doğan bebek ölümleri arasındaki ilişkiye aracılık ettiği sonucuna ulaşmışlardır.

III. VERİ

Bu çalışmada 2000-2015 döneminde 34 OECD ülkesinde sağlık harcamaları ile kalkınma arasında uzun dönemli ilişki ile nedensellik araştırılmıştır. Verilerin seçilmesinde çalışmanın hedefi ile literatür esas alınmıştır. Çalışmada yer alan değişkenler Tablo 2'de verilmiş olup, kullanılan veriler Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development

Programme) ve Dünya Bankası veri tabanından (World Bank) alınmıştır. Kalkınmayı temsilen İnsani Gelişmişlik Endeksi bağımlı değişken; İnsani Gelişmişlik Endeksi üzerinde etkili olan sağlık harcamaları bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

Tablo 2: Analizde Yararlanılan Değişkenler

Değişken Adı	Sembolü	Kaynağı
İnsani Gelişmişlik Endeksi	İGE	United Nations Development Programme (2018)
Sağlık Harcamaları	SH	World Bank Data (2018)

IV. METODOLOJİ

Çalışmada panel veri analizinden yararlanılarak 34 OECD ülkesinde sağlık harcamaları ve kalkınma arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı ile nedensellik ilişkisi incelenmiştir.

Çalışmada öncelikle yatay kesit bağımlılık testi kullanılmış sonrasında yatay kesit bağımlılığını dikkate alan panel CADF birim kök testi uygulanmıştır. Birim kök testinin ardından Pesaran ve Yamagata (2008) homojenlik testi yapılmıştır. Daha sonra Westerlund ve Edgerton (2007) testi ile eşbütünleşme ilişkisi ve FMOLS yöntemi ile uzun dönemli ilişkiye bakılmıştır. Sonrasında Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi uygulanmıştır. Öncelikle ampirik analizde kullanılan testler hakkında bilgi verilmiş ardından test sonuçları değerlendirilmiştir.

Tablo 3'te teorik ile ampirik literatür göz önünde bulunularak değişkenler arasında beklenen ilişki verilmiştir. Çalışmada kullanılan sağlık harcamalarının İnsani Gelişmişlik Endeksi'ni arttırması beklenmektedir. İnsani Gelişmişlik Endeksi içerisinde sağlık bileşeninin yer alması nedeniyle sağlık harcamalarının İnsani Gelişmişlik Endeksi'ni arttırması beklenmektedir.

Tablo 3: Değişkenin Olası Etkisi

Değişken Adı	Olası Etkisi
Sağlık Harcamaları	(+)

V. AMPİRİK SONUÇLAR

Bu çalışmada sadece bir modelin tahmini yapılmıştır. Çalışmada yer alan modelin bağımlı değişkeni İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE); bağımsız değişken olarak sağlık harcamaları (SH) kullanılmıştır. Modelde sağlık harcamalarının İnsani Gelişmişlik Endeksi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Model aşağıdaki denklemle verilmiştir:

$$\text{Model: } \dot{I}GE_{2it} = \alpha_{it} + \beta_1 SH_{it} + u_{it} \quad (1)$$

A. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Ampirik analiz uygulanırken çalışmada kullanılan değişkenlerin arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı durumunda, bu duruma dikkat edilmeden analizin yapılması durumunda çıkan sonuçlar önemli düzeyde etkilenmektedir. Bu sebeple analiz öncesi serilerde yatay kesit bağımlılığının test edilmesi gereklidir (Pesaran, 2004).

Yatay kesit bağımlılığı testinde, sabit durumda ve zaman boyutu kesit boyutundan büyükse Breusch ve Pagan (1980) LM testi uygulanır (Baltagi vd., 2012, s. 165). Kesit boyutu zaman boyutundan büyük olduğu zaman Pesaran (2004) CD_{LM} testi kullanılır (Denklemler 2). Bununla birlikte kesit boyutu ile zaman boyutunun eşit olması durumunda ise Pesaran (2004) CD_{LM2} testi yapılmaktadır. Diğer taraftan Pesaran vd. (2008), heterojen bir panel modelinde sonlu örnek yaklaşımlarını kullanarak önyargı ayarlı bir LM testi geliştirmiştir.

$$CD_{lm} = \sqrt{\frac{1}{n(n-1)} \sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=i+1}^n (T\hat{\rho}_{ij}^2 = \pi r^2 - 1)} \quad (2)$$

Yatay kesit bağımlılığı testi, H_0 hipotezi “Yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklinde iken H_1 hipotezi “Yatay kesit bağımlılığı vardır” şeklindedir. Yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarında çıkan olasılık değeri 0.05’ten küçük olduğu zaman H_0 hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmekte ve paneli oluşturan serilerin arasında yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Pesaran vd., 2008). Yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları Tablo 4’te verilmiştir:

Tablo 4: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Değişkenlerde Yatay Kesit Bağımlılığı	İGE		SH	
	İst.	Olas.	İst.	Olas.
CD_{LM1} (BP,1980)	1527.955	0.000	2113.149	0.000
CD_{LM2} (Pesaran, 2004)	28.868	0.000	46.338	0.000
CD_{LM} (Pesaran, 2004)	1.742	0.041	-0.042	0.483
Bias-Adjusted CD Test	28.076	0.000	42.141	0.000

Tablo 4’teki sonuçlara bakıldığında, panel genelinde H_0 hipotezi “yatay kesit bağımlılığı yoktur” %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir ve seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı yatay kesit bağımlılığına dikkate eden ikinci nesil birim kök testi kullanılmıştır.

B. CADF Birim Kök Testi

CADF birim kök testi, kesit anlamında genişletilmiş olan Dickey-Fuller birim kök testi Pesaran (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ampirik analizi oluşturan yatay kesit birimleri, seriye gelen bir şok karşısında birbirlerinden etkilenmektedir. Analiz sonuçlarının sağlıklı çıkması açısından yatay kesit bağımlılığına dikkat eden birim kök testi (ikinci nesil birim kök testleri) kullanılmalıdır (Pesaran, 2007).

CADF testiyle, panelde yer alan serilerin her bir yatay kesitinde (örneğin, her ülke için) birim kök testi uygulanabilmektedir. Bu durumda paneldeki serilerin durağanlığını, hem panel geneli için hem de her bir yatay kesit için ayrı şekilde sonuçlarının hesaplanması mümkündür. CADF testi, her yatay kesitin zaman etkisinden farklı şekilde etkilendiğini varsayarak mekânsal otokorelasyona dikkat etmektedir (Pesaran, 2007: 266-267).

CADF testinin regresyon denklemi aşağıda verilmiştir;

$$y_{it} = (1 - \phi_i)\mu_i + \phi_i y_{i,t-1} + u_{it}, i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T \quad u_{it} = \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

CADF testi, zamanın kesitten büyük olduğu durumda ve kesitin zamandan büyük olduğu durumda uygulanabilmektedir. Testin hipotezleri aşağıda yer almaktadır (Pesaran, 2007: 268).

$$H_0 : \beta_1 = 0 \quad (\text{Seri durağan değil}) \quad (4)$$

$$H_1 : \beta_1 < 0, i = 1, 2, \dots, N_1, \beta_1 = 0, i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N \quad (\text{Seri durağan}) \quad (5)$$

CADF testi sonucu elde edilen CIPS istatistiği (6 nolu Denklem) her yatay kesit amacıyla hesaplanmış olan t istatistiğinin ortalamasının alınması yoluyla bulunmaktadır (Pesaran, 2007: 276).

$$CIPS(N, T) = \bar{t} = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (6)$$

CADF Birim kök test sonuçları Tablo 5'te verilmiştir;

Tablo 5: CADF Birim Kök Test Sonuçları

DÜZEY	İGE	SH
Sabit İstatistik	-2.958***	-2.114
BİRİNCİ FARK	İGE	SH
Sabit İstatistik	-3.185***	-4.941***

Not: * %10, ** %5, *** %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Test modeli için sabitli model kullanılmıştır. Sabitte kritik değerler -2.45 (1%), -2.25 (5%), -2.14 (10%)'dir. Kritik değer hesaplamaları için Pesaran (2007) makalesinden faydalanılmıştır.

CADF Birim Kök testi sonuçlarına göre CIPS değerleri incelendiğinde, panel genelinde serilerin düzeyinde durağan olmadıkları için “birim kök vardır” hipotezi reddedilememektedir. Serilerin birinci farkları alındığı zaman durağan (I(1)) oldukları tespit edilmiştir. Seriler durağan hale geldiklerinden dolayı eşbütünleşme testinin uygulanmasına engel bir durum bulunmamaktadır.

C. Westerlund ve Edgerton (2007) Eşbütünleşme Testi

Panel eşbütünleşme testine geçmeden önce, eşbütünleşme eğim katsayılarının homojen ya da heterojen olup olmadığını belirlemek için homojenlik testi uygulanmaktadır. Diğer yandan homojenlik testi, serilerin durağanlığının tespitinde ve serilerin arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olup olmadığının sınanması için uygulanacak olan testlerin belirlenmesinde etkilidir (Pesaran ve Yamagata, 2008: 56). Testin sıfır hipotezi “eğim katsayıları homojendir” şeklinde iken alternatif hipotez ise “eğim katsayıları homojen değildir” şeklindedir.

Homojenlik testi sonucunda olasılık değeri 0.10'dan büyük olduğunda sıfır hipotezi %10 seviyesinde kabul edilir. Sıfır hipotezinin kabul edilmesi durumunda, homojenlik testi sonrasında uygulanacak olan eşbütünleşme testinin sonuçları güvenilir ve geçerlidir (Pesaran ve Yamagata, 2008). Tablo 6'da homojenlik testinin sonuçları verilmiştir. Tablo 6'da yer alan olasılık değerinin 0.10'dan büyük çıkmasından dolayı sıfır hipotezi kabul edilmiştir. Diğer bir ifadeyle eşbütünleşme denkleminde, sabit terimin ve eğim katsayılarının homojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 6: Homojenlik Test Sonuçları

	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
$\tilde{\Delta}$	-1.443	0.926
$\tilde{\Delta}_{adj}$	-1.650	0.951

Homojenlik testinin ardından değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunup bulunmadığının belirlenmesi amacıyla Westerlund ve Edgerton (2007) eşbütünleşme testi uygulanmıştır. McCoskey ve Kao (1998) tarafından geliştirilen Lagrange testi çarpanına dayanan eşbütünleşme testi, yatay kesit birimlerinin arasında yer alan bağımlılığı dikkate alır. Westerlund ve Edgerton (2007) eşbütünleşme testinin küçük örneklem kullanıldığında da iyi sonuçlar verdiği belirlenmiştir (Westerlund ve Edgerton, 2007: 185-190).

Westerlund ve Edgerton (2007) panel istatistiklerinde kullanılan hipotezler aşağıda verilmiştir:

$$H_0^p: \alpha_i = 0 \quad (\text{Eşbütünleşme vardır}).$$

$$H_A^p: \alpha_i = \alpha < 0 \quad (\text{Eşbütünleşme yoktur}).$$

Eşbütünleşme testi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir:

Tablo 7: Westerlund ve Edgerton (2007) Eşbütünleşme Test

Model	LM-İstatistiği	Asimptotik Olasılık Değ.	Bootstrap Olasılık Değ.
Sabitli Model	3.018	0.001	0.651
Sabitli ve Trendli Model	2.625	0.004	0.887

Not: Bootstrap olasılık değerleri 10.000 tekrarlı dağılım ile; Asimptotik olasılık değerleri ise standart normal dağılım ile bulunmuştur. Gecikme ile öncül 1 alınmıştır.

Westerlund ve Edgerton (2007) eşbütünleşme testinin sonuçlarına bakıldığında, eşbütünleşmenin olduğuna dair temel hipotez %5 anlamlılık düzeylerinde kabul edilmektedir.

D. Panel FMOLS Testi

Panel eşbütünleşme testi sonrasında değişkenler arasındaki ilişkinin katsayılarını belirlemek üzere test yöntemleri geliştirilmiştir. Pedroni tarafından geliştirilen FMOLS testi, standart tahminlerde yer alan (otokorelasyon, değişen varyans vb. sorunlar sonrası oluşan) sapmaları düzeltebilen bir testtir. FMOLS yönteminin analiz tekniğinin gücünü küçük örnekler ile test eden Pedroni, küçük örnekler sonucu çıkan t istatistik değeri performansı, Monte Carlo simülasyonları ile iyi olduğu sonucuna ulaşmıştır (Gülmez ve Yardımcıoğlu, 2012: 346-347). Test sonuçları Tablo 8'de verilmiştir:

Tablo 8: FMOLS Katsayı Tahmini Sonuçları

Model: $\dot{I}GEit = \alpha_{it} + \beta_1 SH_{it} + u_{it}$			
Değişken	Katsayı	t istatistik	Olasılık
	SH	0.014754	10.76825

Not: * % 10, ** % 5 ve *** % 1 düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Panel FMOLS testi sonuçlarına göre sağlık harcamaları ile İnsani Gelişmişlik Endeksi arasında %1 seviyesinde anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki

tespit edilmiştir. Bunun nedeni olarak, insani gelişmenin bileşenlerinden olan sağlık düzeyini sağlık harcamalarının belirlemesi gösterilebilir.

E. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi

Çalışmada kullanılan nedensellik testi, Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından son dönemde literatüre kazandırılmıştır. Granger (1969) nedensellik testinin geliştirilmiş hali olan Dumitrescu ve Hurlin nedensellik testinin, dengesiz panel veri setlerinde bile etkin sonuçlar çıkarabilmesi en büyük avantajlarından birini oluşturmaktadır. Zamanın kesit boyutundan büyük veya küçük olduğu durumlarda da kullanılabilirliği ve kullanılan seriler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığına olanak tanınması diğer avantajları olarak sayılabilir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012: 1457).

Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi uygulanarak incelenmiştir. Nedensellik testinin yapılabilmesi için serilerin durağan olma şartı bulunduğundan serilerin birinci dereceden farkı kullanılmıştır. Test sonuçları Tablo 9'da verilmiştir:

Tablo 9: Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik Testi Sonuçları

Model: $\dot{I}GE_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 SH_{it} + u_{it}$						
Değişkenler	K=1		K=2		K=3	
	Z_N^{HNC}	Olasılık	Z_N^{HNC}	Olasılık	Z_N^{HNC}	Olasılık
SH-İGE	4.80838	2.E-06***	3.73768	0.0002***	3.52049	0.0004***
İGE-SH	2.55752	0.0105**	4.71729	2.E-06***	2.89908	0.0037***

Not: * % 10, ** % 5 ve *** % 1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Nedensellik testinin sonuçlarına göre sağlık harcamaları ile İnsani Gelişmişlik Endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu bulunmuştur. Nedensellik testi sonuçlarında; her birimin aynı gecikme uzunluğuna sahip olması sınırı altında bir, iki ve üçüncü gecikmede benzer sonuçlar tespit edilmesi test sonuçlarının güvenilirlik düzeyini gösterdiği söylenebilir. Başka bir ifadeyle, her üç gecikmede de sağlık harcamaları ile İnsani Gelişmişlik Endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Nedensellik sonuçları değerlendirildiğinde; sağlık harcamaları ile İnsani Gelişmişlik Endeksi arasındaki çift yönlü nedensellik ilişkisinin sebebi olarak; sağlık harcamaları tarafından belirlenen sağlık düzeyinin İnsani Gelişmişlik Endeksi bileşenlerinden olması ile insani gelişmenin yaşanması sonucunda refah artışı ile birlikte sağlık harcamalarına yönelik talebin artabileceği ifade edilebilir.

Literatürde, Mirahsani (2016) ile Kamacı ve Yazıcı (2017) panel veri analizinin uygulayarak bulmuş olduğu sonuçlar bu çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Bu çalışmada OECD ülkelerinde sağlık harcamaları ile kalkınma ilişkisinin incelenmesi; ekonometrik analizde üstün testlerin kullanılması nedeniyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Sağlık harcamaları bireylerin ve böylece toplumun refahı ile ilgili bir kavram olarak ülkelerin kalkınma sürecine destek sağlamaktadır. Sağlık harcamalarına ve politikalarına bağlı olarak birey ve toplum sağlığı iyileşmekte ve ülkenin beşeri kaynağı açısından önem taşımaktadır.

Sağlıklı bir toplumun varlığı sonucunda; ülkede ekonomik, sosyal, kültürel vb. anlamda gelişmeler yaşanabilmektedir. Artan sağlık harcamaları ile insani yaşam kalitesinde ve yaşam süresinde iyileşmeler ile birlikte bireyler ülke gelişmesine katkı sunabilmektedir. Ülkelerin yatırım, üretim vb. süreçleri sağlıklı bir toplum ile daha da ileri aşamalara taşınabilmekte ve refah düzeyine bağlı olarak sosyal, kültürel gelişmeler yaşanabilmektedir. Bu durumun sonucunda da ülkenin gelişmişlik düzeyi artış gösterebilmektedir. Bu nedenle ülkelerin kalkınma sürecinde sağlık harcamalarının rolünü tespit etmek önem taşımaktadır.

Çalışmada panel veri analizinden yararlanılarak 34 OECD ülkesinde 2000-2015 yılları arasında sağlık harcamaları ile kalkınma arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda, sağlık harcamalarının kalkınmayı pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca sağlık harcamaları ile kalkınma arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Buradan hareketle ülkelerin sağlık harcamaları ile ilgili çeşitli düzenlemelerde bulunmalarının kalkınma süreçlerine katkıda bulunabileceği ifade edilebilir. Bu düzenlemeler aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Sağlık harcamaları insani bir yatırım olması nedeniyle beşeri unsurlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Kalkınma açısından önem taşıyan beşeri sermayenin arttırılmasında eğitim kadar sağlık harcamalarının etkisi büyüktür. Ancak bütçe kısıtı nedeniyle harcamaları istenen düzeye çekmek her zaman mümkün olmamaktadır. Bu nedenle bütçe kısıtı göz önünde bulundurularak ülkelerin sağlık harcamalarına önem vermeleri veya sağlık harcamalarını arttırmaları ülkelerin kalkınma sürecine destek olabileceği söylenebilir.
- Bireylerin insani yaşam kalitesi ve ortalama yaşam ömründe belirleyici unsur olan sağlık harcamaları refah kavramı ile yakın ilişki içindedir. Ülke refahının iyileşmesi ile birlikte kalkınma sürecinde önemli mesafeler kat edilebilmektedir. Buradan hareketle ülke refahının arttırılmasında önemli olan sağlık sektörünün gelişmesinin kalkınma sürecine katkı sunabileceği ifade edilebilir.
- Ülkelerin sağlık harcamalarını kalite yönünden ve rakamsal anlamda iyileştirmeleri sonucunda sağlık hizmetlerinin bireylere faydası artabilecektir. Bireylerin daha kaliteli ve yeterli sağlık hizmetler alması sonucunda toplumsal gelişme ile birlikte kalkınmanın sağlanmasında önemli rol oynayabileceği ileri sürülebilir.

KAYNAKÇA

Alin, O. & M. D. Marieta (2011). Correlation Analysis Between the Health System and Human Development Level Within the European Union, *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 2(2), 99-102.

- Arslan, İ. & M. V. Eren & S. Kaynak (2016). Sağlık ile Kalkınma Arasındaki İlişkinin Asimetrik Nedensellik Analizi, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 31(2), 287-310.
- Baltagi, B. H. & F. Moscone (2010). Health Care Expenditure and Income in the OECD Reconsidered: Evidence From Panel Data, IZA Discussion Paper, No: 4851.
- Baltagi, B. H. & Q. Feng & C. Kao (2012). A Lagrange Multiplier Test for Cross-Sectional Dependence in a Fixed Effects Panel Data Model, Journal of Econometrics, 170(1), 164-177.
- Breusch, T. S. & A. R. Pagan (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics, The Review of Economic Studies, 47(1), 239-253.
- Çelikkaya, S. & A. Sezgin (2015). Kamu Harcamalarının Kalkınmaya Olan Etkileri: Türkiye Örneği, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 40-59.
- Dumitrescu, E. I. & C. Hurlin (2012). Testing for Granger non-Causality in Heterogeneous Panels, Economic Modelling, 29(4), 1450-1460.
- Erden, C. & F. T. Koyuncu (2014). Kalkınma ve Çevresel Sağlık Riskleri: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2), 9-23.
- Gönel, F. D. (2013). Kalkınma Ekonomisi (2. Baskı), Ankara: Efil Yayınevi.
- Gyimah-Brempong, K., & Wilson, M. (2004). Health Human Capital and Economic Growth in Sub-Saharan African and OECD Countries, The Quarterly Review of Economics and Finance, 44(2), 296-320.
- Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods, Econometrica, Journal of the Econometric Society, 424-438.
- Gülmez, A. & F. Yardımcıoğlu (2012). OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünlüme ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010), Maliye Dergisi, 163, 335-353.
- Günsoy, G. (2005). İnsani Gelişme Kavramı ve Sağlıklı Yaşam Hakkı, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 35-52.
- Heshmati, A. (2001). On the Causality Between GDP and Health Care Expenditure in Augmented Solow Growth Model, SSE/EFI Working Paper Series in Economics and Finance, (No. 423).
- Human Development Report. (2016). United Nations Development Programme. New York. <http://hdr.undp.org/en/2016-report> Accessed on: 13.07.2018.
- İlkin, A. (1983). Sanayi ve Kalkınma Ekonomisi, İstanbul: Güryay Matbaası.
- Jha, R. & B. Biswal & U. D. Biswal (2001). An Empirical Analysis of the Impact of Public Expenditures on Education and Health on Poverty in Indian States, Working Papers 998, Queen's University, Department of Economics.
- Kamacı, A. & H. U. Yazıcı (2017). OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi, Sakarya İktisat Dergisi, 6(2), 52-69.
- Li, L., Wu, M., & Wu, Z. (2017). The Impact of Public Health Expenditure on Economic Development—Evidence from Prefecture-Level Panel Data of Shandong Province, Research in World Economy, 8(2), 59-65.
- McCoskey, S. & C. Kao (1998). A Residual-Based Test of The Null of Cointegration in Panel Data, Econometric Reviews, 17(1), 57-84.
- Mirahsani, Z. (2016). The Relationship Between Health Expenditures and Human Development Index, Journal of Research & Health, Social Development & Health Promotion Research Center, Vol. 6, No. 3, Jul & Aug, 373- 377. DOI: 10.7508/jrh.2016.03.011.
- Mishra, P. K. & S. K. Mishra (2015). The Triangulation Dynamics between Education, Health and Economic Growth in India, The Journal of Commerce, 7(2), 69-89.
- Mpofu, R. T. (2013). Standard of Living, Quality of Life And Per Capita GDP: A South African Experience, Corporate Ownership & Control / Volume 11, Issue 1, 882-889.

- Nuhu, K. M., McDaniel, J. T., Alorbi, G. A., & Ruiz, J. I. (2018). Effect of Healthcare Spending on the Relationship Between the Human Development Index and Maternal and Neonatal Mortality, *International Health*, 10(1), 33-39.
- Pedroni, P. (2000). Full Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels, *Advances in Econometrics*, 15, pp. 93-130.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels, *CESifo Working Paper Series*, 1229.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence, *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H. & T. Yamagata (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels, *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pesaran, M. H. & A. Ullah & T. Yamagata (2008). A Bias Adjusted LM Test of Error Cross Section Independence, *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Razmi, S. M. J. & E. Abbasian & S. Mohammadi (2012). Investigating the Effect of Government Health Expenditure on HDI in Iran, *Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology*, Issue 5, <https://pdfs.semanticscholar.org/32ee/5b8b2383f5af001257b90b6fba0908e9bbfd.pdf> Accessed on: 01.07.2018
- Srinivasan, T.N. (1999). İnsani Gelişme Yeni Bir Paradigma mı, Yoksa Tekerleğin Yeniden İcadı mı?, Ş. S. Nartgün (Çev.), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, XXXII, 309-312.
- Suescún, R. (2007). The Role of Fiscal Policy in Human Development and Growth, *LAC Regional*.
- Şen, H. & A. Kaya & B. Alpaslan (2018). Eğitim, Sağlık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler için Bootstrap Panel Granger Nedensellik Analizi, *Sosyoekonomi*, 26(36), 125-144.
- Todaro, M.P. & S.C. Smith (2011). *Economic Development*. (Eleven Edition), Boston: Pearson Education.
- United Nations Development Programme (2018). *Human Development Index*, <http://hdr.undp.org/en/data> Accessed on: 01.07.2018.
- Westerlund, J. & D. L. Edgerton (2007). A Panel Bootstrap Cointegration Test, *Economics Letters*, 97(3), 185-190.
- World Bank (2018). *Current health expenditure (% of GDP) World Development Indicators*, <http://databank.worldbank.org/data> Accessed on:01.07.2018.
- World Health Organization (2014). *WHO Global Health Expenditure Atlas*, September. <http://www.who.int/health-accounts/atlas2014.pdf> Accessed on:13.07.2018.
- Yalçın, A. Z. & F. Çakmak (2016). Türkiye’de Kamu Sağlık Harcamalarının İnsani Gelişim Üzerindeki Etkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(4), 705-723.
- Yardımcıoğlu, F. (2012). OECD Ülkelerinde Sağlık ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Bir İncelemesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 27-47.
- Yıldız, F. (2016). Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Barış ve Kalkınma İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (48), 64-78.

SUMMARY

Health expenditures are a type of human investment, they affect the life quality and life of individuals. As a result of the existence of individuals with increased quality of life and lifespan, a healthier society is formed and this has a critical importance for the country. The existence of healthy individuals in the country, and thus the existence of society, shows the state of human capital, which plays an active role in the development process. Adequate health expenditures are important in terms of welfare and can contribute to the development process of the country in various ways. The existence of a healthy generation means better jobs in all public and private employment units of the

country; economic, social, political, social, cultural, etc. better plans, projects, programs, policies will contribute to the emergence of areas. Due to the importance of health expenditures in the development of countries, it is important to determine the role played by the development process.

As a result of health expenditures, which have an important place among public expenditures in developed countries, the existence of a good health system and healthy societies can generally be mentioned. However, health spending in developing countries is not at the desired level. In some developing countries, due to the shortage of resources, the desired level of health expenditure is not realized and as a result serious problems may occur in the health field. On the other hand, the lack of access to basic nutrients and the presence of unhealthy conditions lead to insufficient health expenditures. Countries give importance to health expenditures in general but they can do this in case of budget constraint. However, the World Health Organization, which is active in the field of health in the international sense, works for a healthier world.

For this purpose, the impact of health expenditures on development between 2000 and 2015 in 34 OECD countries was examined by panel data analysis. As a result of this study, since the cross-sectional dependence between the series was determined, the second generation unit root test was used and it was determined that the series became stationary the first aware. According to the results of homogeneity test, it was concluded that the series were homogeneous and a long-term cointegration relationship was found between the variables. According to FMOLS test results, health expenditures have a positive effect on development. On the other hand, it has been concluded that there is a bidirectional causality relationship between health expenditures and development. Based on the results of the study, it can be argued that greater attention to health expenditures and the development of more comprehensive policies to improve health expenditures will contribute to the development process.

Rezerv Opsiyonu Mekanizması ve Kredi İlişkisi*

Mehmet ALTUNTAŞ**

ÖZ

Küresel kriz sonrası gelişmiş ülkelerde tercih edilen genişletici para politikası uygulamaları, risk iştahının yükselmesiyle birlikte finansal piyasalarda ani fon hareketlerinin yaşanmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, fiyat istikrarını sağlama temel hedefi ile hareket eden merkez bankalarını yeni politika arayışlarına yönlendirmiştir. Geleneksel olmayan para politikası araçları çerçevesinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından geliştirilen araçlardan biri de rezerv opsiyonu mekanizmasıdır. Bu çalışmada 2011: 09 – 2019: 02 dönemine ilişkin Türkiye’de rezerv opsiyonu mekanizması kullanımı ile işletme ve tüketici kredileri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Hepsağ (2019)’ın geliştirdiği doğrusal olmayan asimmetrik yumuşak geçişli hata düzeltme modeline göre değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşik ilişkiye ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rezerv Opsiyonu Mekanizması, Tüketici Kredileri, İşletme Kredileri
JEL Sınıflandırması: E4, E5

The Relationship Reserve Option Mechanism and Credit

ABSTRACT

Expansionary monetary policies, which were preferably implemented by developed countries after the global crisis, together with increases in risk appetite, caused sudden changes in fund activities in financial markets. As a result of this, central banks whose primary objective is to ensure price stability began to seek new policies. In this regard, the reserve options mechanism is one of the non-traditional monetary policy instruments developed and conducted by the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT). This study aims to analyse and illustrate the relationship between the use of reserve options mechanism in Turkey and working capital and consumer loans from September 2011 to February 2019. In the light of the nonlinear asymmetric smooth transition error correction model developed by Hepsag (2019), the results indicate that there is a long-run cointegration relationship between the variables.

Key Words: Reserve Option Mechanism, Consumer Loans, Working Capital Loans.
JEL Classification: E4, E5

GİRİŞ

Ekonomi literatürü incelendiğinde 1980'lere kadar istihdam ve sürdürülebilir ekonomik büyüme amaçlarını temel alan maliye politikası ağırlıklı bir ekonomi politikası izlendiği; daha sonraları ise para politikasına ağırlık verildiği görülmektedir. 1970'li yıllarda küresel ölçekte yüksek enflasyonist baskıların ortaya çıkması, fiyat istikrarının önemini gündeme getirmiş ve bağımsız merkez

* Bu çalışma, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 2018 yılında yayınlanan “Bağımsız Para Politikası Çerçevesinde Rezerv Opsiyon Mekanizması ve Katsayısının Analizi” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, mehmet.altuntas@nisantasi.edu.tr ORCID bilgisi: 0000-0003-2040-3168

(Makale Gönderim Tarihi:26.05.2019 / Yayına Kabul Tarihi: 07.12.2019)

Doi Number: 10.18657/yonveek570273

Makale Türü: Araştırma Makalesi

bankacılığı tartışmaları ortamında para politikası yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Günümüz merkez bankacılığı sisteminde geleneksel para politikası araçları ile birlikte geleneksel nitelikte olmayan araçlar da yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Küresel krizle birlikte fiyat istikrarının sağlandığı çok sayıda ülkede finansal krizlerin çıkışının engellenemediği görülmüştür. Merkez Bankacılığı sisteminde tek amaç olan fiyat istikrarına tek politika aracı olan faiz oranları ile ulaşılmasını gerektiren rejimlerin yetersiz kalması, birden çok amaca ulaşmak için birden çok aracın kullanıldığı esnek politika uygulamalarını gündeme getirmiştir.

2008 Mortgage krizi ile birlikte birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin para ve sermaye piyasaları ile reel sektörü üzerinde önemli etkiler ortaya çıkmış ve ekonomik istikrarın yeniden kurgulanması noktasında ülke ekonomilerince yeni politika arayışları başlatılmıştır. Bu bağlamda yoğun bir şekilde genişletici para politikası uygulamaları tercih edilmiş ve bu politikalar da bazı ekonomik büyüklükleri olumlu etkilerken bazı büyüklüklerde de çok boyutlu kırılganlıklar meydana getirmiştir.

Küresel finansal krizi izleyen dönemlerde merkez bankalarının para arzını genişletici yöndeki uygulamaları, kısa vadede maksimum getiri sağlama amacıyla hareket eden uluslararası yatırımcıları özellikle gelişmekte olan ülkeler üzerinde hızlı fon transferi yapmaya yönlendirmiştir. İlk etapta döviz kuru üzerinde yüksek seviyede oynaklıklar oluşturan ani nitelikteki bu finansal hareketler, beklentilerin gerçekleştirilememesi yoluyla çok sayıda ekonomik değişken üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmiştir.

Bu çerçevede ekonomi otoriteleri, piyasalarda sürdürülebilir iyileşmelerin sağlanması noktasında geleneksel para politikası araçları ile birlikte geleneksel olmayan araçlar da inşa etmeye başlamışlardır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından geliştirilen bu geleneksel olmayan para politikası araçlarından biri de Rezerv Opsiyonu Mekanizması (ROM) olmuştur. ROM, sermaye giriş ve çıkışlarındaki aşırı oynaklığın makroekonomik büyüklükler ve finansal istikrar üzerinde oluşturacağı olumsuz etkileri belirli ölçüde sınırlandırmak amacıyla geliştirilen önemli bir para politikası aracı olarak uygulamadaki yerini almıştır.

ROM kapsamında çok sayıda doğrudan ve dolaylı etkinin oluşacağı öngörülmüştür. Mekanizma ile Türk Lirası yükümlülüklerin döviz cinsinden tesis edilmesi söz konusu olduğu için bankaların daha esnek şartlarda piyasaya kredi sunması beklenmektedir. Çalışmanın literatüre yapacağı katkı, mekanizmanın işletme ve tüketici kredileri üzerinde oluşturacağı etki noktasındadır. Bu çerçevede çalışma giriş ve sonuç kısımları dışında üç kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda ROM'un teorik temelleri ele alınmıştır. İkinci kısımda veri seti ve yöntem açıklanmış ve son kısımda da uygulanan ekonometrik modelin ampirik bulguları belirtilmiştir.

1. TEORİK ARKA PLAN

Ekonomilerin birbirlerine olan bağımlılıklarının sürekli olarak artış gösterdiği günümüz dünyasında farklı ülkelerde ortaya çıkan krizler, domino

etkisiyle tüm ülkeleri etkisi altına almaktadır. Küresel Finansal Kriz de gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkeyi etkisi altına alarak ekonomileri yeni politika arayışlarına yönlendirmiştir.

Amerikan Merkez Bankası'nın 2007 yılında faiz oranlarını yükseltmesi, Amerika'da bankaların ödeme gücü düşük kesime kullandırmış oldukları değişken faizli kredilerin geri ödemelerinde zorluklar yaşanmasına neden olmuştur. Bu çerçevede 2007 yılında ortaya çıkan Mortgage krizi ile birlikte finansal piyasalarda oluşan ortam, 2008 yılında Lehman Brothers Yatırım Bankası'nın iflasını açıklaması ile küresel kriz halini almıştır.

Ekonomi yönetimleri, küresel finans krizinin etkilerini azaltmaya yönelik olarak para ve maliye politikası uygulamaları ve çeşitli finansal düzenlemelerle ekonomik aktiviteleri canlandırmaya çalışmışlardır. Bu çerçevede krizin ilk aşamalarında ülkeler; mevduat garantileri, yurt içi likidite kolaylığı, bankaların yeniden sermayelendirilmesi, bankaların borçlanmalarına kamu garantisi, kredi garantileri, kamulaştırma, döviz kuru müdahaleleri, politika faizi değişikliği, zorunlu karşılık oranlarında değişiklik, SWAP kanalı, IMF destekleri ve genişletici maliye politikası uygulamaları gibi geleneksel yöntemlere başvurmuşlardır (Vural, 2013: 9).

Söz konusu geleneksel politika uygulamalarının sadece fiyat istikrarı amacı ile şekillendirilmiş olması, küresel kriz sürecinde söz konusu araçların yetersiz kalmasına neden olmuştur. Küresel kriz ile birlikte fiyat istikrarının yanında finansal istikrarın da öneminin ortaya çıkması, birden çok amaca ulaşmak için birden çok aracın kullanıldığı esnek politika uygulaması arayışlarını gündeme getirmiştir.

Para politikası, toplam talebi genişletici veya daraltıcı bir ekonomi politikası olarak eski dönemlerden beri kullanılan bir politika bileşeni olmakla birlikte para politikası eksenindeki amaçlar, dönemler itibariyle farklılıklar göstermiştir. Bu farklılaşmada küresel nitelikte ekonomik krizlerin yaşanması, çok sayıda bölgeyi etkileyen savaşların yaşanması, küreselleşme eğilimlerine bağlı olarak uluslararası ticaretin gelişmesi ve mevzuatsal alanda yaşanan gelişmeler etkili olmuştur (Serin, 1987: 8). 2008 Küresel Finansal Krizi de farklılaşmanın yaşandığı önemli kırılma dönemlerinden biridir.

Küresel krizi izleyen dönemlerde risk iştahının artış göstermesi, sermayenin küresel ölçekte çok daha hızlı hareket etmeye başlaması ve buna bağlı olarak fiyat istikrarı ile birlikte finansal istikrarı sağlamaya yönelik politikaların ön plana çıkartılmak istenmesi, göreceli olarak iyi performansa sahip makroekonomik değişkenler üzerinde olumsuz etkiler oluşturmayacak yeni politika araçlarının geliştirilmesi ihtiyacını gündeme getirmiştir.

İhtiyaç duyulması halinde koridor faizinin aşağı ve yukarı yönlü asimetrik hale getirilmesi ve aktif likidite yönetimi ile anlık değişen finansal koşullara hızlı tepki verebilir hale getirilen faiz politikasının yanında karşılıklar politikası finansal istikrarı korumak amacıyla etkin bir şekilde kullanılmaya başlamıştır (Böcüoğlu, 2005: 1). Karşılıklar politikası kapsamında zorunlu karşılıklara faiz ödenmesi ve farklı vadelerde farklı oranların belirlenmesi yoluyla çok oranlı bir sistem tercih

edilirken, geliştirilen en önemli yenilik zorunlu karşılıklara farklı bir boyut kazandıran ROM sistemi olmuştur.

ROM, bankalarca Türk lirası olarak ödenecek zorunlu karşılıkların Merkez Bankasınınca önceden belirlenmiş orandaki yüzdelik bir kısmını döviz veya altın cinsinden tesis edebilmesine olanak sağlayan karşılıklar politikası temelli bir araçtır. Geleneksel olmayan bu para politikası aracının uygulanması sürecinde Rezerv Opsiyonu Oranı ve Rezerv Opsiyonu Katsayısı önem arz eden iki kavramdır. ROM'un hangi oranda veya hangi dilimler kapsamında kullanılabileceğini ortaya koyan orana Rezerv Opsiyonu Oranı denilmektedir. Her bir dilim dahilinde ulusal para zorunlu karşılık başına tesis edilebilecek döviz veya altın karşılığını belirleyen katsayılara da Rezerv Opsiyonu Katsayısı (ROK) denilmektedir (Alper vd., 2012: 9).

ROM, 2011 yılının son çeyreği ve 2012 yılı içerisinde yapılan düzenlemelerle tedrici bir yapıda kurularak işlerlik kazanan bir sistemdir. Her bir kurul toplantısında ROM'un TCMB döviz rezervlerinde ve para piyasasında oluşturacağı etkilerin öngörüsü hazırlanarak dilimler ve/veya katsayılar çerçevesinde yeni düzenlemelere gidilmiştir.

ROM, karşılıklar politikası kapsamındaki ulusal para yükümlülüklerinin bir kısmının sadece döviz cinsinden yerine getirilmesiyle değil aynı zamanda altın ve işlenmiş veya hurda altın cinsinden tesis edilmesi şeklinde de kullanılabilir. Mekanizma kapsamındaki altın opsiyonlarıyla ilgili dilim ve katsayılar da TCMB tarafından ilan edilmektedir.

Başlangıç aşamasında Türk Lirası zorunlu karşılıkların belirli bir kısmının bire bir katsayı üzerinden döviz ve hemen arkasından da altın olarak tesis edilebilmesine imkan tanınmıştır. Bununla birlikte ilk zamanlarda rezerv opsiyonu dilimlerinin artırılması ön planda tutulurken, ilerleyen zamanlarda katsayılar da revize edilmeye başlanmıştır. 2012 yılının Ağustos ayında alınan kurul kararıyla Türk Lirası zorunlu karşılıkları döviz olarak tesis edebilme imkanı yüzde 60'a, altın olarak tesis edebilme imkanı ise yüzde 30'a yükseltilmiştir. Ekonomik alanda yaşanan gelişmeler takip edilerek 2018 yılının Ağustos ayında ROM kapsamındaki döviz imkanı oranı üst sınırı yüzde 40'a indirilmiştir¹.

Küresel Finansal Kriz sonrası para otoritelerinin genişletici politika uygulamalarına başvurması, kısa vadede yüksek getiri elde etmek isteyen küresel yatırımcıları ülkeler üzerinde hızlı para transferleri yapmaya yönlendirmiştir. Uluslararası piyasalarda yaşanan bu ani finansal hareketler, özellikle döviz kuru üzerinde yüksek seviyede volatilité meydana getirdiği için beklentilerin şekillendirilememesi yoluyla çok sayıda ekonomik büyüklük üzerinde olumsuz etkiler oluşturmuştur.

Fiyat istikrarının yanı sıra finansal istikrarın da ön planda tutulduğu yeni politika arayışı süreçlerinde her yeni araca çok sayıda amaç yüklenmiştir. Bu kapsamda ROM'a da; kısa vadeli sermaye akımlarının piyasalarda meydana getireceği oynaklıkları azaltmak, TCMB'nin brüt döviz rezervlerini artırmak,

¹ Bu bilgiler, TCMB tarafından ilan edilen basın bültenlerinden derlenmiştir.

bankalara kendi likiditelerini oluşturma noktasında esneklik sağlamak, kredilerin sermaye hareketliliğine olan duyarlılığını azaltmak, bankalara kendi likidite optimizasyonlarını gerçekleştirebilmeleri için kolaylıklar sunmak ve para politikası uygulamalarındaki sadeleştirme süreçlerine destek oluşturmak şeklinde hedefler yüklenmiştir (TCMB, 2012: 5).

Mekanizma ile Türk Lirası zorunlu karşılıklar için bankalara döviz ve altın tesis imkanının sunulması, temel olarak TCMB'nin brüt döviz rezervlerinin artmasını beraberinde getirmiştir. ROM kapsamındaki yabancı para ve altınların TCMB tarafından satın alınmamış olup söz konusu varlıkların bankacılık sektöründeki finansal oyunculara ait olması, merkez bankasının net döviz rezervleri yerine brüt döviz rezervlerini etkilemektedir.

Söz konusu bu geleneksel olmayan aracın net değil de brüt döviz rezervlerine etki ediyor olması mekanizmanın sisteme fayda sağlamadığı anlamına gelmemelidir. Sermaye hareketlerindeki aşırı oynaklıklar, özel sektörde faaliyet gösteren kuruluşların finansal tablolarını ve borç ödeme kapasitelerini önemli ölçüde olumsuz etkileyebilmektedir. Bu bağlamda yabancı para rezervlerinin büyük ölçüde özel sektörün kontrolünde bulunması ve sektör temsilcilerinin de ilgili rezervleri uygun şekilde kullanabilmesi piyasadaki etkinliği artırarak daha sağlıklı bir finansal sistemde faaliyet gösterilmesine destek olacaktır (Alper vd., 2012: 18).

Temel işlevleri gereği bankalar, fon fazlası olan iktisadi karar birimlerinden topladıkları mevduatları, fon ihtiyacı olan birimlere kredi olarak sunmaktadırlar. Mevduatların yetersiz kalması durumunda iç veya dış kaynaklardan borçlanacak olan bankalar için ROM, diğer birçok yönteme başvurmadan daha uygun şartlarda Türk Lirası likidite sağlama noktasında önem arz etmektedir.

Mekanizma, bir yandan fon yönetimi konusunda bankalara esneklik sunarken bir yandan da bankaların piyasaya sunacakları kredi hacmini genişletecektir. Ayrıca TCMB'nin katsayısı düşük seviyelerde belirlemesi, ROM kullanımını daha cazip hale getirecek ve bankaların diğer kaynaklara olan talebini de büyük ölçüde azaltacaktır (Büyüksaraç ve Özel, 2012, 5).

Diğer taraftan bankalardaki döviz rezervlerinin bir miktarının Türk Lirası zorunlu karşılık yükümlülüklerinin yerine getirilmesi noktasında merkez bankasına tesis edilmesinin ani finansal hareketleri belirli ölçüde azaltarak ekonomik güvenin oluşturulmasına katkı sağlaması da istenmiştir.

Bankacılık kesiminin mekanizmayı hangi yoğunlukta kullanacağı, ilgili tesis dönemlerindeki ekonomik konjonktür doğrultusunda yapılacak fayda maliyet analizlerine göre şekillenmektedir. Yabancı sermaye girişlerinin yoğun olduğu dönemlerde göreceli olarak ulusal para kaynak maliyeti döviz kaynak maliyetine göre daha yüksek olabileceği için ROM, bu dönemlerde yüksek dilimlerde dahi kullanılabilir. Yabancı sermaye çıkışlarının yoğun olduğu dönemlerde ise, göreceli olarak ulusal para kaynak maliyeti daha avantajlı olabileceği için bankalar mekanizmayı daha düşük seviyelerde kullanacaklardır.

Finansal piyasalarda bu mekanizmanın daha fazla kullanılmak istenmesi ve TCMB'nin de brüt döviz rezervlerini artırmak istemesi durumunda mekanizmaya

yeni bir dilim eklenebilecek ya da katsayı yükseltilebilecektir. Piyasanın döviz gereksinimi olması durumunda ise TCMB, bir dilimi iptal ederek veya katsayıyı aşağı yönlü revize ederek piyasaya döviz likiditesi sağlayabilecektir. Bu çerçevede TCMB, yabancı sermaye hareketlerinin meydana getireceği etkileri dengeleyebilmek adına mekanizmada güncellemeler yapabilecektir (Gürkan Yay, 2015: 270).

2008 küresel krizi sonrasında kısa vadeli sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelere doğru yönelmiş olması, döviz cinsinden borçlanma olanaklarını daha uygun hale getirmiştir. Söz konusu ortamda TL zorunlu karşılıkları rezerv opsiyonu katsayısına göre olabilecek optimal maliyetle tutmak isteyen bankalar, TL yükümlülüklerini finansal piyasalardaki en düşük faiz oranlarına sahip olan döviz ve altın cinsinden tutabilmektedirler (Tuna vd., 2015: 227). Otomatik dengeleyici bir mekanizma olarak tasarlanan ROM'un güçlü sermaye giriş ve çıkışları yaşanan dönemlerde piyasadaki döviz likiditesini etkilemek suretiyle döviz kuru volatilitelerini azaltması öngörülmektedir. Sonuç olarak ROM'un ani sermaye hareketleri nedeniyle ortaya çıkan kur oynaklıklarının giderilmesinde etkin bir politika aracı olduğu düşünülmektedir (Oduncu vd., 2013: 50).

2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmada 2011:09 – 2019:02 dönemlerine ait Türkiye'de ROM kullanımı ile işletme kredileri (ISL) ve tüketici kredileri (TKT) arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Veriler aylık olarak ele alınmış olup, ROM değişkenine TCMB elektronik veri dağıtım sistemi (EVDS) üzerinden, işletme kredileri ve tüketici kredileri değişkenlerine ise Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu veri tabanından ulaşılmıştır. Doğal logaritması alınmış değişkenler modele dahil edilmiş ve bilgisayar uygulaması için E-views 10.0 ve WinRats 8.0 programları kullanılmıştır.

Engle ve Granger (1987), zaman serilerinin kendi içerisindeki uzun dönemli ilişkisini ortaya koyabilmek için eşbütünleşme testlerini ekonometri literatürüne kazandırmışlardır. Burada bahsedilen eşbütünleşme testlerinin temelinde düzeyde durağan dışı olan zaman serilerinin belli başlı işlemler sonucunda durağan hale gelebileceği varsayımı bulunmaktadır. Aynı zamanda yine Engle ve Granger (1987) tarafından ortaya atılan hata düzeltme modeli ile kısa dönemdeki dengesizliğin uzun dönemde dengeye gelebileceği varsayılmaktadır. Buradaki bahsedilen varsayımın gerçekleşmesi doğrusal bir biçimde meydana gelmektedir.

Fakat ekonominin içerisinde zaman serileri arasındaki ilişkilere bakılarak uzun dönem dengesi aranırken doğrusal olmayan davranışlarla karşılaşmak mümkündür. Söz konusu değişkenler, doğrusal olmayan davranışlar gösteren bir ekonomik ilişki içerisinde ise Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testleri kullanıldığı takdirde anlamlı olmayan sonuçlar ile karşılaşılabilir. Başka bir ifade ile eşbütünleşik ilişkinin bulunmadığını belirten sıfır hipotezini reddedememe yönünde eğilim gösteren sonuçlar verebilmektedir. Karşılaşılan bu durum Engle ve Granger (1987) eşbütünleşme testlerinin güçsüzlüğünün bir göstergesi olarak görülmektedir.

Yapılan bu çalışmada eşbütünleşik ilişki aranırken doğrusal dışılığı göz önünde bulunduran ve Hepsağ (2019) tarafından ekonometri literatürüne kazandırılan doğrusal olmayan eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Aynı zamanda Hepsağ (2019) tarafından geliştirilen bu testler de Engle – Granger testlerindeki gibi kalıntılara dayanan testlerdir ve iki aşamalı bir yöntemi temel almaktadır.

Öncelikli olarak aşağıdaki uzun dönem modeli tahmin edilerek bu modele ait kalıntılar elde edilecektir:

$$y_t = \beta x_t + u_t \quad (1)$$

(1) no'lu denklemde yer alan modelin kalıntılarına ulaşıldıktan sonra ikinci aşamada bu kalıntıların doğrusal olmayan asimetrik üssel yumuşak geçişli otoregresif (AESTAR) süreç izlediği varsayılarak, (2) no'lu gösterimde verilen doğrusal olmayan asimetrik üssel yumuşak geçişli otoregresif hata düzeltme modeli (AESTAR-ECM) dikkate alınmaktadır (Hepsağ, 2019: 3):

$$\Delta y_t = G_t(\theta_1, u_{t-1}) \left\{ S_t(\theta_2, u_{t-1}) \gamma_1 + (1 - S_t(\theta_2, u_{t-1})) \gamma_2 \right\} u_{t-1} + \psi' \Delta \mathbf{x}_t + \sum_{i=1}^p \omega_i' \Delta \mathbf{z}_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

(2) no'lu doğrusal olmayan hata düzeltme modelinde yer alan $z_t = (y_t, x_t)'$, birinci mertebeden durağan ($I(1)$) $n \times 1$ boyutlu değişkenlerdir.

Hepsağ (2019), (2) no'lu gösterimde sunulan doğrusal olmayan hata düzeltme modelinden yola çıkılarak eşbütünleşik ilişkisinin sınanmasında $H_0: \theta_1 = 0$ sıfır hipotezinin $H_1: \theta_1 > 0$ alternatif hipotezine karşı test edilmesini önermektedir. Ancak Kapetanios vd. (2006) tarafından önerilen ve (2) no'lu gösterimde yer alan doğrusal olmayan hata düzeltme modelinde bulunan θ_2 , γ_1 ve γ_2 parametrelerinin sıfır hipotezinde tanımlı olmamasından dolayı $\theta_1 = 0$ sıfır hipotezi doğrudan sınanamamaktadır. Bu sorun ile mücadele etmek amacıyla Hepsağ (2019) tarafından önerildiği haliyle (2) no'lu doğrusal olmayan hata düzeltme modeline birinci mertebeden Taylor açılımı uygulanabilmektedir. $\theta_1 = 0$ ve $\theta_2 = 0$ etrafında birinci mertebeden Taylor açılımı sonucunda aşağıdaki yardımcı regresyon modeline ulaşılabilmektedir.

$$\Delta y_t = \phi_1 \hat{u}_{t-1}^3 + \phi_2 \hat{u}_{t-1}^4 + \psi' \Delta \mathbf{x}_t + \sum_{i=1}^p \omega_i' \Delta \mathbf{z}_{t-i} + v_t \quad (3)$$

(3) no'lu yardımcı regresyon modeli için $\varphi_1 = \varphi_2 = 0$ sıfır hipotezi oluşturulmakta ve $\varphi_1 \neq \varphi_2 \neq 0$ alternatif hipotezine karşı test edilmektedir ve katsayılarla getirilen kısıtlara dayalı olarak F_{ANEC} test istatistiği hesaplanmaktadır. Hesaplanan F_{ANEC} test istatistiğinin Hepsağ (2019) tarafından elde edilen kritik değerlerden büyük olması durumunda eşbütünleşmenin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi, doğrusal olmayan asimetrik ESTAR eşbütünleşmenin varlığına karşı reddedilmektedir.

Hepsağ (2019) tarafından belirtildiği haliyle bu eşbütünleşme yardımcı regresyon modellerinde sabit terim ve/veya trend gibi deterministik bileşenlerin yer almasının yerine analizde kullanılan değişkenler; ham biçimde, ortalamadan

arındırılmış şekilde, ortalamadan ve trendden arındırılmış şekilde kullanılabilir.

3.AMPİRİK BULGULAR

Çalışmaya konu olan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi tespit etmek amacı ile analize geçilmiştir. Zaman serileri arasındaki eşbütünlük ilişkisi belirlemeden önce serilerin birim köklü olup olmadıklarına bakılarak durağanlık mertebeleri belirlenmektedir. Bundan dolayı serilerin durağanlık mertebelerinin tespiti için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmış ve sonuçlar aşağıdaki Tablo 1’de verilmiştir:

Tablo 1: Değişkenlere Ait ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi		
Değişkenler	Gecikme Uzunluğu	t-İstatistiği
LNROM	8	-1.134133
LNISL	0	-2.680829
LNTKT	1	-1.948434
ΔLNROM	7	-3.140244*
ΔLNISL	0	-7.952325*
ΔLNTKT	0	-3.375407*

* % 5 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezi olan birim kökün varlığının reddedildiğini göstermektedir. Gecikme uzunlukları Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılarak belirlenmiştir. “Δ” serilerin 1. farkının alındığını belirtmektedir.

Tablo 1’in sonuçlarına göre analize konu olan 3 değişkenin de birinci farkında durağan yani I(1) değişkenler olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda yöntem kısmında bahsedilen Hepsağ (2019) doğrusal olmayan asimetrik üssel yumuşak geçişli hata düzeltme modelini temel alan eşbütünlük testine geçilmiştir. İktisat literatürüne uygun bir şekilde belirlenen değişkenler arasındaki ilişki, işletme kredilerinin bağımlı değişken, ROM’un bağımsız değişken ve tüketici kredilerinin bağımlı değişken, ROM’un bağımsız değişken olduğu iki farklı model kurulmuştur. Testin uygulanmasında özellikle ortalamadan ve trendden arındırılmış seriler dikkate alınmış ve sonuçlar tablo 2’de ortaya konulmuştur:

Tablo 2: Hepsağ Eşbütünlük Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken (LNISL)	Test İstatistik ($F_{ANEC,t}$)	Gecikme Uzunluğu
LNROM	6.72813**	3
Bağımlı Değişken (LNTKT)	Test İstatistik ($F_{ANEC,t}$)	Gecikme Uzunluğu
LNROM	8.32558*	1

* % 5 ** % 10 anlamlılık düzeyinde eşbütünlük ilişkisi olmadığını belirten sıfır hipotezinin reddedilemediği görülmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu Schwert (1989)’ e göre belirlenmiştir.

Tablo 2’nin sonuçlarına göre hem işletme kredileri ile ROM arasında hem de tüketici kredileri ile ROM arasında uzun dönemli eşbütünlük ilişkisi tespit edilmiştir. Uzun dönem modeli aşağıdaki tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 3: Uzun Dönem Sonuçları

Bağımlı Değişken (LNISL)	Katsayı	t-istatistik
LNROM	1.2061	12.81564*
Bağımlı Değişken (LNTKT)	Katsayı	t-istatistik
LNROM	0.6917	10.67503*

* % 5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 3’de gösterilen uzun dönem modeline bakılacak olunursa, ROM’un işletme kredileri üzerinde uzun dönemde anlamlı ve pozitif bir değişken olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Aynı sonuçlar tüketici kredilerinde de görülmektedir. ROM’da meydana gelecek % 1’lik bir artış, işletme kredilerini % 1.2061 oranında artırmaktadır. Ayrıca ROM’da meydana gelecek % 1’lik bir artış, tüketici kredilerini % 0.6917 oranında artırmaktadır. Bu sonuçların ardından hata düzeltme modeli üzerinden kısa dönemli nedensellik analizi yapılarak tablo 4’de gösterilmiştir;

Tablo 4: Kısa Dönem Nedensellik Sonuçları

	F(4,77)	Gecikme Uzunluğu
$\Delta LNROM \rightarrow \Delta LNISL$	1.35386	3
	F(2,83)	Gecikme Uzunluğu
$\Delta LNROM \rightarrow \Delta LNTK$	0.04822	1

Yukarıdaki sonuçlara göre % 5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığa rastlanılmamıştır.

ROM, kısa dönemde işletme kredilerinin bir nedeni olarak görülmemekte ve birbirlerini etkilememektedir. Aynı zamanda ROM, kısa dönemde tüketici kredilerinin de bir nedeni olarak görülmemekte ve birbirlerini etkilememektedir. Burada kısa dönemli bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

SONUÇ

Önemli ölçüde fiyat istikrarını sağlamaya yönelik olarak tasarlanmış geleneksel para politikası araçlarının küresel krizin etkilerini giderebilme noktasında yetersiz kalması, finansal istikrarı sağlama amacını da içinde barındıran yeni para politikası araçlarının geliştirilmesi ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu çerçevede diğer araçlara kıyasla sistemi daha etkin hale getirecek ve kendi optimizasyonlarını sağlama noktasında bankalara olanak tanıyacak bir araç olarak ROM geliştirilmiştir. ROM’un diğer birçok araca olan ihtiyacı azaltacak şekilde otomatik dengeleyici bir yapıda kurulmuş olması, araca özel bir nitelik kazandırmıştır.

Mekanizma ile Türk Lirası zorunlu karşılıkların döviz ve altın cinsinden tesis edilmesine imkan verilmesi, bankaların piyasaya sunabilecekleri kredi miktarı noktasından daha esnek çalışmalarını sağlamıştır. Bu bağlamda zorunlu karşılıkların bir kısmının döviz ve altın olarak ödenmesi sonucunda bankaların rezervlerinde kalan ulusal paraların büyük ölçüde işletme ve tüketici kredileri yoluyla piyasaya çıkacağı öngörülmüştür.

Dünya genelindeki birçok merkez bankasında olduğu gibi TCMB de sadeleşme sürecini sürdürülebilir bir yapıda sağlamak istemektedir. Fakat çok sayıda para politikası aracının varlığı ve her bir aracın da kendi içerisinde alt

araçlarının söz konusu olması, sadeleşme sürecini zora sokmaktadır. Bu çerçevede mekanizmanın sadeleşme sürecinde de sisteme destek oluşturabileceği önem arz etmektedir.

Çalışmada 2011:09 ile 2019:02 dönemleri arasını kapsayan işletme kredileri ve ROM arasında uzun dönemli eşbütünleşik ilişkiye rastlanılmıştır. Ayrıca aynı dönemlerde tüketici kredileri ile ROM arasında da uzun dönemli eşbütünleşik ilişki gözlemlenmiştir. Bu durum uzun dönemde ROM'daki bir değişimin işletme kredilerini ve tüketici kredilerini etkileyeceğine işaret etmektedir. Yapılan analiz sonucunda ROM'da meydana gelen % 1'lik bir artışın işletme kredilerini % 1.2061 oranında artırdığına ulaşılrken aynı zamanda ROM'da meydana gelen % 1'lik bir artışın tüketici kredilerini % 0.6917 oranında artırdığı belirlenmiştir. Son olarak ise kısa dönemli ilişki incelenmiş ve hem ROM ile işletme kredileri arasında hem de ROM ile tüketici kredileri arasında nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

KAYNAKÇA

- Alper, K., Kara, H. ve Yörükoğlu, M. (2012), “Sermaye Akımlarının Etkilerini Yumuşatmaya Yönelik Yeni Bir Para Politikası Aracı: Rezerv Opsiyonu Mekanizması”, *İktisat ve Toplum Dergisi*, Sayı 25, s. 9 – 19.
- Böcüoğlu M. E. (2015), *Rezerv Opsiyon Mekanizmasının Banka Davranışlarına Etkisi*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.
- Büyüksaraç, D. ve Özel, Ö. (2012), Rezerv Opsiyonu Mekanizması ve Optimal Rezerv Opsiyonu Katsayılarının Hesaplanması, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği, Ankara: Sayı 12/32.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979), “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root, *Journal of the American Statistical Association*”, 74 (366), s. 427 - 431.
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. J. (1987), “Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing”. *Econometrica*, 55 (2), s. 251 – 276.
- Gürkan Yay, G. (2015), *Para ve Finans Teori Politika*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hepsag, A. (2019), *Testing for Cointegration in Nonlinear Asymmetric Smooth Transition Error Correction Models, Communications in Statistics, Simulation and Computation*. <https://doi.org/10.1080/03610918.2018.1559927>, (Erişim Tarihi: 23.03.2018).
- Kapetanios, G., Shin, Y. ve Snell, A. (2006), “Testing for Cointegration in Nonlinear Smooth Transition Error Correction Models”. *Econometric Theory*, 22 (2), s. 279–303.
- Oduncu, A., Ermişoğlu, E. ve Akçelik, Y. (2013), “Merkez Bankasının Yeni Enstrümanı Rezerv Opsiyonu Mekanizması ve Kur Oynaklığı”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 86, s. 43 – 53.
- Schwert, G. W. (1989), “Tests for Unit Roots: A Monte Carlo Investigation”, *Journal of Business & Economic Statistics*, 7 (2), s. 147 – 159.
- Serin, V. (1987), *Para Politikası*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 440.
- TCMB (2012), *Aylık Bülten*, Sayı: 28.
- Tuna, A., Öner, S. ve Öner, H. (2015), “Rezerv Opsiyonu Mekanizmasının Optimal Kullanımı ve Türk Bankacılık Sektörü Açısından Maliyet Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29 (2), s. 219 – 232.
- Vural, U. (2013), *Geleneksel Olmayan Para Politikalarının Yükselişi*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.

SUMMARY

The expansionary monetary policy implementations preferred by developed countries after the global crisis caused sudden fund movements in financial markets with the increase of risk appetite. These developments have led

central banks, which act with the main objective of ensuring price stability, to seek new policies. Within the framework of unconventional monetary policy instruments, one of the tools developed by the Central Bank of the Republic of Turkey is the reserve option mechanism.

Together with price stability, each new organ has many objectives in the new policy structuring processes, in which financial stability is significant. Within this context, ROM goals are defined as reducing the volatility of short-term capital movements in the markets, increasing the gross foreign exchange reserves of the CBRT, providing flexibility to banks to create their own liquidity, reducing the sensitivity of loans to capital mobility, providing liquidity optimizations to banks and supporting the simplification process. As is seen, there are many direct and indirect effects in the ROM. The mechanism is expected to offer loans to the market under more flexible conditions, as Turkish Lira liabilities are to be established in foreign currency. Within this context, the impact of the mechanism on working capital loans and consumer loans reveals the basic scope of the study.

In this study, the relationship between the use of the reserve option mechanism (ROM) in the 2011: 09-2019: 02 period and working capital loans (WCL) and consumer loans (CL) in Turkey was analysed. Nonlinear cointegration test which was introduced to econometric literature by Hepsağ (2019), which considers the linearity while searching for the cointegrated relationship, was used. These tests, also developed by Hepsağ (2019), are based on residues as in the Engle - Granger tests and are based on a two - stage method.

The result of the analysis showed that there is a long-term co-operative relationship between business loans and reserve option mechanism as well as between consumer loans and reserve option mechanism. It has been concluded that the reserve option mechanism is a significant and positive variable in the long term on the operational loans. The same results are seen in consumer loans. An increase of 1 % in the reserve option mechanism increases operating loans by 1.2061 %. Besides, a 1 % increase in the reserve option mechanism increases consumer loans by 0.6917 %.

Girişimcilik Yönelimi ve Finansal Performans İlişkisinin Araştırılmasında Aile Şirketlerinin Moderatör Rolü

Melissa CAGLE*

Ahmet ÖZEN**

ÖZ

Bu çalışmada ülkemizdeki işletmelerin %95'ini oluşturan aile şirketlerinin "girişimcilik derecesi - finansal performans" ilişkisini düzenleyici etkisi incelenecektir. Uluslararası literatürde aile şirketlerinin inovasyon ve değişimi destekleyen bir yapısı olduğu savunulmaktadır. Benzer şekilde, aile şirketi olmayan kurumlar ile karşılaştırıldığında, bu şirketlerin girişimciliği teşvik ettiği ve hızlı karar alma, büyüyebilme potansiyeli açısından ön plana çıktığı görülmektedir. Örgütsel başarının kilit bir bileşeni olarak tanımlanan girişimcilik yöneliminin, şirket finansal performansına olumlu yansımaları olduğu ve yüksek performans doğurduğu da ayrıca ileri sürülmektedir. Ülke ekonomisine katkısı yadsınamaz bir gerçek olan bu şirketlerin faaliyetlerini geliştirmek, iş sürekliliklerini korumak Türkiye açısından büyük bir önem taşımaktadır. Dolayısı ile son dönemlerde şirketlerin rekabet edebilirliğini ve girişimcilik özelliklerini geliştirmek adına düzenlenen çeşitli politika ve programların artışı bu şirketleri yakından ilgilendirmekte. Ayrıca, bu durum Türkiye'nin konuya verdiği önemi desteklemektedir. Bu çalışmanın amacı BİST İmalat Sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin ortaklık yapısını dikkate alarak girişimcilik yönelimini ampirik olarak test etmek ve şirket performansı üzerine etkisini incelemektedir. Örneklem 2018 yılında İmalat Sektöründe kote edilmiş 94 adet şirketi kapsayıp, yıllık finansal raporlardan toplanan verinin test edilmesinde Moderatör Çoklu Regresyon yönteminden yararlanılmaktadır. Çalışma sonucunda girişimcilik yönelimi yüksek olan şirketlerin risk almaktan kaçındığı veya daha temkinli kararlar aldığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Aile Şirketi, Finansal Performans, BİST, Moderatör İlişki, Girişimcilik Yönelimi

JEL Sınıflandırması: M1, M4, M41, L26

The Moderating Effect of Family Ownership on Entrepreneurial Orientation and Firm Performance

ABSTRACT

This study examines the moderating effect of family owned companies, which constitutes 95% of all Turkish enterprises, and its corresponding effect on the relationship between entrepreneurial orientation and financial performance. Family owned companies not only contain an organizational structure that supports innovation and change, but they are also known to encourage entrepreneurship. Moreover, these firms stand out in terms of their rapid decision making and growth potential. The related literature also suggests that entrepreneurial orientation, which is defined as a key component of organizational success, has a positive impact on the company's financial performance. The contribution of family owned companies to the economy is an undeniable fact, thus the improved continuity of their operations is key for maintaining the Turkish success. The rise of

* Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü. Email: melissa.cagle@deu.edu.tr ORCID bilgisi: 0000-0003-0480-5626

** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü. Email: ahmet.ozen@deu.edu.tr ORCID bilgisi: 0000-0002-3251-3236

various policies and programs aiming to develop companies' competitiveness and entrepreneurial characteristic closely concerns these firms- further highlighting the importance Turkish firms attach towards entrepreneurship. The purpose of this study is to take into account the BIST Manufacturing Sector firms partnership structure and empirically calculate the entrepreneurial orientation, while examining the effect on firm performance. The sample consists of 94 companies listed in the Manufacturing Sector in 2018, and the data collected from annual reports were tested employing use of a moderated multiple regression. The results of the study indicate that firms with high entrepreneurship orientation avoid risk and form more cautious decisions.

Key Words: Family Owned Company, Financial Performance, BIST, Moderator Relationship, Entrepreneurship Orientation

JEL Classification: M1, M4, M41, L26

GİRİŞ

Kavram olarak şirket; birden fazla gerçek veya tüzel kişiliğin emek veya sermayelerini ortak bir amaç doğrultusunda ve yasal bir sözleşmeye bağlı kalacak şekilde birleştirmeleriyle oluşturulmuş ticari bir ortaklık şeklinde tanımlanabilir. Bu tür bir ortaklığın aralarında evlilik veya kan bağı bulunan "kadın, erkek, çocuk ve kardeşlerin oluşturduğu ve toplum içindeki en küçük bütün şeklinde tanımlanabilen aile bünyesinde bulunması" halinde aile şirketinden söz edilir. Genel olarak aile şirketi denildiğinde şirkete yönelik kararların çoğunlukla aile tarafından alındığı ve yönetimin de yine bu topluluk tarafından yürütüldüğü bir şirket türü anlaşılabilir. Bu genel tanıma karşın literatürde aile şirketi farklı açılardan ele alınmakta ve tanımlanabilmektedir. Örneğin, Salvato, vd. (2019), Minichilli, vd. (2016), Leach (1990) ve Donckels ve Fröhlich (1991) çalışmalarında şirketin halka açık bir şirket olması durumunda hisse senedi sahipliği ve karar almada oy hakkının bir ailede kaldığı şirket türünü aile şirketi olarak nitelendirmişlerdir. Diğer yandan Salvato, vd. (2019) çalışmalarında aile şirketinden söz edebilmek için şirket içi politika belirleyebilme gücünün de bir ailede olması gerektiğini vurgulamışlardır. Anderson ve Reeb (2003) ve Lee (2006) ele aldıkları çalışmalarında aile şirketinden söz edebilmek için aile üyelerinin yönetim kurulu içindeki üyelik durumlarına bakılması gerektiğini belirtmişlerdir. Akdoğan (2000), Karpuzoğlu (2004), Kobal (2014) ve Lee (2006) ise aile şirketlerinde ikinci nesile kadar belirli aile üyelerinin şirkette bulunduğunu ve kurucu üyenin şirkette varlığının devam ettiğini ifade etmişlerdir. Öte yandan Church (1969) aile şirketini sermayenin tamamının tek kişinin elinde olduğu dolayısıyla halka açık bir şirket niteliği taşımadığını ifade etmiştir. Elbette günümüzde bu tanım dar kapsamlı kalmıştır. Dolayısı ile, halka açık şirketlerin de aile şirketi niteliklerini koruyabildikleri rahatlıkla belirtilebilir.

Dünyada aile şirketlerinin ülke ekonomilerine katkı düzeyleri incelendiğinde; sanılanın aksine aile şirketlerinin ülke ekonomileri açısından yadsınamayacak düzeyde itici bir güç bulunmaktadır. Elbette bu yönde çeşitli akademik çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Akdoğan (2000) aile şirketlerinin en yaygın işletme türlerinden biri olduğunu ve yarattıkları katma değer bakımından etkinliklerinin tartışılmaz derecede olduğunu vurgulamıştır. Miller (2015) ise aile şirketlerinin birçok ülkede GSYİH'nın dörtte üçünü ürettiklerini ve Fortune Global 500'deki şirketlerin beşte biri de dahil olmak üzere, dünyanın serbest

ekonomisindeki işletmelerin %80'inden fazlasının aile şirketi olduğunu açıklamıştır. Diğer yandan Galván, vd. (2017)'de çalışmalarında aile şirketlerinin dünyadaki birçok ekonominin bel kemiği olduğunu; ABD ve Kanada'daki tüm işletmelerin yaklaşık %90'ının aile şirketi niteliği taşıdığını tahmin edildiğini belirtmişlerdir. Son olarak, Minichilli, vd. (2016) de günümüzde aile tarafından kontrol edilen firmaların dünyadaki baskın ekonomik ve sosyal gücü temsil ettiğini açıklamışlardır.

Aile şirketlerinin Türkiye'deki mevcut durumu ve milli ekonomimize katkıları ele alındığı taktirde; ülkemizdeki işletmelerin yaklaşık %95'inin (Sabancı, 2017) aile şirketi hüviyetinde olduğu ve dolayısıyla milli ekonomimize göz ardı edilemez düzeyde katkılarının olduğu söylenebilir. Örneğin, Deloitte Türkiye Yönetim Kurulu Danışmanı Uzun (2018), konuya ilişkin sunumlarında aile şirketlerinin %52'sinin üretim, %16'sının inşaat ve emlak geliştirme, %6'sının tüketici ürünleri gibi ülkemiz ekonomisi için önemli alanlarda faaliyet gösterdiğini açıklamıştır. Yolaç ve Doğan (2011) çalışmalarında aile şirketlerinin dünya ekonomisindeki oransal büyüklüğüne benzer olarak ülkemiz açısından da önemli olduğunu ve bu şirketlerin pek çok akademik araştırmaya da konu olduklarını belirtmişlerdir. Köylü (2018) ve Ateş (2005) de nesilden nesile geçerek günümüze ulaşan aile şirketlerinin sınırlı kaldığını, buna karşın bu şirketlere olan güvenin ve çalışan iş doyumunun (çalışma ortamlarındaki memnuniyet düzeylerinin) de yüksek olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca şirketin kurucu ailesinin çalışanlarıyla yakın ilişkide olmasının şirket çalışanlarına güven verdiğini, böylece aile şirketlerin daha güvenilir olduğunu ve şirket içi koordinasyon kolaylığı taşıdığını da açıklamışlardır. Elbette bu tür bir durumun varlığı şirketin geleceğe yönelik alacağı kararlarda, dolayısıyla girişimciliği üzerine de yansıtılabilmektedir.

Aile şirketi olsun veya olmasın, bir şirketin girişimci olmasının o şirketin büyüme ve elbette performansında itici bir güç olma fonksiyonu bulunmaktadır. Nitekim Kuratko, vd. (2001) şirketlerin girişimcilik davranışlarının rekabet avantajı sağladığını ve firma performanslarını iyileştirdiğini savunmuşlardır. Girişimcilik faaliyetleri ise başka şirketlerin henüz fark etmediği fırsatlardan yararlanıp, müşteri, pazar veya kaynaklar (veya kombinasyonu) açısından fark yaratma faaliyetleri şeklinde tanımlanmıştır. Kaya (2006) kurumsal girişimciliği bir şirketin inovasyon, girişim ve yenileme çabalarının toplamı olarak tanımlamış ve kurumsal girişimciliğin firma performansını etkilediğini belirtmiştir. Dess, vd. (1997) strateji oluşturmaya yönelik girişimci bir yaklaşımın örgütsel başarı için hayati öneme sahip olduğunu ve satış - kârlılık gibi beklentiler ile şirket performansı arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit etmiştir. Dolayısıyla girişimcilik ve finansal performans arasında bir etkileşimin olduğu belirtilebilir. Peki aile şirketi niteliğinde olmanın girişimcilik ve finansal performans üzerinde nasıl tesiri olabilir?

López-Fernández, vd. (2016) aile şirketlerinde aile bireylerinin girişimcilik ateşini besleyen oksijen olduğunu; Lee ve Scandura (2018) ise örgütün psikolojik sahipleri olarak aile üyelerinin örgütsel hedefleri izlediklerini ve

örgütsel performansı en üst düzeye çıkarmak için motive olduklarını vurgulamışlardır. Randolph ve Daspit (2017) mevcut organizasyonlarda inovasyon ve büyümeyi teşvik etmek amacıyla yapılan girişimcilik faaliyetlerinin güçlü bir şirket ve sürdürülebilir başarı için kritik öneme sahip olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca şirket başarısının temelinde aile firmasının karar alma konusunda ileriye dönük bir bakış açısı sergilemesinin ve şirket sürekliliğine önem vermesinin yattığını savunmuşlardır. Bettinelli, vd. (2017) aile şirketlerinin eş zamanlı olarak gelecekte parçası olabileceği iş alanlarını takip ettiğini ve üstün performans sergileyebileceği alanları belirlemeye çalıştığını ifade etmişlerdir. Ayrıca aile şirketlerinin diğer şirket türlerine nazaran daha başarılı olmasının nedenleri arasında yüksek organizasyonel esnekliğinin olmasının ve daha inovatif ürünler sunmalarının yer aldığını iddia etmişlerdir. Memili, vd. (2010) aile şirketleri başarılarının devamını sağlamak, gelecek nesillere geride bir şey bırakmak için rekabetçi bir performans sergilemek zorunda olduklarını ve girişimci risk almak zorunda olduklarını açıklamışlardır. Aile şirketlerinin nesiller boyu sürdürülebilirlik ve firma performansını artırmak için girişimci olduklarını belirtmişlerdir. Salvato, vd. (2010) ise aile faktörünün sahip olduğu işletmeyi güçlü duygusal bağlarla geleceğe yönelik girişimcilik fırsatlarını yakalamaya itebileceğini savunmuştur. Son olarak, Miller ve Le Breton–Miller (2011), aile fertlerinin girişimcilik davranışlarını şekillendirdiği gibi, şirketlerinin finansman sağladıkları kurumlardan da etkileneceği (üstün finansal performans ve büyüme elde etmek için) ve finansal başarı/büyüme elde etmek için cesur girişimcilik örnekleri sergileyeceklerini ifade etmiştir.

Konu ülkemiz açısından ele alındığında; Türk şirketlerinin özellikle de bazı holdinglerin diğer yabancı şirketler ile yarışabildiği (Bloomberg, 2018) ve şirketlerin başarısının sırrının aile şirketi olmalarından kaynaklandığı söylenebilir (Hisarcıklıoğlu, 2019). Yani aile şirketleri; girişimcilik özellikleri ve uluslararası finansal başarıları ile dikkat çekmektedir. Acaba aile şirketi olmanın girişimci olma ve finansal performans başarısı üzerine rolü ne düzeydedir? Nitekim bu çalışmanın amaçlarından biri literatürde vurgulanan girişimcilik davranışları ve finansal şirket performansı arasındaki ilişkide aile şirketlerinin düzenleyici rolünü incelemektedir. Özellikle dünya ve Türkiye ekonomik gelişiminde de önemli bir rol oynayan bu şirketlerin girişimcilik davranışlarına artan ilgi bu çalışmayı yapmak için motivasyon yaratmaktadır.

Bununla birlikte çalışmanın diğer amacı ise karşılaştırılabilir ve daha objektif veriler yolu ile ölçülebilir bir girişimcilik yönelim modeli geliştirmektir. Öyle ki uluslararası literatürde yoğunlukla geçmekte olan girişimcilik yönelimi kavramının (Wales, vd. 2019) ölçümleri sübjektif tekniklere (Örnek olarak, anket) ve veriye dayanmaktadır (Lyon vd., 2000). Girişimciliğin heterojen yapısı uluslararası veya sektörler arası karşılaştırılabilirliği düşürmekte (Terjesen, vd. 2016) ve bu alanda yapılan çalışmaların güvenilirliğini azaltmaktadır. Benzer şekilde Lyon, vd. (2000), çok-boyutlu bir değişken olan girişimciliği görüşme yoluyla ölçmenin hatalı sonuçlar doğurabileceğini vurgulamıştır.

Belirtilen amaçlara yönelik olarak çalışmada şu aşamalar takip edilecek ve bulgular elde edilmeye çalışılacaktır. İlgili literatürden girişimcilik yönelimi tanımlanıp, alt bileşenleri belirlenecektir. Bu bileşenlerin ampirik olarak ölçülebilmesi amacı ile literatürden desteklenerek teknikler ortaya konulacaktır. 2018 yılında BİST İmalat Sanayiinde kote şirketlerin finansal tablolarından ampirik olarak hesaplanan “inovasyon, proaktiflik ve risk-alma” girişimcilik bileşenlerini oluşturacaktır. Uygulanacak *Temel Bileşenler Analizi* yardımı ile “Girişimcilik Yönelimi Endeksi” oluşturulacaktır. Şirketlerin girişimcilik davranışları ve finansal şirket performansı arasındaki ilişkide aile şirketlerinin düzenleyici rolünü incelemek amacıyla SPSS 23 programı ile *Moderatörlü Çoklu Regresyon Analizi* uygulanacaktır. Çalışma neticesinde girişimcilik yönelimine ilişkin yeni model ortaya konulmaya, şirket başarısını tetikleyen girişimciliğin şirket performansı üzerine etkisi tespit edilmeye çalışılacak ve aile şirketlerinin bu ilişkide düzenleyici rolünün olup olmadığı sorgulanacaktır.

Yapılan analiz sonucunda aile şirketlerinin mevcut ilişkide düzenleyici rolünün olmadığı, ancak risk alma eğiliminin daha yüksek olduğu görülmüştür. Son olarak, BİST şirketlerde aile şirketi yapısının yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın girişimcilik yönelimi literatüründeki katkısının olması beklenmektedir. Uygulanacak ampirik analiz ile mevcut genel metodolojik limitasyonlara alternatif önerilecektir. Çalışmanın amacı çerçevesinde bir sonraki bölümde girişimcilik ve performans ilişkisi aile şirketleri açısından incelenecektir. İkinci ve üçüncü bölümde modelin metodolojisi incelenecek ve son olarak, bulgular değerlendirilecektir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

1983 yılında Miller tarafından “inovasyon, proaktiflik ve risk-alma” boyutlarını içerecek şekilde öne sürülen “girişimcilik yönelimi” kavramı, literatürde en çok üstüne uzlaşmış ve sıklıkla kullanılan tanımlı temsil etmektedir. Miller (1983) “ürün pazarında inovasyon yapan, riskli girişimlerde bulunan ve rakiplerini geçmek amacı ile proaktif atılımlarda bulunan” bir şirketi girişimci olarak tanımlamaktadır. Literatürde aile şirketlerinde girişimcilik davranışları incelendiğinde şirket performansı üzerinde önemli bir etkisi olduğu savunulmaktadır. Naldi vd. (2007) dünya ekonomisinde önemli bir yere sahip olan aile şirketlerinin girişimcilik davranışları - finansal performansı arasındaki ilişkinin yeterince araştırılmadığını savunmaktadır. İsveç’te aile şirketi olan/olmayan KOBİ’leri 1997-2000 yılları arasında, karşılaştırmalı olarak inceledikleri çalışmada girişimcilik yöneliminin şirket performansı üzerine etkisini anket ve telefon görüşmesi yolu ile ölçmüştür. Şirket yöneticilerine gönderdikleri ankette 265 aile şirketinden ve 431 aile olmayan şirketten veri toplanmıştır. Şirket finansal performansını değerlendirmek adına şirketin karlılığı, satış büyümesi, nakit akışı ve net değer artışı anket yoluyla toplanmıştır. Girişimcilik yöneliminin hesaplanması için ise Covin ve Slesin (1986; 1989)’un dokuz ögeli likert ölçeğinden yararlanılmıştır. Toplanan veri faktör analizi (EFA ve CFA) uygulanarak incelenmiştir. Analiz sonucunda aile şirketlerinde risk almanın girişimcilik yönelimi değerini yönlendiren önemli bir etken olduğu, proaktif ve

inovasyon değişkenler arasında pozitif bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, aile şirketlerinin diğer şirketlere nazaran daha az risk aldığı ve finansal performans başarısı - risk alma arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yazarlara göre bu negatif ilişki, aile şirketlerinde risk almanın stratejik planlamaya dayandırılmamasından ve dış paydaş baskısı olmamasından kaynaklanmaktadır. Casillas ve Moreno (2010) İspanya'da faaliyet gösteren 449 aile şirketinin finansal performansı (örnek olarak; 4 yıllık karlılık ve büyüme oranı verisi) ve girişimcilik yönelimi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Anket ile toplanan değişkenler, likert ölçeğinde şirket çalışanlarına uygulanmıştır. Geliştirilen modeli hiyerarşik doğrusal regresyon analizi ile test eden çalışma, şirket yönetiminde ailenin aktif rol alması ile beraber inovatif faaliyetlerin şirket büyümesini olumlu etkilediğini, aksine risk-alımı ve proaktif davranışların büyümeyi olumsuz etkilediğini savunmaktadır.

Zellweger ve Sieger (2012) girişimci tutum ve davranışların bir şirketin kısa ve uzun vadeli başarısı için çok önemli olduğunu savunmaktadır. Girişimci bir yaklaşımın, belirsizlik ortamında şirketi yeni fırsatlar aramaya iteceğini savunan Zellweger ve Sieger (2012), 80 - 175 yıl arasında faaliyet gösteren uzun ömürlü aile şirketlerini incelemiştir. Çalışma anket yolu ile İsviçre'de çalışan 14 yönetici üzerine uygulanmıştır. Anketten elde edilen sonuçlar doğrultusunda, yazarlar girişimci davranışlarının aile şirketi yapısı nedeniyle kısıtlandığını, ancak şirket yönetiminin bir jenerasyondan diğerine geçmesi ile faaliyetlerin içsel-inovasyondan dışsal-inovasyona (örnek olarak, yeni ürünlerin piyasaya sunulması) kaydığı gözlemlenmiştir. Aile şirketlerinin şirket geleceğini tehlikeye atacak risklerden kaçındığı ve dengeli yatırımlarda bulunduğu savunmaktadır. Ayrıca, finansal kaldıraç oranı incelendiğinde, aile şirketlerinin riskten kaçındığı ve "bekle ve gör" politikasını uygulayarak dönemsel olarak proaktif davranışlarını azalttığı görülmüştür. Ancak, düşük risk-alımı ve proaktif davranışlarının şirket sürdürülebilirliğini ve performansını olumsuz etkilemediği savunulmuştur. Craig vd. (2014) Finlandiya'da gıda, medya ve gemi üretimi alanlarında faaliyet gösteren 532 şirketin girişimcilik yönelimini incelemiştir. Proaktiflik, risk-alma ve inovasyon değişkenlerinin aile şirketi olan/olmayan şirketlerde farklılık gösterdiğini belirtmiştir. Telefon görüşmesi yolu ile yapılan çalışmada proaktiflik ve risk-alımı verileri Covin ve Slevin (1989); Lumpkin ve Dess (2001)'in 6 maddeli ölçeği ile toplanmıştır. Örneklemenin finansal performansı ise piyasaya sunulan yeni ürünün yarattığı toplam gelirin pay ölçütü (output) olarak hesaplanmıştır. Hiyerarşik lineer modelleme yoluyla test edilen veriler sonucunda, aile şirketi olan/olmayan şirketlerin performans çıktıları karşılaştırıldığında risk-alımı davranışların aile şirketi olmayan şirketlere olumlu yansıdığı görülmüştür. Aile şirketlerinin performansı ve risk-alımı davranışları arasında ise anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Dolayısı ile, Craig vd. (2014) aile şirketlerinin daha muhafazakâr olduğunu ve risk almaktan kaçındıklarını savunmuştur. Ayrıca, alınan riskler sonucunda örneklem şirketlerin finansal performansında bir düşüş gözlemlenmiştir. Proaktif davranışların aile şirketlerine etkisi incelendiğinde, aile şirketlerinin almış olduğu kararların finansal performansına olumlu yansıdığı

savunulmuştur. Craig vd. (2014) bunun nedeninin aile şirketlerinde katı bir hiyerarşi ve bürokrasi olmamasına, dolayısı ile yeni projelere daha proaktif bir şekilde katılım sağlayabilmelerine bağlamıştır.

Wennberg vd. (2011) İsveç'te 10 yıllık (1997 - 2007 arası) bir süre içerisinde el değiştirmiş tüm aile şirketlerin belirsizlik ortamında girişimcilik yönelimi ve bunun performans yansımaları incelenmiştir. 3280 adet şirketi inceleyen çalışma, finansal performans göstergesi olarak satışlarda büyüme ve EBİTA'yı devir öncesi ve sonrası olarak karşılaştırmıştır. Yapılan analiz sonucunda devredilen firmaların, aile şirketlerine nazaran daha iyi performans gösterdiği ancak, aile içinde kalan şirketlerin daha uzun dönemli faaliyet gösterdiği (5 yıl süreklilik) tespit edilmiştir. Şirketlerin kısa ve uzun dönemli performansını karşılaştırmalı olarak inceleyen Wennberg vd. (2011), aile şirketlerin uzun dönem stratejilerinin (long term orientation) girişimcilik faaliyetlerini yönlendirdiğini savunmaktadır. Sermaye yapısını ve şirket içi kontrol oranlarını stabil tutma uğraşı içerisinde olan aile şirketlerin borç almaktan ve yeni yatırım yapmaktan kaçındığı tespit edilmiştir. Aksine, devredilen şirketlerin benzer endişeleri olmadığı ve daha girişimci davranabildiği savunulmuştur. Schepers vd. (2014) girişimcilik yönelimi literatürüne Sosyo-Duygusal Zenginlik (SDZ) olgusunu entegre ederek, aile şirketlerinde girişimcilik yönelimi ve finansal performans ilişkisini incelemiştir. Şirket kimliği, aile bireylerinin şirket içi baskı oranı, birkaç jenerasyonun aile içinde eş zamanlı rol alması gibi etkenleri inceleyen SDZ olgusunun girişimcilik davranışlarının olumlu finansal yansımalarının şirketlerde azaldığını tespit etmiştir. 2002-2003 yılları arasında Belçikada faaliyet gösteren 232 şirket yöneticisine anket göndererek, toplanan verileri lineer regresyon analizi uygulayarak inceleyen Schepers vd. (2014), girişimcilik yönelimi Covin ve Slevin 1991; Miller 1983 tarafından geliştirilen ölçek yoluyla ve finansal performans ise varlık getirisi oranının hesaplanması ile bulunmuştur. Şirket içi uygulanan girişimcilik faaliyetlerinden beklenen faydanın sağlanmasını engellediği savunulan SDZ olgusunun, vekalet maliyetler nedeni ile aile şirketlerinde karlılığını düşürdüğünü savunmaktadır. Benzer şekilde Kallmuenzer vd. (2018) 180 aile şirketinde girişimcilik yönelimi davranışları ve finansal performans arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Finansal performans göstergesi olarak satışlarda büyümeyi, satış getirisi, brüt kar ve net karı hesaplayan Kallmuenzer vd. (2018), ilgili veriyi anket yoluyla toplayarak faktör analizi uygulamıştır. SDZ davranışlarının şirket stratejisi ile uyumlu bir şekilde yönetilmesi gerektiğini savunan çalışma, başarılı olunduğu taktirde proaktif ve otonom aile şirketlerinin finansal performansının olumlu etkileneceğini savunmaktadır. Kallmuenzer vd. (2018), rakiplerini takip etmek yerine, yeni ürünler veya hizmetler sunan ve paydaşları tarafından kısıtlanmayan aile şirketlerinin başarılı olduğunu tespit etmiştir. Arzubiaga vd. (2018) ise İspanya'da faaliyet gösteren 230 KOBİ aile şirketin girişimcilik yönelimi ve finansal performansı arasındaki ilişki SDZ ve kaynak tabanlı yaklaşım açısından incelemiştir. Girişimcilik yönelimi (Covin and Slevin, 1989), kazanç getirisi oranı ve varlık getirisi oranı anket yoluyla toplanan çalışmada, aile üyelerinin şirket yönetimine katılımı ile girişimci davranışların finansal performans üzerine olumlu

yansımaları olduğu savunulmaktadır. Ek olarak, yönetim kurulunda kadınların ağırlıklı olmasının katılımın, aile KOBİ'lerinde firma performansı üzerindeki olumlu etkisini güçlendirdiğini tespit etmiştir.

Peters ve Kallmuenzer (2018), Avusturya'da turizm alanında faaliyet gösteren 17 şirket sahibinin girişimcilik davranışları ve bunun şirket performansına yansımaları üzerine etkisini inceledikleri çalışmada yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanmıştır. Konuşma metninin transkripsiyonundan "finans, performans, başarı, karlılık" gibi kelimeleri tarayan yazarlar, finansal başarının önemli bir kriterinin şirket yönetimine aile entegrasyonu olduğunu savunmuştur. Hernández-Perlines, vd. (2017) girişimcilik oryantasyonunun ve özümseme (yeni bilgiyi tanımlama, özümseme ve kullanma) kapasitesinin aile şirketi performansı üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Yapısal eşitlik modellemesi yoluyla 218 İspanyol aile şirketini inceleyen çalışma, girişimcilik yönelimin firma başarısının ve değer yaratma kapasitesini etkileyen bir faktör olduğunu savunmaktadır. Yazarlar, aile şirketi performansını (satışlardaki artış, karlılık oranı, piyasa payındaki büyüme oranı) likert ölçeği yoluyla değerlendirmiş olup, özümseme kapasitesinin artması ile girişimcilik faaliyetlerinin şirket performansına yansımalarının arttığını savunmaktadır.

Lee ve Marshall (2013) 1997-2000 yılları arasında ABD'de 14000 adet şirkette uygulanan Ulusal Aile İşletmeleri Anketinin (National Family Business Surveys -NFBS) çalışma verisi regresyon analizi yoluyla analiz edilmiştir. 3 yıl ara ile şirketler tarafından belirlenen işletme stratejilerin şirket performansına yansımalarını inceleyen çalışma, girişimcilik faaliyetlerin işletme performansı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Zamanla aile ve şirket hedeflerinin iç içe geçmiş olduğunu savunan Lee ve Marshall (2013), işletme büyüklüğü ve finansal başarısını (karlılık oranı) üzerinde önemli bir etkisinin olmasının kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Laforet (2013) İngiltere'de 500 KOBİ aile şirketinin çevre, inovasyon stratejisi, kültürü, şirket yönetiminde aile katılımı, ve finansal performansına yansımalarını inceleyen bir çalışma yapmıştır. Posta yoluyla gönderilen anketten toplanan veri regresyon analizi ile analiz edilmiştir. Aile şirketlerinde finansal performansı büyüklük açısından inceleyen Laforet (2013), aile bireylerinin inovasyon sürecine dahil olması ile genç şirketlerin inovasyon davranışlarını olumlu etkilediğini savunmaktadır. Spriggs vd. (2013) çalışmasında 1997- 2000 yılları arasında uygulanmış olan 199 sorulu Aile İşletmeleri Anketinden (Survey of Family Business) yararlanılmış olup, faktör analiz (açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi) ve regresyon analizi ile aile şirketlerindeki mülkiyet yapısının sağladığı avantajları incelemektedir. Yazar, anket ile toplanan finansal performans (3-5 yıllık sektör içi büyüme oranı, kârlılık ve piyasa payı) verisi ile inovasyon göstergelerini karşılaştırarak, girişimcilik davranışlarının şirket karlılığı üzerine olumlu bir etkisi olduğunu tespit etmiştir. Altındag vd. (2011) İstanbul Ticaret Odası veri tabanından rastgele örnekleme yöntemini kullanılarak 500 şirket seçmiştir. Anket ve yüz yüze görüşme tekniği 280 yönetici/işletme sahibinden veri toplanılmıştır. Stratejik yönelim seviyelerinin firma performansı üzerindeki etkilerini Türkiye'de

inceleyen çalışma aile şirketi olup/olmamanın ilişkiye etkisi incelenmiştir. Bulgular veri güvenilirliği ve faktör analizleri ile test edildikten sonra, boyutlar arasındaki ilişkileri değerlendirmek için regresyon analizleri kullanılmıştır. Sonuç olarak, stratejik yönelimlerin aile firmalarının niteliksel ve niceliksel performansı üzerindeki olumlu etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Zehir vd. (2011) benzer şekilde İstanbul Ticaret Odası veri tabanından 159 aile şirketine stratejik yönelim seviyelerinin firma performansına etkilerini inceleyen bir anket çalışması yapılmıştır. Aile şirketlerini pazar payı, karlılık oranı, satıştaki büyümesi, yatırım getirisi ve genel performanstaki iyileşmeler açısından inceleyen yazar, girişimcilik yöneliminin şirket karlılığı ve büyüme oranını olumlu bir şekilde etkilediğini savunmaktadır.

Martínez vd. (2016) Aile Şirketi Bölgesel Birliğine (Family Business Regional Association) kayıtlı 480 aile şirketine anket yollamıştır. %19 oranında 93 adet katılımcı ile geri dönüş sağlayan çalışmada girişimcilik yöneliminin geliştirilmesi ile bilgi aktarımının ve performans üzerine etkisi araştırılmaktadır. Finansal performansı karlık, satışlarda artış, nakit akışı ve net değer artışı açısından inceleyen çalışma, yüksek girişimcilik yönelimi seviyeleri gösteren aile şirketlerinin daha iyi bir performans sergiledikleri görülmüştür. Memili vd. (2010) İsviçre'de 163 aile şirketi yöneticisine uyguladığı ankette, örgütsel kimlik teorisinden yola çıkarak, aile mülkiyeti ve aile beklentilerinin şirketi imajını, risk-alımı davranışını ve şirket performansını (satışlarda ve pazar payı büyümesi) nasıl etkilediğini araştırmaktadır. Yedili likert ölçeği yoluyla toplanan veri, açıklayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda girişimcilik faaliyetlerinin aile şirket performansını yönlendirdiği, dolayısı ile nesiller arası başarı elde etmek isteyen yöneticilerin bu aktiviteleri desteklemesi gerektiği savunulmaktadır. Son olarak, Lee ve Chu (2017) Taiwan'da 223 şirkete Miller (1983); Covin ve Slevin (1991) tarafından geliştirilmiş ölçeği anket yoluyla uygulayarak, girişimci yöneliminin finansal performans (varlık getirisi ve Tobin q) üzerine etkisini incelemektedir. Veri doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modelleme ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak, girişimcilik yöneliminin finansal başarı ve büyümeyi yönlendiren bir güç olduğu ve iyi tasarlanmış bir organizasyon yapısının süreci hızlandırdığı savunulmaktadır. Yukarıda sunulan literatür doğrultusunda çalışmada değerlendirilecek hipotez aşağıda sunulmuştur:

H1: *Şirketlerin girişimcilik yönelimi derecesi ile finansal performansı arasındaki ilişki üzerinde şirketlerin aile şirketi olmasının düzenleyici etkisi vardır.*

Bu alanda yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde iki yargıya ulaşmak mümkündür: (1) girişimcilik yöneliminin, şirket finansal performansına yansımaları (olumlu veya olumsuz) olduğu ve (2) girişimcilik yönelimi kavramının ölçümünün sübjektif tekniklere (Wales, vd. 2019) ve veriye dayandığı (Lyon vd., 2000). Dolayısı ile, literatürde "aile şirketlerinde girişimci yönelimini ampirik olarak inceleyecek" çalışmalara (Casillas ve Moreno, 2010; Uhlener vd. 2012) yönelik çağrıya cevap verecek olan bu makalede, objektif veriler yoluyla ölçülebilir ve uluslararası/sektörler arası karşılaştırılabilir bir girişimcilik yönelim

modeli geliştirilecektir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde geliştirilen modelin metodolojisi detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

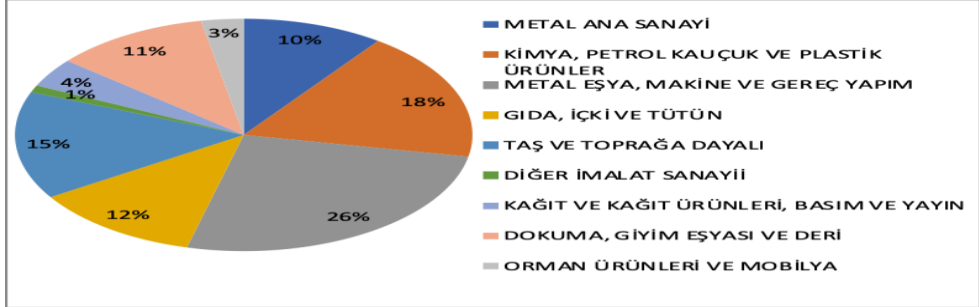
2. METODOLOJİ

Bu çalışmanın amacı literatürde vurgulanan girişimcilik davranışları-f finansal şirket performansı arasındaki ilişkide aile şirketlerinin düzenleyici rolünü incelemektedir. İlişkiyi test edebilmek adına karşılaştırılabilir ve objektif veriler yolu ile ölçülebilir bir girişimcilik yönelim modeli geliştirilecektir. İki değişken arasındaki ilişkinin üçüncü bir değişkenin değerine bağlı olup/olmadığını, o değişkenden dolayı ilişkinin etkilenip/etkilenmediğini belirlemek için moderatör analizi kullanılmaktadır. Bu çalışmada ortaklık yapısı, girişimcilik yönelimi - firma performansı arasındaki ilişkiyi açıklayan moderatör değişken (dikotojen moderatör değişken) olarak ele alınacaktır. Girişimcilik yönelimi (sürekli bağımlı değişken) ve şirket performans göstergeleri (sürekli bağımsız değişken) arasındaki ilişki Moderatörlü Çoklu Regresyon Analizi yoluyla SPSS 23 programında test edilecektir. Şirketlerin girişimcilik yöneliminin ampirik olarak test edilebilmesi amacıyla ilk önce bir endeks oluşturulacaktır. Miller (1983) tarafından geliştirilen ve bu çalışma altında baz alınan "inovasyon, risk-alma ve proaktiflik" boyutlu girişimcilik yönelimi kavramı literatür destekli bir şekilde ampirik olarak hesaplanacaktır. Her şirket için oluşturulan bileşen daha sonra Temel Bileşenler Analizi yardımı ile bir endeks altında toplanacaktır. Grace-Martin (2019) ve Atchley vd. (2015) 'a göre Temel Bileşenler Analizi (TBA), çok değişkenli bir veri seti içerisindeki bilgiyi daha az değişkenle ve minimum bilgi kaybıyla açıklamanın bir matematiksel tekniğidir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, TBA çok sayıda birbiri ile ilişkili değişkenler içeren veri setinin boyutunu, veri seti içerisindeki veriyi koruyarak daha küçük boyuta indirgenmesini sağlayan bir dönüşüm tekniğidir. Dönüşüm sonrasında elde edilen değişkenler, temel bileşenleri veya "endeks" olarak adlandırılır. 2018 yılında BİST imalat sektöründe faaliyet gösteren 178 şirket analizin ilk aşamasında baz alınmıştır. Analiz birimini şirketler oluşturduğu için Adana Çimento ve Kardemir Karabük şirketlerinin tek hissesi (A) sadece çalışmaya dahil edilmiştir. Aşağıda her bileşen için baz alınan ampirik metodoloji sunulmuştur.

İnovasyon: İnovasyonun hesaplanması için Siddiquee vd. (2015) tarafından öner sürülen ölçüt "Araştırma ve geliştirme giderleri" baz alınmıştır. Şirketlerin 2014-2018 finansal raporlarından toplanan değer, kategorik olarak harcama yapıp "1", yapmamasına "0" göre kodlanmıştır. Örneklemin 5 yıllık giderlerinin toplanması sonucunda 78 adet şirketin ARGE harcaması olmadığı tespit edilmiş, dolayısı ile analizden çıkartılmıştır. Sonuç olarak, analizin ilk aşamasında çalışmaya dahil edilen 178 adet şirket 100'e indirgenmiştir. ARGE yatırımları genellikle uzun bir dönemi kapsadığı ve dönemsel olarak değiştiği için, tek bir yılın analiz altında baz alınması hatalı sonuçlar doğurabilir. Çalışmaya tek bir yılın dahil edilmesi elde edilen sonuçların güvenilirliği düşük veya şirketlerin inovatif davranışları hakkında sınırlı bilgi sunduğu için, 5 yılın ortalaması alınarak ARGE değeri hesaplanmıştır.

Risk-alma: Her şirketin risk-alım eğilimi, son 5 yıllık varlık getiri volatilitesi (John vd. 2008; Boubakri vd. 2013), alt-sektör ortalaması (Örnek olarak, imalat sektöründe Metal Eşya, Metal Ana, Gıda..vb.) dikkate alınarak hesaplanmıştır. Risk alım eğilimini hesaplayabilmek için her şirketin faaliyet gösterdiği alt sektör Kamu Aydınlatma Platformundan kodlanmıştır. Örneklemin alt sektör dağılımı Şekil 1 altında sunulmuştur.

Şekil 1: Örnekleme Dağılımı

Şirketlerin alt sektörü kodlandıktan sonra risk-alımı eğilimine hesaplayabilmek için her sektörün ortalama varlık getiri oranının (Varlık Getirisi Oranı: Net Kar ÷ Ortalama Toplam Varlıklar) belirlenmesi gerekmektedir. Her sektör için (9 adet) 5 yıllık (2014-2018) varlık getiri oranı tek tek hesaplanmış ve ortalaması alınmıştır. Baz alınan formülasyon aşağıda sunulmuştur (John vd. 2008; Boubakri vd. 2013).

$$RISK_{i,t} = \sqrt{\frac{1}{T-1} \sum_{t=1}^T \left(ROA_{i,t}^{adj} - \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T ROA_{i,t}^{adj} \right)^2}$$

$$ROA_{i,t}^{adj} = ROA_{i,t} - \frac{1}{N_{j,t} \in \Theta_j} \sum ROA_{i,t}$$

(1)

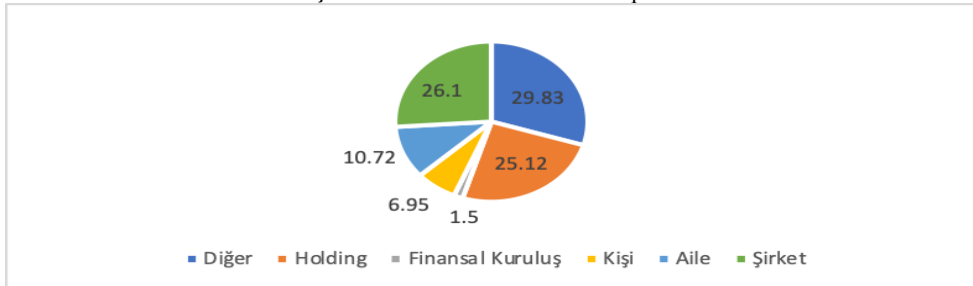
RISK_{i,j} i firmasının t yılında “risk-taking” olarak ifade edilen risk durumu; ROA_{i,t}^{adj} i firmasının t yılında varlık getirisi oranının sektör ortalamasına göre düzeltilmiş değeri; N_{j,t} sektörde t yılında faaliyet gösteren şirket sayısını ifade etmektedir. Örneklem içerisinde ağırlıklı olarak kodlanan sektör %26 ile Metal Eşya Makine ve Gereç Yapımı sektörüdür. İkinci ve üçüncü ağırlıklı sektörler ise %18 ile Kimya Petrol Kauçuk ve Plastik ürünler sektörü ve %15 ile Taş ve Toprağa Dayalı Ürünler sektörüdür. Örneklem içerisinde en az yer kaplayan sektör ise %1 ile Diğer İmalat Sanayi sektörüdür. Yapılan hesaplamalar sonucunda tespit edilen değerler Dokuma Giyim Eşyası ve Deri sektörü için örnek olarak sunulmuştur: 2015 Dokuma Giyim Eşyası ve Deri sektörünün varlık getirisi oranı (0.013), 2016 için (-0.011), 2017 için (0.019), 2018 için ise (0.004) değerleri tespit edilmiştir. Hesaplanan yıllık sektörel oranlar, dönüştürülmüş varlık getiri oranının hesaplanmasında kullanılacaktır. Her örneklem için 2013-2018 yılları arası net kar ve varlık bilgisi şirket finansal raporlarından toplanmış olup, 2014-2018 varlık getirisi oranı hesaplanmıştır. Bir sonraki aşamada şirketlerin 2014-2018 yılları

arası varlık getiri oranlarından o yıla hitap eden sektör ortalaması değerinden çıkartılmıştır. Elde edilen değer bize düzenlenmiş varlık getiri oranını vermiştir. Son olarak, oranın standart sapması alınmıştır ve şirketlerin risk-alım oranı belirlenmiştir.

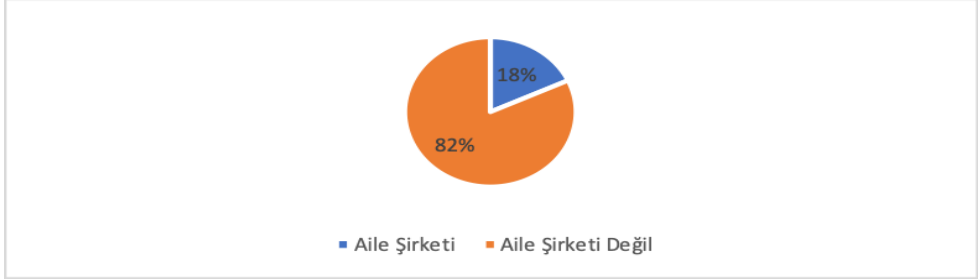
Proaktiflik: Girişimcilik yönelimi endeksinin hesaplanmasında kullanılan son bileşen proaktiflik'tir. Proaktiflik değerinin ampirik olarak hesaplanmasında Edelig ve Himine (2018)'nin çalışması baz alınmıştır. Edelig ve Himine (2018), girişimci şirketlerde proaktif (yeni yatırım yapılması, piyasaya yeni ürün sürülmesi...vb.) faaliyetlerin yatırımcılar tarafından algılanıp, hisse senedi fiyatlarına yansıtıldığını savunmaktadır. Dolayısı ile, şirket proaktifliğinin hesaplanmasında kapanış hisse değerlerinin 5 yıllık ortalaması baz alınacaktır. Analizde kullanılacak 5 yıllık (2014-2018) veri "big-para" sitesinden (<http://bigpara.hurriyet.com.tr/borsa/hisse-fiyatları/>) indirilmiştir. Girişimcilik yönelimi bileşenleri hesaplandıktan sonra Temel Bileşen Analizi ile bir endeks oluşturulacaktır. Örneklem dahil her şirket için hesaplanan girişimcilik yönelimi değeri ortaklık yapısı ve finansal performans göstergeleri ile karşılaştırılacaktır.

Ortaklık yapısı: BİST imalat sektörü şirketlerinin ortaklı yapısının belirlenmesinde Croci vd. (2011); Masulis (2011) tarafından öne sürülen kriterler baz alınmıştır. Örneklem şirketlerin aile şirketi olup "1", olmaması "0" durumunu kategorik olarak kodlayabilmek için şirketlerin doğrudan sahiplik yapıları incelenmiştir. Şirket web-sitelerinden ve Kamu Aydınlatma Platformunda sunulan veriden yararlanarak şirketlerin doğrudan sahiplik payları yüzde beşten fazla olan ortakların payları (seviye 1) Excel altında toplanmıştır. Çalışmada işletmelerin oy hakkı yapıları, yani kontrol seviyesi, baz alınmıştır. İlgili şirket, en yüksek oy hakkı olan grup altında kodlanmıştır. Eğer aile üyelerinin paylarının toplamı diğer hissedarlardan daha yüksekse, şirket aile şirketi olarak kodlanmıştır. Ek olarak, eğer ilgili şirket aile üyeleri tarafından kontrol edilen başka bir firmanın iştiraki ise şirket aile şirketi olarak kodlanmıştır. Şirketlerin ortaklık yapıları halka kapalı bir iştirake ulaşıncaya kadar (seviye 2 ve 3) kodlanmıştır. Yukarıda bahsi geçen kriterler doğrultusunda örneklem şirketlerinin ortaklık yapısı ve ortaklık türü (Kişi, Aile, Holding, Şirket, Finansal Kuruluş, Diğer (Halka Açıklık %)) incelenmiştir. 100 şirket içerisinde 17 tanesinin direk aile sahipliğinin olduğu, iki ve üçüncü seviyede incelendiğinde ise 50 şirketin aile şirketi olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen 100 adet şirketin ortaklık yapısı incelendiğinde kuruluşların ortaklık paylarının yüzdelikleri Şekil 2-4 altında sunulmuştur.

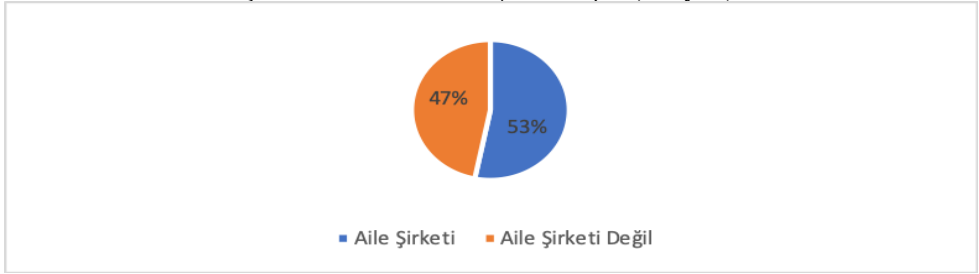
Şekil 2: Örneklem Ortaklık Yapısı

Şekil 3: Örneklemin Aile Şirketi Dağılımı (Seviye 1)

Şekil 4: Örneklemin Aile Şirketi Yapısı (Seviye 2)

Finansal performans göstergeleri: Literatürden toplanan finansal performans göstergeleri aşağıda Tablo 1'de sunulan formüller doğrultusunda hesaplanmıştır. 2017-2018 denetlenmiş yıllık finansal rapor verisi Finnet programı yardımı ile indirilmiştir.

Tablo 1: Finansal Performans Göstergeleri

Rasyo	Formülasyon	Analiz Türü
Nakit Oranı	$(\text{Hazır Değerler} + \text{Menkul Kıymetler}) / \text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}$	Likidite
Asit - Test Oranı	$(\text{Dönen Varlıklar} - \text{Stoklar}) / \text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}$	Likidite
Cari Oran	$\text{Dönen Varlıklar} / \text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}$	Likidite
Stok Bağımlılık Oranı	$[\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar} - (\text{Hazır Değerler} + \text{Menkul Kıymetler})] / \text{Stoklar}$	Likidite
Kaldıraç Oranı	$(\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar} + \text{Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar}) / \text{Toplam Varlıklar}$	Finansal Yapı
Finansman Oranı	$\text{Öz Kaynaklar} / (\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar} + \text{Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar})$	Finansal Yapı
Borç/Özsermaye Oranı	$(\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar} + \text{Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar}) / \text{Öz Kaynaklar}$	Finansal Yapı
Duran Varlıklar/Devamlı Sermaye Oranı	$\text{Duran Varlıklar} / (\text{Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar} + \text{Öz Kaynaklar})$	Finansal Yapı
Alacak Devir Hızı	$\text{Net Satışlar} / \text{Kısa Vadeli Ticari Alacaklar}$	Faaliyet
Stok Devir Hızı	$\text{Satışların Maliyeti} / \text{Ortalama Stok}$	Faaliyet
Borç Devir Hızı	$(\text{Satışların Maliyeti} + \text{Dönem Sonu Stok} - \text{Dönem Başı Stok}) / \text{Ortalama Ticari Borç}$	Faaliyet

Ekonomik Rantabilite	Vergi ve Faiz Önceki Kâr / (Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar + Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar + Öz Kaynaklar)	Karlılık
İş Hacmi Rantabilitesi	Faaliyet Kârı / Net Satışlar	Karlılık
Özsermaye Kârlılık Oranı	Net Kar / Ortalama Özsermaye	Karlılık

Analize dahil edilecek değerler hesaplandıktan sonra Moderatörlü Çoklu Regresyon Analizi uygulanacaktır. Analizin ilk aşamasında moderatör analizinin varsayımları test edilecek olup, ikinci aşamasında moderatör etkisinin olup/olmadığı belirlenecektir. Çalışmada test edilen varsayımlar; doğrusallık, çok bağlantı (multicollinearity), aykırı değerler, kaldıraç noktaları ve etkili vakalar, değişen varyans (homoscedasticity) ve normallik. Çalışmanın bir sonraki bölümünde analizin bulguları sunulmuştur.

4. BULGULAR

Girişimcilik yönelimi bileşenleri hesaplandıktan sonra Temel Bileşen Analizi ile bir endeks oluşturulmuştur. Analize dahil edilen bileşenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2 altında özetlenmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma
Risk	100	.00	.23	.0509	.03654
Stok (5 yıllık)	100	.25	231.08	10.81	26.47
ARGE (5 yıllık)	100	1094	301373879	10076977	37162286

Temel Bileşen Analizi SPSS 23 programı ile hesaplanmıştır. TBA'nın bir varsayımı değerlerin nominal dağılması olduğu için 3 değişken SPSS altında Templeton (2011) tarafından önerilen iki aşamalı dönüşüm süreci ile normalize edilmiştir. Normalizasyon sonucunda elde edilen değerler TBA'ya dahil edilmiştir. Aşağıda sunulan Tablo 3'den de görüleceği üzere endeksin Barlett değeri anlamlı çıkmıştır. Bu sonuç üç değişkenin bir endeks altında toplanmaya uygun olduğunu göstermektedir. KMO analizi ise %54 çıkmış olup, endeksin gücü hakkında bilgi vermektedir. KMO %60'a yakın olduğu ve değerler arası korelasyon ilişki tespit edilmediği için (Tablo 4) değişkenler endeks oluşturmak için uygun olduğu savunulmaktadır. Temel bileşenler analizi sonunda birinci bileşenin toplam varyasyonun %47.72'sini açıkladığını tespit etmiş.

Tablo 3: KMO ve Bartlett Testi

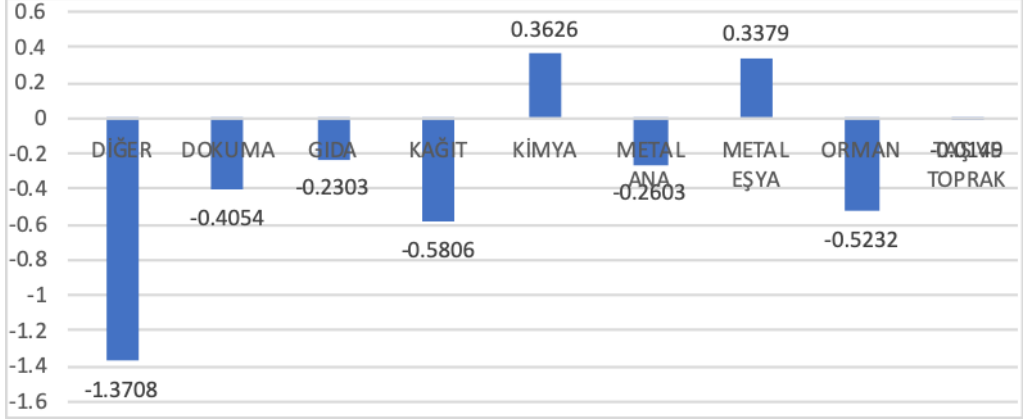
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		.541
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	15.036
	df	3
	Sig.	.002

Tablo 4: Değişkenler Arası Korelasyon

		NormRisk	NormStok	NormARGE
Correlation	NormRisk	1.000	-.104	-.169
	NormStok	-.104	1.000	.345
	NormARGE	-.169	.345	1.000
Sig. (1-tailed)	NormRisk		.154	.048
	NormStok	.154		.000
	NormARGE	.048	.000	

TBA sonucunda hesaplanan Girişimcilik Yönelimi Endeksinin sektörel dağılımı aşağıda sunulmuştur. Pozitif girişimcilik yönelimine sahip 43 şirket bulunmaktadır. Genel sektörel ortalamaya bakıldığında Kimya ve Metal Eşya sektörlerinin girişimcilik yönelimi değerlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Ancak örneklem şirketlerin girişimcilik yönelimi değeri tek tek incelendiğinde ilk 10 şirketin (Tablo 5) %70'inin Metal Eşya, %20'sin Gıda ve %10'unu Kimya sektörünün oluşturduğu görülmektedir.

Şekil 5: Sektöre Göre Girişimcilik Yönelimi Ortalaması

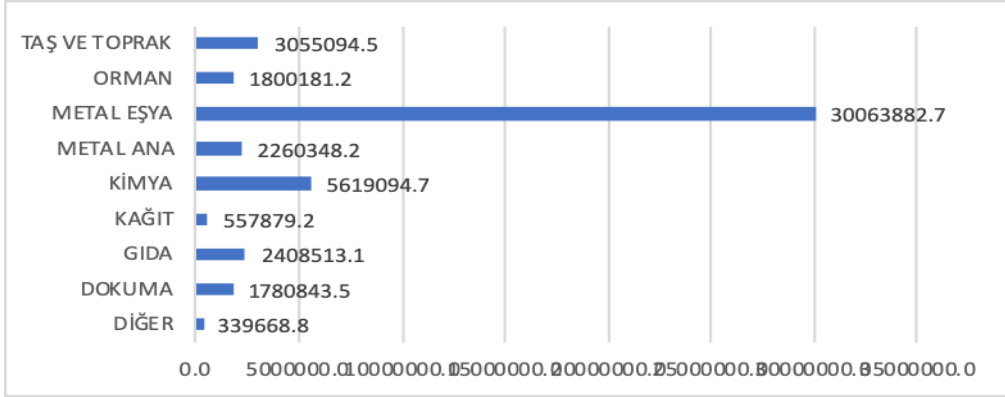

Tablo 5: En Yüksek Girişimcilik Yönelimine Sahip 10 Şirket

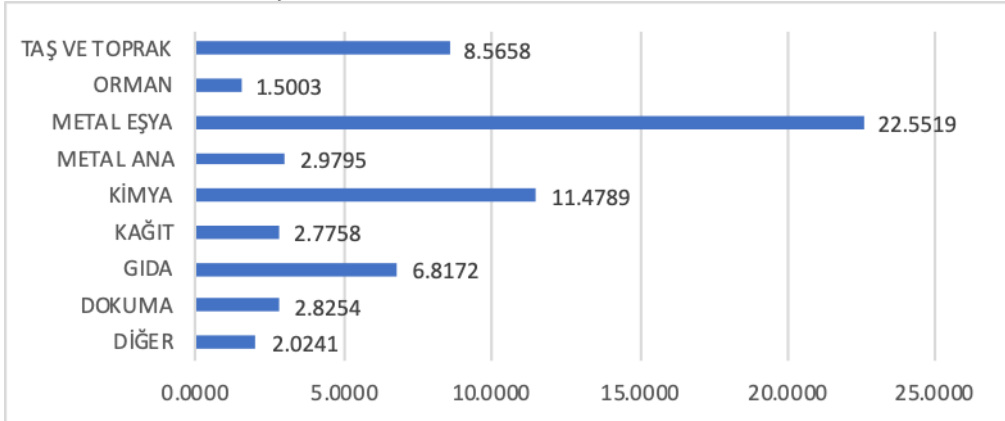
#	Şirket	Alt Sektör	Inovasyon	Risk-Alımı	Proaktiflik	Girişimcilik Yönelimi
1	Pınar Süt	Gıda	10637650	0.02	12.09	1.36
2	Vestel Beyaz Eşya	Metal Eşya	33317800	0.03	9.40	1.48
3	Ülker Bisküvi	Gıda	11548133	0.02	16.83	1.53
4	Türk Traktör	Metal Eşya	14168199	0.04	57.19	1.72
5	Arçelik	Metal Eşya	150773000	0.02	16.52	2.01
6	Alarko Carrier	Metal Eşya	7551657	0.01	37.12	2.05
7	Vestel Elektronik	Metal Eşya	162630600	0.01	6.18	2.09
8	Tofaş	Metal Eşya	33978000	0.01	18.51	2.35
9	Tüpraş	Kimya	20312000	0.01	67.52	2.52
10	Otokar	Metal Eşya	38856088	0.01	96.87	2.97

En yüksek girişimcilik yönelim değerine sahibi 10 şirket tablo altında inovasyon, risk-alma ve proaktiflik değerleri ile beraber sunulmuştur. Değerler incelendiğinde Araştırma ve Geliştirme giderlerinin ve hisse değerlerinin bu şirketler için yüksek olduğu, ancak risk-alım eğiliminde olmadıkları, riskten kaçındıkları görülmektedir. Aksine risk-alımı değeri yüksek çıkan şirketlerin girişimcilik yöneliminin daha düşük olduğu sıralamada görülmüştür. Örnek olarak, en yüksek risk-alımına sahip şirketler sıralandığında girişimcilik değerlerinin -1.4 ile 0.30 arasında değiştiği ve ortalama değer -0.67 olduğu görülmüştür. Bu veriler sonucunda girişimcilik yönelimi yüksek olan şirketlerin risk almaktan kaçındığı veya daha temkinli kararlar aldığı söylenebilir. Şekil 6-8 altında sektörel olarak şirketlerin inovasyon, proaktiflik ve risk-alım değerleri sunulmuştur.

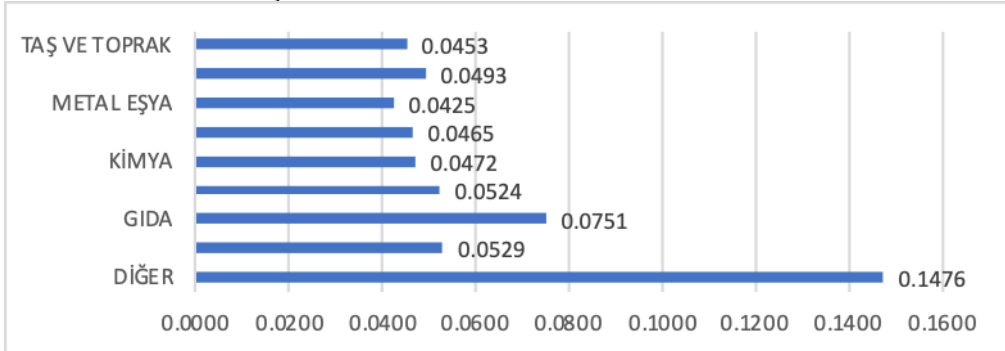
Şekil 6: Sektöre Göre İnovasyon Ortalaması

Şekil 7: Sektöre Göre Proaktiflik Ortalaması

Şekil 8: Sektöre Göre Risk-Alımı Ortalaması

Girişimcilik yönetim bilişimleri incelendiğinde en inovatif ve proaktif sektörün Metal Eşya olduğu, ve risk-alım eğilimi yüksek olan sektörün ise Diğer İmalat sektörü olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde ikinci ve üçüncü inovatif ve proaktif sektörün sırası ile Kimya ve Taş, Toprak sektörü olduğu görülmüştür. Risk-alım eğilimi en yüksek olan ikinci sektör ise Gıda sektörüdür.

TBA analizi sonucunda belirlenen endeks Moderatörlü Çoklu Regresyon Analizi yoluyla SPSS 23 programında test edilmiştir. Ancak, moderatör analizinin uygulanabilmesi amacıyla ilk önce belirli varsayımları sağlaması gerekmektedir. İlk varsayım doğrultusunda kullanılacak bağımlı ve bağımsız değişkenlerin sürekli (continuous) veya oran değişken olması gerekmektedir. Girişimcilik yönelimi ve şirket performans değerlerimiz bu varsayımı sağlamaktadır. Çalışmanın ikinci varsayımı moderatör değişkenin ikili düzeyde (dichotomous) ölçülen kategorik olarak kullanmış bir değişkenden oluşmasıdır. Moderatör değişkenin ikili düzeyde kullanabilmesi amacı ile şirketin ortaklık yapısı toplanarak ailelerin şirket içerisinde yüzdelik sahipleri dikkate alınarak yeni bir değişken oluşturulmuştur. Bu değişken, şirketin ağırlıklı olarak aileler tarafından yönetilip/yönetilmediğini ifade etmektedir. Seviye 1 ve 2'de ortaklık yapısı ikili değişken (1 ve 0) olarak kodlanıp, moderatör olarak kullanılabilir bir formata getirilmiştir. Dolayısı ile moderatör analizinin üçüncü varsayımı sağlamıştır. Moderatör analizinin dördüncü varsayımı ise gözlemlerin birbirinden bağımsız olmasıdır. Uygulanan korelasyon analizi sonucunda finansal performans göstergeleri ve girişimcilik yönelimi endeks değeri arasından güçlü, anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Sadece Özsermaye Karlılık Oranı ($r=0.300$, $p=0.03$) ve Stok Devir Hızı ($r=0.227$, $p=0.02$) ile girişimcilik yönelimi arasında bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak güçsüz pozitif korelasyon olduğu için verinin moderatör ilişkiyi hesaplamaya uygun olduğu savunulmaktadır. Analizin bu aşamasından sonra moderatör ilişkisinin varlığı test edilecektir. Çalışma altında iki moderatör değişken hesaplanmıştır; ortaklık yapısı seviye 1 ve ortaklık yapısı seviye 2. Moderatör analizin tüm varsayımları her iki değişken için ayrı ayrı test edilmiştir. Bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasında doğrusal ilişkili olmadığı için, verilerin Log10'u alınmıştır. Bağımsız ve moderatör değişkenler arasında çok bağlantı (multicollinearity) bir ilişkiye rastlanmamıştır. 2018 finansal raporları yayınlanmamış olduğu için iki şirket bu aşamada analizden çıkartılmıştır. Verilerde aykırı 4 değer "studentized_deleted" değerinin üzerinde olduğu için ilgili bağımsız değişkenlerde örneklemden çıkartılmıştır. Son örneklem sayısı, moderatör analizi aşamasında 94 adete düşmüştür. Çalışmada "kaldıraç noktaları" ve "etkili vakalar" gözlemlenmemiştir. Etkili vakalar regresyon çizgisini değiştiren gözlemlerdir. Kaldıraç noktaları ise bağımsız değişkenler içerisinde olağandışı bir kombinasyona sahip değerlerden oluşmaktadır. Heteroskedasticity SPSS programı altında macro yardımı olmadan test edilemeyeceği için Daryanto (2018) tarafından geliştirilen macro kullanılmıştır.

Tablo 6: Breusch-Pagan and Koenker (Seviye 1)

	LM	Sig
BP	11.069	.805
Koenker	12.929	.678

Tablo 7: Breusch-Pagan and Koenker (Seviye 2)

	LM	Sig
BP	23.914	.091
Koenker	25.656	.059

Analiz sonucunda Homoscedastiklik varsayımının her iki seviye için karşılandığı ($p > 0.05$) görülmüştür.

Tablo 8: Normal Dağılım (Seviye 1)

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Studentized Residual	.078	93	.200*	.986	93	.422

Tablo 9: Normal Dağılım (Seviye 2)

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Studentized Residual	.057	93	.200*	.986	93	.440

Benzer şekilde "Studentized residuals" değerleri Shapiro-Wilk's test ($p > .05$) olarak tespit edilmiş ve her iki seviyede bağımsız değişkenler normal olarak dağılmıştır. Moderatör analiz varsayımlarını karşılayan Seviye 1 ve Seviye 2 ortaklık yapısı finansal performans-girişimcilik yönelimi ilişkisinde test edilmiştir. Moderatörlü Çoklu Regresyon Analizi her bir bağımsız değişken ve seviye (1 ve 2) tek tek uygulanmıştır. Literatürde savunulan hipotezin aksine, aile şirketlerinin girişimcilik yönelimi ve şirket performansı ilişkisini etkilemediği görülmektedir. Sadece seviye 2'de Alacak Devir Hızı ile girişimcilik yönelimi - şirket performansı arasında düzenleyici etki tespit edilmiştir. Ancak Alacak Devir Hızı ve seviye 2 arasında uygulanan moderatörlü regresyon sonucu R^2 'nin datanın sadece 0.06'sını anlattığı ve %94'ünün model tarafından açıklanamadığı tespit edilmiştir. Dolayısı ile, arada güçlü bir ilişki bulunmamaktadır. Sonuç olarak, literatürde savunulanan (Casillas ve Moreno, 2010; Zellweger ve Sieger, 2012) aksine aile şirketlerinde finansal performans ile inovatif, proaktif veya risk-alımı faaliyetlerin bir ilişkisi olmadığı, aile şirketlerinin bu ilişkiyi etkileyen düzenleyici varlığının olmadığı söylenebilir. Çalışma altında desteklenen "*Şirketlerin girişimcilik yönelimi derecesi ile finansal performansı arasındaki ilişki üzerinde şirketlerin aile şirketi olmasının düzenleyici etkisi vardır*" hipotezi desteklenememiştir.

Moderatörlü regresyona ek olarak aile şirketi olan/olmayan şirketlerin girişimcilik yönelimi bileşenleri (risk-alma, inovasyon ve proaktiflik) arasındaki ilişki incelenmiştir. Uygulanan Nokta Çift Serili (point-biserial) korelasyon analiz sonucunda seviye 1'de aile mülkiyeti ile risk alma arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ($r(94)=0.243$, $p=0.018$) tespit edilmiştir. Dolayısı ile literatürde Naldi vd. (2007); Zellweger ve Sieger (2012); Craig vd. (2014) tarafından savunulanan aksine, aile şirketlerinin diğer şirketlere nazaran daha çok risk aldığı tespit savunulabilir.

SONUÇ

Literatürde farklı şekillerde tanımlanan aile şirketlerinin ülke ekonomileri açısından yadsınamayacak düzeyde itici ekonomik ve sosyal bir gücü bulunmaktadır. Dünyanın serbest ekonomisindeki işletmelerin %80'inden fazlasının aile şirketi olması ile beraber birçok ekonominin bel kemiği oluşturmaktadır. Türkiye'de %95'i aile şirketi hüviyetinde olan ekonomimizde de benzer bir durum hakimdir. Girişimcilik özellikleri ve uluslararası başarıları

yönünden dikkat çeken aile şirketlerinin inovasyon, proaktiflik ve risk-alma faaliyetlerinin finansal performansını olumlu bir şekilde etkilediği ve örgütsel başarı açısından hayati öneme sahip olduğu savunulmaktadır. Dolayısı ile, özellikle dünya ve Türkiye ekonomik gelişiminde de önemli bir rol oynayan bu şirketlerin girişimcilik davranışlarına artan ilgi bu çalışmayı yapmak için motivasyon yaratılmıştır. Karşılaştırılabilir ve daha objektif veriler yolu ile ölçülebilir bir girişimcilik yönelim modeli geliştirmeyi amaçlayan bu çalışmada Temel Bileşenler Analizi yardımı ile bir “Girişimcilik Yönelimi Endeksi” oluşturulmuştur. Ampirik olarak ölçüldüğünde anlamlı sonuçlar doğuran bu endeks, Moderatörlü Çoklu Regresyon Analizi uygulanarak aile şirketlerinde finansal performans - girişimcilik yönelimi ilişkisi test edilmiştir.

Uygulanan analiz sonucunda 2018 yılında BİST İmalat Sanayiinde kote şirketlerin “inovasyon, proaktiflik ve risk-alma” girişimcilik bileşenleri incelenmiştir. Çalışma neticesinde aile şirketlerinin mevcut ilişkide düzenleyici rolünün olmadığı, ancak risk alma eğiliminin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Aile şirketi yapısı yoğunlukta olan BİST İmalat Sanayii şirketlerinde pozitif değerli girişimcilik yönelimine sahip olduğu (örneğin %43’ü) tespit edilmiştir. Buna ek olarak, en yüksek girişimcilik yönelimi değerlerinin Kimya ve Metal Eşya sektörlerinde olduğu görülmektedir. Dolayısı ile Kimya ve Metal Eşya sektörlerinin diğer sektörler nazaran daha inovatif, proaktif olduğu ve risk-aldığı söylenebilir. Girişimcilik özelliği en düşük olan şirketlerin Diğer İmalat Sektöründe faaliyet gösterdiği görülmüştür. Şirketlerin ortaklık yapısına bakmaksızın en girişimci şirketlerin araştırma ve geliştirme giderlerinin ve hisse değerlerinin bu şirketler için yüksek olduğu, ancak risk-alım eğiliminde olmadıkları tespit edilmiştir.

Bu veriler sonucunda girişimcilik yönelimi yüksek olan şirketlerin risk almaktan kaçındığı veya daha temkinli kararlar aldığı söylenebilir. Çalışmanın bir limitasyonu farklı yaşam döngüsünde olan aile şirketleri, farklı girişimci tutum ve hedeflere sahip olma ihtimalidir. Dolayısı ile bu çalışmayı geliştirmek adına örneklem şirketlerin yaşam döngüsü incelenerek girişimcilik yönelimi ve mevcut ilişkinin finansal performans üzerine etkisi araştırılabilir. Çalışmaya finansal olmayan değişkenler (örneğin olarak, kurumsal sosyal sorumluluk göstergeleri) eklenerek incelenen performans kriterleri ayrıca genişletilebilir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. (2000). Aile işletmelerinin Özellikleri ve Aile işletmelerinde Kurumsallaşma ihtiyacı. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (16), 31-47
- Altındag, E., Zehir, C., ve Acar, A. Z. (2011). Strategic Orientations and their Effects on Firm Performance in Turkish Family Owned Firms. Eurasian Business Review, 1(1), 18-36.
- Anderson, R. C., ve Reeb, D. M. (2003). Founding-family Ownership and Firm Performance: Evidence from the SveP 500. The Journal of Finance, 58(3), 1301-1328.
- Arzubiaga, U., Iturralde, T., Maseda, A., ve Kotlar, J. (2018). Entrepreneurial Orientation and Firm Performance in Family SMEs: the Moderating Effects of Family, Women, and Strategic Involvement in the Board of Directors. International Entrepreneurship and Management Journal, 14(1), 217-244.

- Atchley, F. S., Rossman, J. M., ve Mishra, M. K. (2015). U.S. Patent No. 8,978,661. Washington, DC: U.S. Patent and Trademark Office.
- Ateş, Ö. (2005). Aile şirketleri: Değişim ve Süreklilik. Ankara Sanayi Odası.
- Bettinelli, C., Sciascia, S., Randerson, K., ve Fayolle, A. (2017). Researching Entrepreneurship in Family Firms. *Journal of Small Business Management*, 55(4), 506-529.
- Bloomberg (2018). Türkiye'nin En İyi Yönetilen Şirketleri Belirlendi. <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2176102-turkiyenin-en-iyi-yonetilen-sirketleri-belirlendi> (21.05.2019)
- Boubakri, N., Cosset, J. C., ve Saffar, W. (2013). The Role of State and Foreign Owners in Corporate Risk-taking: Evidence from Privatization. *Journal of Financial Economics*, 1083, 641-658.
- Casillas, J. C., ve Moreno, A. M. (2010). The Relationship Between Entrepreneurial Orientation and Growth: The Moderating Role of Family Involvement. *Entrepreneurship & Regional Development*, 22(3-4), 265-291.
- Church, R. A. (1969). *Kenricks in Hardware: A Family Business*, 791–1966. Newton Abbott: David ve Charles.
- Covin, J. G., ve Slevin, D. P. (1989). Strategic Management of Small Firms in Hostile and Benign Environments. *Strategic management journal*, 10(1), 75-87.
- Covin, J. G., ve Slevin, D. P. (1991). A Conceptual Model of Entrepreneurship as Firm Behavior. *Entrepreneurship theory and practice*, 16(1), 7-26.
- Covin, J.G., ve Slevin, D. P. (1986). The Development and Testing of an Organization level Entrepreneurship Scale. (R. Ronstadt, J. A. Hornaday, R. Peterson, ve K. H. Vesper (Eds.), *Frontiers of entrepreneurship research*, 1986 (pp. 628-639). Wellesley) MA: Babson College.
- Craig, J. B., Pohjola, M., Kraus, S., ve Jensen, S. H. (2014). Exploring Relationships Among Proactiveness, Risk-taking and Innovation Output in Family and Non-family Firms. *Creativity and Innovation Management*, 23(2), 199-210.
- Croci, E., Doukas, J. A., ve Gonenc, H. (2011). Family Control and Financing Decisions. *European Financial Management*, 17(5), 860-897.
- Daryanto A. (2018) SPSS Heterogeneity Macro. <https://sites.google.com/site/ahmaddaryanto/scripts/Heterogeneity-test> (28.05.2019).
- Dess, G. G., Lumpkin, G. T., ve Covin, J. G. (1997). Entrepreneurial Strategy Making and Firm Performance: Tests of Contingency and Configurational Models. *Strategic management journal*, 18(9), 677-695.
- Donckels, R., ve Fröhlich, E. (1991). Are Family Businesses Really Different? *European Experiences from STRATOS*. *Family Business Review*, 4(2), 149–160.
- Edelig A. ve Himine J. (2018). Entrepreneurial Orientation and Small Organizations. <https://familybusiness.org/content/the-family-way-how-entrepreneurial-values-help-b> (28.05.2019).
- Galván, R. S., Martínez, A. B., ve Rahman, M. H. (2017). Impact of Family Business on Economic Development: A Study of Spain's Family-owned Supermarkets. *Journal of Business and Economics*, 5(12), 243-259.
- Grace-Martin, K. (2008). Can Likert Scale Data Ever be Continuous. *Article Alley*.
- Hernández-Perlines, F., Moreno-García, J., ve Yáñez-Araque, B. (2017). Family Firm Performance: The Influence of Entrepreneurial Orientation and Absorptive Capacity. *Psychology & Marketing*, 34(11), 1057-1068.
- Hisarcıkhoğlu, R. (2019). TOBB Başkanı Hisarcıkhoğlu: Ekonomik Alanda İstiklal Mücadelesi Veriyoruz. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/tobb-baskani-hisarcikloglu-ekonomik-alanda-istiklal-al-mucadelesi-veriyoruz-41218648> (21.05.2019)
- John, K., Litov, L., ve Yeung, B. (2008). Corporate Governance and Risk-taking. *The journal of finance*, 634, 1679-1728.

- Kallmuenzer, A., Strobl, A., ve Peters, M. (2018). Tweaking the Entrepreneurial Orientation-Performance Relationship in Family Firms: The Effect of Control Mechanisms and Family-related Goals. *Review of Managerial Science*, 12(4), 855-883.
- Karpuzoğlu, E. (2004). *Büyüyen ve Gelişen Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma*, İstanbul: Hayat Yayınları, 4. Baskı, 2004.
- Kaya, N. (2006). The Impact of Human Resource Management Practices and Corporate Entrepreneurship on Firm Performance: Evidence From Turkish Firms. *The International Journal of Human Resource Management*, 17(12), 2074-2090.
- Kobal, K. E. S. (2014). Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma Sürecinde İkinci Kuşağın Yaşadığı Sorunlar Üzerine Bir Araştırma.
- Köylü Gölcü, F. (2018). Aile İşletmeleri, Aile İşletmelerinde Karşılaşılan Yönetim ve Organizasyon Sorunları: Denizli örneği.
- Kraiczy, N. D., Hack, A., ve Kellermanns, F. W. (2014). New Product Portfolio Performance in Family Firms. *Journal of Business Research*, 67(6), 1065-1073.
- Kuratko, D. F., Ireland, R. D., ve Hornsby, J. S. (2001). Improving Firm Performance Through Entrepreneurial Actions: Acordia's Corporate Entrepreneurship Strategy. *Academy of Management Perspectives*, 15(4), 60-71.
- Laforet, S. (2013). Innovation Characteristics of Young and Old Family-Owned Businesses. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 20(1), 204-224.
- Leach, P. (1990). *Managing the Family Business in the UK*. London: Stoy Hayward.
- Lee, J. (2006). Family firm performance: Further evidence. *Family Business Review*, 19(2), 103-114.
- Lee, K., Makri, M., ve Scandura, T. (2018). The Effect of Psychological Ownership on Corporate Entrepreneurship: Comparisons Between Family and Nonfamily Top Management Team Members. *Family Business Review*, 0894486518785847.
- Lee, T., ve Chu, W. (2017). The Relationship Between Entrepreneurial Orientation and Firm Performance: Influence of Family Governance. *Journal of Family Business Strategy*, 8(4), 213-223.
- Lee, Y. G., ve Marshall, M. I. (2013). Goal Orientation and Performance of Family Businesses. *Journal of family and Economic Issues*, 34(3), 265-274.
- López-Fernández, M. C., Serrano-Bedia, A. M., ve Pérez-Pérez, M. (2016). Entrepreneurship and Family Firm Research: A Bibliometric Analysis of an Emerging Field. *Journal of Small Business Management*, 54(2), 622-639.
- Lyon, D. W., Lumpkin, G. T., ve Dess, G. G. (2000). Enhancing Entrepreneurial Orientation Research: Operationalizing and Measuring a Key Strategic Decision Making Process. *Journal of management*, 26(5), 1055-1085.
- Martínez, A. B., Galván, R. S., ve Palacios, T. M. B. (2016). An Empirical Study About Knowledge Transfer, Entrepreneurial Orientation and Performance in Family Firms. *European Journal of International Management*, 10(5), 534-557.
- Masulis, R. W., Pham, P. K., ve Zein, J. (2011). Family Business Groups Around the World: Financing Advantages, Control Motivations, and Organizational Choices. *The Review of Financial Studies*, 24(11), 3556-3600.
- Memili, E., Eddleston, K. A., Kellermanns, F. W., Zellweger, T. M., ve Barnett, T. (2010). The Critical Path to Family Firm Success Through Entrepreneurial Risk Taking and Image. *Journal of Family Business Strategy*, 1(4), 200-209.
- Memili, E., K. A. Eddleston, F. W. Kellermanns, T. M. Zellweger, ve T. Barnett (2010). The Critical Path to Family Firm Success through Entrepreneurial Risk Taking and Image, *Journal of Family Business Strategy* 1(4), 200-209.
- Miller, D. (1983). The Correlates of Entrepreneurship in Three Types of Firms. *Management science*, 29(7), 770-791.
- Miller, D. (1983). The Correlates of Entrepreneurship In Three Types of Firms. *Management Science* 29(7):770-791.

- Miller, D., ve Le Breton–Miller, I. (2011). Governance, Social Identity, and Entrepreneurial Orientation In Closely Held Public Companies. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 35(5), 1051-1076.
- Miller, S. P. (2015). *Developing Next-generation Leadership Talent in Family Businesses: The Family Effect* (Doctoral dissertation, Case Western Reserve University).
- Minichilli, A., Brogi, M., ve Calabrò, A. (2016). Weathering the Storm: Family Ownership, Governance, and Performance Through the Financial and Economic Crisis. *Corporate Governance: An International Review*, 24(6), 552-568.
- Naldi, L., Nordqvist, M., Sjöberg, K., ve Wiklund, J. (2007). Entrepreneurial Orientation, Risk Taking, and Performance in Family Firms. *Family Business Review*, 20(1), 33-47.
- Peters, M., ve Kallmuenzer, A. (2018). Entrepreneurial Orientation in Family Firms: The Case of the Hospitality Industry. *Current Issues in Tourism*, 21(1), 21-40.
- Randolph, R. V., Li, Z., ve Daspit, J. J. (2017). Toward a Typology of Family Firm Corporate Entrepreneurship. *Journal of Small Business Management*, 55(4), 530-546.
- Sabancı, (2017). Türkiye'deki İşletmelerin Yüzde 95'i Aile Şirketi. <https://www.cnnturk.com/ekonomi/turkiyedeki-isletmelerin-yuzde-95i-aile-sirketi> (21.05.2019)
- Salvato, C., Chirico, F., Melin, L., ve Seidl, D. (2019). Coupling Family Business Research with Organization Studies: Interpretations, Issues, and Insights. *Organization Studies*.
- Salvato, C., F. Chirico, ve P. Sharma (2010). "A Farewell to the Business: Championing Exit and Continuity in Entrepreneurial Family Firms," *Entrepreneurship and Regional Development* 22(3/4), 321–348.
- Schepers, J., Voordeckers, W., Steijvers, T., ve Laveren, E. (2014). The Entrepreneurial Orientation–Performance Relationship in Private Family Firms: the Moderating Role of Socioemotional Wealth. *Small Business Economics*, 43(1), 39-55.
- Siddiquee, Q., Jain, K., ve Rajan, S. (2015). An Approach to Measure Innovativeness of a Firm. *The International Journal of Management*, 41, 25-37.
- Spriggs, M., Yu, A., Deeds, D., ve Sorenson, R. L. (2013). Too Many Cooks in the Kitchen: Innovative Capacity, Collaborative Network Orientation, and Performance in Small Family Businesses. *Family Business Review*, 26(1), 32-50.
- Templeton, G.F. (2011). "A Two-Step Approach for Transforming Continuous Variables to Normal: Implications and Recommendations for IS Research," *Communications of the AIS*, Vol. 28, Article 4.
- Terjesen, S., Hessels, J., ve Li, D. (2016). Comparative International Entrepreneurship: A Review and Research Agenda. *Journal of Management*, 42(1), 299-344.
- Uhlaner, L. M., Kellermanns, F. W., Eddleston, K. A., ve Hoy, F. (2012). The Entrepreneurial Family: A New Paradigm for Family Business Research.
- Uzun, K. (2018). Aile Şirketlerinde Kurumsal Dönüşümün Gerekliği ve Önemi. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/risk/aile-sirketlerinde-kurumsal-donusumun-gerekligi-ve-onemi.pdf> (21.05.2019)
- Wales, W., Gupta, V. K., Marino, L., ve Shirokova, G. (2019). Entrepreneurial Orientation: International, Global and Cross-cultural Research. *International Small Business Journal*, 37(2), 95-104.
- Wennberg, K., Wiklund, J., Hellerstedt, K., ve Nordqvist, M. (2011). Implications of Intra-family and External Ownership Transfer of Family Firms: Short-term and Long-term Performance Differences. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 5(4), 352-372.
- Yolaç, S., ve Doğan, E. (2011). Küreselleşme Sürecinde Aile İşletmelerinde Yönetim ve Kurumsallaşma. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(2), 83-110.
- Zehir, C., Altındag, E., ve Acar, A. Z. (2011). The Effects of Relationship Orientation Through Innovation Orientation on Firm Performance: An Empirical Study On Turkish Family-Owned Firms. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 24, 896-908.
- Zellweger, T., ve Sieger, P. (2012). Entrepreneurial Orientation in Long-Lived Family Firms. *Small Business Economics*, 38(1), 67-84.

SUMMARY

Family companies, which are identified/ defined in multiple different ways across literature, are an undeniable economic and social power driving national economies. Coupled with the fact that more than 80% of the enterprises in the world economy are family owned businesses, they constitute as the backbone of many economies. A similar situation exists in the Turkish economy with 95% of firms being family owned. Drawing attention in terms of their entrepreneurial characteristics and international success, it is argued that these firms entrepreneurial activities have a positive impact on their financial performance. Turkey's growing role in the world economy and the increasing importance of family firms within economic development has created motivation for this study. This study aims to develop a measurable entrepreneurship orientation model through comparable and objective data. Employing use of a Principal Components Analysis an “Entrepreneurship Orientation Index“ was developed. This index, which gives meaningful results when measured empirically, is tested by using Moderated Multiple Regression Analysis in relation to financial performance - entrepreneurship orientation in family companies. As a result of the analysis, the firms ”innovation, proactivity and risk-taking” entrepreneurship components of listed companies in 2018 BİST Manufacturing Industry were examined. The study indicates that family businesses do not have a moderating role in the current relationship, but that these firms risk taking tendency is higher in comparison to non-family firms. Moreover, it was determined that BİST Manufacturing Industry companies have positive entrepreneurial orientation (43% of the sample). In addition, the highest entrepreneurship orientation values were seen in the Chemical and Metal Goods sectors. It is also determined that the companies with the lowest entrepreneurship orientation operate in the Other Manufacturing Sector. Regardless of the ownership structure of the companies, it has been found that the research and development expenses and share values of the most entrepreneurial companies are high for these companies, however they have low risk - taking tendencies. As a result of this analysis, it can be said that companies with high entrepreneurship orientation avoid taking risks and making more cautious investment decisions. One limitation of the study is the possibility of having different entrepreneurial attitudes and goals in family businesses in different life cycles. Therefore, in order to improve this study, the life cycle of the sample companies can be examined and the effect of entrepreneurial orientation and current relationship on financial performance can be investigated. By including non-financial variables (for example, corporate social responsibility indicators) to the study, the performance criteria examined can also be expanded. It is hoped that this study will prove beneficial to potential investors when evaluating firms. As entrepreneurial orientation is argued to be a core driver of organizational success, investments and improvements in this area would could aid in setting the firm apart from the competition and increase their competitive advantage. Moreover, it is hoped that the developed “Entrepreneurship Orientation Index“ could aid in the empirical measurement of future studies. The current entrepreneurship orientation

literature is argued to contain subjective measurement items that reduce the overall comparability of studies. Thus, the development of similar indexes could be beneficial to researchers.

Çalışma Yaşamı Kalitesi Ölçeği Geçerlilik Güvenirlik Çalışması: Sağlık Çalışanlarında Bir Uygulama

Mustafa MACİT*
Mesut KARAMAN***

Arif Selim EREN**
İbrahim Enes DEMİR****

ÖZ

Bu araştırma çalışma yaşam kalitesi ölçeğinin geçerlilik ve güvenirliliğini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma Gaziantep ilinde bir kamu hastanesinde çalışmakta olan 209 sağlık personeli dâhilinde yürütülmüştür. Katılımcıların %58'i kadın % 42'si erkektir. Medeni durumlarında %47'si bekâr %42'si evlidir. Sağlık çalışanlarının %37'si 21-30 yaş aralığında iken, %45'i lisans mezunudur. Statü olarak %46'sı hemşiredir. Verilerin analizinde SPSS 21 paket programı ve AMOS programlarından yararlanılmıştır. Geçerlik, güvenirlik çalışması yapılan ölçek Cacioppe (1980, 1984) tarafından çalışma yaşam kalitesini ölçmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha değerinin 0,92 olduğu saptanmıştır. Ölçek maddeleri doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Yapılan analizler sonucunda; gelişim boyutu ile ilgili güvenirlik değerinin 0,70'in ve açıklanan ortalama varyans değerinin de 0,50'nin altında olduğu ve bu boyut ile ilgili ayrışım ve benzeşim geçerliliğinin olmadığı görülmektedir. Diğer boyutlarla ilgili elde edilen veriler dikkate alındığında ölçeğin ayrışım ve benzeşim geçerliliği olduğu görülmektedir. Sonuç olarak gelişim boyutu ile ilgili önermelerin gözden geçirilmesi gerektiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Çalışanları, Çalışma Yaşam Kalitesi, Geçerlilik ve Güvenirlik
JEL Sınıflandırması: M12, M19, M54

Validation and Reliability of Working Life Quality Questionnaire: An Application on Health Employees

ABSTRACT

This study was conducted to determine the validity and reliability of the study quality of life scale. The research data was obtained from 209 health personnel working in a public hospital in the province of Gaziantep. 58% of the participants were female and 42% were male. 47% of participants is single and 42% of them are married. 37% of health care workers are between 21-30 years of age and 45% of them have an ungraduate degree. As of working status, 46% are nurses. SPSS 21 package program and AMOS programs were used to analyze the data. The validity and reliability scale was designed by Cacioppe (1980, 1984) to measure the quality of life. In this study, the cronbach alpha of the scale was found to be 0.92. Scale items were subjected to confirmatory factor analysis. As a result of the analysis; It is seen that the reliability value related to the development dimension is 0.70 and the mean variance value is below 0.50 and there is no

* Dr. Öğr. Üyesi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü msmacit@gmail.com ORCID bilgisi: 0000-0002-5672-5161

** Dr. Öğr. Üyesi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü arifselimeren@hotmail.com ORCID bilgisi: 0000-0001-7274-1113

*** Blm. Uzm., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı mesut_karaman66@hotmail.com ORCID bilgisi: 0000-0001-6154-8940

**** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı enes_0059@hotmail.com ORCID bilgisi: 0000-0002-5039-3629

(Makale Gönderim Tarihi: 26.02.2019/ Yayına Kabul Tarihi:04.12.2019)

Doi Number: 10.18657/yonveek532830

Makale Türü: Araştırma Makalesi

discrimination and convergent validity about this dimension. It is seen that the data obtained related to other dimensions have discriminant and convergent validity of the scale. As a result, it is seen that the propositions about development dimension should be reviewed.

Key Words: Health Workers, Work Quality of Life, Validity and Reliability

JEL Classification: M12, M19, M54

GİRİŞ

Hayatımızın önemli bir bölümünü çalışma hayatı oluşturmaktadır. İnsan, hayatın her alanında olduğu gibi, çalışma yaşamında da hep daha iyinin arayışı içerisinde. Çünkü insan fitratında olan ihtiyaçlardan birisi de en iyi şeyleri isteme ve elde etme arzudur. Diğer bir ifade ile hayat aslında sürekli daha iyinin arayışı olarak da değerlendirilebilir. İnsan hayatın her alanında olduğu çalışma hayatında da daha kaliteli bir çalışma yaşamını arzulamaktadır. Çalışma yaşamının kalitesi üzerine yapılan araştırmaların çokluğu bu arzunun bir yansımasıdır denilebilir. Bu arayışa ilaveten günümüzde örgütlerin etkili ve verimli bir şekilde amaçlarına ulaşmalarında örgüt çalışanlarının katkılarının önemi her geçen gün daha fazla gündeme taşınmaktadır. Özellikle sağlık hizmetleri gibi önemli ölçüde bireylerin performanslarıyla ilişkili olan bir alanda çalışanların olumlu davranışlarını artıracığı varsayılan çalışma yaşamının kalitesi özel önem verilmesi gereken bir alandır denilebilir. Çünkü sağlık hizmeti sunan örgütler daha kıt kaynaklarla daha iyi hizmet sunmak zorunluluğu baskısını her geçen gün artan bir şekilde yaşamaktadırlar. Bunun yakın vadede değişme ihtimali de görülmektedir. Bu durumda daha nitelikli, etkili hizmet sunumunun çalışma yaşamının kalitesinin dikkate alınmadan gerçekleştirilmesi zor görüldüğü gibi, gerçekleştirilmiş olsa dahi bunun kalıcı bir sonuç olmayacağı iddia edilebilir (Brooks ve Anderson, 2005:319).

Çalışma yaşamının kalitesi sadece iş tatminini değil aynı zamanda yaşamın aile, boş vakit, mali kazanım vb. gibi diğer alanlarını da etkileyen önemli bir unsurdur (Mishra, 2015:53). Çalışma yaşamında kalite arayışı muhakkak ki insanların çalışma yaşamının varlığı ile ortaya çıkmıştır denilebilir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra iş ile sağlık arasındaki ilişkiye bakış tarzının değişmesi de çalışma yaşamı kalitesinin önemini artırmıştır. Daha öncesinde psikosomatik şikâyetler, uyku problemleri ve sağlıksız yaşam tarzı gibi olumsuzlukların çalışanın zayıf kişiliğinden kaynaklandığına ve yaşadığı stresin yansıması olduğuna inanılıyordu. Çalışanın işin üzerindeki kontrolünün her geçen gün azalması, sosyal destek eksikliği ile birleşen yetersiz veya uzun dönemle ilgili belirsiz ödüller ve beklentiler gibi çalışma ortamının farklı özellikleri çalışanların sağlığı ve öznel gönencini olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Hatta işyerindeki psiko-sosyal faktörlerin sağlıklı olmayışının yaşam beklentisini yedi yıl kısalttığı tahmin edilmektedir (Gaillard vd., 1996:246).

Çalışma yaşamının kalitesi endüstriyel ilişkiler, işin yeniden dizaynı ve örgütsel etkinliği artırma gibi çok farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Klasik yönetim yazınında da yardımlaşma ve esnekliğin ön plana çıkarılarak, çalışanların hem iş tatmininin hem de verimliliğinin artırılması anlamında yönetim uygulamaları olarak üzerine durulan bir konu olmuştur. Bununla birlikte kalite

bilincinin bir parçası anlamında çalışma yaşamının kalitesi, çalışanların gelişimi ve öznel gönencinin sağlanması, özellikle sağlık hizmeti sunan örgütlerin performansına etkisi anlamında literatürde dikkat çeken bir konudur (Cole vd., 2005: 54).

Farklı araştırmacıların değişik boyutlar üzerinden çalışma yaşamının kalitesini değerlendirdikleri görülmektedir. Bu boyutlar Hackman ve Oldham (1975:160)'a göre işin kapsamı ve önemi, otonomi ve geri bildirim, Walton (1973)'e göre yeterli ve adil ücret, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları, gelişim, güvenlik, sosyal bütünleşme, kurumsallaşma, iş yaşamı ve işin sosyal bağlantısı, Taylor, Cooper ve Mumford (1979)'a göre ücret, çalışma saatleri ve şartları, işin doğası ile bütünleşmiş faktörler, çalışanların yönetime katılımı, adalet, sosyal destek, öz gelişim, üretimin veya işin sosyal bağlantısı (aktaran, Easton ve Van Laar, 2013:597), Mirvis ve Lawler III (1984:206)'e göre ücret, ilave olanaklar, iş güvencesi, çalışma ortamı (fiziksel çevre ve ekipman kalitesi), çalışma arkadaşları (arkadaşlık, saygı, davranış tarzı), başarı, çalışan becerilerinin geliştirilme fırsatları, genel anlamda işten ve çalışılan yerden memnuniyet, Efraty ve Sirgy (1990:32-33)'a göre varlığın devamı ile ilgili ihtiyaçlar (güvenlik, ücret), sosyal ihtiyaçlar (kişilerarası, samimi, arkadaşça ilişkiler, önemli sosyal gruplara kabul ve katılım), benlik ihtiyaçları (özsaygı, otonomi) ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı, Caccioppe ve Mock (1984)'e göre ise kamu kurumlarında örgütün etkililiği, gruplar arası işbirliği, yönetim uygulamaları, bireyin gelişme ve yenilikçiliğini kullanabilme imkanı, bireyin grubun ayrılmaz bir parçası olarak görülmesi, çalışma ortamı, işin kalitesi, özel kurumlarda ise işin doğası (ilginç olması gibi), yönetim uygulamaları, toplantılar (sıklık, etkililik), örgütün kapasitesinin etkin kullanımı, çalışma ortamı boyutlarında değerlendirilmektedir. Çalışma yaşamı kalitesi üzerinde çokça çalışılan bir alan almasına rağmen üzerinde tam olarak uzlaşılan bir tanımlı yoktur denilebilir (Rose, Beh, Uli ve Idris, 2006:2151: Easton ve Van Laar, 2013:597). Çalışma yaşam kalitesinin literatürde yer alan bazı tanımları aşağıdaki Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Yaşam Kalitesi ile ilgili tanımlar

Walton (1975)	ÇYK, örgütün çalışanların işleri ile ilgili düzenlemeleri yapabilmeleri için karar vermeye katılımlarını sağlayacak mekanizmaları geliştirmesidir
Wood vd.. (1975)	Birey ve iş ortamının fiziksel, sosyal ve ekonomik özellikleri arasındaki ilişkidir. Bu aynı zamanda iş ve iş dışında toplumun önemli olduğunu düşündüğü tutum ve davranışları da yansıtır.
Glaser (1976)	ÇYK, iş güvencesi, iyi çalışma şartları, adil ve yeterli ücret, eşit istihdam fırsatlarından daha fazlasıdır.
Greenberg ve Glaster (1980)	Çalışanları işlerini etkileyen kararların verilmesine dahil ederek örgütün üyelerinin yaratıcı potansiyellerinin önündeki engellerin kaldırmasını sağlayabilecek bir süreçtir
Nadler ve Lawler (1983)	Örgüt yönetimlerinin çalışanların duygusal değerlendirmelerini yansıtmaya yönelik yaklaşım ve hareketleridir.
Davis (1985)	Çalışanların ve iş ortamının geneli arasındaki ilişkinin kalitesidir.
Trist (1985)	Çalışma Yaşamı Kalitesi hem bir amaç hem de araçtır. Bir amaçtır çünkü yaşam kalitesinin önemli bir unsurudur. Bir araçtır çünkü çalışanlar görevleri ile ilgili yetkinlikler ve beceriler kazanırlar
Kerce ve Booth-Kewley (1993)	Önemli ölçüde bireyin kültürü bağlamındaki değerler ve standartlardır
Yousuf (1996)	Bireyin ekonomik ödülleri, faydalar, güvenlik, çalışma şartları, örgütsel ve bireylerarası ilişkiler gibi işin her yönüyle ilgili içten kaynaklanan değerlendirmeleridir

Cummings ve Çalışanların öznel gönenci ve örgütsel etkililik bağlamında insanlar, iş ve örgütü
Worley (1997) ilgilendiren her konuda duyarlılıktır

Kaynak: Hsu ve Kernohan (2005: 121)

Kalitenin beklentilerin karşılanması anlamı dikkate alındığında, her insanın hayalleri, hedefleri, beklentilerinin farklı olduğunu düşündüğümüzde aslında çalışma yaşam kalitesi ile ilgili farklı tanımların varlığı olağan sayılabilir. İnsan aslında iş yaşamında hep bir kimlik ve amaç arayışı içinde olmuştur. Çalışanlar şirket kârları, amaçların istikrarı, hizmetin kalitesinden daha çok işleri ile uyumlu bir mali kazanım, kişisel tatmin ve işlerinin kendi amaçlarının gerçekleşmesine hizmet etmesini isterler. Dolayısıyla çalışma yaşamının kalitesi bireyin hayatının bütün boyutlarına temas eden bir özelliğe sahiptir. Aslında insanın mahiyetinin anlaşılmasındaki zorluk onu son derece kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi gerektirmektedir (Colichi, Bocchi, Lima ve Popim, 2016: 2).

Bu alanda ilk çalışmalardan birisini yapan Walton (1973) çalışma yaşamının kalitesinin sekiz boyut çerçevesinde değerlendirilebileceğini ileri süren bir model sunmuştur. Bunlar;

Yeterli ve adil ücret: İşin şartlarını, sorumluluğu ve eğitimi dikkate alan bir ücret politikası olmalıdır. Ücretin aynı zamanda çalışanın ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli olması ve sektör bazında da karşılaştırılabilir olması gerekir.

Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları: Çalışma ortamının fiziksel şartlarının yeterli, kaza ve hastalık riskini önleyecek özelliklere sahip olması gerekir. Ayrıca işyerindeki görsel kirlilik, koku ve gürültü, çalışma saatleri, çalışanların yorgunluğu da güvenli ve sağlıklı çalışma ortamı kapsamında değerlendirilmelidir.

İnsan kapasitesinin kullanımı ve gelişimine imkân sağlayan fırsatlar: İşin bireye karar verme anlamında otonomi tanınması, becerilerini kullanma fırsatı sunması, süreç hakkında bilgi, görevin ifası ve önceden planlama bu boyutta dikkate alınması gereken unsurlardır.

Sürekli gelişim imkânı ve güvenlik: Bu boyut profesyonel gelişim, güvenlik ve işin istikrarını kapsamaktadır. Bu bağlamda çalışanların kapasite ve bilgilerinin gelişimi, yükselme fırsatları, yeni bilgi ve beceri kullanabilme ihtimalleri de değerlendirilmelidir.

Örgütle sosyal bütünleşme: Sosyal bütünleşme, özsaygı, kişisel ilişkiler, biz duygusunu ortaya çıkarmak, arkadaşlık, sosyal eşitlik, sosyal hareketlilik, önyargı ve bilgi paylaşımı konularını içeren bir boyut olarak önem arz etmektedir.

Kurumsallaşma: Kurumsallaşma çalışanların istismarını önlemek için gereklidir. Kurumsallaşma örgütün yazılı ilke, politika ve kurallara sahip olmasıdır. Mahremiyet, ifade özgürlüğü, hakkaniyet ve hukuk önünde eşitlik konuları da bu boyut içinde düşünülmelidir.

İş ve yaşam döngüsü: Eğer iş, çalışana aile yaşamında daha fazla mutlu olması yönünde bir katkı sunuyorsa, bu pozitif bir şekilde iş yaşamına da yansiyacaktır. Aslında işe ayrılan zaman ile kişisel yaşam arasında ve işteki

gidişat ile ailedeki gidişat arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Çalışana ailesi ile geçirebileceği zaman konusunda imkân tanınmalıdır.

İş yaşamının sosyal bağlantısı: Örgütün sosyal sorumluluk anlamında yaptığı girişimler çalışanların özsaygılarını geliştirecektir. Aynı zamanda da yerine getirdiği misyonun öneminin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu boyut daha çok kurum imajı, kurum sosyal sorumluluğu, ürün hakkında övünç duymak, istihdam uygulamaları şeklinde ortaya çıkmaktadır.

İş yaşamının kalitesini açıklama yönündeki çalışmalar genellikle hangi boyutların çalışma yaşamını kalitesini etkilediğini ortaya koyma amacı taşımaktadırlar. Bu boyutlara Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2: İş Yaşam Kalitesi Boyutları

Yazarlar	Boyutlar
Walton (1973)	Yeterli ve adil ücret Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları Gelişim Güvenlik Sosyal Bütünleşme Kurumsallaşma İş Yaşamı İşin Sosyal Bağlantısı
Hackman ve Oldham (1975)	İşin Kapsamı ve Önemi, Otonomi Geribildirim
Taylor, Cooper ve Mumford (1979) (Aktaran Easton ve Van Laar, 2013:597)	Dışsal faktörler (ücret, çalışma saatleri ve şartları) İçsel faktörler (işin doğası ile bütünleşmiş faktörler) İş ile ilgili diğer faktörler çalışanların yönetime katılımı, adalet, sosyal destek, öz gelişim, üretimin veya işin sosyal bağlantısı
Levine, Taylor, & Davis (1984) (Aktaran Brooks ve Anderson, 2005:321)	Yeterli ve adil ücret Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları Becerilerin Kullanımı Güvenlik Sosyal Bütünleşme Kurumsallaşma İş Yaşamı İşin Sosyal Bağlantısı
Mirvis ve Lawler III (1984)	Ücret İlave Olanaklar İş Güvencesi Çalışma Ortamı (Fiziksel çevre ve ekipman kalitesi) Çalışma Arkadaşları (Arkadaşlık, saygı, davranış tarzı) Başarı Becerilerinin Geliştirilme Fırsatları Genel Anlamda işten ve çalışılan yerden memnuniyet
Efraty ve Sirgy (1990)	-Varlığın Devamı ile ilgili İhtiyaçlar (Güvenlik, Ücret) -Sosyal ihtiyaçlar (Kişilerarası ilişkiler, samimi, arkadaşça ilişkiler, önemli sosyal gruplara kabul ve katılım) -Benlik İhtiyaçları (özsaygı, otonomi) -Kendini Gerçekleştirme İhtiyacı
Baba ve Jamal (1991)	-İş Tatmini -İşe Katılım -İş Rolünün Belirsizliği -İş Rolü Çatışması -İş Yükünün Aşırılığı -İş Stresi -Örgütsel Bağlılık

	-İşten Ayrılma Niyeti
Swamy vd. (2015)	-İş Ortamı -Örgüt Kültürü ve İklimi -İlişkiler ve İş birliği -Eğitim ve Geliştirme -Ücret ve Ödüller -Olanaklar -İş Tatmini ve İş Güvencesi -Otonomi -Kaynakların Yeterliliği

Cacioppe (1980) tarafından geliştirilen Çalışma Yaşamının Kalitesi ölçeği bireylerin iş tecrübeleri bağlamında çalışma ortamının bireysel, grup ve örgüt düzeyinde ideal bir çalışma ortamı olarak algılanıp algılanmadığını belirleme amacını taşımaktadır. İdeal çalışma ortamının boyutlarını ise etkinlik, etkililik, çalışanların gönenci ve örgütsel iklim oluşturmaktadır (Cacioppe ve Mock, 1984: 924-925).

Çalışma yaşamı kalitesi çalışanların kendilerini iş ortamında rahat ve mutlu hissetmelerinin düzeyi bağlamında örgütte arzulanan iş ortamının ne düzeyde olduğunun göstergesidir. ÇYK örgüt çalışanlarının tatmin düzeyi, motivasyon, katılım ve bağlılığı ile doğrudan ilişkisi anlamında çalışanlarının deneyimlerinin bütünüdür. Diğer bir ifade ile çalışanların kişisel beklenti ve ihtiyaçlarının örgüt tarafından karşılanmasının göstergesidir (Rajesh ve Manoj, 2013: 305).

YÖNTEM

Bu araştırma “Çalışma Yaşam Kalitesi Ölçeği”nin geçerlilik ve güvenirliliğini test etmek amacıyla metodolojik ve tanımlayıcı olarak yapılmıştır. Araştırmanın evreni Gaziantep ilinde bir kamu hastanesinde tüm sağlık çalışanları oluştururken, araştırmanın örneklemini 02/04/2018 ile 30/04/2018 tarihleri içerisinde olasılıksız gelişigüzel örneklem yöntemiyle ulaşılan ve araştırmaya katılımı gönüllülük bağlamında kabul eden 209 sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Araştırmada veriler birebir görüşme yoluyla elde edilmiştir.

Ölçek maddeleri Cacioppe (1980) tarafından geliştirilmiş olup, Cacioppe ve Mock (1984) çalışmasında kullanılan maddeler esas alınarak Yüksel (2004) tarafından Türkçe 'ye uyarlanan çalışmadan alınmıştır. Sosyal bilimlerde araştırma yöntemlerinin tanıtıldığı bütün çalışmalarda anket yönteminin nasıl uygulanacağı ve ölçeğin tasarımı ile ilgili bilgiler sunulmaktadır (Eren, 2018: 77). Anket maddeleri Likert tipi “(1) Kesinlikle Katılmıyorum” dan “(5) Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde puanlandırılmıştır. Cacioppe ve Mock (1984 : 927)’ın yapmış olduğu çalışmada anketin Cronbach Alpha’sı 0.91 bulunmuştur. Yüksel (2004: 52) çalışmasında ise Cronbach Alpha değeri 0,83 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada sonucunda ulaşılan Cronbach Alpha değeri ise 0.92 olmuştur.

Araştırmaya başlamadan önce Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu’dan 22/03/2018 tarih ve E.12543 sayılı etik kurul izni ve araştırmanın yapıldığı kurumdan yazılı izin alınmıştır. Katılımcıların araştırmaya gönüllülük bağlamında katılımları sağlanmış olup, katılımcılara araştırmanın amacı ve konusu hakkında bilgi verildikten sonra verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı belirtilmiştir.

Verilerin analizinde SPSS 21 ve AMOS programlarından yararlanılmıştır. Kullanılan istatistiksel yöntemlerin belirlenmesi için verilere normal dağılım testi uygulanmıştır. Verilerin -1,5 ile +1,5 arasında dağılım gösterdikleri belirlenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013; Kuşcu Karatepe vd., 2019). Verilerin analizinde kullanılan istatistiksel yöntemler ise, sayı-yüzdeler hesaplama, bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi, faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi tercih edilmiştir.

BULGULAR

Anketi cevaplayanların demografik özellikleri Tablo 3'te sunulmuştur. Elde edilen cevaplar incelendiğinde anketi cevaplayanların demografik özelliklerinin hastane bağlamına uygun olduğu görülmüştür.

Cevaplayıcıların çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Medeni durum açısından incelendiğinde bekârların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Eğitim durumu bakımından değerlendirildiğinde ise hastane ortamında çalışanların gösterebilecekleri eğitim durumları ile orantılı olduğu tespit edilmiştir. Statü açısından elde edilen veriler incelendiğinde çoğunluğun hemşire ve sağlık teknisyenlerinden oluştuğu görülmektedir. Kıdemleri bakımından değerlendirme yapıldığında ise çoğunluğun 1 ila 10 yıl arasında çalışma sürelerine sahip olduğu gözlenmektedir. Toplam çalışma yılının da bununla tutarlı olduğu tespit edilmiştir. Son olarak gelir açısından incelendiğinde aylık gelirin 4000-6000 TL arasında olduğu belirlenmiştir. Bütün bu sonuçlar bir arada değerlendirildiğinde demografik olarak elde edilen verilerin hastane ortamı ile uyumlu olduğu görülmektedir. Bu da elde edilen verilerle ilgili olumlu bir kanaatin oluşmasını sağlamıştır ve bu verilerle analize devam edilebileceği değerlendirilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Değişken		N	%	Değişken		N	%
Cinsiyet	Kadın	121	58	Medeni Hal	Evli	88	42
	Erkek	88	42		Bekâr	98	47
Yaş	16-20	22	10		Dul	23	11
	21-30	77	37	Çalışma Yılı	0-1 yıl	18	8
	31-40	66	32		2-5 yıl	64	31
	41-50	34	16		6-10 yıl	93	45
	51 ve üzeri	10	5		11-15 yıl	28	13
					16 yıl ve üzeri	6	3
Eğitim	Lise	53	26	Toplam Çalışma Yılı	0-1 yıl	16	8
	Ön lisans	48	23		2-5 yıl	56	27
	Lisans	93	45		6-10 yıl	55	26
	Lisansüstü	15	6		11-15 yıl	46	22
					16 yıl ve üzeri	36	17
Statü	Tıbbi Sekreter	20	10	Gelir	2.001-4.000 TL	54	26
	Sağlık Teknisyeni	70	34				
	Hemşire	97	46				

	İdari Personel	11	5		4.001-6.000 TL	148	71
	Diğer	11	5		6.001 TL ve üzeri	7	3

Analizin ikinci aşamasında ise önermeler temelinde tanımsal istatistiklerin aritmetik ortalama ve standart sapmalar açısından değerlendirilmesi sağlanmıştır. Önermelerin cümle kökleri incelendiğinde olumlu ifadeler bulunan önermelerle ilgili daha yüksek aritmetik ortalamaların olduğu gözlenmiştir. Bunların standart sapmaları incelendiğinde ise görüşlerde sapmanın yüksek düzeylerde olmadığı görülmektedir. Ankette Likert tipi “kesinlikle katılmıyorum” ile başlayıp “kesinlikle katılıyorum” arasında değişen beşli bir ölçek kullanılmıştır.

Verilerin analizi ile ilgili yapılan üçüncü uygulama ise Cacioppe ve Mock (1984: 932) çalışmasında kamu örgütleri çalışanları için etkililik, yönetim uygulamaları, bireysel gelişim imkânları ve yaratıcılığın kullanılması ve stres bağlamında çevre şeklinde altı boyut belirlerken, özel sektör çalışanları için işin doğası (ilginçlik), yönetim, sosyal fayda, sıklık ve verimlilikleri bağlamında toplantılar, etkililik ve ortam olarak altı faktör bulmuşlardır.

Bu boyutların elde edilen veride doğrulanıp doğrulanmadığının test edilmesi için Keşif Amaçlı Faktör Analizi (EFA) yapılmıştır. Gerçekleştirilen faktör analizi neticesinde KMO ve Bartlett Testi skorunun 0,941 olduğu görülmektedir. Bu sonuç faktör analizi yapabilmek için yeterli örneklem büyüklüğünün elde edildiğini göstermektedir. Yine faktör analizi neticesinde elde edilen açıklanan toplam varyans değeri incelendiğinde %68,07 olduğu görülmektedir. Buradan ankette kullanılan ölçeğin kapsam geçerliği olduğu tespit edilmiştir. EFA ile ilgili değerlendirilen son kısım ise döndürülmüş yapı matrisidir. Bu matrise göre beş faktörlü veri doğrulanmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Döndürülmüş Yapı Matrisi

	1	2	3	4	5
S1		.677			
S2		.623			
S3	.501	.650			
S4	.650				
S5	.537				
S6	.613				
S7			.692		
S8	.741				
S9			.717		
S10			.808		
S11	.654				
S12	.554				
S13	.760				
S14	.504				.698

S15					.552
S16	.717				
S17	.667				
S18	.799				
S19		.544			
S20	.714				
S21				.504	
S22	.533				
S23	.809				
S24				.730	
S25				.644	

Fakat Cacioppe ve Mock (1984)'de boyutları oluşturan madde numaraları belirtilmediğinden bu araştırmada önermelerin ifadeleri dikkate alınarak boyutlar isimlendirilmiştir. Ancak önermelerin cümle kökleri ile doğrulandıkları faktörler incelendiğinde kimilerinin birbiri ile uyuşmadığı gözlenmektedir. Bu nedenle de kimi önermelerin analizden çıkarılması gerektiği görülmüştür. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde bağlılık boyutunun ölçümü için dört önerme, etkinlik için üç önerme, gelişim boyutu için üç önerme, atmosfer boyutu için iki önerme ve son olarak da yönetim boyutu için altı önerme doğrulanmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Boyutların Ölçüldüğü Önermelerin Listesi

Boyut	Önerme
Bağlılık	İşim benim için ilgi çekici bir iştir.
	Birlikte çalıştığım kişiler işlerini iyi yapmaktadır.
	Birlikte çalıştığım kişilerin yaptıkları çalışmalara katılmak ve onlara katkıda bulunmak için yeterli fırsatım vardır.
	Sahip olduğum bilgi ve beceri düzeyim yaptığım iş için yeterlidir.
Etkinlik	Çalıştığım bölümde yapılan işin kalitesi yüksektir.
	Yaptığım işin gereklerini ve benden beklentileri biliyorum.
	İşletmem yüksek kapasitede çalışmaktadır.
Gelişim	Yaptığım iş, işletmemin başarısı için önemlidir.
	Burada ürettiğimiz mal ve hizmetler toplum yararınadır.
	İşletmeye en yüksek katkıyı yapmak için çabalarım ve yapabileceğimin en iyisini yapmaktan hoşlanırım.
Atmosfer	İşyerimin fiziksel koşulları çalışmam için yeterlidir.
	İşyerinde farklı bölümlerden arkadaşlarla uyum ve birlik içinde çalışırız.
Yönetim	Yöneticilerimle iletişimim iyidir.
	İşle ilgili yeni fikirler geliştirme ve yeni fikirlerle katkıda bulunma olanağım vardır.
	Yöneticilerimiz bizlere karşı adildirler.
	İşimizle ilgili kararlar alınırken fikrim sorulur ve katılımım istenir.

	Yöneticilerimiz gerekli olan teknik kapasite ve yeteneğe sahiptir.
	Yöneticilerimiz çalışanların ihtiyaçlarının farkındadırlar ve bunları karşılamak için uğraşırlar.

Analizin bir sonraki aşamasında ise önermelerle ilgili teker teker gerçekleştirilen tanımsal istatistiklerin incelenmesi için bu önermelerin boyutların temsili ve verinin daha kolay yönetilmesi için aritmetik ortalamalarının alınması ile yeniden incelenmiştir.

Tablo 6. Boyutlarla İlgili Tanımsal İstatistikler

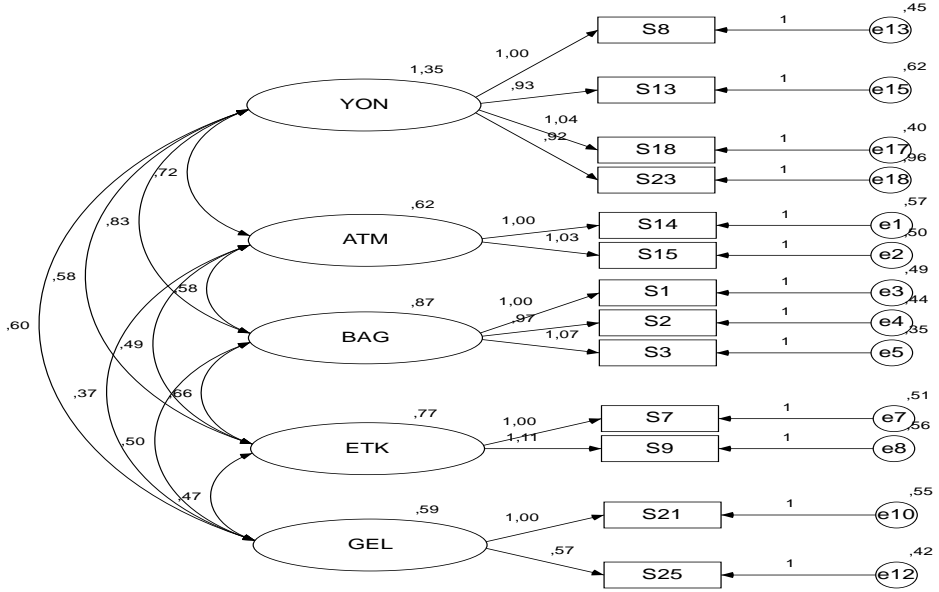
	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Cronbach Alfa
Bağlılık	3,25	0,84	0,75
Etkinlik	3,73	0,95	0,76
Gelişim	4,28	0,64	0,55
Atmosfer	3,62	0,95	0,70
Yönetim	3,06	1,11	0,91
Genel	3,58	0,89	0,92

Aritmetik ortalamalar incelendiğinde boyutlardan en çok gelişim alanında olumlu bir algının olduğu görülürken, en düşük algının yönetim hususunda olduğu görülmektedir. Boyutlarla ilgili yapılan güvenilirlik testi sonuçları incelendiğinde gelişim boyutu haricinde diğer boyutlarla ilgili önermelerin yüksek sayılabilecek güvenilirlik değerlerine sahip olduğu gözlenmiştir. Anketi cevaplayanların algılarında demografik faktörlerin etkili olup olmadığının belirlenmesi için ANOVA testinin gerçekleştirilmesi sağlanmıştır.

Cinsiyet üzerinden gerçekleştirilen testte sadece atmosfer boyutu ile istatistiki olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Çapraz tablolarla incelenen ilişkide kadınların erkeklere oranla atmosfer boyutu ile ilgili daha olumlu bir algıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışma yaşam kalitesi ile medeni hal, eğitim, statü, çalışma yılı ve yaşla ilgili yapılan analizlerde ise anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Analizin son aşamasında ise Doğrulayıcı Faktör Analizi (CFA) gerçekleştirilerek ayırışım ve benzeşim geçerliği ile ilgili testler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda EFA sonucunda elde edilen faktörler yerleştirilerek ölçüm modeli oluşturulmuştur. Bu modelin testi neticesinde elde edilen bulgular modelin uyum endeksleri 0,9'un üstünde olmadığı için kullanılabilir olmadığını göstermektedir (CMIN/DF: 2,246; NFI: 0,870; RFI: 0,840; IFI: 0,923; TLI: 0,905; CFI: 0,922). Bu nedenle modele uymadığı tespit edilen önermelerin çıkarılması uygun görülmüştür.

Şekil 1. CFA Ölçüm Modeli

Böylece bazı önermeler çıkarılarak uyum endekslerini sağlayabilen bir model elde edilmiştir (CMIN/DF: 1,622; NFI: 0,943; RFI: 0,919; IFI: 0,977; TLI: 0,967; CFI: 0,977; RMSEA: 0,055). Bu modelin ayrışım ve benzeşim geçerliğinin test edilmesi sağlanmıştır. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde gelişim boyutu ile ilgili güvenilirlik değerinin 0,70'in ve açıklanan ortalama varyans değerinin de 0,50'nin altında olduğu ve bu boyut ile ilgili benzeşim geçerliğinin olmadığı görülmektedir. Diğer boyutlarla ilgili benzeşim geçerliği ile ilgili kullanılabilir sonuçlar elde edilmiştir. Ayrışım geçerliği açısından incelendiğinde ise yine gelişim boyutu ile ilgili ASV ve MSV değerlerinden daha düşük AVE değeri elde edildiği için bu boyut ile ilgili ayrışım geçerliğinin olmadığı görülmektedir. Diğer boyutlarla ilgili elde edilen verilerin ölçeğin ayrışım geçerliği olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Ayrışım ve Benzeşim Geçerliği İstatistikleri

	CR	AVE	MSV	ASV
GEL	0.583	0.415	0.494	0.450
ATM	0.705	0.545	0.622	0.526
BAG	0.861	0.675	0.648	0.585
ETK	0.761	0.615	0.648	0.490
YON	0.895	0.682	0.622	0.499

İstatistiki analiz ile ilgili bütün bu sonuçlar bir arada değerlendirildiğinde örneklemin evreni temsil açısından yeterli olduğu görülmektedir. Ancak gelişim boyutu ile ilgili önermelerin gözden geçirilmesi gerektiği görülmektedir.

SONUÇ

Bu araştırma “Çalışma Yaşam Kalitesi Ölçeği”nin geçerlilik ve güvenilirliğini test etmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla ölçek ifadeleri için Caciopple ve Mock (1984)’ın çalışmasında yapmış olduğu ölçekten yararlanılmıştır. Orijinal ölçekte 25 madde ve 6 alt boyuttan oluştuğu halde yapılan geçerlilik güvenilirlik çalışması sonucunda ölçeğin 13 madde ve 5 boyut altında doğrulanması yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0,92 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa değerinin $0,80 \leq \alpha \leq 1,00$ ise yüksek derecede güvenilirdir (Macit, 2015: 122-123).

Çalışma yaşam kalitesi ölçeği puan ortalamasının orta düzeyin üzerinde olduğu ve bulgunun literatürdeki benzer çalışmalar ile uyumlu olduğu görülmüştür (Çatak ve Bahçecik, 2015:94; Bragard vd., 2012:37). Ortalama değer sonucunda en yüksek puan ortalaması gelişim alt boyutunda iken en düşük puan ortalamasının ise atmosfer alt boyutunda olduğu belirlenmiştir. Buna göre gelişim alt boyutunda katılımcıların olumlu yönde algısı daha yüksek iken atmosfer alt boyundaki algılarının geliştirilmesi gerektiği ifade edilebilir.

Demografik değişkenlerde yapılan analizler neticesinde; çalışma yaşam kalitesi ile medeni hal, eğitim, statü, çalışma yılı ve yaşla ilgili yapılan analizde anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Literatürde benzer çalışmalar incelendiğinde; Saygılı vd., (2016)’nin çalışmasında çalışma yaşam kalitesi ile cinsiyet, medeni durum, yaş, haftalık mesai süresi, toplam mesleki yıl, buldukları kurumda çalışma süresi durumlarına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar olmadığı belirlenmiştir.

Her araştırmada olduğu bu araştırmanın da sınırlılıkları mevcuttur. Araştırma Gaziantep ilinde bir kamu hastanesinde sağlık personeline uygulanmıştır. Katılımcıların dürüst ve samimi bir şekilde anketleri cevaplamış olması varsayımı araştırmanın bir diğer kısıtı olarak değerlendirilebilir. Yine araştırmada ölçekteki maddeler bağlamında veri elde edilmesi bir başka kısıt sayılabilir. Bu nedenle araştırma sonuçlarının genellenebilmesi için farklı coğrafik bölgelerde farklı hizmet sektörlerinde uygulanarak, ulaşılan sonuçların mukayese edilmesi önerilmektedir.

Ayrışım ve benzeşim geçerliliği sonuçları incelendiğinde gelişim boyutu ile ilgili güvenilirlik değerinin 0,70’in ve açıklanan ortalama varyans değerinin de 0,50’nin altında olduğu ve bu boyut ile ilgili benzeşim geçerliliğinin olmadığı görülmektedir. Ayrışım geçerliliği açısından incelendiğinde ise yine gelişim boyutu ile ilgili ASV ve MSV değerlerinden daha düşük AVE değeri elde edildiği için bu boyut ile ilgili ayrışım geçerliliğinin olmadığı görülmektedir. Gelişim boyutu ile ilgili önermelerin gözden geçirilmesi gerektiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Baba, V. and Jamal, M. (1991). Routinization of job context and job content as related to employees’ quality of working life: A study of canadian nurses. *Journal of Organizational Behavior*, Vol. 12, 379–386.
- Bragard, I., Dupuis, G., Razavi, D., Reynaert, C. and Etienne, M. (2012). Quality of work life in doctors working with cancer patients. *Occupational Medicine*, Vol. 62, Iss 1, 34-40.

- Brooks, B.A. and Anderson, M.A. (2005). Defining quality of nursing work life. *Nursing Economics*, vol. 23, Iss 6, 319-326.
- Cacioppe, R. and Mock, P. (1984). A comparison of the quality of work experience in government and private organizations. *Human Relations*, Vol. 37, Iss 11, 923-940.
- Çatak, T. ve Bahçecik, N. (2015). Hemşirelerin iş yaşamı kalitesi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Vol. 5, Iss 2, 85-95.
- Cole, D.C., Robson, L. S., Lemieux-Charles, L., McGuire, W, Sicotte, C. and Champagne, F. (2005). Quality of working life indicators in canadian health care organizations: A tool for healthy, health care workplaces? *Occupational Medicine*, Vol. 55, 54–59.
- Colichi, R., Bocchi, S.M., Lima, S.A.M. and Popim, R.C. (2016). Interactions between quality of life at work and family: Integrative review. *International Archives of Medicine*, SI, 9. Disponível.
- Cummings, T.G. and Worley, C.G. (1997). *Organization development and change*. United States of America. International Thompson Publishing.
- Easton, S. and Van Laar, D. (2013). QoWL (Quality Of Working Life): What, how, and why? *Psychology Research*, Vol. 3, Iss 10, 596-605.
- Efraty, D. and Sirgy, M. (1990). The effects of quality of working life (QWL) On employee behavioural responses. *Social Indicators Research*, Vol. 22, Iss 1, 31–47.
- Eren, A.S. (2018). Anketlerin veri girişlerinin kolay bir şekilde yapılmasını sağlayan bilgisayar tabanlı bir yöntemin tanıtımı. *Social Mentality And Researcher Thinkers Journal*, Vol. 4, Iss, 8, 76-83.
- Gaillard, A. W., Boucsein, W. and Stern, J. (1996). *Psychophysiology of Workload*. Biological Psychology, Vol. 42, Iss 3, 245-247.
- Glaser, R. (1976). Components of a psychology of instruction: Toward a Science of Design. *Review of Educational Research*, Vol. 46, Iss 1, 1-24.
- Hackman, J.R. and Oldham, G.R. (1975) Development of the Job Diagnostic Survey. *Journal of Applied Psychology*, Vol. 60, 159-170.
- Hsu, M. and Kernohan, C. (2006). Dimensions of hospital nurses' quality of work life. *Nursing And Healthcare Management and Policy*, Vol. 54, Iss 1, 120-131.
- Kuşcu Karatepe, H., Kuşcu, F. ve Karaman, M. (2019). Psikolojik sermayenin bireysel performansa etkisi: Hemşireler üzerinde bir araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , Vol. 7, Iss, Eğitim ve Psikoloji Özel Sayısı, 105-114.
- Kerce E.W. and Booth-Kewley S. (1993). *Quality of work life surveys in organisations: Methods and benefits*. London: SAGE Focus Editions.
- Macit, M. (2015). İşkoliklik, iş-aile çatışması ve tükenmişlik ilişkileri üzerine bir araştırma. Doktora Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tokat.
- Mirvis, P. H. and Lawler, E. E. (1984). Accounting for the quality of work life. *Journal of Occupational Behaviour*, Vol. 5, 197-212.
- Mishra, S. (2015). Quality of work life (QWL): Concept and literature review. *Journal of Research Innovation and Management Science*, Vol. 1, Iss 1, 53-57.
- Nadler, D., & Lawler, E. (1983). Quality of work life: Perspectives and directions. *Organizational Dynamics*, Vol. 11, 22–36.
- Rajesh S., & Manoj, P.K. (2013). Job satisfaction and quality of work life: Impact on industrial relations in textile units in kannur district, Kerala. *Indian Journal of Applied Research*, Vol. 3, Iss 11, 305-308.
- Rose, R., Beh, C., Uli, L. S. and Idris, K. (2006). An Analysis of Quality of Work Life (QWL) and Career- Related Variables. *American Journal of Applied Sciences*, Vol. 12, Iss 3, 2151–2159.
- Saygılı, M., Avcı, K. ve Sönmez, S. (2016). sağlık çalışanlarının çalışma yaşam kalitesine ilişkin bir değerlendirme: Bir kamu hastanesi örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol. 52, 437-451.

- Swamy, D.R., Nanjundeswaraswamy, T.S. and Rashmi, S. (2015). Quality of work life: Scale development and validation. *International Journal of Caring Sciences*, Vol. 8 Iss 2, 281-300.
- Tabachnick, L.S. and Fidell, B.G. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6. Ed.) Pearson, Boston.
- Taylor, J.C., Cooper, C.L. and Mumford, E. (1979). The quality of working life in Western and Eastern Europe. ABP.
- Walton, R.E. (1973). Quality of working life: What is it? *Sloan Management Review*, Vol. 15, Iss 1, 11-21.
- Wood, S. J.A., Wagner, E.G.A., Armstrong, J. F.B. and Goodman, J.E. (1975). The 'Industrial Relations System' concept as a basis for theory in industrial relations. *British Journal of Industrial Relations*, Vol. 13, Iss 3, 291-308.
- Yousuf, A.R. (1996). Fishery resource of Kashmir. In: A.H. Khan ve A. K. Pandit (ed.) *Ecology, Environment and Energy*. University of Kashmir. 75-120.

SUMMARY

This study was conducted to determine the validity and reliability of the quality of life scale developed by Cacioppe ve Mock (1984). 209 health workers at a public hospital in Gaziantep contributed to the study. Prior to beginning the research, permission was obtained from Kahramanmaraş Sütçü İmam University Scientific Research Ethics Committee and related health institution. 58% of healthcare workers are women and 42% are men. 47% of respondents were single, 42% were married. Health workers' age distributions examined; 37% are aged between 21-30, 32% are aged 31-40, 16% are aged 41-50, 10% are aged 16-20, and 5% are aged 51 and over. In terms of working years, 45% had been working from 6 to 10 years, 31% from 2 to 5 years, 13% from 11 to 15 years, 8% between 0-1 years, and 3% had been working more than 16 years.

When the educational status of the participants was examined, 45% of them have undergraduate degree, 26% have high school degree, 23% have college degree and 6% have undergraduate degree. As the total working year of the participants; 27% were 2-5 years, 26% were 6-10 years, 22% were 11-15 years, 17% were 16 years and over, and 8% were between 0-1 years. As working status; 46% of the participants are nurses, 34% are health technicians, 10% are medical secretaries, 5% are administrative staff and 5% are working in other units of the health institution.

The validity and reliability of the scale was 5-point Likert-type. On the scale, it starts with "1 absolutely disagree" and then "5 absolutely agree." AMOS programs with SPSS 21 were used to evaluate the data. Number-percentile calculation, explanatory and confirmatory factor analysis methods were used in the evaluation of the data. It was determined that the data were in the normal distribution range. As a result of exploratory Factor Analysis (EFA) on the related scale, the score of the KMO and Bartlett test was 0.941. Again, when factor analysis was applied, the total variance value was seen to be 68.07%. From here it was determined that the scale used in the survey was of scope validity. In the matrix of rotated structures, dimensions are named by taking into account the expressions of propositions.

When the results were examined, four propositions for measurement of commitment, three propositions for effectiveness, three propositions for development dimension, two propositions for atmosphere dimension, and finally six propositions for management dimension were confirmed. The arithmetic mean value for the commitment subdimension 3.25; for the activity subdimension 3.73; for the development subdimension 4.28; for the atmosphere subdimension 3.62 and for the management subdimension 3.06 were found. The arithmetic mean value for scale-wide was 3.58.

In the final phase of the analysis, confirmatory factor analysis (CFA) was carried out and tests related to the validity of discrimination and conformity analysis were carried out. In this context, the measurement model was created by placing the factors obtained as a result of EFA. The results obtained from the test of this model indicate that the model is not available because the alignment indices are not above 0.9 (CMIN/DF: 2,246; NFI: 0,870; RFI: 0,840; IFI: 0,923; TLI: 0,905; CFI: 0,922). Therefore, it was deemed appropriate to remove propositions that were found not to fit the model.

Thus, a new model was obtained that can provide congruence indices by subtracting some propositions (CMIN/DF: 1,622; NFI: 0.943; RFI: 0.919; IFI: 0.977; TLI: 0.967; CFI: 0.977; RMSEA: 0.055). The discrimination and conformity validity of this model has been tested. When the results are examined, it was observed that the reliability value for the development dimension was below 0.70 and the mean variance value described was below 0.50, and there was no conformity validity for this dimension. In terms of conformity validity for other dimensions appropriate results have been obtained after the related test performed. When the discriminatory validity was examined, it was seen that there was no discriminatory validity due to the lower AVE value than the ASV and MSV values related to the development dimension. The data obtained on other dimensions showed that the scale has discrimination validity.

Tokat İlinin Kentsel Rekabet Edebilirliğinin TR83 Bölgesi Kapsamında Değerlendirilmesi*

Mustafa Necati ÇOBAN**

ÖZ

Ülkelerin dünden bugüne bölgesel politika kavramına bakış açıları değişmiş, bu değişimle beraber sadece geri kalmış bölgeler değil, tüm bölgeler ülkelerce belirlenen bölgesel politikanın odak noktasına yerleştirilmiştir. Bu değişimle beraber ülkelerce geri kalmış bölgelerin kalkındırılması hedefinin dışında diğer bölgelerin de rekabet edebilirliğinin artırılmasına yönelik plan, program ve hedefler belirlenmektedir.

Büyüme, verimlilik, rekabet ve performans gibi kavramları ihtiva eden bölgesel rekabet kavramı uluslararası ekonomik kuruluşlarca da önemsenen ve bölgelerarası rekabetin artırılmasına hizmet eden önemli bir husustur. Bölgelerarası rekabetin artırılması ile ülke genelinde refah artacak, gelişme sağlanacaktır.

Bölgelerin büyüme, verimlilik, performans, yenilikçilik anlamında başarı gösterip rekabetçi bölgeler olarak sınıflandırılmasında rekabetçi kentlerin rolü büyüktür. Bu bağlamda bölgesel rekabeti sağlamada ilk olarak kentsel rekabet edebilirliği tesis etmek, rekabetçi kentler oluşturmak oldukça önem arz etmektedir.

Çalışmada, Tokat ilinin kentsel rekabet edebilirliği TR83 bölgesi bağlamında ele alınacak, TR83 bölgesinde yer alan Amasya, Çorum, Samsun gibi illerle karşılaştırmalı olarak bir değerlendirme yapılacaktır. Çalışmada TR83 bölgesinde yer alan illerin kentsel rekabet gücünü belirlemede 'beşeri sermaye ve yaşam kalitesi', 'markalaşma becerisi ve yenilikçilik', 'ticaret becerisi' ve 'erişilebilirlik' olmak üzere dört endeks sınıflandırması altında 35 değişken kullanılacaktır. İlk olarak değişkenlerin normalize edilmesi sağlanacak daha sonra da belirtilen formüllerle analiz gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: kentlerarası rekabet, bölgesel rekabet, rekabet edebilirlik, kentsel rekabet edebilirlik, TR83.

JEL Sınıflandırması: O18, P25, O57, O52, R15.

The Evaluation of Urban Competitiveness of Tokat Province in the Scope of TR83 Region

ABSTRACT

From now on, the perspective of the countries on the concept of regional politics has changed, and with this change, not only the backward regions, but all the regions have been placed in the focus of the regional politics which is determined by the countries. Along with this change, plans, programs and targets are set to increase the competitiveness of other regions besides the goal of development of the countries that are lagging behind.

The concept of regional competition, which includes concepts such as growth, productivity, competition and performance, is an important issue that is important in international

* Bu çalışma, 08-10 Nisan 2017 tarihleri arasında İKSAD tarafından Batum'da düzenlenen 1. Uluslararası Mesleki ve Teknik Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, necati.coban@gop.edu.tr, ORCID bilgisi: 0000-0003-2839-4403.

(Makale Gönderim Tarihi: 16.02.2019 / Yayına Kabul Tarihi: 15.08.2019)

Doi Number: 10.18657/yonveek528037

Makale Türü: Araştırma Makalesi

economic organizations and serves to increase competition between regions. Increasing competition among regions will increase prosperity in the country and improve development.

The role of competitive cities is great when the regions are successful in terms of growth, productivity, performance, innovation, and are classified as competitive regions. In this context, it is very important to establish urban competitiveness and create competitive cities in the first place in regional competitiveness.

In the study, the urban competitiveness of Tokat province will be considered in the context of TR83 region, and an evaluation will be made comparatively in the TR83 region such as Amasya, Çorum and Samsun. In the study, 35 variables will be used in determining the urban competitive power of the TR83 regions under the four index classifications as 'human capital and quality of life', 'branding skill and innovation', 'trade skill' and 'accessibility'. First, the variables will be normalized and then analyzed using the formulas specified.

Key Words: Intercity Competition, Regional competition, Competitiveness, Urban competitiveness, TR83.

JEL Classification: O18, P25, O57, O52, R15.

GİRİŞ

Üretim, tüketim, finans ve benzeri iktisadi değişkenlerin küreselleşmesiyle beraber modern dünya ekonomisinde gözle görülür değişiklikler gerçekleşmiştir. Ulus ötesi şirketler, karlarını maksimize etme ve dünya üzerindeki kaynakları etkin kullanabilme amacıyla teknoloji ve sermaye gibi unsurlardan tam anlamıyla yararlanma yoluna gitmektedirler (Shen, 2014: 19).

Küreselleşme ile beraber ülkelerin gelişmesinde önem kazanan kentler ve bu kentlerden oluşan bölgeler, ülkelerin uluslararası kapsamda rekabet edebilmesi yönünden önemli unsurlar olarak nitelendirilmektedir. Bu kavramlar içerisinde en temel birim olarak kentlerin birbiriyle rekabet edebilir nitelikte olması, bölgelere ve böylelikle ülke geneline makroekonomik kavramlar kapsamında olumlu etki gerçekleştirebilecektir.

Kentler birbirleriyle farklı şekillerde rekabet gerçekleştirebilmektedirler. Bu rekabet şekilleri içerisinde en temel olanlarından birisi ürün pazarlarına yönelik olmakla beraber kentler kendilerine gerçekleştirilecek yatırımlar için cazibe merkezi olmaya çabalamakta ve devlet mekanizmasından gelebilecek fonlar için yarışmaktadırlar (Gordon, 1999: 1001).

Rekabetçi kentler ve rekabetçi bölgeler oluşturulması makroekonomik göstergelerde olumlu etkiler gerçekleştirebilmektedir. Kentlerdeki istihdam oranı, büyüme oranı, kentlerin altyapısal durumu, kentlerdeki ticaret yapabilme kolaylığı, kentlerin ulaşılabilirliği, kentlerin yaratıcı ekonomik faaliyetleri ve markalaşma becerileri, endüstriyel konumu ve sunduğu yaşam kalitesi gibi göstergelerin olumlu seyretmesi aynı zamanda bütüne yansiyarak ülkelerin de diğer ülkelerle rekabet edebilmesine katkı sağlamaktadır.

Rekabetçi bir kent, yaratıcı ürünler geliştirebilen ve yaratıcı sektörlere yönelebilen, yaratıcı ekonomi unsurlarını gerçekleştirebilen bir kenttir. Rekabetçi bir kent aynı zamanda kent sakinlerine refah sağlama yeteneğine sahip bir kent olarak nitelendirilmektedir (Du vd, 2014: 3375).

Çalışmada Tokat ilinin kentsel rekabet edebilirliği TR83 bölgesi kapsamında araştırılmıştır. Bu kapsamda benzer çalışmalardan yararlanılarak

kentsel rekabet edebilirlik endeksi oluşturulmuştur. Çalışmada TR83 bölgesinde yer alan illerin kentsel rekabet gücünü belirlemede ‘beşeri sermaye ve yaşam kalitesi’, ‘markalaşma yeteneği ve yaratıcılık’, ‘ticaret becerisi’ ve ‘erişilebilirlik’ olmak üzere dört endeks sınıflandırması altında 35 değişken kullanılmıştır. İlk olarak değişkenlerin normalize edilmesi sağlanmış daha sonra da belirtilen formüllerle analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, TR83 Bölgesi içerisinde yer alan Tokat ilinin rekabetçilik seviyesinin diğer illerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi ve bu bağlamda TR83 bölgesi kapsamında rekabet edebilme gücünün tespit edilmeye çalışılması amaçlanmaktadır.

1.TEORİK ÇERÇEVE

Şehirlerin giderek birbirleriyle farklı seviyelerde rekabet etmeye başlaması, araştırmacıları rekabet avantajının belirleyicileri hususunda çalışmalar yapmaya yönelik teşvik etmektedir. Ulusal, bölgesel veya kentsel hangi nitelikte olursa olsun bir çok kalkınma stratejisi “ekonomiyi daha rekabetçi hale getirmek için neler yapılabilir” fikrinden yola çıkarak gerçekleştirmeye başlamıştır (Begg, 1999: 795).

Kentlerin birbirleriyle rekabet edebilmeleri noktasında özellikle kentlerin beşeri sermaye ve yaşam kalitesi, markalaşma yeteneği ve yaratıcılık, ticaret becerisi ve erişilebilirlik olmak üzere dört farklı unsurun önemli rol oynadığı ifade edilmektedir.

A.Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi

Beşeri sermaye, ülkelerin gelişmişlik göstergelerinden birisi olup katma değer sağlayan önemli bir kavramdır. Kentler, beşeri sermayeyi çekmek için daha iyi koşullara sahip olmalı ve bu kapsamda yatırımlar gerçekleştirmelidir. Bu kapsamda fonlar tahsil edilmeli ve ekonomik gelişmeye katkı sağlanmalıdır (Morais, Migueis ve Camanho, 2013: 188).

Yaşam kalitesi ise genel itibarıyla insanların istek ve ihtiyaçlarının gelişim düzeyi ve memnuniyet derecelerini yansıtan bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Yaşam kalitesi bireylerin tükettikleri gıda kalitesini, kültürel gereksinimlerini, giyim kalitesini, sağlık hizmetlerinden yararlanma kalitesini, eğitim kalitesi vb kıstasları ifade eden sosyolojik bir tanımdır (Tsaurkubule, 2013: 105).

Bilgi, insan kaynaklarının en temel özelliğidir. Gelişmiş ve rekabetçi kentlerde bilginin mekansal organizasyonun önemli bir gücü olduğu ileri sürülmektedir. Neoklasik yaklaşım, ekonomik kalkınma kapsamındaki eşitsizlikleri açıklayan en önemli kavramın beşeri sermaye olduğunu savunmaktadır. Beşeri sermaye kapsamında zengin olmayan bir kent, kentsel olarak rekabet edemeyecektir (Ildiko, 2009: 1070-1071).

Kentlerin beşeri sermaye kapsamındaki birikimi ve sunduğu yaşam kalitesi rekabetçi kentler olarak değerlendirilebilmeleri kapsamında büyük önem taşımaktadır. Kentte yaşayan vatandaşların eğitim seviyelerinin yüksek oluşu, kentteki sağlık vb hizmetlerin yüksek standartlarda sağlanması, kentin sosyal olanaklarının fazla oluşu ve kentte yaşayan vatandaşların refah seviyelerinin

yüksek oluşu ve benzeri faktörler kentlerin rekabet edebilirliği noktasında belirleyici rol oynamaktadır.

B.Markalaşma Yeteneği ve Yaratıcılık

Kentlerin rekabet edebilirliğinde kentlerin markalaşma becerilerinin yüksek olmasının ve yaratıcı ekonomi faaliyetlerine yatkın olmalarının belirli rol oynadığı aşıkardır. Yaratıcı fikirlerin üretildiği ve bunların çeşitli yöntemlerle pazarlandığı kentler, rekabet edebilirlik noktasında ön plana çıkmaktadır.

Dünyanın her geçen gün daha fazla küreselleşmesiyle beraber şehirler arasında rekabet geliştirmekte ve şehirler küresel pazarda reklamlarını yapmak için strateji geliştirmektedirler. Bu strateji, özellikle kültürel etkinlikler, kentlerin sahip oldukları tarihi mirasın restorasyonu ve ikonik yapıların inşası üzerinden gitmektedir (Rıza, Doratlı ve Faslı, 2011: 294).

Markalaşma yeteneği yüksek olan bir kentin iktisadi verimliliği, refah düzeyi ve sunduğu yaşam konforu yüksek olacaktır. Fakat kentsel markalaşmanın gerçekleştirilebilmesi ve geliştirilebilmesi için en önemli hususlardan birisi, kentin bilgi ekonomi kapsamında çağdaş bir seviyeyi yakalamış olmasıdır (Moradi, Zarabadi ve Majedi, 2018: 185-186).

Özgün fikirlerin ortaya atılması ve bu özgün, sıradışı fikirlerin sanat ve kültür ürünleri inşa etmede rol oynaması, bilimsel icatlar ve teknolojik yeniliklere öncülük etmesi ve bu kapsamda eserler üretilmesi yaratıcılık olarak ifade edilmektedir (UNCTAD, 2008: 3).

Yaratıcılık, markalaşma becerisi ile beraber kullanılan bir kavram olmakla beraber birbirini tamamlayan kavramlardır. Rekabetçi kentler yaratıcı ekonomik faaliyetler gerçekleştirmekte başarılı ve markalaşmış kentlerdir.

C.Ticaret Becerisi

Ticaret, ülkelerin daha geniş yelpazedeki girdilere erişmesine olanak tanımakta ve bu kapsamda dışsal ölçek ekonomilerinin oluşmasına imkan tanımaktadır. Aynı zamanda ülkelerin dışa açıklık oranının artmasına ve böylelikle küresel ticaret entegrasyonunu gerçekleştirmesine katkıda bulunmaktadır (European Commission Directorate, 2009: 2-10).

İhracat ve ithalat rakamları, uluslararası alanda ülkelere avantaj veya dezavantaj sağlayabildiği gibi kentlerin ihracat ve ithalat rakamları da kendilerinin ticaret becerilerini göstermesi ve rekabet edebilirlik düzeyleri bakımından önem taşımaktadır.

Kentlerin ticaret edebilme yetisi , aynı zamanda kendi içerisinde barındırdığı sektörlerin etkinliğine ve verimliliğine de bağlıdır. Belirli sektörler bu kapsamda verim sağlamakta iken, bazı sektörler büyümeye katkı sağlamayabilir. Bu kapsamda kentler kaynaklarını ve yatırımları verimli olan sektörlerle aktarmalıdır.

Kentlerin rekabetçi bir nitelik taşıyabilmeleri için bu kentlerin iç talep potansiyeli, kamu yatırımları, ihracat hacimleri, açılan ve kapanan şirket sayıları, kullanılan vergi miktarı ve benzeri değişkenler önem arz etmektedir.

D.Erişilebilirlik

Erişilebilirlik, rekabet edilebilirliğin temel faktörlerinden birisidir. Erişilebilirlik yönünden avantajlı olan kent veya bölgeler, hizmetlere daha kolay erişebilirler. Kentlerin rekabet edebilmelerinde ana etkenlerden birisi olan erişilebilirlik, ekonomik ve mekansal gelişim kapsamında bir ön koşul olarak nitelendirilmektedir (L'Hostis ve Bozzani, 2010: 1).

Ulaşım kavramını da kapsayan erişilebilirlik kavramı, kentlerin endüstriyel gelişimlerinde önemli rol oynamaktadır. Ulaşım kapsamında avantajlı konumda olan kentler, diğer kentlere nazaran daha hızlı gelişim gösterebilmektedirler. Kentlerin erişilebilir nitelikte olması, ticari faaliyetlerde maliyetlerin düşmesini sağlamakta ve endüstriyel olarak daha hızlı aşama kat edilmesine yardımcı olmaktadır.

Erişilebilirlik, aynı zamanda bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımını da içermektedir. Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmiş olduğu kentler dijital ekonominin gereklerini yerine getiren ve çağa ayak uydurmuş modern şehirlerdir.

Erişilebilirlik değişkeni kapsamında kentlerin otoyol ağına bağlı olup olmadığı, limanların varlığı, demiryolu ağına sahip olup olmadığı, sahip olunan kent yolunun uzunluğu, havalimanı olup olmaması, ADSL abone sayısı ve haberleşme ve kamu sektörüne gerçekleştirilen yatırımların miktarı kentsel rekabet edebilirlik kapsamında önem arz etmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Kentsel rekabet, ekonomilerin büyümesini doğrudan veya dolaylı yoldan etkileyebilen, aynı zamanda bölgesel rekabete de katkıda bulunan önemli bir çalışma alanı olarak nitelendirilmektedir. Literatürde kentlerin rekabet edebilirliğiyle alakalı bir takım çalışmaların gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir.

Shen (2004), yazmış olduğu makalede kentsel dönüşüm kapsamında kentsel rekabetçilik ve kentsel yönetim fikirlerini ele almıştır. Çalışmada Hong Kong'da değişen kentsel yönetim ve HKSAR hükümetinin kentsel rekabet gücünü artırabilmek için gerçekleştirdiği girişimler araştırılmıştır. Çalışmada sonuç olarak HKSAR hükümetinin kentsel rekabetçiliği artırmaya yönelik girişimlerinin yetersiz olduğu, bununla beraber iş dünyasının ve toplumun aktif katılımının gerekli olduğu vurgulanmıştır.

Pengfei ve Qinghu (2006), yapmış oldukları çalışmada kent rekabetçiliğine yönelik karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirmişlerdir. Bu kapsamda Dünya üzerindeki küresel özellik arz eden şehirler analize katılmıştır. Bu analize katılan şehirlerin kentsel rekabet edebilirlik puanları hesaplanmış ve karşılaştırma gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak Kuzey Amerika ve Avrupa'da bazı şehirlerin rekabet gücünün diğerlerine nazaran oldukça yüksek olduğu dile getirilmiş, bununla beraber rekabet gücündeki artış noktasında Asya'da yer alan şehirlerin diğer bölgedeki şehirlere göre daha üst seviyede olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alkin, Bulu ve Kaya (2007), gerçekleştirmiş oldukları çalışmada Türkiye'de yer alan illerin rekabetçilik seviyelerini araştırmışlardır. Bu kapsamda iller arası rekabet endeksi oluşturulmuştur. Çalışma neticesinde İstanbul ili,

rekabetçilik seviyesi en yüksek il olurken Ardahan ili rekabetçilik endeks değeri en düşük il olarak tespit edilmiştir.

Sinkiene (2009), yazmış olduğu makalede Litvanya'da yer alan şehirlerin rekabet edebilirliğinin temel faktörlerini belirlemeye yönelik bir araştırma gerçekleştirmiştir. Çalışmada sonuç olarak ülkeler ve bölgeler bazında oluşturulan rekabet edilebilirlik modellerinin aynı zamanda kent rekabetçiliğinin analizi kapsamında da uygulanabileceği kanısına varılmıştır.

Albayrak ve Erkut (2010), yayınladıkları makalede Türkiye'deki bölgesel rekabet gücünü analiz etmişlerdir. Bu kapsamda Türkiye'de yer alan bölgeler rekabet güçlerine göre kategorize edilmiş ve bu bölgeleri farklılaştıran özellikler tanımlanmıştır. Temel bileşen analizi ve hiyerarşik kümeleme analizi gerçekleştirilerek bölgesel rekabet gücü endeksi oluşturulmuştur. Çalışmada oluşturulan beş bölgesel rekabet grubunun rekabet güçleri ve küresel kapsamda rekabet edebilirliklerindeki farklılıklar dikkate alınarak bölgesel politikaların geliştirilmesi gerektiği yönünde sonuca ulaşılmıştır.

Bruneckiene, Guzavicius ve Cincikaite (2010), gerçekleştirmiş oldukları çalışmada Litvanya'da yer alan şehirlerin kentsel rekabet edebilirliklerini araştırmışlardır. Bu kapsamda 2007-2009 yılları arası veriler kullanılarak Litvanya'daki 10 bölgeden 24 şehrin verileri analize dahil edilmiştir. Çalışma sonucunda Vilnius bölgesinde yer alan Trakai kenti kentsel rekabet edebilirlik puanı en yüksek şehir olarak belirlenmiştir.

Eroğlu ve Yalçın (2010), yazmış oldukları makalede kent rekabetçiliğine yönelik literatür taraması gerçekleştirmişlerdir. Bu kapsamda literatür taranarak 2010 yılına kadar olan kent rekabetçiliğine yönelik gerçekleştirilmiş çalışmalar irdelenmiştir.

Peng ve Zhanxin (2011), yapmış oldukları çalışmada Çin'in Shandong eyaletinde yer alan şehirlerin kentsel rekabet edebilirliklerini araştırmışlardır. Shandong eyaletinde yer alan 17 şehir Veri Zarflama Analizi gerçekleştirilerek analize katılmıştır. Gerçekleştirilen analiz neticesinde kentsel rekabet edebilirlik seviyesi en yüksek iki şehir sırasıyla Qingdao ve Jinan olmuştur.

Kwon, Kim ve Oh (2012), gerçekleştirmiş oldukları çalışmada Kore'de yer alan Ulsan, Daegu, Incheon, Gwangju, Daejeon ve Busan gibi büyük şehirlerin inovasyona dayalı kentsel rekabetçilik seviyelerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Kentsel rekabetçilik puanları Analitik Hiyerarşi Süreci ile belirlenmiştir. Sonuç olarak inovasyona dayalı kentsel rekabetçilik puanı en yüksek olan şehrin Daejeon olduğu belirtilmiştir.

Ak (2013), gerçekleştirmiş olduğu çalışmada İzmir ilinin kentler arası rekabetçilik kapsamında konumunu araştırmıştır. Çalışmada kentler arası rekabetin teorik kapsamı ifade edilmiş ve İzmir'in rekabetçi yapısı tartışılmıştır. Sonuç olarak İzmir'in rekabet edebilme potansiyeli yüksek bir il olduğu ifade edilmiştir.

Papa, Gargiulo, Franco ve Russo (2014), yayınlamış oldukları çalışmada İtalyan şehirlerinin rekabetçilik yapıları ile akıllı şehir olma yapılarını kıyaslamıştır. Çalışma sonucunda akıllılık ve rekabetçilik yapılarının sıkı bir

şekilde birbirine bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir şehrin daha çekici ve daha rekabetçi olması için akıllı şehir olma gereksinimlerini yerine getirmesi gerekmektedir.

Guo, Liu, Li, Wang ve Chen (2015), gerçekleştirmiş oldukları çalışmada Çin'deki şehirleri kümeler ayırarak bu kümeler kapsamında rekabet edebilirlik kavramını araştırmışlardır. Çalışmada 2009 yılına ait veriler alınarak TOPSIS yöntemi kullanılmış ve 28 Çin kent kümesinden 141 kentin kentsel rekabet gücü belirlenmiştir. Çalışmada her grup için tavsiye ve önerilere yer verilmiştir. Çalışmada sonuç olarak kentsel rekabet edebilirlik değeri en yüksek şehir Suzhou olarak belirlenmiştir.

İpek ve Öksüz (2015), yapmış oldukları çalışmada Giresun ilinin kentsel rekabet gücünü DOKA kapsamında incelemişlerdir. Bu kapsamda “beşeri sermaye ve yaşam kalitesi”, “markalaşma becerisi ve yenilikçilik”, “ticaret becerisi” ve “erişilebilirlik” olmak üzere dört endeks oluşturulmuş ve bu endekslere ait 35 değişken kullanılmıştır. Veriler ilk etapta normalize edilmiş ve daha sonrasında betimlenen formüllerle analiz gerçekleştirilmiştir. DOKA kapsamındaki 6 il için gerçekleştirilen çalışma sonucunda Giresun ili DOKA kapsamında kentsel rekabet seviyesi olarak kendisine 3. sırada yer bulmuştur.

Liu, Guo, Li, Li ve Pan (2016), yazmış oldukları makalede Çin'in Yangtze Nehri Deltası'nda yer alan on şehrin kentsel rekabet gücünü ölçmüşlerdir. Çalışmada 2006 ile 2009 yılları arası veriler kullanılmış olup çalışma sonucunda Suzhou şehri on şehir arasında kentsel rekabet gücü en yüksek şehir olarak tespit edilmiştir.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmada TR83 bölgesinde yer alan iller olan Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat'ın kentsel rekabet edebilirlik seviyelerini belirleme kapsamında benzer çalışmalardan faydalanılarak beşeri sermaye ve yaşam kalitesi, markalaşma yeteneği ve yaratıcılık, ticaret becerisi ve erişilebilirlik olmak üzere dört alt endeks belirlenmiştir. Yine bu 4 alt endeks kapsamında 35 değişkene yer verilmiştir.

Beşeri sermaye ve yaşam kalitesi endeksine dair kullanılan değişkenler Tablo 1'de, markalaşma becerisi ve yaratıcılık endeksi kapsamında kullanılan değişkenler Tablo 2'de, ticaret becerisi alt endeksi içerisinde yer alan değişkenler Tablo 3'te ve erişilebilirlik endeksi çerçevesinde çalışmada yer alan değişkenler Tablo 4'te görülmektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait veriler 2015 yılına aittir. 2015 yılı verileri baz alınarak endeks değerleri hesaplanmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlere ait verilerin güncel olarak ulaşılabildiği yıl 2015 yılı olduğu için 2015 yılına dair veriler kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak toplanan veriler normalize edilecek, daha sonrasında belirtilen formüllerle TR83 bölgesinde yer alan her bir il için beşeri sermaye ve yaşam kalitesi endeksi, markalaşma yeteneği ve yaratıcılık endeksi, ticaret becerisi endeksi ve erişilebilirlik endeksi hesaplanacaktır. Daha sonra ise bu alt endekslerin ortalaması alınarak her bir il için kentsel rekabet edebilirlik endeks değerleri ortaya konulacaktır.

Toplanan veriler ilk etapta normalize edilmiştir. Normalize edilme işlemi esnasında kullanılan denklem aşağıdaki gibidir.

$$\text{Normalize } X = 100 * \frac{(X - \text{Değişkene ait minimum değer})}{(\text{Değişkene ait maksimum değer} - \text{Değişkene ait minimum değer})}$$

Bu kapsamda normalize edilmesi talep edilen il için ilgili değişken değerine X denilmiştir. Bu X değerinden ilgili değişkene ait minimum değer çıkartılarak pay elde edilmektedir. Daha sonra da ilgili değişkene ait maksimum değerden minimum değer çıkartılarak payda ortaya çıkmaktadır. Bölme işlemi sonucu çıkan değer 100'le çarpıldıktan sonra her ilin ilgili değişken kapsamında normalize edilmiş değerine ulaşılmaktadır. Gerçekleştirilen bu işlem sonrasında değişken değeri 100 olan il en yüksek puanı almakta iken değişken değeri 0 olan il ise en düşük değeri almaktadır.

Verilerin normalize edilme işlemi sonrasında kentsel rekabet edebilirlik endeksi altında yer alan 4 ana değişken olan beşeri sermaye ve yaşam kalitesi, markalaşma becerisi ve yaratıcılık, ticaret becerisi ve erişilebilirlik endeksi değerlerinin elde edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda aşağıdaki formül kullanılmaktadır.

$$\text{Endeks } t = \left(\frac{\sum i A_{ti} X_{ti}}{\sum i |A_{ti}|} \right)$$

A_{ti} = t ana değişkeninin i'inci alt değişkeninin ağırlığı

X_{ti} = t ana değişkeninin i'inci alt değişkeninin normalize edilmiş değeri

Endeks değeri tespit edilecek olan il 'Endeks t' ile gösterilmiştir. Denklem pay kısmında iller için normalize edilme işlemi gerçekleştirilmiş olan iller tek tek kendi ağırlıkları ile çarpılmakta ve daha sonra bu değerlerin toplamı alınmaktadır. Payda kısmında ise ana değişkende yer alan değişkenlerin ağırlık değerlerinin toplamı yer almaktadır. Her bir il için bu işlemler gerçekleştirildikten sonra illere ait beşeri sermaye ve yaşam kalitesi endeksi, markalaşma becerisi ve yaratıcılık endeksi, ticaret becerisi endeksi ve erişilebilirlik endeksi değerlerine ulaşılmış olunacaktır. Bu endeks değişkenlerine ulaşıldıktan sonra bu dört endeks değerinin ortalaması alınarak her bir il için kentsel rekabet edebilirlik endeksi değerlerine ulaşılabilmektedir. Aşağıdaki formül kullanılarak kentsel rekabet edebilirlik endeksi değerleri elde edilmiştir.

$$\text{Kentsel Rekabet Edebilirlik Endeksi} = \frac{(\text{BSYKE} + \text{MYYE} + \text{TBE} + \text{EE})}{4}$$

Formülasyonda verilen BSYKE, Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi Endeksini; MYYE, Markalaşma Yeteneği ve Yaratıcılık Endeksini; TBE, Ticaret Becerisi Endeksini ve EE ise Erişilebilirlik Endeksini işaret etmektedir.

4. BULGULAR

Belirlenen 4 ana değişken olan Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi, Markalaşma Yeteneği ve Yaratıcılık, Ticaret Becerisi ve Erişilebilirlik kapsamında analiz gerçekleştirilmiştir. TR83 Bölgesinde yer alan Amasya,

Çorum, Samsun ve Tokat gibi illerin bu endeks değerlerine ulaşıldıktan sonra her bir il için bu dört endeksin aritmetik ortalaması alınarak kentsel rekabet edebilirlik endeksi değerlerine ulaşılmıştır.

A.Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi Değişkeni ve Alt Değişkenlerine Dair Bulgular

Kentsel rekabet edebilirliğin önemli unsurlarından olan beşeri sermaye ve yaşam kalitesine yönelik endeks değerini belirleme amacıyla çalışmada Yükseköğrenim Programından mezun olan kişi sayısı, mesleki ve teknik okuldan mezun olan kişi sayısı, kişi başına düşen hastane yatağı sayısı, kişi başına düşen mevduat miktarı, YGS puan ortalaması, kişi başına düşen otomobil sayısı, şehirleşme oranı, 5 yıldızlı otel bulunması, Süper Lig veya 1. Lig takımı bulunması, AVM bulunması ve işlenen suç nedeniyle kişi başına ceza infaz kurumuna giren hükümlü sayısı olmak üzere 11 değişken kullanılmıştır. Tablo 1’de beşeri sermaye ve yaşam kalitesi değişkeni kapsamında kullanılan alt değişkenler ve bu değişkenlerin ağırlıkları yer almaktadır.

Tablo 1. Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi Endeks Değişkenleri

Değişken	Değişkenin Ağırlığı	Hesaplama Yöntemi
Yükseköğrenim Programından Mezun Olan Kişi Sayısı	5	İl Kapsamında Yükseköğrenim Kurumlarından Mezun Sayısı
Mesleki ve Teknik Okuldan Mezun Olan Kişi Sayısı	5	İl Kapsamında Mesleki ve Teknik Okul Mezun Sayısı
Kişi Başına Düşen Hastane Yatağı Sayısı	4	İldeki Hastane Yatağı Sayısı/İl Nüfusu
Kişi Başına Düşen Mevduat Miktarı	4	İldeki Mevduat Miktarı/İl Nüfusu
YGS Puan Ortalaması	3	İl Bazında YGS Puan Ortalaması
Kişi Başına Düşen Otomobil Sayısı	3	İldeki Otomobil Sayısı/İl Nüfusu
Şehirleşme Oranı	3	İl ve İlçe Merkezi Nüfusu/İlin Toplam Nüfusu
5 Yıldızlı Otel Bulunması	2	İlde 5 yıldızlı otel varsa 1, yoksa 0 verilmiştir.
Süper Lig veya 1.Lig Takımı Bulunması	2	İlde Süper Lig takımı varsa 1, 1. Ligde takımı olan şehirlere 0,5, her iki ligde de takımı olmayan şehirlere 0 verilmiştir.
AVM bulunması	2	İlde AVM varsa 1, yoksa 0 verilmiştir.
İşlenen Suç Nedeniyle Kişi Başına ceza infaz kurumuna giren hükümlü sayısı	-3	Suçun İşlendiği İle Göre ceza evine giren hükümlü sayısı/İl Nüfusu

Tablo 2’ye bakıldığında T83 Bölgesi’nde yer alan illerin beşeri sermaye ve yaşam kalitesi endeksi kapsamında normalize edilmiş değerleri bulunmaktadır. Tokat ilinin sonuçlarına baktığımızda belirtilen dört il içerisinde Tokat ilinin kişi başına düşen mevduat miktarı, 5 yıldızlı otel bulunması ve Süper Lig veya 1. Lig’de futbol takımı bulunması değişkenleri kapsamında 0 puana sahip olduğu görülmektedir. Sadece AVM bulunması değişkeni kapsamında 100 puanı bulunmaktadır. Tokat ili, Yükseköğretim programlarından mezun olan kişi sayısı, mesleki ve teknik okuldan mezun kişi sayısı, kişi başına düşen hastane yatağı sayısı, şehirleşme oranı gibi değişkenlerde ise Samsun ilinin ardından 2. sırada gelmektedir.

Tablo 2. TR83 Bölgesi'nde Yer Alan İllerin Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi Endeksi Kapsamında Normalize Edilmiş Değerleri

Değişken	Amasya	Çorum	Samsun	Tokat
Yükseköğrenim Programından Mezun Olan Kişi Sayısı	8,29	0	100	44,53
Mesleki ve Teknik Okuldan Mezun Olan Kişi Sayısı	0	9,62	100	30,36
Kişi Başına Düşen Hastane Yatağı Sayısı	0	50	100	60
Kişi Başına Düşen Mevduat Miktarı	56	88	100	0
YGS Puan Ortalaması	0	92,72	100	50,90
Kişi Başına Düşen Otomobil Sayısı	100	69,12	0	10,06
Şehirleşme Oranı	0	10,73	100	19,79
5 Yıldızlı Otel Bulunması	0	100	100	0
Süper Lig veya 1.Lig Takımı Bulunması	0	0	50	0
AVM bulunması	100	100	100	100
İşlenen Suç Nedeniyle Kişi Başına ceza infaz kurumuna giren hükümlü sayısı	53,33	100	0	46,66

B.Markalaşma Yeteneği ve Yaratıcılık Değişkeni ve Alt Değişkenlerine Dair Bulgular

TR83 Bölgesi'nde yer alan illerin markalaşma yeteneği ve yaratıcılık endeksi değerini tespit etmek adına patent tescil sayısı, marka tescil sayısı, faydalı model tescil sayısı ve endüstriyel tasarım tescil oranı olmak üzere dört alt değişkene yer verilmiştir. Bu değişkenler ve değişkenleri ağırlıkları aynı zamanda Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3. Markalaşma Yeteneği ve Yaratıcılık Endeksi Değişkenleri

Değişken	Değişkenin Ağırlığı	Hesaplama Yöntemi
Patent Tescil	5	Son beş yıla ait patent tescil ortalaması
Marka Tescil	5	Son beş yıla ait marka tescil Ortalaması
Faydalı Model Tescil	4	Son beş yıla ait faydalı model tescil ortalaması
Endüstriyel tasarım tescil ortalaması	4	Son beş yılın endüstriyel tasarım tescil ortalaması

Belirtilen formüllerle gerçekleştirilen hesaplamalar sonrası Tablo 4'de normalize edilmiş olan verilere bakıldığında Tokat ilinin faydalı model tescil sayısı ve endüstriyel tasarım tescil ortalaması alanlarında en düşük değere sahip olduğu görülmektedir. Tokat ilinin belirtilen değişkenler içerisinde en yüksek değeri 9,94 ile marka tescil alanında elde ettiği gözlemlenmektedir. Yine patent tescili kapsamında 7,69 puanı bulunmaktadır.

Tablo 4. TR83 Bölgesi'nde Yer Alan İllerin Markalaşma Yeteneği ve Yaratıcılık Endeksi Kapsamında Normalize Edilmiş Değerleri

Değişken	Amasya	Çorum	Samsun	Tokat
Patent Tescil	0	65,38	100	7,69
Marka Tescil	0	26,54	100	9,94
Faydalı Model Tescil	4,91	59,01	100	0
Endüstriyel tasarım tescil ortalaması	35,31	46,03	100	0

C.Ticaret Becerisi Değişkeni ve Alt Değişkenlerine Dair Bulgular

Ticaret becerisi ana değişkeni kapsamında illerde kullanılan kredi miktarı, tahakkuk eden vergi miktarı, ihracat hacmi, dış ticaret hacmi, sanayi elektrik tüketim miktarı, kişi başına açılan şirket sayısı, kamu yatırımları (ulaştırma-

haberleştirme sektörleri hariç), gümrük bulunması, iç talep potansiyeli, yatırım teşvik belgesi verilen sabit yatırım miktarı ve kişi başına kapanan şirket sayısı olmak üzere 11 alt değişkene yer verilmiştir. Bu değişkenler ve ağırlıkları Tablo 5’de görülmektedir.

Tablo 5. Ticaret Beceri Endeks Değişkenleri

Değişken	Değişkenin Ağırlığı	Hesaplama Yöntemi
Kullanılan Kredi Miktarı	5	İlde Kullanılan Kredi Miktarı
Tahakkuk Eden Vergi Miktarı	5	İlde Tahakkuk Eden Vergi Miktarı
İhracat Hacmi	5	İlde Kayıtlı Firmalar Tarafından Gerçekleştirilen İhracat Toplamı
Dış Ticaret Hacmi	5	İlde Gerçekleştirilen İhracat ve İthalat Toplamı
Sanayi Elektrik Tüketim Miktarı	5	İlde Sanayide Tüketilen Elektrik Miktarı
Kişi Başına Açılan Şirket Sayısı	5	İlde Kişi Başına Açılan Şirket Sayısı/Türkiye genelinde kişi başına açılan şirket sayısı
Kamu Yatırımları	3	İldeki Toplam Kamu Yatırımları (Enerji ve Ulaştırma-Haberleştirme Sektörleri Hariç)
Gümrük Bulunması	3	İlde Gümrük bulunuyorsa 1, bulunmuyorsa 0 değeri verilmiştir.
İç Talep Potansiyeli	3	İlin toplam nüfusu/Türkiye toplam nüfusu
Yatırım teşvik belgesi verilen sabit yatırım miktarı	2	İl bazında yatırım teşvik belgesi verilen sabit yatırım miktarı
Kişi Başına Kapanan Şirket Sayısı	-5	İlde Kişi Başına Kapanan Şirket Sayısı/Türkiye genelinde kişi başına kapanan şirket sayısı

Gerçekleştirilen hesaplamalar neticesinde Tokat ilinin ihracat hacmi, dış ticaret hacmi, kişi başına açılan şirket sayısı, gümrük bulunması, yatırım teşvik belgesi verilen sabit yatırım miktarı ve kişi başına kapanan şirket sayısı değerlerinin 0 olduğu görülmektedir. Kişi başına kapanan şirket sayısı kapsamında 0 değeri, değişken ağırlığına da bakıldığında Tokat ili için olumlu bir avantaj iken diğer değişkenlerde elde edilen 0 puan ise Tokat’ın ticaret yeteneği ana değişkeni kapsamında hanesine olumsuz yansıyan unsurlardır. Tokat bu alanda en yüksek puanı 28,68 ile iç talep potansiyeli değişkeninde elde etmiştir.

Tablo 6. TR83 Bölgesi’nde Yer Alan İllerin Ticaret Becerisi Endeksi Kapsamında Normalize Edilmiş Değerleri

Değişken	Amasya	Çorum	Samsun	Tokat
Kullanılan Kredi Miktarı	0	24,009	100	10,64
Tahakkuk Eden Vergi Miktarı	0	7,07	100	3,64
İhracat Hacmi	17,57	83,99	100	0
Dış Ticaret Hacmi	6,69	56,97	100	0
Sanayi Elektrik Tüketim Miktarı	0	7,74	100	8,39
Kişi Başına Açılan Şirket Sayısı	64,28	100	100	0
Kamu Yatırımları (Ulaştırma-Haberleşme Sektörü Hariç)	0	48,73	100	10,02
Gümrük Bulunması	0	100	100	0
İç Talep Potansiyeli	0	21,31	100	28,68
Yatırım teşvik belgesi verilen sabit yatırım miktarı	4,7	7,46	100	0
Kişi Başına Kapanan Şirket Sayısı	0	75	100	0

D.Erişilebilirlik Değişkeni ve Alt Değişkenlerine Dair Bulgular

Çalışmada erişilebilirlik ana değişkeni kapsamında kullanılmak üzere kişi başına düşen geniş bant internet aboneliği sayısı, kişi başına düşen sabit telefon hattı aboneliği sayısı, hava trafiğine açık havalimanı bulunması, otoyol ağına bağlı olma durumu, demiryolu ağına bağlı olma durumu, liman bulunması, haberleşme-ulaşım sektörlerinde kamu yatırımları, kilometre kare başına düşen bölünmüş yol uzunluğu ve kilometre kare başına düşen araç sayısı olmak üzere 9 alt değişkenin ele alındığı Tablo 7’de gözlemlenmektedir.

Tablo 7. Erişilebilirlik Endeks Değişkenleri

Değişken	Değişkenin Ağırlığı	Hesaplama Yöntemi
Kişi Başına Düşen Geniş bant İnternet Aboneliği Sayısı	5	İldeki Geniş bant Abone Sayısı/İl Nüfusu
Kişi Başına Düşen Sabit Telefon Hattı Aboneliği Sayısı	5	İldeki Sabit Telefon Hattı Abone Sayısı/İl Nüfusu
Hava trafiğine açık Havalimanı bulunması	5	Havaalanı bulunan ile 1, havaalanı bulunmayan ile en çok 80 km mesafe bulunan ile 0,5, ilde havaalanı yoksa 0 verilmiştir.
Otoyol Ağına Bağlı Olma Durumu	5	İl otoyol ağına bağlıysa 1, bağlı değilse 0 verilmiştir.
Demiryolu Ağına Bağlı Olma Durumu	5	İl demiryolu ağına bağlıysa 1, bağlı değilse 0 verilmiştir.
Liman bulunması	5	İlde liman varsa 1, il liman bulunmayan ile en çok 80 km uzaklıktaysa 0,5, ilde liman yoksa 0 verilmiştir.
Haberleşme-Ulaştırma Sektöründe Kamu Yatırımları	3	İlde haberleşme ve ulaşım sektörlerine yapılan kamu yatırımları
Kilometre kare başına düşen bölünmüş yol uzunluğu	3	İldeki bölünmüş yol uzunluğu/İlin yüzölçümü
Kilometre kare başına düşen araç sayısı	-3	İldeki Toplam Araç Sayısı/İlin Yüzölçümü

Gerçekleştirilen hesaplamalar neticesinde Tokat ilinin hava trafiğine açık havalimanı bulunması ve demiryolu ağına bağlı olma durumu kapsamında 100 puanı olduğu görülmektedir. Kişi başına düşen geniş bant internet aboneliği sayısı, kişi başına düşen sabit telefon hattı aboneliği sayısı, otoyol ağına bağlı olma durumu ve liman bulunması değişkenlerinde 0 puanı olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 8. TR83 Bölgesi’nde Yer Alan İllerin Erişilebilirlik Endeksi Kapsamında Normalize Edilmiş Değerleri

Değişken	Amasya	Çorum	Samsun	Tokat
Kişi Başına Düşen Geniş bant İnternet Aboneliği Sayısı	100	14,56	38,85	0
Kişi Başına Düşen Sabit Telefon Hattı Aboneliği Sayısı	100	17,91	63,88	0
Hava trafiğine açık Havalimanı bulunması	100	50	100	100
Otoyol Ağına Bağlı Olma Durumu	0	0	0	0
Demiryolu Ağına Bağlı Olma Durumu	100	0	100	100
Liman bulunması	0	0	100	0
Haberleşme-Ulaştırma Sektöründe Kamu Yatırımları	0	38,75	100	0,15
Kilometre kare başına düşen bölünmüş yol uzunluğu	100	0	35,6	3,66
Kilometre kare başına düşen araç sayısı	27,15	0	100	16,23

E.TR83 Bölgesi'nde Yer Alan İllerin Kentsel Rekabet Edebilirlik Endeks Değerleri

Çalışmada kentsel rekabet edebilirlik endeksi kapsamında kullanılmak üzere beşeri sermaye ve yaşam kalitesi endeksi, markalaşma yeteneği ve yaratıcılık endeksi, ticaret becerisi endeksi ve erişilebilirlik endeksi olmak üzere 4 alt endeks oluşturulmuştur.

Tablo 9' da TR83 Bölgesinde yer alan Amasya, Çorum, Tokat ve Samsun gibi illerin Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi Endeksi, Markalaşma Yeteneği ve Yaratıcılık Endeksi, Ticaret Becerisi Endeksi ve Erişilebilirlik Endeksi ve nihai olarak Kentsel Rekabet Edebilirlik Endeks değerleri yer almaktadır.

Tablo 9. TR83 Bölgesi'nde yer alan illerin Kentsel Rekabet Edebilirlik Endeks Değerleri

Endeksler	Amasya	Çorum	Samsun	Tokat
Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi	19,53	42,51	96,77	29,57
Markalaşma Yeteneği ve Yaratıcılık	8,93	48,87	100	4,89
Ticaret Becerisi	12,55	43,02	100	6,37
Erişilebilirlik	67,22	16,01	64,25	29,17
KENTSEL REKABET EDEBİLİRLİK	27,05	37,60	90,25	17,50

Tablo 9'a bakıldığında bu dört il içerisinde kentsel rekabet edebilirlik endeks değeri en yüksek olan ilin 90,25 puanla Samsun olduğu görülmektedir. Samsun'u 37,60 puanla Çorum ve daha sonrasında ise 27,05 puanla Amasya ilinin takip ettiği görülmektedir. Tokat ilinin ise 17,50 puanla son sırada yer aldığı gözlemlenmektedir.

Tokat ilinin genel endeks ve 4 alt endeks sıralaması kapsamında değerlendirme yapılması gerekirse Tokat ilinin kentsel rekabet edebilirlik endeksi kapsamında son sırada yer aldığı görülmektedir. Tokat ilinin kentsel rekabet edebilirlik endeks değerine en çok katkı sağlayan alan olan beşeri sermaye ve yaşam endeksi kapsamında 29,57 puanla TR83 bölgesi illeri içerisinde üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Ticaret becerisi endeksi kapsamında 6,37 puanla son sırada ve markalaşma yeteneği ve yaratıcılık endeksi kapsamında da 4,89 puanla yine son sırada yer almaktadır. Tokat ili erişilebilirlik endeks değeri kapsamında ise 29,17 puan ile TR83 Bölgesi illeri içerisinde 3. Sırada yer almaktadır.

Tokat ilinin kentsel rekabet edebilirlik endeks değerine en çok katkı sağlayan değişkenler sırasıyla beşeri sermaye ve yaşam kalitesi ve erişilebilirlik olmuştur. Tokat ilinin kentsel rekabet edebilirlik endeks değerine en az katkıyı ise markalaşma yeteneği ve yaratıcılık değişkeni sağlamıştır.

SONUÇ

Kentlerin rekabet edebilirlik göstergeleri, bölgesel olarak kalkınmaya ve nihayetinde makroekonomik göstergelerine etki ederek ülke ekonomilerine olumlu katkıda bulunabilmektedir. İktisadi yapı kapsamında temel bir birim olarak şehirler, ülkelerin büyümeleri üzerinde itici bir güç olabilmektedirler.

Rekabetçi kentlerin tesis edilmesi hususunda yerel yönetimlere ve hükümetlere de önemli görevler düşmektedir. Yerel yönetimler veya hükümetler,

kentlerin rekabetçilik yönlerini geliştirecek şekilde projeler üretmeli, kamu yatırımlarını bu kapsamda gerçekleştirmelidirler.

TR83 Bölgesinde yer alan iller içerisinde Tokat ilinin rekabet edebilirlik seviyesinin araştırılmasını amaçlayan bu çalışma kapsamında 2015 yılı verileri kullanılarak kentsel rekabet edebilirlik endeksi oluşturulmuş ve bu kapsamda analiz gerçekleştirilmiştir.

Analiz sonucunda Tokat ilinin kentsel rekabet edebilirlik endeksi değerinin diğer illerin endeks değerlerinin gerisinde kaldığı görülmektedir. Gerçekleştirilen hesaplamalar neticesinde Tokat ilinin beşeri sermaye ve yaşam endeksi değeri 29,57 , markalaşma yeteneği ve yaratıcılık endeksi değeri 4,89 , ticaret becerisi endeksi değeri 6,37 ve erişilebilirlik endeksi değerinin de 29,17 olduğu görülmektedir. Nihai olarak ise Tokat ilinin kentsel rekabet edebilirlik endeksi değeri 17,50 çıkmıştır.

Kentsel rekabet edebilirlik endeksini oluşturan ana değişkenler kapsamında Tokat ilinin 29,57 puanla en başarılı olduğu alanın beşeri sermaye ve yaşam endeksi olduğu gözlemlenmektedir. Beşeri sermaye ve yaşam kalitesi ana değişkenini ise 29,17 puanla erişilebilirlik değişkeni izlemektedir. Tokat ilinin düşük puan elde ettiği kısımlar ise 6,37 ile ticaret becerisi ve 4,89 ile markalaşma yeteneği ve yaratıcılık endeksidir. Çalışma sonucunda Tokat ili markalaşma yeteneği ve yaratıcılık ve ticaret becerisi endekslerinde TR83 Bölgesi illeri içerisinde son sırada yer almıştır. Keza kentsel rekabet edebilirlik endeksi değerlerinde de diğer illerin gerisinde kalmıştır.

Tokat ilinin markalaşma yeteneği ve yaratıcılık değişkeni çerçevesinde şehrin tanıtımının yeterli oranda yapılmadığı ve bu amaç doğrultusunda harekete geçilmediği analiz sonuçlarından anlaşılmaktadır. Şehirdeki coğrafi işaretlerin tanıtımına yönelik faaliyetler gerçekleştirilmeli, sahip olunan kültürel zenginlikler açığa çıkarılarak marka tescili kapsamında değerlendirilmelidir. Yöreyle ait varlıklar markalaştırılmalıdır. Şehirde inovasyon odaklı seminerler yaygınlaştırılarak bilgi ekonomisi kapsamında Tokat'ın çağdaş bir olması için gerekli olan çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

Yine ticaret becerisi kapsamında TR83 bölgesi içerisinde son sırada yer alan Tokat ili, bu kapsamda ilerleme katedebilmek için ilk olarak Tokat ilinin dış ticaret hacminin artırılmasına yönelik girişimlerde bulunmalıdır. Şehre yönelik gerçekleşen kamu yatırımlarının artırılmasına yönelik çabalarda bulunulmalıdır. Eskiden var olan fakat daha sonradan kapatılan gümrüğün tekrardan yöreye tahsisi hususunda çalışmalar yapılmalıdır. Tokat Organize Sanayi Bölgesi'nin gelişimine yönelik teşviklerin artırılması hususunda girişimler gerçekleştirilmelidir. OKA ve KOSGEB gibi kurumlar Tokat ili için daha fazla bütçe ödeneği ayrılmalıdır.

Beşeri sermaye ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik olarak sağlık ve eğitim hizmetleri gibi önemli beşeri sermaye unsurlarının daha da geliştirilmesi için çaba sarf edilmelidir. Sportif faaliyetler desteklenmeli, hem gençleri kötü alışkanlıklardan korumak, hem de sağlıklı aktivitelerde bulunabilmeleri için spor okullarına kaydolmaları hususunda gençler teşvik edilmelidir. Bunun dışında

şehre gelen veya gelme potansiyeli olan yerli ve yabancı turistler için konaklama kapsamında elverişli imkanlar oluşturulmalıdır. Şehirde var olan işsizlik problemine çare bulunması adına çalışmalar yerine getirilmelidir.

Erişilebilirlik değişmesi kapsamında ise Tokat ilinde internet kullanımının yaygınlaşması hususunda faaliyetler gerçekleştirilmeli, haberleşme ve ulaşım sektörüne yönelik gerçekleştirilecek kamu yatırımlarının artırılmasına yönelik çalışmalarda bulunulmalıdır.

Genel itibarıyla yerel yöneticiler, Tokat ilinin kentsel rekabet edebilirliğinin artırılması için şehrin gelişimine etki edebilecek sektörler için kamu yatırımları gerçekleştirilmesi ve teşvikler sağlanması hususunda girişimlerde bulunmalı, şehrin sahip olduğu potansiyelin açığa çıkarılması konusunda çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ak, D. (2013). Kentler Arası Rekabette İzmir'in Yeri, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt:5, No:1, s. 29-43.
- Albayrak, A. ve Erkut, G. (2010). Türkiye'de Bölgesel Rekabet Gücü Analizi, *Megaron*, 5(3) :137-48.
- Alkin, K., Bulu, M. ve Kaya, H. (2007). İllerarası Rekabet Endeksi: Türkiye'deki İllerin Rekabetçilik Seviyelerinin Göreceli Olarak Ölçülebilmesi İçin Bir Yaklaşım, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6(11), s.221-235.
- Begg, I. (1999). Cities and Competitiveness, *Urban Studies*, Vol. 36, Nos 5-6, pp. 795-810.
- Bruneckiene, J., Guzavicius, A. and Cincikaite, R. (2010). Measurement of Urban Competitiveness in Lithuania, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 21(5), 493-508.
- Du, Q., Wang, Y., Ren, F., Zhao, Z., Liu, H., Wu, C., Li, L. and Shen, Y. (2014). Measuring and Analysis of Urban Competitiveness of Chinese Provincial Capitals in 2010 under the Constraints of Major Function-Oriented Zoning Utilizing Spatial Analysis, *Sustainability*, 6, 3374-3399.
- Eroğlu, O. ve Yalçın, A. (2014). Yeni Bir Rekabet Formu Olan Kent Rekabetçiliğine Yönelik Literatür Taraması, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4(1), s.19-42.
- European Commission Directorate (2009). *A Study on the Factors of Regional Competitiveness*, A Draft Final Report for the European Commission Directorate-General Regional Policy.
- Gordon, I. (1999). Internationalism and Urban Competition, *Urban Studies*, 36, pp. 1001-1027.
- Guo, H., Liu, X., Li, Y., Wang, D. and Chen, X. (2015). Comparison Analysis and Evaluation of Urban Competitiveness in Chinese Urban Clusters, *Sustainability*, 7(4): 4425-4447.
- Ildiko, L. A. (2009). *Competitiveness of Human Capital in the countries of the Visegrád Group (V4)*, Challenges for Analysis of the Economy, the Businesses, and Social Progress International Scientific Conference, 19-21 November 2009, Szeged, Péter Kovács, Katalin Szép, Tamás Katona (editors).
- İpek, S. ve Öksüz, M. (2015). Giresun İlinin Kentsel Rekabet Gücünün DOKA Kapsamında İncelenmesi ve Değerlendirilmesi, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt: 22, Sayı: 2, 635-649.
- Kwon, S., Kim, J. and Oh, D. S. (2012). Measurement of Urban Competitiveness Based on Innovation Indicators in Six Metropolitan Cities in Korea, *World Technopolis Review*, 1(3), 177-185.
- L'Hostis A. and Bozzani, S. (2010). Contactability Measures for Assessing Urban Competitiveness, Glasgow, *European Transport Conference* <http://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00565618/> (Erişim Tarihi: 10.02.2019)
- Liu, X, Guo, H., Li, Y., Li, Y. and Pan, W. (2016). Measuring the Urban Competitiveness of Chinese Cities Based on Multi-Attribute Decision Making Approach, *Int. J. Sustainable Development*, Vol. 19, No. 4, 315-341.

- Moradi, F., Saeideh Zarabadi, Z. S. and Majedi, H. (2018). An Explanation of City Branding Model in order to Promote City Competitiveness and Economic Growth by Using of F'ANP Model, *Urban Economics and Management*, 6(2(22)), 177-199
- Morais, P; Migueis, V.L. and Camanho, A.S. (2013). Quality of Life Experienced by Human Capital: An Assessment of European Cities, *Social Indicators Research*, Volume 110, Issue 1, pp 187–206.
- Papa, R. , Gargiulo, C., Franco, S. and Russo, L. (2014). Urban Smartness vs Urban Competitiveness A Comparison of Italian Cities Rankings , *Journal of Land Use, Mobility and Environment*, Special Issue, Eighth International Conference INPUT Smart City - Planning for Energy, Transportation and Sustainability of the Urban System Naples, 4-6 June 2014.
- Peng, L. and Zhanxin, M. (2011). The Evaluation of City Competitiveness in Shandong Province, *Energy Procedia*, 5, 472-476.
- Pengfei N. and Qinghu, H. (2006). *Comparative Research on the Global Urban Competitiveness*, Chinese Academy for Social Sciences, Beijing.
- Riza, M. ; Doratli, N. and Fasli, M. (2011). *City Branding and Identity*, Asia Pacific International Conference on Environment-Behaviour Studies, Salamis Bay Conti Resort Hotel, Famagusta, North Cyprus, 7-9 December 2011.
- Shen, J. (2004). Urban Competitiveness and Urban Governance in the Globalizing World, *Asian Geographer*, 23(1-2), 19-36.
- Sinkiene, J. (2009). *City Competitiveness: Concept, Factors, Model*, International Conference Current Issues in Management of Business and Society Development, Riga, 7 – 9 May 2009.
- Tsaurkubule, Z. (2013). Influence of Quality of Life on the State and Development of Human Capital in Latvia, *Contemporary Economics*, 8 (1), pp. 103-112.
- United Nations Conference on Trade and Development (2008). *Creative Economy Report*, http://unctad.org/en/Docs/ditc20082cer_en.pdf, (E.t. 13.02.2019).

SUMMARY

From the past to the present, it is seen that the concept of urban competition gains importance with the effect of globalization. Cities compete to attract more public investment and become a more developed city.

As the most basic unit within the economies, cities can specialize in different areas. Factors such as proximity to resources, population, human capital, labor force, infrastructure, technological development, geographical location, transportation, accessibility can be effective in the specialization of cities in different fields.

Governments play an important role in the development of cities. If resources and public investments are transferred to areas that are suitable for cities' specialization, cities can develop faster.

The aim of this study was to investigate the urban competitiveness of Tokat province within the scope of TR83 Region. In this context, urban competitiveness index was established by using similar studies and urban competitiveness levels of Tokat, Amasya, Çorum and Samsun provinces in TR83 Region were determined.

2015 data were used in the study. Within the scope of the urban competitiveness index, 4 main variables were identified and 25 variables were included in these four main variables. The main variables in the study are human

capital and quality of life, branding ability and creativity, trade ability and accessibility.

The data collected in the study were normalized and then analyzed. After normalizing the data, index scores were obtained within the main variables of Tokat, Amasya, Çorum and Samsun provinces.

As a result of this analysis, Tokat province's human capital and quality of life index value of "29,57", branding ability and creativity index value "4,89", trade ability index value "6,37" and accessibility index value "29,17". were obtained. The most successful area of Tokat province is the human capital and quality of life with the index value of "29,57" .

Urban competitiveness index values of each province were calculated after each province's human capital and quality of life, branding ability and creativity, trade ability and accessibility index values were obtained.

According to the urban competitiveness index value, Tokat province was the last in TR83 Region. Within the scope of TR83 Region, the urban competitiveness value of Samsun province was determined as 90.25 and Samsun province was ranked 1st in the TR83 Region. Within the scope of the urban competitiveness index, Samsun province is followed by Çorum province with 37,60 points. Amasya was the third with 27.05 points and Tokat with 17.05 points.

Based on the results of the study, it is understood from the results of the analysis that the city's promotion was not done adequately within the framework of the branding ability and creativity variable of Tokat province and no action was taken for this purpose. Activities should be carried out to promote geographic signs that exist in the city and the cultural riches should be exposed and evaluated within the scope of trademark registration. Assets belonging to the region should be branded. Innovation-oriented seminars in the city should be expanded and necessary studies should be carried out in order to make Tokat a contemporary one.

Tokat, which is in the last place within TR83 region within the scope of trade capability, should first attempt to increase the foreign trade volume of Tokat province in order to progress in this context. Studies should be made on the allocation of the previously existing customs, which was later closed, to the region. Initiatives should be undertaken to increase incentives for the development of the Tokat Organized Industrial Zone. Institutions such as OKA and KOSGEB should allocate more budgetary appropriations for Tokat.

Efforts should be made to further develop important human capital elements such as health and education services in order to improve human capital and quality of life. Sportive activities should be supported, young people should be encouraged to enroll in sports schools to protect young people from bad habits and to have healthy activities. Apart from this, suitable facilities should be established for the domestic and foreign tourists who have the potential to come or come to the city. Work should be carried out in order to find a solution to the unemployment problem in the city.

Within the scope of accessibility variable, activities should be carried out in order to increase the use of internet in Tokat and efforts should be made to increase public investments in the communication and transportation sector.

Generally, local administrators should make initiatives to provide public investments and incentives for the development of Tokat province in order to increase the urban competitiveness of the city, studies should be conducted to reveal the potential of the city.

Lidere Güven Algısının İşyeri Yalnızlığı Üzerindeki Etkisinde Psikolojik Rahatlık Algısının Aracı Rolü

Ömer Erdem KOÇAK*

Serdar YENER**

ÖZ

Psikolojik rahatlık algısı çalışanların işyerindeki olumlu proaktif davranışlarında diğer çalışanların tepkilerine göre şekillenmektedir. Çalışanların yapıcı öneri ve geri bildirimlerinde diğer çalışanlar olumsuz tepki verdiğinde psikolojik rahatlık algısının düzeyinin düşük olduğu söylenebilir. Psikolojik rahatlık algısının kişilerarası güvene dayalı olduğu da araştırmalarda ortaya konulmuştur. Bu çalışmada psikolojik rahatlık algısının lidere güven algısı ve işyeri yalnızlığı arasındaki ilişkinde aracı rolü incelenmiştir. Lidere güven algısı işyerinde çalışanların liderlerden beklentilerinin gerçekleşebileceğine yönelik inancıdır. İşyeri yalnızlığı çalışanların arzuladıkları nitelikte ve nicelikte ilişkiye sahip olamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Sinop il ve ilçelerinde görev yapan 170 hemşire çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Yüz yüze anket yöntemiyle toplanan veriler SPSS 21 uygulaması ile analiz edilmiştir. Sonuçlara bakıldığında psikolojik rahatlık algısının lidere güven ve işyeri yalnızlığı arasındaki ilişkide tam aracılık etkisi gösterdiği gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lidere Güven, Yöneticiye Güven, İşyeri yalnızlığı, Psikolojik rahatlık
JEL Sınıflandırması: M10, M12

The Mediation Role Of Psychological Safety On The Relationship Between Trust in Leader And Workplace Loneliness

ABSTRACT

Psychological safety perception is determined through the reactions of the other employees when an employee act in proactive way. Psychological safety is thought to be negative when other employees react in negative way against suggestion or efforts of an employee. According to the studyings psychological safety arised through interpersonal trust in an organization. The mediation effect of psychological safety on the relation between trust in leader and workplace loneliness is studied in this research. Trust in leader is defined as the belief of employees for leaders in that leaders act in line with employees expectancies. Workplace loneliness is the situation of deficiencies of qualified and quantified relationships in workplace. 170 nurses working in Sinop and its districts are composing sample group of research. The datas gathered through face to face questionnaires are analyzed with SPSS 21 application. According to the results of survey mediation effect of psychological safety on the relationship between trust in leader on workplace loneliness is observed

Key Words: Trust in Leader, Trust in Director, Workplace Loneliness, Psychological Safety
JEL Classification: M10, M12

* Dr.Öğr.Üyesi. Medipol Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İşletme Bölümü. email: koçak.omerdemmail.com, ORCID bilgisi: 0000-0002-4649-2042

** Doç.Dr.. Sinop Üniversitesi Boyabat İİBF, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Bölümü email: serdaryener@sinop.edu.tr ORCID bilgisi: 0000-0003-1413-7422

(Makale Gönderim Tarihi: 23.05.2019 / Yayına Kabul Tarihi: 10.12.2019)

Doi Number: 10.18657/yonveek569344

Makale Türü: Araştırma Makalesi

GİRİŞ

Son yıllarda verimlilik ve etkinlik odaklı kurulan proje vb. teşkilatlanmalarda kişilerarası ilişkilerin örgüt çıktıları üzerindeki etkisi daha fazla hissedilmektedir. Konfigürasyon yaklaşımı gibi modern yaklaşımlar örgütlerde kişilerarası ilişkilerin katmadeğer katabileceğini önermektedir (Yeloğlu, 2008). Yüksek değişkenliğe sahip stresli iş ortamlarında çalışanların inisiyatif alması veya sürece katılması örgütsel çıktıların yanında çalışanların psikolojik durumları üzerinde de etkili olabilmektedir. Özellikle hizmet sektöründe müşteri kitlesinin değişken ihtiyaçlarını karşılamak inisiyatif almayı gerekli kılarken, sürecin sonunda yaşanan olumsuzluklarda çalışanların günah keçisi haline getirilmesi çalışanları psikolojik olarak yalnızlaştırabilir. İş ortamındaki sürece güven duymayan bir çalışanın yabancılaşarak yalnızlaşabileceği hatta örgütünü nesneleştirebileceği düşünülebilir.

Sağlık çalışanlarının özellikle hemşirelerin yalnızlığı literatürde genellikle yaşlı bakım hizmetlerinde görev alan hemşirelerin bağlamında incelenmiş olmasına rağmen hemşirelerin kişisel olarak yalnızlık yaşadıklarına ilişkin yok denecek kadar az yayın vardır. Literatürde bireylerin ihtiyaç duyduğu nicelik ve nitelikte ilişkiden yoksun olma durumu olarak tanımlanan yalnızlık duygusunu hemşirelerin de yaşayabileceği düşünülmektedir. Hemşirelerin özellikle yoğun ve yorucu iş ortamlarında hastaların sağlık ve diğer kişisel problemleriyle yüzleşmeleri ve farklılaşan beklentilerine karşılık vermesi fiziksel (zaman, enerji), psikolojik vb. birçok kaynağa ihtiyaç duymalarını gerektirmektedir. Bunun yanında yoğun ve yorucu iş ortamlarında hemşirelerin hergün karşılaşmış oldukları birçok problemi çözmek zorunda kalması, çoğu zaman karşılaştıkları durumlarla tek başlarına mücadele etmek zorunda kalmaları hemşirelerin işlerini zorlaştıran faktörler olarak sayılabilir (Melamed vd., 2001). Karşılaştıkları durumlarda çoğu zaman inisiyatif alarak tek başlarına müdahale etmek zorunda kalmaları hemşirelerde strese yol açan bir diğer faktördür. İnisiyatif aldıkları bazı durumlarda olumsuz sonuçlar yaşandığında hemşirelerin sorumlu tutulabilmesi süreci olumsuzlaştıran neden olarak gösterilebilir. Bağımsız çalışmak zorunda kaldıkları vardiyalarda veya acil servis hizmetlerinde yaptıkları temel müdahalelerin hastanın tedavisinde hayati öneme haiz olması hemşirelerin çok dikkatli ve hassas olmasını gerektirirken bu süreçler hemşirelerin stresini arttırmaktadır. Bunun yanında yoğun ve yorucu çalışma koşulları iş dışında kendilerine ayıracakları nitelikli zamanın oluşmasını kısıtlamaktadır (Rokach, 2018). Bu fiziksel belirleyenlerin dışında duygusal kaynakların yoksunluğu, kendilerini ifade edecek etkileşimlere veya ilişkilere sahip olamamaları, hastaların olumsuz tepkileri, şikayetleri, etik veya yasal soruşturmalar hemşirelerin stres ve diğer olumsuz duygularını arttıran faktörler olarak raporlanmaktadır (Rokach, 2018). Hemşirelerin yalnızlıklarını belirleyen duygusal faktörlerinin temel belirleyicilerinden bir tanesi nitelikli işyeri ilişkileri olarak gösterilmektedir (Dutton ve Ragins, 2017). Nitelikli işyeri ilişkileri sayesinde hemşirelerin işe anlam yükleyerek, yaşamlarını duygusal olarak zenginleştirebilecekleri ve yaşamlarına canlılık katabilecekleri düşünülmektedir. Hemşirelerin bu stresli çalışma ortamlarında ihtiyaç duyacakları duygusal

kaynakların yöneticilerin desteğiyle aşılabileceği düşünülmektedir. Bu tür çalışma ortamlarında çalışanlarının yanında olduğunu gösteren, onlara ihtiyaç duydukları kaynakları ve destekleri sağlamaya çalışan liderler hemşirelere güven verebilir. Hemşirelerin güven duyduğu yöneticileriyle işe yönelik etkileşimlerini ve ilişkilerini arttırarak işinden memnuniyet duyabileceği, işine anlam yükleyebileceği düşünülmektedir.

Psikolojik rahatlık algısı alanyazında son 20 yıldan beri yaygın olarak çalışmalara konu olmaya başlamıştır. Psikolojik rahatlık algısını alanyazına kazandıran Edmondson (1999) kişilerarası güvenin bireylerin örgütteki davranışlarını şekillendirebileceğini iddia etmektedir. Çalışanların diğer çalışanlardan zarar görmeyeceği bir ortamda güven duyarak rahat hareket edebileceği ve olumlu proaktif davranışlar sergileyebileceği düşünülmektedir (Yener, 2015). Psikolojik rahatlık algısı çalışanların diğer çalışanlardan olumsuz tepki vb. davranışlar görme korkusu olmadan örgüt için yararlı olabileceğini düşündüğü davranışları gösterebilmesini sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında psikolojik rahatlık algısının güvene dayalı oluşabileceği düşünülmektedir.

Çoğu zaman tek başına karar vererek hareket etmek zorunda kalan sağlık çalışanları için göreve yönelik prosedürlerin açık ve adil çalışanların ve hastaların güven duymasını sağlayabilir. Sağlık çalışanlarının görev esnasında ihtiyaç duyacakları kaynakların (fiziksel, duygusal vd.) lider tarafından sağlanması çalışanların liderlerine güven duymasını sağlayabilir. Bunun tersi durumda sağlık çalışanlarına gerekli kaynakların (zaman, araç, gereç, insan kaynağı, duygusal vd.) sağlanmaması, çalışanların stres yaşamasına yol açabilir. İşsiz kalma vb. nedenlerden dolayı işe ilişkin problemleri açığa vuramaması hemşirelerin bu problemlerle kendi başlarına yüzleşmelerine neden olabilir. Bu kısır döngü içinde işini ve statüsünü kaybetme vb. kaygılarla güven duymadığı bir ortamda ihtiyacı duyacağı ilişkileri kuramayabilir ve işyeri yalnızlığını yaşayabilir.

Herzberg vd.'nin çift faktör kuramı motivasyon kuramlarından kapsam kuramları içinde değerlendirilmektedir. Kapsam kuramları çalışanları belirli davranışlara yönelten faktörleri açıklamaya çalışırlar. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi, McGregor'un X ve Y kuramı, Herzberg'in Beklenti Kuramı, McClelland'ın Başarı İhtiyacı Kuramı, Adelfer'in ERG kuramı kapsam kuramları içinde değerlendirilmektedir. Herzberg'in çift faktör kuramının iki boyutu hijyen ve motive edici faktörlerdir. Yöneticilerin ve liderlerin çalışanlara olan davranışları, ilişkileri ve uygulamaları hijyen faktörleri olarak görülmektedir. Herzberg'in çift faktör kuramı çerçevesinde yöneticilerin güven oluşturacak davranış, uygulama ve etkileşimleri oluşturamadığı sürece hemşirelerin işyerinde güvene dayalı nitelikli ilişkilere sahip olamayacakları bunun ise hemşireleri yalnızlığa itebileceği düşünülmektedir. Yalnızlık algısının hemşirelerin iş motivasyonunu, örgütsel bağlılık ve aidiyeti, iş tatminini, çalışan mutluluğunu düşüreceği, işten ayrılma niyetlerini arttırabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada kullanılacak bir diğer kuram Yabancılaşma Kuramıdır. Yabancılaşma kuramı her ne kadar Marks'ın söylemlerinde kapitalist ekonomik sistemde çalışanların emeklerine yabancılaşma duygusunu tanımlamak amacıyla

kullanılmış olsa da bu çalışmada kullanılabilecek boyutlarının da olduğu düşünülmektedir. Yabancılaşma kuramına göre çalışanların katılımının olmadığı sadece emeğinin çıktısının sorgulandığı bir süreçte çalışanların yaptıkları işe yabancılaşabileceği iddia edilmektedir (Mandel ve Novack, 1975). Çalışma çerçevesinde çalışanların sürece katılımı psikolojik rahatlık algısıyla tasvir edilmekte ve psikolojik rahatlık algısının düşük olduğu örgütlerde çalışanların sürece olumlu katkı vermektan kaçınabileceği düşünülmektedir. Bu durumda çalışanların sürece olumlu katkı vermektan kaçınarak yalnızlaşabileceği, yapmış oldukları işi nesneleştirerek kendilerini işlerinden soyutlayabileceği düşünülmektedir. Çalışanların liderine güven duyduğu bir ortamda sürece katkı sağlama imkanı da bulunduğunda işiyle kendini özdeşirebileceği ve yalnızlık yaşamayacağı düşünülmektedir.

Marks'ın yabancılaşma kuramı ve Herzberg vd.'nin çift faktör kuramı çerçevesinde psikolojik rahatlık algısının lidere güven ve işyeri yalnızlığı arasında aracı değişken rol oynayabileceği düşünülmektedir.

I. LİTERATÜR TARAMASI

A. Güven

Güven bir bireyin diğer bireyin davranış ve söylemlerine ilişkin beklenti ve inancı olarak tanımlanmaktadır (Robinson, 1996). Bir başka açıdan güven bireyin bir başka bireyin davranışlarına karşı iyi niyeti olarak görülmektedir (McAllister, 1995). Güvenin önemi güvenin taraflarından bir tanesinin tehlike, risk içinde kaldığında desteğe ihtiyaç duyduğunda öne çıkmaktadır (Rousseau vd. 1998). Bireylerin karşı tarafın davranış ve yardımına en fazla ihtiyaç duyduğu zamanda yanında hissetmesi güven algısını oluşturmaktadır. Güven inanca bağlı olarak artmakta ya da azalmaktadır. Bireyin yaşamında herhangi bir nedenden dolayı bağımlı olduğu bir başka bireyin davranış ve söylemlerinin beklentileri doğrultusunda olmasına yönelik inancının düzeyi güvenini arttırmakta ya da azaltmaktadır. Güven herhangi bir bireyin söylem, davranış ve niyetine uygun davranmasına ilişkin inanış olarak tanımlanmaktadır (McAllister, 1995). Bir başka açıdan güven, bireyin karşı tarafın tutum ve davranışlarına ilişkin olumlu beklentisine dayanarak karşı tarafa bağımlılığı kabul ediş hali olarak tanımlanmaktadır (Rousseau vd., 1998).

B. Lidere Güven

Örgütte güvenin önemini vurgulayan Çok İyi Örgütler modelinde (Great Workplaces) güvene dayalı örgütsel iklimin boyutlarının inanılrlık (credibility) ve saygı olduğu iddia edilmektedir (Mineo, 2014). Çok iyi örgütler modeli son yıllarda dünyadaki öne çıkan birçok örgütü ele alan ve bu örgütlerin özelliklerini vurgulayan çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlarla şekillenmektedir (Burchell ve Robin, 2011). İnanılrlık örgütte açık ve ulaşılabilir iletişim, örgütsel yetkinlik fiziksel kaynaklar ve uyumlu bir vizyonla oluşmaktadır. Saygı mesleki gelişimi destekleme, değer verme, örgütsel karar mekanizmasında katılım ve işbirliği, çalışanların özel yaşamına ilgi ile şekillenmektedir. Adalet ise ödül ve ceza sisteminde nesnel davranma, ayırım yapmama gibi davranışlarla şekillenmektedir. Liderin çalışanlar üzerinde gücünü aldığı bir resmi bir konumu olmasına rağmen

çalışanın böyle bir kaynaktan mahrum olması güvenin etkisini perçinlemektedir. Liderin güven oluşturduğu bir ortamda örgütsel çıktılar (örneğin performans) örgüt dışı nedenlerden dolayı olumsuz olsa dahi lider ve izleyenler başarısızlığı birlikte üstlenerek olumsuz sonuçlardan ders çıkarabilir ve gelecek için daha güçlü motivasyonların oluşmasını sağlayabilir. Lider ve izleyenlerin başarı ve başarısızlığı birlikte üstlenmeleri güvenin göstergesi olabilir. Güven iki insanın ilişkisini perçinleyen temel faktör olarak görülebilir (Fukuyama, 1995). Güvenin hakim olduğu ilişkilerde taraflar ilişkiden hem psikolojik hem de diğer boyutlar açısından maksimum fayda elde edebilirler (Dunning, 2012).

Örgütsel anlamda çalışanlar açısından güven liderin davranış ve söylemlerine ilişkin beklenti ve inanç olarak tanımlanmaktadır (Dirks, 2000). Örgütlerde lider ve üyenin konum ve durumları karşılaştırıldığında liderin örgüt ve çalışan üzerinde gücü olduğu için lider bu güçle motive olurken çalışanları motive eden temel araç güven olarak kabul edilmektedir (Bass, 1990). Bireylerin örgütte görev ve sorumluluklarını yaparken birbirleriyle bağımlılığı arttıkça güven ihtiyacının da artacağı düşünülmektedir. Liderin görev ve sorumluluğunu başarmasının çalışanın performansına bağlı olduğu gerçeği lider ve çalışan arasındaki bağımlılığı yadsınamaz hale getirmekte bu ise güvenin gerekliliğini ortaya koymaktadır (Hogan vd., 1994). Güvenin lider ve çalışan arasındaki bağımlılığın bir fonksiyonu olması “güven” olgusunu birçok araştırmaya konu etmiştir. Güven sayesinde çalışanların örgüt ve liderin vizyon ve isteklerini içselleştirebileceği ve çalışanların örgütsel süreçlere aktif katılımının sağlanabileceği birçok araştırmada ortaya konmuştur (Kirk, 2000). Öyle ki lidere duyulan güven dönüştürücü liderlik ve karizmatik liderlik gibi bazı liderlik yaklaşımlarının da temel boyutlarından bir tanesi olarak da gösterilmiştir (Yukl, 1998; Kirpatrick ve Locke, 1996).

Dirk (2000) örgütteki güven düzeyinin çalışanların motivasyonu, performansı, konumları, rolleri, örgütün hedefleri ve stratejileriyle ilişkisinin olduğunu iddia etmektedir. Çalışanın örgütte birçok farklı konuda bağımlı olduğu kişilere karşı güven düzeyi o konudaki performansını etkilemektedir. Beklenti kuramına göre bireyin beklentileri motivasyonunu belirlemektedir. Beklentileri belirsiz olarak bireyin motivasyonu da belirsiz olacağı için performansı da belirsiz olacaktır. Çalışanların örgütteki güven algılarının onların performansı, memnuniyeti gibi çıktılarda aracı veya düzenleyici etkiyle rol oynayabileceğine ilişkin çalışmalar vardır (Podsakoff vd., 1990). Örgütsel literatürde lidere güven öne çıkmasına rağmen çalışana güven veya örgüte güven ile farklılıkları vurgulanmamıştır (Dirk, 2000).

C. Yalnızlık

Yalnızlık bireylerin sosyal ilişkilerinden niteliksel ve niceliksel olarak yoksun olması durumu olarak tanımlanmaktadır (Wright, 2005). Bununla birlikte yapılan çalışmalar yalnızlık üzerinde bireysel yetersizlik ve sosyal kısıtlamaların da etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Psikoloji literatüründe yalnızlık üzerine birçok çalışma olmasına rağmen iş yaşamındaki yalnızlığı ele alan çalışmaların sayısı yok denecek kadar azdır. İşyerindeki çalışanların yalnızlık algısının bireysel

ve örgütsel performansa olumsuz etkisinin olabileceği düşünülmektedir. Bireyselleşmiş modern yaşamın bir gerçeği olarak görülen yalnızlık birçok rahatsızlığın belirleyicisi olarak da kabul edilmektedir. Yalnızlık olgusunun psikolojide ya da örgütsel psikolojide daha az yer bulmasının nedeni olarak insanların kendilerini yalnız olarak nitelenmemesi ve yalnız insanların toplumun diğer üyeleri tarafından psikososyal özellikler bakımından olumsuz görülmesidir (Lau ve Green, 1992). Ayrıca insanların olumsuz deneyimleri hatırlamamaya yönelik eğilimleri yalnızlık konusunda anketlere güvenilir cevap vermesini de engellemektedir (Wright, 2005).

D. İşyeri Yalnızlığı

Yalnızlığın toplumlar üzerindeki olumsuz etkisi giderek daha fazla görülür hale gelmektedir. Yalnızlığın stres ve tükenmişlik üzerindeki etkisi araştırmalarda ortaya konulmakta olup yalnızlık algısı bireyin kendisini gereksiz olarak algılamasına yol açmaktadır (Killeen, 1998). Yalnızlık algısı bireyin çevresini daha fazla öznel değerlendirmeye yorumlamasına yol açarak kısır bir döngüye dönüşmektedir. Yalnızlık algısı öznel değerlendirmelere dayandığı için bireyin yaşamında yalnızlık algısını hissettiği zamanlar değişebilmekte bu ise olgunun ölçümünü zorlaştırmaktadır. Bazen işyerinde olumsuz bir olay olduğunda bireyler kendilerini çok yalnız olarak görürken aynı gün içinde olumlu bir olayda bireyler işyerinde kendini bir aile içinde hissedebilmektedir. Yalnızlık duygusunun öznel olmasına rağmen örgütün genel iklimiyle ilişkisinin olduğu düşünülebilir.

Robert Weiss'in 1973 yılında yayımladığı kitabında duygusal ve sosyal izolasyon (soyutlanma) çerçevesinde değindiği yalnızlık psikoloji çalışmalarında daha fazla yer almaya başlamıştır (Wright, 2005). 1970'li yıllara kadar yalnızlık üzerine yapılmış sınırlı çalışmalarda genellikle psikopatoloji ve klinik işlev bozukluğu (Clinical dysfunction) çerçevesinde şekillendirilen psikiyatrik bozukluk olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde yapılan çalışmalarda öne çıkan Peplanu'nun UCLA'da yapmış olduğu yalnızlık araştırma programı ün kazanmıştır. Bu program kişilik özellikleri ve yalnızlık ilişkisi üzerinde odaklanmıştır.

Yalnızlık Peplau ve Perlman'ın (1982) çalışmalarında birkaç boyutuyla tanımlanmıştır. Bunlar;

- Yalnızlık bireyin sosyal ilişkilerindeki niteliksel ve niceliksel yoksunlukla tanımlanmaktadır.
- Yalnızlık öznel bir algı olup nesnel soyutlanmayla açıklanamaz.
- Yalnızlık olumsuz ve istenmeyen bir duygudur.

Sosyal ilişkilerin verimlilik ve etkinlik üzerinde etkili olabileceğine ilişkin düşünceler doğu ülkelerinin ekonomik olarak atağa geçmesiyle daha fazla çalışmaya konu olmuştur. Japonya, Tayvan ve Güney Kore'de yapılan bir araştırmada iş örgütleri içindeki sosyal ilişkilerin örgütlerin yapısı üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur (Orru vd.,1991). Oysa klasik ve neoklasik ekonomi yaklaşımları örgütlerdeki kişilerarası ilişkilerin örgütlerin verimlilik ve etkinliği üzerindeki etkisine odaklanmamaktadır. Klasik ve neoklasik ekonomi yaklaşımlarında örgütlerin verimlilik ve etkinliğini sağlayacak bilgi ve motivasyon kaynaklarına açıkça ulaşılabileceği düşünülmektedir (Beckert, 2003). Bu anlamda

Doğu toplumlarında etkisi giderek daha fazla hissedilen kişilerarası ilişkiler bireylerin ihtiyaçlarını tatmin ederek, işletmelerin ihtiyacı olan fırsat ve tehditle ilgili bilgilere ulaşmayı sağlayarak işletmelerin verimlilik ve etkinliklerini olumlu etkileyebilir. İş hayatında tüm üyeleri içine alan kişilerarası ilişkiler ağı taraflara iş olanakları, yatırım fırsatları, zorluklar, diğer işletmelerin uygulamaları ve stratejileri, yenilikler ve önemli kararların alınmasını sağlayacak benzeri bilgileri sağlarken aynı zamanda bireysel psikolojik ihtiyaçları da tatmin ederek motivasyonu ve yaşam tatminini artırır (Cacioppo vd., 2003). Çalışanların iyi oluşları ve memnuniyetlerinin performans üzerindeki etkisini ortaya koyan birçok çalışma (Pfeifer ve Veiga, 1999) kişilerarası ilişkilerin araştırılmasını elzem hale getirmiştir. Bununla birlikte yalnızlığın kişisel faktörler veya çevresel faktörlerden kaynaklanabileceği ifade edilmektedir. Kişisel faktörler olarak düşük özsayı ve özgüven, kaygı, düşük benlik algısı, davranışsal yetersizlik gibi faktörler sayılmaktadır. Özellikle işletmelerde lider pozisyonunda çalışan yöneticilerin özgüven, özsayı, benlik algısına sahipken neden kendilerini yalnız olarak algıladıklarını açıklamamaktadır. Çünkü yöneticilerin bu konumlara gelmesi için asgari düzeyde kişisel beceri ve yetenekleri göstermesi gerekir. Özsayı, özgüven, girişkenlik de bu yeteneklerden sayılabilir. Bu durumda durumsal faktörlerden bazılarının çalışanların yalnızlık algısı üzerinde etkili olabileceği düşünülebilir.

İşyeri yalnızlığı üzerinde yapılan çalışmalar kültürel değerler ve sosyal kurumların bireylerin yalnızlığı üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir (Slater, 1976). Bireyin yaşamını şekillendiren okul, işyeri gibi kurumların normları özellikle modern toplumlarda rekabet ve bağımsızlık duygusuyla bireysel başarıyı körüklediği için bireyleri yalnızlaştırabilmektedir. Bu kurumlarda bireyler psikolojik gereksinimleri olan aidiyet, sosyal bağlanma vb. ihtiyaçlarını tatmin edemedikleri için yalnızlaşabilirler. Slater (1976) bundan yaklaşık 40 yıl evvel bireyselliğin kişilerarası bağımlılık gerçeğini reddettiğini ve bu gerçeği sürekli inkar etmek için rekabet ve bağımsızlık duygusuyla bireyleri uyuşturduğunu iddia etmiştir. Bu durumda Slater yalnızlığın belirleyenlerini durumsal faktörler yani sosyal normlarla sınırlandırmıştır. Bireylerin doğal olarak birbiriyle etkileşim kurma eğiliminde olduğu bebeklik ve çocukluk yaşlarında görülebilir. Bireyler bazen aile genellikle de aile dışındaki sosyal kurumlara tabi oldukça rekabet ve özgürlük baskısıyla yalnızlığa itilmektedir. Bununla birlikte rekabet ve özgürlük bireylerin başarıma ihtiyaçlarını (McClelland, 1961) tatmin ederken başarı ihtiyacı bireylerin yaşamlarında genellikle herhangi bir alanda ve kısıtlı bir sürede etkili olabilmektedir (Seidenberg, 1980). Rekabet ve özgürlük baskısı geçici tatminler oluşturmakta ve etkisi kaybolduğunda yerinde büyük bir boşluk bırakmaktadır. Bireylerin fiziksel özellikleri yaşamda sürekli rekabet etmelerini engellediği için bir süre sonra bu boşluklar artarak daha fazla tatminsizlik oluşturabilir. Ayrıca rekabetten gelen başarı yaşamın belirli bir alanında bireylerin başarı ihtiyacını tatmin edebilir. Yaşamın diğer alanlarında bireyler daha fazla boşluk yaşayabilir (Peplau, Perlman, 1982).

E. Psikolojik Rahatlık Algısı

Psikolojik rahatlık algısı çalışanların örgüt lehine yaptıkları geri besleme, öneri ve fikirlerinde diğer çalışanların alaya alma, baskı yapma, değersizleştirme gibi tepkilerinin seviyesiyle ölçülmektedir (Edmondson, 2002). Daha açık bir ifadeyle psikolojik rahatlık algısının yüksek olarak hissedildiği bir örgütte çalışanların örgüt lehine çekinmeden ve korkmadan proaktif davranabilecekleri düşünülmektedir (Yener ve Saka, 2017). Günümüz örgütleri ortak bir amaç için ihtiyaçları ve beklentileri farklı bireylerin bir arada çalıştığı takımlardan oluşmaktadır. Çalışma koşullarının değişken ve sert olması çalışanların fiziksel olarak özerk çalışsa da geri planda birbirine bağımlı çalışmasını gerekli kılmaktadır. Çalışanların birbirine bağımlı olması birbirlerinin davranışlarına karşı kendilerini hassas bir duruma sokmaktadır. Örnek vermek gerekirse bir çalışanın çalışma ortamındaki herhangi bir davranışının sonuçları diğer çalışanlar tarafından olumsuz algılanabilir ve bozucu etkiye yol açabilir. Çalışanlar arasındaki ilişkilerde olumsuz durumlar etkileşimin azalmasına, kopmasına hatta sabote edici davranışlara yol açabilir. Kişilerarası ilişkilerin bu hassas yapısı psikolojik rahatlık algısının tanımlanmasına yol açmıştır. Çalışanlar arasındaki kişilerarası risk algısı olarak da tanımlanan psikolojik rahatlık algısı bir çalışma ortamında iç huzurun da göstergesi olabilmektedir (Edmondson, 2002). Psikolojik rahatlık algısı geniş çerçevede çalışanları davranışlarının süreç ve sonuçlarını sürekli takip etme sorumluluğundan kurtarabilecek bir algı oluşturabilir. Örnek vermek gerekirse psikolojik rahatlık algısının olumlu olarak hissedildiği bir çalışma ortamında çalışanların geri beslemeleri, önerileri, teklifleri ve kişilerarası diyaloglarının olumsuz anlaşılmasına yönelik çekincelerinin olmadığı söylenebilir (Yener, 2015). Bunun tersi düşünüldüğünde psikolojik rahatlık algısının düşük veya olumsuz olduğu bir çalışma ortamında yani çalışanların davranış ve hareketlerinden dolayı olumsuz olarak eleştirildiği, soyutlandığı, aşağılandığı vb. olumsuz tepkilere maruz kaldığı bir çalışma ortamında çalışanların yaşamlarının zorlaşacağı düşünülebilir. Çalışanlar her davranış ve söyleminde yanlış veya olumsuz anlaşılma olup olmadığını sürekli kontrol altında tutmak zorunda kalabilir. Çalışanlar hem davranırken, hem konuşurken hem de daha sonra sürekli tetikte olma ihtiyacı duyabilirler. Hatta çalışanlar olumsuz ve yıkıcı tepkilere maruz kalmamak için örgütsel çevreden kendilerini psikolojik olarak çekebilirler (Bedük ve Kılınç, 2015). Aynen örgütsel sessizlik algısında olduğu gibi çalışanlar bu durumda faydalı olacağını düşünse dahi fikirlerini ve önerilerini paylaşmayabilirler. Çalışanlar kendilerini soyutlayarak yalnızlaşabilir ve ilişkilerini nesneleştirebilirler. Bütün etkileşimlerini fayda-maliyet çerçevesinde şekillendirebilirler. Örgütlerin rekabet ederken aynı zamanda bu şekilde olumsuz psikolojik iklime sahip olması rekabeti olumsuz etkileyen bir faktör olarak düşünülebilir. Çalışanların proaktif davranışları örgütsel değişme ve gelişim için anahtar olarak görülmektedir. Özellikle örgütsel öğrenmenin çalışanlarının birlikte çabasıyla olduğu gözönüne alınırsa çalışanları bu konuda hevesli davranması psikolojik rahatlık algısının varlığıyla sağlanabilir (Yener ve Saka, 2017). Örgütsel öğrenme bireylerin öğrenme davranışından oluşmaktadır (Lewin, 1948). Öğrenme tecrübe davranışıyla özdeşleştirilmektedir.

Bireylerin kişisel mesleki tecrübeleri kendilerine ait olup mesleki bilgiyle birleştiğinde örtük bilgi olarak adlandırılmakta ve örgütlerin taklit edilemez bir rekabet aracı olarak görülmektedir (Yener ve Arslan, 2017). Örgütsel değişim ve gelişimin anahtarı olarak görülen tecrübeler de çalışanların işyerindeki hatalarına dayanmaktadır. Çalışanlar hata yaptıklarında olumsuz ve yıkıcı bir tepki veya yaptırıma maruz kalmaları çalışanların sürekli hata yapma korkusunu yaşamalarına neden olabilir. Bu korku ve endişeyle çalışanlar rahat hareket edemeyebilir ve kendilerini soyutlayabilirler. Çalışanlar hata yaptıklarında bu hatalarının kendilerine karşı kullanılabileceği korkusuyla diken üstünde bir çalışma hayatına sahip olabilirler.

Güven bireylerin etkileşim içinde bulunduğu bireylerin davranışlarına ilişkin beklentilerine göre şekillenmektedir (Mayer vd., 1995). Güven bireyin davranışını belirleyen temel etken olarak görülmektedir (Kramer, 1999). Bireyin davranışlarının muhtemel olumlu ve olumsuz çıktıları düşünerek davranışlarını şekillendirebilir düşünülebilir (McAllister, 1995). Düşüncelerini davranışa dökmeden önce risk değerlendirmesi yapan birey rasyonel karar alma sürecine kazanç ve kayıplarını hesaplayarak karar verir (Kramer, 1999). Kişilerarası güvenin olduğu bir çalışma ortamında taraflar davranışlarının sonuçlarının etkilerinden emin olabilirler. Karşı tarafından davranışından emin olan yani güven duyan bir çalışanın daha rahat hareket edebilir, endişe ve korku duymayabilir. Bu durumlarda çalışanların görevin başarılması için hesaplanabilir risk olarak insiyatif kullanabilir. Daha da ötesi bu süreçte çalışan örgütsel süreçlere daha fazla katılım sağlayarak diğer çalışanlarla nitelikli ilişkiler kurabilir. Ters durumda çalışanın güven duymadığı bir ortamda örgütsel süreçlere katılımını asgaride tutabileceği yeteri kadar rol alabileceği düşünülebilir. Güven duymadığı ortamda olumlu katkı sağlamaktan kaçınabilir.

Edmondson'un sağlık çalışanları üzerinde yaptığı bir araştırmada örneklemindeki hemşirelere liderlerine karşı güven duyup duymadıklarını ve bu güvenin davranışlarını nasıl etkilediğini sormuştur (Edmondson, 2002). Liderine karşı güven duyan hemşirelerin daha fazla kişilerarası değişim (transaction) davranışı gösterdiği, örgütsel süreçlerde daha fazla rol aldığını ve katkı sağlamaya çalıştığı vurgulanırken liderine güven duymayan hemşirelerin her davranışında kendini koruma güdüsüyle hareket ederek davrandığı vurgulanmıştır.

II. ARAŞTIRMA MODELİ

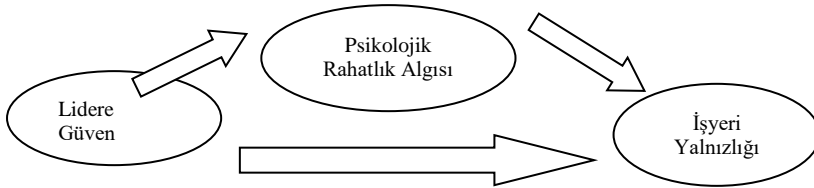
Değişkenler arasındaki ilişkide aracı değişkenler ilişkisinin oluşmasını sağlayan gizli değişken olarak tanımlanmaktadır. Bu tür modellerde bağımlı değişkenin bağımsız değişken üzerindeki etkisinin gizli bir aracı değişken yoluyla sağlandığı iddia edilmektedir (Baron ve Kenny, 1986). Aracı değişkenin bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkiden istatistiksel olarak çekildiğinde bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin kaybolacağından hareketle oluşturulan araştırma modelleri son 20 yılda giderek daha fazla artarak araştırmalara derinlik katmıştır. Aracı değişkenli araştırma modellerinde bazı asgarilerin sağlanması gerekmektedir (Baron ve Kenny, 1986);

- Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin anlamlı olması gerekmektedir. Bu açıdan lidere güven algısının işyeri yalnızlığını anlamlı olarak etkilemesi beklenmektedir.
- Bağımsız değişkenin aracı değişken üzerindeki etkisinin anlamlı olması gerekmektedir. Lidere güven algısının psikolojik rahatlık algısı oluşturması beklenmektedir.
- Aracı değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin anlamlı olması gerekmektedir. Psikolojik rahatlık algısının işyeri yalnızlığını etkilemesi beklenmektedir.
- Aracı değişkenin ilişkiden çekildiğinde bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin tamamen veya kısmen azalması gerekmektedir. Psikolojik rahatlık algısının lidere güven ve işyeri yalnızlığı ilişkisinden çekildiğinde lidere güvenin işyeri yalnızlığı üzerindeki etkisinin azalması beklenmektedir.

Bu çerçevede bu araştırmada lidere güven algısının (bağımsız değişken) psikolojik rahatlık algısını (Aracı Değişken) oluşturarak çalışanların işyeri yalnızlığını (bağımlı değişken) etkileyebileceği önerilmektedir. Araştırmanın hipotezi ve modeli aşağıda sunulmuştur.

H₁: Psikolojik rahatlık algısı lidere güven algısı ve işyeri yalnızlığı arasında aracı rol oynamaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

III. YÖNTEM, ANALİZ, BULGULAR

İlişkisel tarama yöntemiyle katılımcıların psikolojik rahatlık algılarının lidere güven algıları ve işyeri yalnızlığı arasındaki ilişkide aracı rolünün ortaya konulmasının amaçlandığı bu çalışma stres, tükenmişlik vb. olumsuz duygularla çokça eleştirilen bir meslek olan hemşirelik mesleğinin mensuplarına uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini Sinop il ve ilçelerinde görev yapan hemşireler oluşturmaktadır. Örneklemin % 98'inin (167 katılımcı) kadın, % 2'sinin (3 katılımcı) erkek olduğu gözlenmiştir. Yaş gruplarına bakıldığında % 15'nin 18-25 yaş grubunda (27 katılımcı), % 27'sinin 26-33 yaş grubunda (45 katılımcı), % 44'ünün 34-41 yaş grubunda (74 katılımcı) % 2'sinin (4 katılımcı) 0 ve üzeri yaş grubunda olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların % 35'inin bekar (59 katılımcı), % 65'nin evli (111 Katılımcı) olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların % 59'unun çocuk sahibi olduğu (101 Katılımcı) olduğu gözlenmiştir.

Sinop il ve ilçelerinde görev yapan 170 hemşire araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Yüzyüze anket yöntemiyle Google drive uygulamasıyla online

veri girişi sağlanarak yapılan anketlerin sonuçları SPSS 21 analiz uygulamasında değerlendirilmiştir.

A. Ölçme Araçları

Hemşirelerin lidere güven algılarını ölçmek için Üste Güven Ölçeği (Arı, 2003 tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır), iş yaşamında yalnızlık algılarını ölçmek için İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği (Doğan vd., 2009 tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır), Psikolojik rahatlık algısını ölçmek için Psikolojik Rahatlık Algısı Ölçeği (Yener, 2015 tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır) kullanılmıştır. Ölçme araçlarına ilişkin güvenilirlik ve yapısal geçerlik sonuçlarıyla birlikte küresellik test (KMO Barlett Testi) aşağıda Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Ölçeklerin Geçerlik ve Güvenirlik Sonuçları

Ölçek Adı	KMO	Barlett	Açıklama	Sayı, Madde	Güvenirlik Sonuçları
	Küresellik Testi	Barlett Sayısı, Faktör Sayısı	Sayı, Madde, 2 Faktör		
İşyeri Yalnızlığı	,926 (p< ,01)	% 62, 16 Madde, 2 Faktör			, 857
Lidere Güven	,928 (p< ,01)	% 74, 9 Madde, 1 Faktör			, 955
Psikolojik Rahatlık	,809 (p< ,01)	% 60,4 7 Madde, 2 Faktör			,764

B. Değişkenler Arasındaki İlişki

Araştırma modelindeki değişkenlerin model doğrultusunda ilişkilerinin analiz sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Değişkenler Arasındaki İlişki Düzeyi ve Yönü

Correlations		Lidere Güven	İşyeri Yalnızlığı	Psikolojik Rahatlık
Lidere Güven	Pearson Correlation	1	-,171*	,159*
	Sig. (2-tailed)		,026	,038
	N	170	170	170
İşyeri Yalnızlığı	Pearson Correlation	-,171*	1	-,354**
	Sig. (2-tailed)	,026		,000
		,159*	-,354**	1
Psikolojik Rahatlık	Pearson Correlation			1
	Sig. (2-tailed)	,038	,000	

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Araştırma sonuçlarına bakıldığında % 5'lik anlamlılık düzeyinde lidere güven ile işyeri yalnızlığı arasında düşük seviyede anlamlı ve negatif ilişki gözlenmiştir (R=, -171, p<,05). Lidere güven ve psikolojik rahatlık algısı arasında düşük seviyede anlamlı ve olumlu ilişki gözlenmiştir (R=,159, p<,05). Psikolojik rahatlık ve işyeri yalnızlığı arasında orta düzeyde anlamlı ve olumsuz ilişki gözlenmiştir (R=, -354, p<,01).

C. Araştırma Modelinin Test Sonuçları Değişkenlerin Birbiri Üzerinde Etkisi

Araştırma modeli Baron ve Kenny'nin aracı değişkenli araştırma modeli önerisi çerçevesinde uygulanmıştır. Bu çerçevede ilk olarak bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi gözlenmiştir. Lidere güven algısının işyeri yalnızlığı üzerindeki olumsuz ve anlamlı etkisi gözlenmiştir ($\beta = -,171, p <,05$).

Tablo 3. Bağımsız Değişkenin Bağımlı Değişken Üzerindeki Etkisi

Model Özeti					
Model	R	R ²	Uyumlandırılmış R ²	Std. Tahmini Hata	
1	,171 ^a	,029	,023	,35596	
a. Bağımsız Değişken : Lidere Güven					
Katsayılar					
Model		Standardize Olmayan Katsayı	Standardized Katsayı	t	Sig.
		β	Std. Hata	Beta	
1	Sabit	3,166	,063		50,058 ,000
	Lidere Güven	-,055	,025	-,171	-2,244 ,026
a. Bağımlı Değişken : İşyeri Yalnızlığı					

İkinci olarak bağımsız değişkenin aracı değişken üzerindeki etkisi gözlenmiştir. Lidere güven algısının psikolojik rahatlık algısı üzerinde olumlu ve anlamlı ilişkisi gözlenmiştir ($\beta = ,159, p < ,05$).

Tablo 4. Bağımsız Değişkenin Aracı Değişken Üzerindeki Etkisi

Model Özeti					
Model	R	R ²	Uyumlandırılmış R ²	Std. Tahmini Hata	
1	,159 ^a	,025	,020	,50035	
a. Belirleyici: (Sabit), Lidere Güven					
Katsayılar					
Model		Standardize Olmayan Katsayı	Standardize Katsayı	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta	
1	(Sabit)	2,902	,089		32,645 ,000
	Lidere Güven	,072	,035	,159	2,091 ,038
a. Bağımlı Değişken: Psikolojik Rahatlık					

Aracı Değişken olan psikolojik rahatlık algısının bağımlı değişken olan işyeri yalnızlığı üzerinde olumsuz ve anlamlı etkisi gözlenmiştir ($\beta = -,354, p < ,01$)

Tablo 5. Aracı Değişkenin Bağımlı Değişken Üzerindeki Etkisi

Model Özeti					
Model	R	R ²	Uyumlandırılmış R ²	Std. Tahmini Hata	
1	,354 ^a	,125	,120	,33791	
a. Belirleyici: (Sabit), Psikolojik Rahatlık Algısı					
Katsayılar					
Model		Standardize Olmayan Katsayılar	Standardize Katsayılar	T	Sig.
		B	Std. Error	Beta	
1	(Sabit)	3,812	,160		23,820 ,000
	psirahOR	-,252	,051	-,354	-4,900 ,000
a. Bağımlı Değişken: İşyeri Yalnızlığı					

Toplam etkiden aracı değişken olan psikolojik rahatlık algısının etkisi istatistiksel olarak çekildiğinde bağımsız değişken olan lidere güven algısının bağımlı

değişken olan işyeri yalnızlığı üzerindeki etkisinin azalarak anlamsızlaştığı görülmüştür ($\beta = -.038$, $p > .01$).

Tablo 6. Doğrudan Etki

Model Özeti					
Model	R	R ²	MSE	p	
1	,372 ^a	,138	,1131	,000	
a. Belirleyici: (Sabit), Lidere Güven ve Psikolojik Rahatlık					
Katsayılar					
Model	Standardize Katsayılar		T	Sig.	
	B	Std. Error			
(Sabit)	3,812	,161	23,830	,000	
1	Lidere Güven	-,038	,023	-1,611	,1090
	Psikolojik Rahatlık	-,2388	,051	-4,604	,000
a. Bağımlı Değişken: İşyeri Yalnızlığı					
		Etki	Se	z	p
Normal Kuram Testi (Sobel Testi)		-,017	,0093	-1,8674	,042

Bu çerçevede kurulan araştırma modelinde elde edilen bulgulara göre psikolojik rahatlık algısının lidere güven ve işyeri yalnızlığı arasında tam aracılık etkisi gözlenmiştir. Kurulan modelde ayrıca uygulanan Sobel test sonuçlarına bakıldığında kuramın desteklendiği söylenebilir ($\beta = -.017$, $p < .05$).

SONUÇ

Hemşirelerin lidere güven algıları ve yalnızlık duyguları arasındaki ilişkide psikolojik rahatlık algısının aracı rolünün incelendiği bu çalışmada toplanan verilerin analiz sonuçlarına bakıldığında kurulan araştırma modeli ve oluşturulan hipotezin doğrulandığı söylenebilir. Analiz sonuçlarına bakıldığında lidere güven algısı psikolojik rahatlık algısının aracı değişken olduğu durumda işyeri yalnızlığı üzerinde anlamlı bir etkisi gözlenirilen ($\beta = -.171$, $p < .05$) psikolojik rahatlık algısının ilişkiden çekildiği durumda etki katsayısının azalarak ilişkinin anlamsızlaştığı ($\beta = -.038$, $p > .01$) gözlenmiştir.

Son yıllarda sağlık çalışanlarının özellikle hemşirelerin yoğun, esnek, stresli çalışma şartlarının zamanla tükenmişliğe ve yabancılaşmaya yol açtığını ortaya koyan çalışmalar (Rokach, 2018) gelecekteki büyük olumsuzlukların belirtisi olabilir. Doğrudan hemşireler üzerine yapılmış olsa da yapılan bir çalışmada sağlık çalışanlarından oluşan örneklemin % 52'sinin yabancılaşma yaşadığı ortaya konulmuştur (Luther, 2017). İşyerinde oluşan negatif psikolojik iklimin, duygusal kaynakların yoksunluğunun çalışanların karşılaştıkları olumsuz durumlarla mücadele etmesini engelleyerek stres yaşamalarına, kronik stres sonucu tükenmişlik ve yabancılaşma yaşamalarına neden olduğu iddia edilmektedir (Luther vd., 2017). Sağlık çalışanlarının diğer çalışanlar ve liderlerle olan ilişkilerinin işyerinde stres, tükenmişlik, yabancılaşma üzerinde etkili olabileceğini ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Gittell ve Godfrey, 2013). Bu yapılan

çalışmaların sonuçlarına bakıldığında araştırmamızda gözlenen sonuçların bu çalışmalarını desteklediği söylenebilir.

Diğer yandan yukarıda değinilen çalışmalarda dahil olmak üzere alanyazında yapılan çalışmalarda sağlık örgütlerindeki çalışma şartlarının ağırlığı, görevlerin hassasiyeti, hastaların talepleri, finansal getirilerin yetersizliğinin sağlık çalışanlarının genel olarak kronik stres, tükenmişlik, yabancılaşma yaşadıklarına ilişkin benzer sonuçlar gözlenmesine rağmen lider üye ilişkilerinin belirleyen olarak irdelendiği bir çalışma gözlenmemiştir. Sağlık çalışanlarının tükenmişlik, yabancılaşma ve yalnızlaşmaları üzerinde liderin davranışları ve liderle üyenin ilişkisinin belirleyen olarak irdelendiği bu çalışma alanyazına farklı bir bakış açısı açabilir.

Genellikle modern Batı toplumlarında yapılan çalışmalarda yalnızlık algısı hastaların yalnızlığı olarak çalışmalara konu edilmiştir. Yalnız hastalara müdahale eden sağlık çalışanlarının çalışmış olduğu koşullar ve karşılaştığı durumlarda çoğu zaman insiyatif olarak ve sorumluluk üstlenerek hastalarına müdahale ettiği bilinmektedir. Yoğun ve stresli çalışma şartları da eklendiğinde hemşirelerin bu çalışma koşullarına tepki vermek için fiziksel ve duygusal birçok kaynağa ihtiyaç duyabilecekleri düşünülmüştür. Bu kaynakların yoksunluğunun ise hemşireleri olumsuz duygulara sevkedeceği düşünülmüştür. Çalışma ortamlarında çalışanların sahip olduğu olumsuz duyguların genellikle işten ayrılmaya kadar varan sonuçlara yol açtığı birçok çalışmada gözlenmektedir (Yener, 2015). Hemşirelerin ortalama kazançları ve diğer faktörlerin mevcut zorlaşan ekonomik şartlarda hemşireleri herşeye rağmen görevlerine devam etmeye zorlamaktadır. Hemşirelerin motivasyon kaynaklarını işyerinde aramalarına neden olmaktadır. Yöneticilerin hemşirelerin ve hastaların koşullarına yönelik davranış ve uygulamalarının güven oluşturacağı düşünülmüştür. Herzberg'in çift faktör ve Marks'ın yabancılaşma kuramı çerçevesinde modellendirilen çalışmada yönetim uygulamaları ve liderin güven oluşturacak davranışları çalışanın motivasyonu ve performansını etkileyen hijyen faktörlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Lidere güven duyulan ortamlarda psikolojik rahatlık algısının oluşabileceği ve bu sayede çalışanların endişe duymadan etkileşime girerek yalnızlık yaşamayacakları araştırma sonuçlarına göre önerilebilir. Araştırmada tam aracılık etkisinin gözlenmesi güven faktörünün kişilerarası ilişkilerde psikolojik rahatlık algısının temel belirleyenlerinden biri olduğunu göstermektedir. Psikolojik rahatlık algısının giderek daha fazla araştırmaya konu olduğu günümüzde kişilerarası ilişkiler performansın anahtarı olarak kabul edilmektedir. Hatta konfigürasyon yaklaşımı aynı kaynaklara sahip iki farklı örgütün çıktılarının bileşenler arasındaki ilişkilere bağımlı olabileceğini önermektedir. Araştırmanın sonuçları alanyazındaki diğer araştırmalarla kıyaslandığında yeni bir boyut açtığı söylenebilir. Örneğin Edmondson'ın (2002) hemşireler üzerinde yapmış olduğu araştırmada güvenin psikolojik rahatlık algısının belirleyeni olduğunu gözlemlemesi sonuçların uyumunu göstermektedir. Çok daha yeni bir araştırma sonucuna göre (Erkutlu vd., 2019) yine sağlık kurumlarında psikolojik rahatlık algısının üretkenlik karşıtı iş

davranışları üzerindeki olumsuz etkisinin gözleendiği araştırma sonuçları araştırmamızla benzer bulgular barındırmaktadır.

Çalışmanın özgünlüğü literatürde yok denecek kadar az çalışmaya konu olan işyeri yalnızlığının ele alınmasında yatmaktadır. İşyeri yalnızlığının lidere güvenle olan ilişkisinin psikolojik rahatlık algısıyla tanımlanması araştırmanın derinliğini oluşturmaktadır. Psikolojik rahatlık algısının alanyazında hoşgörü ve insiyatif boyutlarıyla tanımlanmasına rağmen (Yener, 2015) oluşumunda güven faktörünün güçlü etkisinin gözlenmesi gelecekteki araştırmalara ışık tutabilir.

Çalışmanın bir diğer özgünlüğü Marks'ın yabancılaşma kuramı çerçevesinde günümüzdeki bir problemin istatistiksel olarak açıklanması olarak gösterilebilir. Çalışanların sürece dahil olmadığı bir çalışma sürecinde ilişkilerini ve emeklerini nesneleştirerek yabancılaşacağını öneren Yabancılaşma Kuramı araştırma modelini tatmin edici bir şekilde açıklamıştır. Çalışanların sürece dahil olması psikolojik rahatlık algısı sayesinde mümkün olurken psikolojik rahatlık algısının da güvene dayalı oluşabileceği vurgulanmıştır. Psikolojik rahatlık algısı olmadığında çalışanların sürece ve emeklerine yabancılaşacağı (İşyeri Yalnızlığı) Yabancılaşma kuramı çerçevesinde önerilmiştir.

Gelecekteki araştırmalar için işyeri yalnızlığının gizli belirleyenleri ve sonuçları araştırma konusu olabilir. Psikolojik rahatlık algısının yerleştirilmesine yönelik uygulamalı çalışmalar bir diğer araştırma konusu olabilir. Liderin davranışları ve lider üye etkileşiminin etkilerinin tahmin edilenden daha fazla olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda liderlere yönelik gelişim programlarında bu yönde girdiler sağlanması faydalı olabilir.

KAYNAKÇA

- Baron, R. M. & Kenny, D. A.(1986). The Moderator_Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual,Strategic and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*.1986,51,6.1173-1182
- Bedük, A. ve Kılınç, S. (2015). The Relationship of Organizational Justice and Organizational Commitment: An Example of Milk and Dairy Product Company, *Global Journal of Human Resource Management*, 3(4), 1- 13.
- Cacioppo, J., Hawkey, L., & Berntson, G. (2003). The anatomy of loneliness. *Current Directions in Psychological Science*, 12, 71-74.
- Doğan, T., Çetin, B., & Sungur, M.Z.(2009). İş yaşamında yalnızlık ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, Cilt:10, Sayı:6, 2009, 271-277.
- Dutton JE, & Ragins BRE (2007). *Exploring Positive Relationships at Work: Building a Theoretical and Research Foundation*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum .
- Edmondson, A. C. (1999). Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams, *Administrative Science Quarterly*,Jun ,44,2. 350-384.
- Edmondson, A. C. (2002). *Managing the Risk of Learning Psychological in Work Teams*, West, M. (Ed) International Handbook of Organizational Teamwork, London: Blackwell.
- Edmonson,A.C.(2003),Psychological Safety,Trust and Learning in Organizations, AGroup Level Lens, Erişim Tarihi 20 Şubat 2014, Sciencedirect Veritabanı
- Erkutlu, H. V., Kayacan, M. & Özdemir, H.Ö. (2019). Sağlık çalışanlarında psikolojik güvenlik ile Üretkenlik Karşıtı İş Davranıları Arasında Bir Çalışma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(3), 166-179.
- Killeen, C. (1998). Loneliness: An epidemic in modern society. *Journal of Advanced Nursing*, 28, 762-770.

- Gittel, J.H., Godfrey, M., ve Thistlethwaite, J. (2013). Interprofessional Collaborative practice and Relational Coordination: Improving Healthcare Through Relationships. *Journal of Interprof Care*, 27(3), 210-213.
- Kramer, R. M. (1999). Trust and distrust in organizations: Emerging perspectives, enduring questions. *Annual Review of Psychology*, 50, 569-598.
- Lau, S. & Green, G. (1992). The social stigma of loneliness: Effect of target person's and perceiver's sex. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18, 182-189.
- Lewin, K. (1948). *Research center for group dynamics*. New York: Harper&Brothers
- Luther, L., Hearhart, T., Fukui, SX., Morse, G., Rollins, A. L., ve Salyers, M. P. (2017). Working overtime in community mental health: Associations with clinicians burnout and perceived quality of care. *Psychiatr Rehabil J*. 40(2), 252-259.
- Mandel, E. & Novack, G. (1975). *Markist Yabancılaşma Kuramı*, (Çev. Olcay Göçmen), Yücel Yayınları, İstanbul, 1975.
- Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review*, 20(3), 709-734.
- McAlister, D. (1995). Affect- and cognition-based trust as foundations for interpersonal cooperation in organizations. *Academy of Management Journal*, 38(1), 24-59.
- Melamed, Y., Szor, H. & Bernstein, E. (2001). The Loneliness of the Therapist in the Public Outpatient Clinic, *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 31(2).
- Peplau, L., & Perlman, D. (1982). *Perspectives on loneliness*. In L. Peplau & D. Perlman (Eds.), *Loneliness: A source book of current theory, research and therapy*. New York: John Wiley & Sons.
- Pfeifer, J., & Veiga, J. (1999). Putting people first for organization success. *Academy of Management Executive*, 13(2), 37-51.
- Rokach, A. (2018). Clinicians's Stress and Loneliness: A Review, *Abnormal Psychology and Clinical Psychiatry*, 1(1), 1-4.
- Rook, K. (1988). *Toward a more differentiated view of loneliness*. In S. Duck (Ed). *Handbook of personal relationships: Theory, research and interventions*. New York: Wiley.
- Seidenberg, R. (1980). *The lonely marriage in corporate America*. In J. Hartog, J. Audy, & Y. Cohen (Eds.), *The anatomy of loneliness* (pp. 186-203). New York: International Universities Press.
- Slater, P. (1976). *The Pursuit of Loneliness: American Culture at the Breaking Point*. Boston, MA: Beacon.
- Wright, S. L. (2005). *Loneliness in the Workplace*. University of Canterbury Unpublished Doctoral Thesis, 2005.
- Yeloğlu, H. O. (2008). Konfigürasyonlar: Koşulbağımlılık Kuramı, Konfigürasyon Yaklaşımı Bağlamında Örgüt Yapıları Üzerine Önermeler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2), 155-170.
- Yener, S. (2015). *Paylaşılan Liderlik Davranışı ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki ilişkide Psikolojik Güvenlik Algısının Aracı Değişken İlişkisinin Araştırılması*. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2015.
- Yener, S. ve Saka, C. (2017). Örgütsel Öğrenme Bağlamında Psikolojik Rahatlık, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 45-66.
- Yener, S. & Arslan, A. (2017). *Relationship Between the Motivational Language of School Administrators and Tacit Knowledge Sharing of Teachers*. Dhouha Jaziri-Bouagina and George Leal Jamil (eds), *Handbook of Research on Tacit Knowledge Management for Organizational Success*, (Chapter 15). Hershey PA, USA ; IGI Global, DOI: 10.4018/978-1-5225-2394-9, ISBN 9781522523956

SUMMARY

This study reveals how trust in leader can reduce workplace loneliness via giving employees psychological safety. Using Herzberg's Two-Factor Theory and Marx's Alienation Theory to explain the theoretical underpinnings of the

hypotheses, we basically assert that psychological safety can be enhanced through trusting more to the leader, which in turn prevent employees from feeling loneliness.

Psychological safety is defined broadly as interpersonal positive psychological perceptions in an organization which is determined by the quantity and quality of interactions among people. Absence of psychological safety leads to withdrawal from interpersonal interactions and being reluctant in both daily and extra-role activities (Edmondson, 1999). Therefore, employees who tend to isolate themselves may also feel loneliness. On top of this, in some industries such as health, which is characterized with high-level stress, teamwork, and requires taking initiatives, psychological safety becomes more vital for employee motivation and wellbeing (Edmondson vd., 2016). Employees working for health care sometimes take risky decisions, so that, they should feel ensure about that they will no be accused for the unexpected results, which implies the importance of psychological safety. Otherwise, they may withdraw from the social interactions or feel strain, which in turn may lead to burnout and low performance.

Furthermore, we assert that trust in leader is a major antecedent for psychological safety perception. When someone trusts his/her leader, s/he may expect that leader is competent enough to not provide room for harmful interactions in the organization and can feel himself attached to the leader which makes employee more open to express emotions. These processes are well-known predictors of psychological safety. Thus, we hypothesize that:

H₁: Psychological safety mediates the relationship between trust in leader and workplace loneliness.

To test the hypothesis, we employed a cross-sectional design and collected data using online questionnaires from health-care employees via convenience sampling method. Our sample was composed of 170 nurses who are currently working in a hospital in Sinop, Turkey. Most of the participants were female (98%), and in terms of age 44% were between 34-41 years, while 27% were between 26-33 years old. 65% of the participants were married and 59% had at least one child.

To assess the level of trust in leader, we used the 9-item scale developed by Arı (2003). The measure showed good internal consistency ($\alpha=.95$). Psychological safety was measured with 7-item scale developed by Edmondson (1999) and adapted to Turkish by Yener (2015). The scale showed good reliability ($\alpha=.76$). The last one was 16-items workplace loneliness scale which had been adapted to Turkish by Doğan et al. (2009). This scale also showed good reliability ($\alpha=.86$).

Correlation analysis showed that all variables are interrelated, significantly. Furthermore, in order to test the hypothesis 1, we employed the Baron and Kenny's three-steps approach. Trust in leader predicted both workplace loneliness ($\beta=-.17$, $p<.05$) and psychological safety ($\beta=.16$, $p<.05$) significantly. When the workplace loneliness was regressed on both trust in leader and psychological safety using multiple regression analysis, the effect of trust in leader turned into insignificant ($\beta= -.038$, $p=.11$) while the effect of psychological safety remained significant ($\beta=$

-,24, $p < ,001$). The sobel test results showed that the indirect effect is significant ($z\text{-score} = -1.867$).

This study confirms the findings of previous studies (Gittell & Godfrey, 2013; Luther, 2017; Luther et al., 2017; Rokach, 2018) by emphasizing the negative effect of lack of psychological safety and why one's relationship with the leader matters. Also, the results are in line with Edmondson's (2002) study on psychological safety of nurses, such that, both studies confirms the fact that trust leads to psychological safety. Our results also contributed to the theory. First, we can say trust in leader can be a specific hygiene factor for nurse's motivation. Second, our results support the Marx's Alienation hypotheses, such that, lack of trust leads to negative perception about the organization and in turn one's isolation from others, which may give rise to alienation to the work.

Kültürel Zekanın Girişimcilik Yönelimine Etkisi: Laleli Pazarındaki Mikro Ölçekli İşletmelerde Bir Araştırma

Ümmügülsüm KOYUNCU* Buket AKDÖL**

ÖZ

Rekabetin hızla arttığı günümüz iş dünyasında, işletmelerin uluslararası düzeyde faaliyet gösterme zorunluluğu artmaktadır. Söz konusu faaliyetler esnasında, uluslararası alanda farklı kültürel özelliklere sahip bireylerin etkileşimi ile iletişim sorunları ortaya çıkabilmektedir. Bu sorunun aşılmasında kültürel zeka etkili bir faktör olarak son dönemde yönetim bilimcilerin ilgisini çekmektedir. Bu çalışmanın amacı, kültürel zekanın girişimcilik yönelimine etkisini belirlemektir. Bu amaçla Laleli pazarındaki mikro ölçekli işletmelerden anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Anket formunda kültürel zeka ölçeği (Ang, Van Dyne, Koh, Ng, Templer, Tay ve Chandrasekar 2007) ile girişimcilik yönelimi ölçeği (Bouncken vd., 2014; Chen vd., 2015; Hughes ve Morgan, 2007) değerlendirme aracı olarak kullanılmıştır ve hipotezler Smart-PLS 2.0 ile test edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, üstbilişsel, motivasyonel ve davranışsal kültürel zekanın girişimcilik yöneliminin risk alma, yenilikçilik ve proaktiflik boyutlarından bazıları ile arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler:Kültürel Zeka, Girişimcilik Yönelimi, Mikro Ölçekli İşletmeler, Türkiye
JEL Sınıflandırması: M10, L26

The Effect Of Cultural Intelligence On Entrepreneurship Orientation: A Field Study Of Micro Enterprises In Istanbul Laleli Market

ABSTRACT

In a highly competitive environment businesses interact stakeholders who come from different cultures. The interaction of individuals from different cultures can cause communication problems. In terms of overcoming communication problems caused by cultural differences, cultural intelligence is a developing field of study for management scientists. The purpose of this study is to determine the effect of cultural intelligence on entrepreneurship orientation. In order to test the main hypotheses data were collected from micro scale enterprises in Laleli market by questionnaire method. Cultural intelligence scale (Ang, Van Dyne, Koh, Ng, Templer, Tay ve Chandrasekar 2007) and entrepreneurial orientation scale (Bouncken vd., 2014; Chen vd., 2015; Hughes ve Morgan, 2007) were used as assesment tools of the questionnaire. Hypotheses tested with Smart-PLS 2.0 programme. Tests results show that metacognitive, motivational and behavioral cultural intelligence has a significant effect on some of the dimensions of entrepreneurial orientation such as risk taking, innovation and proactivity.

Key Words: Cultural Intelligence, Entrepreneursip Orientation, Micro Enterprises, Turkey
JEL Classification: M10, L26

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü. ugk_koyuncu@hotmail.com

ORCID Bilgisi: 0000-0003-4512-4333

** Dr. Öğr. Üyesi. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İşletme Bölümü. bakdol@istanbul.edu.tr

ORCID Bilgisi: 0000-0002-7613-9856

(Makale Gönderim Tarihi: 11.09.2018/ Yayına Kabul Tarihi: 20.12.2019)

Doi Number: 10.18657/yonveek458977

Makale Türü: Araştırma Makalesi

GİRİŞ

Günümüzün zorlu rekabet şartları altında girişimcilerin ve işletmelerin faaliyetlerine devam edebilmeleri ancak uluslararası pazarlara açılmaları ile mümkün olmaktadır. Ancak bu pazarlarda farklı kültürden kişilerin olması bazı zorluklara neden olabilmektedir. Bu zorlukların aşılmasında kullanılan araçlardan bir tanesi olan kültürel zeka ile işletmelerin hem kültürlerarası alandaki başarısı hem de girişimcilik yönelimlerinin artması beklenebilmektedir. Çünkü kültürel zeka ile kişiler kültürlerarası ilişkilerde daha başarılı olmakta ve bunu girişimlerinde bir avantaj olarak kullanmaktadırlar. Bu öngörü ile kültürel zekanın girişimcilik yönelimine olan etkisini araştırmak bu çalışmanın öncelikli amacıdır.

1. KÜLTÜREL ZEKA

Earley ve Ang (2003)'e göre kültürel zeka kişilerin farklı kültürel ortamlara uyum sağlayabilme yeteneğidir. Kültürel zeka bir insanın çeşitli kültürel ortamlarda farklı insanlarla olan ilişkilerinin ve etkileşimlerinin kalitesini belirlemektedir (Triandis, 2006: 20). Bir başka tanıma göre, ırk, etnik köken ve milliyet farklılıklarından kaynaklı kültürel farklılıkların etkileşimini hedefleyen bir yapı olarak kültürel zeka bir kişinin farklı kültürel geçmişe sahip insanlarla etkin bir şekilde anlaşma kabiliyet ve kapasitesidir (Nafei, 2013: 27). Kültürel zeka, bir beceri olarak, bir insanın farklı kültürlerden insanların çalışma ortamındaki jest ve mimiklerini, olaylara bakış açılarını ve düşünce yapılarını sanki o kültürden biriymiş gibi zihninde anlayarak yorumlaması, nihayetinde yeni bakış açısına uygun davranışlar sergilemesini sağlayan yetiler dizisidir (Early ve Mosakowski, 2004: 139).

İlk kez Earley ve Ang (2003) tarafından üç boyutlu olarak ortaya atılan kültürel zeka, daha sonra Ang, Van Dyne, Koh, Ng, Templer, Tay ve Chandrasekar (2007) tarafından geliştirilerek dört boyutlu olarak ölçeklendirilmiştir. Yeni modelde zihinsellik (bilişsel) boyutu ikiye ayrılarak, bilişsel kültürel zeka ve üstbilişsel kültürel zeka olarak tanımlanmıştır.

Üstbilişsel kültürel zeka, kültürel bilginin edinilmesinde ve anlaşılmasında kullanılan zihinsel süreçleri yansıtmaktadır (Ang vd., 2007: 338-341). Üstbiliş, kendi bilişsel süreçlerimizin bilgisidir (Barbato vd., 2014: 526). Bir bakıma kişinin neyi ne kadar bildiğinin ve nasıl öğrendiğinin farkında olmasıdır (Aksoy, 2015: 97). Üstbilişsel kültürel zeka kişilerin strateji oluşturma kabiliyetidir. Buna göre üstbilişsel kültürel zeka farkındalık (kültürlerarası ortamlarda kültürel farklılıkları anlamlandırma), planlama (bilgi eksikliği durumunda bu eksikliği gidermeye yönelik strateji geliştirme) ve kontrol etme (kişinin kendi etkileşimlerini gözden geçirmesi) süreçlerinden oluşmaktadır. (Early ve Peterson, 2004: 109-110; Van Dyne, Liwermore ve Ang, 2010: 137).

Bilişsel kültürel zeka, herhangi bir kültürle ilgili genel bilgiyi ve bilgi yapılarını simgelemektedir (Earley ve Ang, 2003). Bilişsel kültürel zeka yeni kültürel bilgileri yakalama, işleme ve analiz etme yeteneğidir (Helms vd., 2014). Kişiler, diğer kültürlerin iktisadi, hukuki, eğitimsel ve sosyal düzenlerine dair sahip oldukları genel kültürel bilgiyi bilişsel kültürel zekaları aracılığıyla

edinmektedirler. Bu bilginin edinilmesi genellikle sistematik eğitim veya deneyim yoluyla gerçekleşmektedir. (Şahin ve Gürbüz, 2012: 127).

Motivasyonel kültürel zeka, kültürlerarası ortamlarda ilgili kültürü öğrenme ve öğrenilen bilgileri uygulama yönündeki kişilerin enerji yönü ve yoğunluğunu ifade etmektedir (Ang, Van Dyne ve Koh, 2006: 101). Bu yönüyle motivasyonel kültürel zeka, kültürel farklılıkların olduğu ortamlarda belirli bir görev veya herhangi bir durum için bir çalışanın enerji ve dikkatini yönlendiren ve sürdüren zihinsel kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Ang vd., 2007: 337-339). Motivasyonel kültürel zeka içsel motivasyon (farklı kültürel ortamlardan keyif alma), dışsal motivasyon (farklı kültürel deneyimlerden sağlanan somut kazanımlar) ve öz fayda (kültürlerarası karşılaşmalarda etkili olmak) olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır (Livermore, 2010: 26).

Davranışsal kültürel zeka, kişilerin farklı kültürlerle etkileşim kurarken uygun sözlü ve sözsüz davranışları sergileme yeteneğini ifade etmektedir (Ang, Van Dyne ve Koh, 2006: 101). Davranışsal kültürel zekası gelişmiş olan çalışanlar farklı kültürel ortamlarda uygun ses tonu, konuşma hızı, jest ve mimikler sergileme konusunda başarılı olmaktadır (Ng, Van Dyne ve Ang, 2009: 515). Davranışsal kültürel zeka, bir çalışanın bilişsel ve motivasyonel potansiyelini davranışları aracılığıyla yansıtabilmesiyle yakından ilgilidir (Aksoy, 2015: 107).

Farklılıkları yönetmede önemli bir strateji olarak görülen kültürel zeka (Yeşil, 2009: 101), farklı kültürel özelliklere sahip çalışanları tanıma, anlama ve uygun davranışlar gösterebilme (uygun yönetim anlayışı gösterebilme) avantajı sağlamaktadır. Böylelikle kültürel farklılıktan kaynaklanan çatışmalar etkili bir şekilde yönetilebilmektedir. (Early ve Ang, 2003: 9). Bununla birlikte kültürel zeka, kişilerin farklı bakış açıları geliştirmelerini sağlayarak (Yeşil, 2009: 116), karşılaşılan farklı kültürel problemleri doğru bir şekilde nedenselleştirerek onlara dair spesifik yorumlar yapmasına ve potansiyel sorunlara alternatif çözümler geliştirmesine yardımcı olmaktadır (Ang v.d., 2007: 337). Böylelikle işletmeler muhtemel problem ve kriz durumlarında kültürel zekaları sayesinde birbirleriyle fikir alış verişi yaparak sağlıklı sonuçlara ulaşabilmektedirler. Bu faydalar ise işletmelere rekabet avantajı sağlamakta (Yeşil, 2010: 164) ve işletme karlılığı artmaktadır. (Aslan ve Aslan, 2015: 41).

2. KÜLTÜREL ZEKANIN GİRİŞİMCİLİK YÖNELİMİNE ETKİSİ

Girişimcilik yönelimi, stratejik bir seçim ve yönelim olarak bir girişimde bulunma yönünde bireyin arzu ve isteğine bağlı eylemler olarak ortaya çıkan ve planlanmış davranışlara dönüşen bir süreç olarak ifade edilmektedir (Timuroğlu ve Çakır, 2014: 121). Bireysel ve çevresel faktörlerin bir birleşimi olarak görülen girişimcilik yönelimi, bireylerin kendi işlerini kurma konusundaki istek, kararlılık ve kendilerine olan güvenleriyle ilgili görülmektedir (Güreşçi, 2014: 24; Salik ve Kaygın, 2016: 147). Girişimcilik yönelimi işletmelerde yönetim kademelerinde uygulanmakta olup risk alma, yenilikçilik ve proaktiflik yönelimini arttırmak amacıyla uygulanan stratejik bir işletme davranışı şeklinde nitelendirilebilmektedir (Yeşil, Doğan ve Doğan, 2016: 154). Bu çalışmada da

girişimcilik yönelimi üç boyut (risk alma, yenilikçilik, proaktiflik) olarak kabul edilmektedir.

Risk alma, bireyin sonuçları ne olacağı konusunda kesin bir bilgiye sahip olmadan, makul bir başarısızlık düzeyini göze alarak yeni girişimlere yönelimini ifade etmektedir (Fiş ve Wasti, 2009: 132). Risk alma bilinmeyen iş alanlarına yapılan cesur hamleler ve/veya belirsizlik koşulları altında girişimde bulunulacak işe önemli kaynakların tahsis edilmesidir (Engelen, Kube, Schmidt ve Flatten, 2014: 1354).

Yenilikçilik, bir kişinin yönetsel ve operasyonel açılardan girişimlerde bulunurken yeni ürün, hizmet veya yöntem ile sonuçlanan bir süreci harekete geçirmek için yeni fikirler deneme yöneliminde olmasıdır (Engelen, Kube, Schmidt ve Flatten, 2014: 1354). Yenilikçiliğin, işletmelerin yeni ürünler, hizmetler, yöntemler, teknolojiler vs. üretmesi ya da geliştirmesi dışında önemli bir diğer amacı karşılaşılan sorunlara yaratıcı ve farklı çözümler getirmesidir. Ayrıca radikal olma derecelerine göre farklılıklar gösterse de yenilikler temelde var olan teknoloji ve uygulamaları terk etme isteğine dayanmaktadır. (Beğendik, 2013: 110).

Proaktiflik, fırsat arayışının yüksek seviyede olması, ileride gerçekleşen müşteri taleplerinin önceden tahmin edilmesi ve rakiplerinin önünde olmakla karakterize edilmektedir (Engelen, Kube, Schmidt ve Flatten, 2014: 1354). Proaktiflik, bir kişinin yönetsel ve operasyonel açılardan uygulamaya soktuklarının ilk kez kendisi tarafından yapılıyor olmasıyla ilgilidir (Fiş ve Wasti, 2009: 132). Proaktiflik işletmenin yeni gelişmeleri olabildiğince erken tahmin etmeye istekli olması ve yeni gelişmeleri beklemek yerine, rakipler karşısında "ilk hamle" olarak hareket eden işletme olma arzusuyla işletmenin stratejik duruşunun yönünü yansıtmaktadır (Frank, Kessler ve Fink, 2010: 180).

Girişimciler, yeni girişim yaratmada ülkeler için merkezi bir role sahip olmaktadır (Baron, 2007: 167). Ancak yeni bir girişimde bulunmak işletmelere karmaşık bir ortamda faaliyet gösterme zorluğunu beraberinde getirmektedir. Bu zorlukların üstesinden gelmek için girişimcilerin, girişimci kişilik özelliklerini (risk alma, yenilikçi olma, proaktiflik) benimsemeleri gerekmektedir. (Muzychenko, 2008). Bu noktada kültürel zeka becerisi kişilerin girişimci olma yönlerini beseleyen bir yeti olabilir.

A. Araştırma Hipotezlerinin Oluşturulması

Üstbilişsel kültürel zeka ile çalışanlar farklı kültürden bireylerle etkileşim esnasında, söz konusu kültürü ne kadar bildiklerini ve bilmediklerini farketmektedirler. Bu farkındalığın girişimcilik yönelimi üzerinde pozitif yönde etkili olabileceği ileri sürülebilir. Jun (2012), kültürel mirasın korunması ve yenilikçiliğin kapsamlı bir şekilde geliştirilebilmesi için üniversite öğrencilerinin üstbilişsel zekasının geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Yeni bilgilerin öğrenilmesi ve uygulamaya konması arasındaki boşluğa dikkat çeken Blodgett-McDeavitt ve Dirks (1995), yeniliklerin benimsenmesinin ve mevcut bakış açılarının değiştirilmesinin ancak üstbilişsel zeka aracılığıyla mümkün olabileceğini belirtmektedirler. Yabancı bir kültürü ne kadar tanıyıp

tanımadığımız üzerinde farkındalık geliştirmemize imkan sağlayan üstbilişsel zeka, farklı kültürlerle işbirliği yapmamızı gerektiren yeni girişimlerde, girişimciye avantaj sağlayabilir. Tüm bu varsayımlardan hareketle, bu çalışmada test edilmek üzere aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H1: Üstbilişsel kültürel zeka, girişimcilik yönelimini etkilemektedir.

Kültürel açıdan bilişsel zekalarını geliştirmiş kişiler farklı kültürlerin sosyal yaşamları hakkında genel bir bilgiye hakim olmaktadır (Ang, vd., 2007). Berglund (2005), bilişsel zeka ile kişilerin bilgilerini geliştirdiklerini böylece özgüven duygusunun arttığını söylemişlerdir. Buna bağlı olarak girişimcilerin risk algısı azalarak yeni bir girişimde bulunma yönelimleri artmaktadır. Bilişsellik ve risk alma arasındaki ilişkinin kişinin girişimcilik yönelimindeki rolünü araştıran Barbosa, Gerhardt ve Kickul (2007), yüksek risk tercihi olan kişilerin genel itibarıyla fırsatları belirleme özelliğine sahip kişiler olduğunu, düşük risk tercihinde bulunan kişilerin ise, daha fazla ilişki kurma eğilimli ve toleranslı olduklarını ortaya koymuşlardır. Ayrıca bilişsel beceriler yenilik yapmada itici güç olarak da görülmektedir (Messinis ve Ahmed, 2013). Swan (1997), bir çalışmada teknolojik yeniliklerle ilgili kararlarda bilişsel zekanın önemini vurgulamıştır. Bilişsel kültürel zekanın sayesinde, çalışanları farklı kültürlerle etkileşim gerektiren girişimleri başlatma konusunda cesaretlendiği iddia edilebilir ve bu varsayımdan hareketle bu çalışmadan test edilmek üzere aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H2: Bilişsel kültürel zeka, girişimcilik yönelimini etkilemektedir.

Motivasyonel kültürel zeka çalışanların farklı kültürden kişilerle olmaktan keyif almalarını sağlamak ve onları yeni kültürel ortamlara ilişkin faaliyetlerde bulunmaları için girişimci olmaya itmektedir (Aksoy, 2015: 104). Hamilton (1974), yüksek başarı motivasyonuna sahip kişilerin, orta düzeydeki riskleri alma yöneliminde olduklarını ve başarısızlığı önleme yönünde yüksek motivasyona sahip olanların ise bu risklerden kaçınmaya eğilimli kişiler oldukları tespitinde bulunmuştur. Dewett (2007), içsel motivasyonun bazı öncüllerle kişilerin risk alma yönelimine aracılık ettiğini kanıtlamıştır. Dulaimi, Ling ve Bajracharya (2003), işletmelerin gelecekle ilgili iyimser olmaları onların motivasyonlarını arttırarak yenilikleri benimsemelerini etkilediğini söylemişlerdir. Joo ve Lim (2009), motivasyonun ve proaktiflik kişilik özelliğinin birbirini etkilediğini ortaya koymuşlardır.

H3: Motivasyonel kültürel zeka, girişimcilik yönelimini etkilemektedir.

Yüksek kültürel zekaya sahip bir çalışan bilişsel stratejileri sayesinde kültürlerarası etkileşime enerjisini ve dikkatini kolaylıkla yönlendirebilmekte ve davranışsal kültürel zeka aracılığıyla da uygun sözlü ve sözlü olmayan davranışları sergilemede esnek davranabilmektedir (Ang ve Van Dyne, 2008; Earley ve Ang, 2003; Livermore, 2010; Ng vd., 2011). Bu yetkinliğin ise kişilerin girişimcilik yönelimlerini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Hurley ve Hult (1998) yüksek yenilikçiliği, öğrenme, gelişme ve katılımcı karar vermeyi vurgulayan kültürlerle bağdaştırmışlardır. Buna göre davranışsal kültürel zeka sayesinde diğer kültürlerle samimi ilişkiler kuran çalışanlar, muhatabı olduğu

kültürlerle ilgili bilgileri öğrenebilmekte, kendini geliştirebilmekte ve dolayısıyla yenilikler konusunda daha aktif olabilmektedirler. Bu varsayımdan hareketle bu çalışmada test edilmek üzere aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

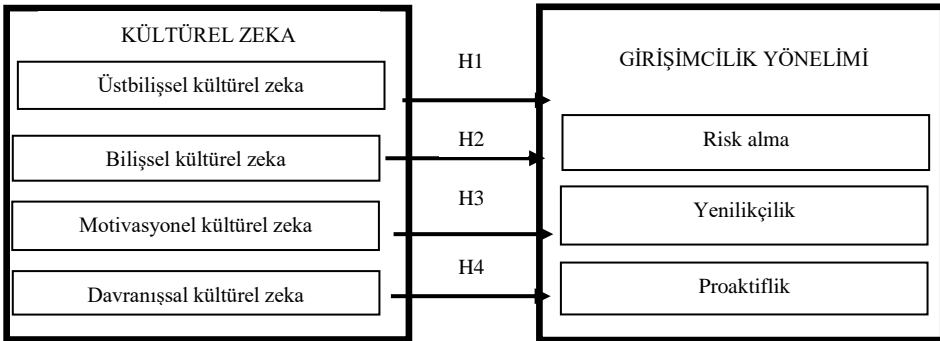
H4:Davranışsal kültürel zeka, girişimcilik yönelimini etkilemektedir.

3. LALELİ PAZARINDA MİKRO ÖLÇEKLİ İŞLETMELERDE KÜLTÜREL ZEKANIN GİRİŞİMCİLİK YÖNELİMİNE ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A. Araştırma Yöntemi

1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Rusya ve Türkiye arasında işbirliği artmış ve Laleli Senti bir dönem bavul ticareti merkezi haline gelmiştir (Hepaktan, Yılmaz ve Özden, 2009:1- 2018:12). Fakat günümüzde bavul ticareti yerini kayıtlı mikro ihracata bırakmıştır. Bu anlamda Laleli sayıları 7 bine ulaşan kayıtlı işletmesi ile Türkiye’nin mikro ihracat anlamında önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. (<https://www.star.com.tr/ekonomi/laleliye-mujde-haber-1438488/>, 2019). Bununla birlikte Avrupa ve Asya arasında bir köprü görevi gören, Ortadoğu, Balkanlar ve Avrupa’nın kesiştiği bir turizm merkezi olan Laleli Pazarı (Akyüz,t.y.:16) özellikle Türk tekstil sektörünün önde gelen işletmelerinin yer aldığı, otelleri ve seyahat acenteleri ile altyapısı oturmuş bir hizmet ağına sahiptir (Türkmen, 2013:77). Laleli pazarındaki farklı ölçekteki pek çok işletmedeki çalışanlar, her gün farklı kültürden müşteriler ve iş ortaklarıyla iletişim kurmaktadır. Özellikle mikro ölçekli işletmelerde sahip-çalışanların yabancılarla geliştirdiği kaliteli bir etkileşimin, işletme başarısı ve devamlılığı üzerindeki etkisinin önemli olduğu düşünülebilir. Bu araştırmanın amacı, Laleli pazarındaki mikro ölçekli işletmelerde çalışanların kültürel zekaları ile girişimcilik yönelimleri arasındaki ilişkiyi ve kültürel zekanın alt boyutlarının girişimcilik yönelimine etkisini ortaya koymaktır. Araştırmanın amacına uygun olarak araştırmanın modeli Şekil 1.’de gösterildiği gibi oluşturulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırma modelini oluşturan değişkenleri ölçmek için Bouncken, Plüschke, Pesch ve Kraus (2014), Chen, Chang, ve Chang (2015) ve Hughes ve Morgan (2007) tarafından geliştirilen 21 sorudan oluşan girişimcilik yönelimi ölçek soruları ve Ang, S., Van Dyne, L., Koh, C., Ng, K.Y., Templer, K.J., Tay, C. ve Chandrasekar, A. (2007) tarafından geliştirilen 20 soruluk kültürel zeka

değerlendirme araçları kullanılmıştır. Söz konusu iki değerlendirme araçlarına ilişkin ifadeler 5'li Likert tipi ölçek ile değerlendirilmiştir. Girişimcilik yönelimi ve kültürel zekaya ilişkin ifadelerin yanı sıra demografik sorular da eklenerek anket formu oluşturulmuştur. Anket formu yüz yüze görüşme yönetimi ile Laleli pazarında faal olan çalışanlara uygulanmıştır. 161 kişiyle görüşmeler yapılarak veri toplanmıştır. Çalışmada Laleli pazarının seçilmesinin nedeni, pazarın farklı kültürden çalışan ve müşterilere ev sahipliği yapmasıdır.

B. Örneklem Demografik Özellikleri

Bu çalışmada örneklemin büyük çoğunluğu (%95,7) erkektir. Katılımcıların %20'si 35 yaş altı, %63'ü 35-55 yaş arasında %17'si 55 yaş üstüdür. Eğitim seviyeleri incelendiğinde, %31'in ilköğretim, %42'nin lise, %4'ün meslek yüksek okulu, %14'ün üniversite, %2'nin lisans üstü eğitime sahip olduğu görülmüştür, %8 eğitim düzeyini belirtmekten kaçınmıştır. Tüm bu demografik özellikler göz önünde bulundurularak, örneklemin çoğunlukla orta yaşlı, yüksek öğrenim görmemiş erkeklerden oluştuğunu söylemek mümkündür.

Katılımcıların işletmedeki rolleriyle ilgili veriler ise şu şekildedir: %52'si çalışan ve %44'ü işletme sahibidir. Katılımcıların %4'ü bu bilgiyi paylaşmak istememiştir. Katılımcıların %13'ü 5 yıldan az, %46'sı 6-15 yıl arası, %44'ü 16 yıldan daha fazla aynı pazarda tecrübeye sahiptir. Katılımcıların faal oldukları sektörler için istatistiksel veriler ise şu şekildedir: %6'sı dayanıklı tüketim malları, %71'i tekstil, %2'si dernek, %9'u lojistik ve %5'i hazır gıda sektöründedir. Katılımcıların %7'si sektörleriyle ilgili bilgiyi paylaşmamıştır.

C. Araştırma Analizleri ve Bulguları

Çalışmada oluşturulan modelin test edilmesi amacıyla Smart-PLS 2.0 programı kullanılmıştır (Ringle, Wende ve Will, 2005). Bu programın tercih edilme sebebi gözlem sayısının görece düşük olduğu araştırmalarda daha iyi sonuçlar vermesidir. Laleli pazarındaki mikro ölçekli işletmelerde az sayıda çalışan, hatta bazen işletme sahibinin (girişimcinin) tüm faaliyetleri yürüttüğü bir yapı söz konusudur. Bu nedenle pazardaki pek çok işletme çalışanı ile görüşülmüş olsa da gözlem sayısı çok artamamaktadır. Bu durumda SPSS gibi sıklıkla kullanılan paket programları dışında, küçük örneklemelerde daha etkili sonuçlar veren Smart-PLS programının tercih edilmesi uygun bulunmuştur.

Analizlere başlamadan önce ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlikleri test edilmiştir. Bu esnada SPSS 20.0 Programı keşfedici faktör analizi ve güvenilirlik testi için kullanılmıştır. Daha sonra ise, yukarıda belirtildiği gibi Smart-PLS programı ile hipotezler test edilerek bulgulara ulaşılmıştır. Bu çalışma, kültürel zekanın girişimcilik yönelimine etkisini inceleyen yeni bir model sunduğundan ve örneklem boyutu da görece küçük olduğundan (N = 161), kısmi en küçük kareler yol analizi hipotez testi için en uygun yaklaşım olarak görülmüştür.

1. Ölçüm Geçerliliği ve Güvenirliliği

Kültürel zeka ve Girişimcilik yönelimi ölçeği, Türkçe bir çalışmada ilk kez kullanılacağından öncelikle kültürel zeka değişkeninin *keşfedici faktör analizine* tabii tutulması uygun görülmüştür. Bu çerçevede SPSS 20.0 programı kullanılmak suretiyle, varimaks döndürmeli temel bileşenler faktör analizi

seçilerek soru öğelerinin bir faktör altında mı yoksa çoklu olarak mı dağıldıkları kontrol edilmiştir. Beklenildiği üzere, kesme değeri 1 olan özdeğerli (eigenvalue) dört anlamlı faktör ortaya çıkmıştır. Tüm ifadelerin faktör yüklerinin ,60'dan büyük oldukları sonucuna ulaşılmıştır. (Hair, Anderson, Tatham ve Black, 2010). Sonrasında, toplanan verilerin faktör analizine uygunluğunu görmek amacıyla, *Kaiser-Meyer-Olkin* (KMO) katsayısına (Kaiser, 1970; Dziuban ve Shirkey, 1974) ve *Bartlett küresellik testi* (the Bartlett test of sphericity) (Bartlett, 1950) skoruna bakılmıştır. Kültürel zeka için KMO değerinin ,78, girişimcilik yönelimi için ,79 olması (,70'den büyük olmalıdır) ve *Bartlett küresellik testi* neticesinin anlamlı olması çalışmanın veri setinin keşfedici faktör analiz için uygunluğunu göstermiştir. Son olarak, değişkenlerin ortalama varyans, birleşik güvenilirlik ve Cronbach alfa katsayısı değerleri kontrol edilmiştir. Değerlerin, Nunnally (1978) ve Fornell ve Larcker (1981) tarafından belirlenen eşik seviyelerinin üzerinde oldukları görülmüştür. (Bknz, Tablo.1) Ortaya çıkan bu istatistikî veriler ile ölçeklerin tek boyutlu oldukları ve yeterli geçerlilik ile güvenilirlik değerlerine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Korelasyonlar ve Tanımlayıcı İstatistikler

No	Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1	Üstbilişsel Kültürel Zeka	–						
2	Bilişsel Kültürel Zeka	,29**	–					
3	Güdüsel Kültürel Zeka	,38**	,38**	–				
4	Davranışsal Kültürel Zeka	,47**	,32**	,39**	–			
5	Risk Alma	,33**	,26**	,21**	,42**	–		
6	Yenilikçilik	,39**	,29**	,38**	,41**	,30**	–	
7	Proaktiflik	,30**	,27**	,53**	,22**	,35**	,46**	–
	Ortalama	3,83	3,22	3,76	3,55	3,66	4,03	3,74
	Standart Sapma	,81	,88	,82	,82	,91	,74	,73
	Çıkarılan Ortak Varyans	,59	,55	,61	,65	,60	,62	,56
	Birleşik Güvenirlik	,85	,86	,86	,88	,81	,87	,83
	Cronbach Alfa	,78	,80	,79	,82	,71	,79	,73

* $p < ,05$; ** $p < ,01$.

Araştırma modelinin test edilmesi için kısmi en küçük kareler regresyonu-yapısal eşitlik modeli (PLS-YEM) kullanılmıştır. PLS-YEM'in, önemli bir özelliği birçok bağımlı değişken ile bağımsız değişkeni aynı model dâhilinde analiz edebilmesidir (Chin, 1998). Teorik model kapsamındaki var oldukları iddia edilen ilişkilerin istatistiksel yönden anlamlılıklarını test etmek amacıyla Smart-PLS 2.0 programında *önyükleyerek yeniden-örnekleme metodu* (bootstrapping resampling method) (Chin, 1998) kullanılmıştır. Tablo 3'de hipotez testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 2 . Hipotez testi sonuçları

		Yol	Beta Değeri	Hipotez	Sonuç
Üstbilişsel Zeka	Kültürel	→ Risk Alma	,18**	H1a	Desteklendi
Üstbilişsel Zeka	Kültürel	→ Yenilikçilik	,19**	H1b	Desteklendi
Üstbilişsel Zeka	Kültürel	→ Proaktiflik	,14**	H1c	Desteklendi
Bilişsel Zeka	Kültürel	→ Risk Alma	,11	H2a	Desteklenmedi
Bilişsel Zeka	Kültürel	→ Yenilikçilik	,10	H2b	Desteklenmedi
Bilişsel Zeka	Kültürel	→ Proaktiflik	,07	H2c	Desteklenmedi
Motivasyonel Kültürel Zeka		→ Risk Alma	-,03	H3a	Desteklenmedi
Motivasyonel Kültürel Zeka		→ Yenilikçilik	,18**	H3b	Desteklendi
Motivasyonel Kültürel Zeka		→ Proaktiflik	,48**	H3c	Desteklendi
Davranışsal Zeka	Kültürel	→ Risk Alma	,32**	H4a	Desteklendi
Davranışsal Zeka	Kültürel	→ Yenilikçilik	,22**	H4b	Desteklendi
Davranışsal Zeka	Kültürel	→ Proaktiflik	-,05	H4c	Desteklenmedi

* $p < ,05$; ** $p < ,01$

Analiz sonuçlarına göre, kültürel zekanın ilk boyutu olan üstbilişsel kültürel zekanın girişimcilik yöneliminin boyutlarıyla arasındaki hipotez testi sonuçları şu şekildedir: üstbilişsel kültürel zeka, risk almayı ($\beta = ,18$; $p < ,01$), etkilemektedir ($\beta = ,19$; $p < ,01$), proaktifliği ($\beta = ,14$; $p < ,01$) etkilemektedir. Bu sonuçlara göre, H1 tamamen desteklenmiştir.

Kültürel zekanın ikinci boyutu olan bilişsel kültürel zekanın girişimcilik yöneliminin boyutlarıyla arasındaki hipotez testi sonuçları şu şekildedir: bilişsel kültürel zeka, risk almayı ($\beta = ,11$; $p > ,01$), yenilikçiliği ($\beta = ,10$; $p > ,01$), ve proaktifliği ($\beta = ,07$; $p > ,01$) etkilememektedir. Bu sonuçlara göre, H2, tamamen reddedilmiştir.

Kültürel zekanın üçüncü boyutu olan motivasyonel kültürel zekanın girişimcilik yöneliminin boyutlarıyla arasındaki hipotez testi sonuçları ise şu şekildedir: motivasyonel kültürel zeka, risk almayı etkilememektedir ($\beta = -,03$; p

> ,01); motivasyonel kültürel zeka, yenilikçiliği ($\beta = ,18$; $p < ,01$) ve proaktifliği ($\beta = ,48$; $p < ,01$) etkilemektedir. Bu sonuçlara göre, H3 ana hipotezinin bazı alt hipotezleri kabul, bazıları ise reddedilmiştir.

Kültürel zekanın dördüncü boyutu olan davranışsal kültürel zekanın girişimcilik yöneliminin boyutlarıyla arasındaki hipotez testi sonuçları ise şu şekildedir: davranışsal kültürel zeka, risk almayı ($\beta = ,32$; $p < ,01$) ve yenilikçiliği ($\beta = ,22$; $p < ,01$) etkilemekte, proaktifliği ($\beta = -,05$; $p > ,01$) etkilememektedir. Bu sonuçlara göre, H4 kısmen kabul edilmiştir.

SONUÇ

Birlikte yaşamanın getirdiği zorlukların başında kültürel farklılıkları anlamlandırabilmek gelmektedir. Operasyonel verimlilikten ziyade insanlar sayesinde işletme performansının yükseldiği 21. yy. iş dünyasında, kültürel farklılıkların yönetilmesinde kullanılan önemli stratejilerden biri de kültürel zekadır. Özellikle kültürel zeka, farklı kültürlerden tarafların iletişiminin yoğun olduğu iş ortamlarında, çalışanların kültürel farklılıklara gereken önemi vermesi ve uyum sağlaması neticesinde işletmesinin uzun vadeli rekabet üstünlüğüne ve varlığını sürdürebilme amacına ulaşmasını sağlamada önemli bir yetenek olarak görülmektedir. Bir başka deyişle girişimci, yönetici ve çalışanların kültürel zeka düzeyi yüksek olmasının, yeni girişimler, süreç ve yöntemler ortaya koyma eğilimini de arttırdığı söylenebilir. Bu çalışmada İstanbul Laleli pazarındaki mikro ölçekli işletmeler üzerine yapılan hipotez testi sonuçlarına göre; kültürel zekanın, bilişsel zeka alt boyutu dışındaki tüm boyutlarının girişimcilik yöneliminin çeşitli boyutları üzerinde etkisi olduğu ortaya konmuştur. Böylece Türkiye’de farklı kültürlerden bireylerin bir arada iş yaptığı ortamlarda ortamlarda, bir başka deyişle çalışanların turistlerle etkileşimde bulunduğu mikro ölçekli işletmelerde kültürel zekanın yüksek olması, çalışanların risk alma, yenilik yapma ve proaktif davranma eğilimlerine pozitif bir etkisi olduğu ortaya konmuştur.

Bu çalışma kapsamında yapılan hipotez testi sonuçlarına göre üstbilişsel kültürel zeka girişimcilik yöneliminin tüm boyutları üzerinde pozitif bir etkiye; motivasyonel kültürel zeka yenilikçilik ve proaktiflik boyutları üzerinde pozitif bir etkiye; davranışsal kültürel zeka ise risk alma ve yenilikçilik boyutları üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Öte yandan bilişsel kültürel zeka ve girişimcilik yönelimi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Hipotezlerin bazılarının desteklenmemesinin nedenleri arasında; örneklemin eğitim seviyelerinin düşük olması sebebiyle bilgi ve özgüven yetersizliğinin olması, Türk toplumunun girişimcilikle ilgili geleneksel kültürel yapısı sebebiyle bireylerin başarısızlık korkusu yaşamaları gibi faktörler ileri sürülebilir.

Bu çalışmanın sonucuna göre, kişiler girişimcilik yönelimi kapsamında kendilerini ve çalışanlarını kültürel zeka açısından geliştirmek için motive etmelidirler. Çünkü araştırma sonuçları da göstermiştir ki, kültürel zeka çalışanları diğer kültürler bakımından birçok yetkinliğe kavuşturarak onları farklı kültürlerle etkileşim gerektiren girişimcilik faaliyetleri açısından desteklemektedir. Günümüz toplumlarında kişilerin istek ve beklentilerindeki

değişim yakalanamaz bir hıza ulaşmıştır. Böyle bir toplumda özellikle uluslararası pazar özelliği gösteren Laleli pazarı çalışanlarının değişime ayak uydurması ancak muhatabı olduğu kültürleri tanımaları ve onları anlamalarıyla gerçekleşecektir.

Bu çalışma sadece Türk kültüründe, belirli bir bölgede, belirli ölçek ve sektördeki işletmelerin var olduğu bir pazarda gerçekleştirilmiştir. Öte yandan örneklemin demografik özellikleri benzer pazarların özelliklerini de yansıtabilecek şekilde homojen dağılmamaktadır. Bu nedenle sonuçlar sadece İstanbul Laleli pazarındaki mikro ölçekli işletmeleri temsil etmektedir ve bulguların genellenmesi mümkün değildir. Bu araştırma sonuçları farklı anakütlerle yapılacak ileriki çalışmalarla da desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Z. (2015). Kültürel Zeka: Kültürlerarası İletişim ve Yönetimde Çağdaş Bir Yaklaşım, *İstanbul: Beta Yayıncılık*.
- Akyüz, İ., “Laleli Bavul Turizmi Cenneti”, *Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi*.
- Ang, S., Van, D. L., Koh, C., NG, K. Y., Templer, K. J., Tay, C. and Chandrasekar, A. (2007). “Cultural Intelligence: Its Measurement and Effects on Cultural Judgment and Decision Making, Cultural Adaptation and Task Performance”, *Management and Organization Review*, Vol 3, No 3, 335-371.
- Ang, S., Van, D. L. and Koh, C. (2006). “Personality correlates of the four-factor model of cultural intelligence”, *Group and Organization Management*, Vol 31, No 1, 100-123.
- Ang, S. and Van, D. L. (2008). “Conceptualization of Cultural Intelligence: Definition, Distinctiveness, and Nomological Network”, *Handbook on Cultural Intelligence: Theory, Measurement and Applications*, 3-15.
- Aslan, S. ve Aslan, Ö. (2015). “İstanbul’daki 5 Yıldızlı Otellerde Kültürel Zeka Ölçeğine İlişkin Bir Uygulama”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı 23, 34-61.
- Barbosa, S. D., Gerhardt, M. W. and Kickul, J. R. (2007). “The Role of Cognitive Style And Risk Preference On Entrepreneurial Self-Efficacy And Entrepreneurial Intentions”, *Journal of Leadership & Organizational Studies*, Vol 13, No 4, 86-104.
- Barbato, M., Penn, D. L., Perkins, D. O., Woods, S. W., Liu, L. and Addington, J. (2014). “Metacognitive Functioning in Individuals at Clinical High Risk For Psychosis”, *Behavioural and cognitive psychotherapy*, Vol 42, No 5, 526-534.
- Baron, R. A. (2007). “Behavioral and Cognitive Factors in Entrepreneurship: Entrepreneurs as The Active Element in New Venture Creation”, *Strategic Entrepreneurship Journal*, Vol 1, No 1-2, 167-182
- Beğendik, B. (2013). “Küresel Doğan İşletmelerin Uluslararasılaşma Sürecine Etki Eden Girişimcilik Yönelimi Boyutları ve Girişimci Özellikleri”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi*.
- Berglund, H. (2005). “Toward a Theory of Entrepreneurial Action-Exploring Risk”, *In Chalmers University of Technology*.
- Blodgett-Mcdeavitt, C. and Dirckx, J. M. (1995). “Metacognition, Metamemory, and Commitment to Change Strategy: Enhancing Adoption of Innovation of Staff Development”, *Midwest Research-to-Practice Conference in Adult, Continuing, and Community Education, National Louis University, Wheaton, IL, Online Submission*, 1-16.
- Bouncken, R. B., Plüschke, B. D., Pesch, R. and Kraus, S. (2014). “Entrepreneurial orientation in vertical alliances: joint product innovation and learning from allies”, *Orginal Paper*.
- Chen, M. H., Chang, Y. Y. and Chang, Y. C. (2015). “Entrepreneurial Orientation, Social Networks, and Creative Performance: Middle Managers as Corporate Entrepreneurs”, *Creativity and Innovation Management*, Vol 24, No 3, 493-507.

- Chin, W. W. (1998). “The Partial Least Squares Approach for Structural Equation Modeling”, In George A. Marcoulides (Eds.), *Modern Business Research Methods Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates*, Vol 295, No 2, 295-336.
- Dewett, T. (2007). “Linking Intrinsic Motivation, Risk Taking, And Employee Creativity In An R&D Environment”, *R&D Management*, Vol 37, No 3, 197-208.
- Dulamı, M. F., Ling, F. Y. And Bajracharya, A. (2003). “Organizational Motivation And Inter-Organizational Interaction In Construction Innovation In Singapore”, *Construction Management and Economics*, Vol 21, No 3, 307-318.
- Early, P. C. and Ang, S. (2003). *Cultural Intelligence: Individual Interactions Across Cultures*, California: Stanford University Pres.
- Early, P. C. and Mosakowski, E. (2004). “Cultural Intelligence”, *Harvard Business Review*, Cilt 82, Sayı 10, 139-146.
- Early, P. C. and Peterson, R. S (2004). “The Elusive Chameleon: Cultural Intelligence as a New Approach to Intercultural Training for the Global Manager”, *Academy of Management Learning and Education*, Vol 3, No 1, 100-115.
- Engelen, A., Kube, H., Schmidt, S. and Flatten, T. C. (2014). “Entrepreneurial Orientation in Turbulent Environments: The Moderating Role of Absorptive Capacity”, *Research Policy*, Vol 43, 1353-1369.
- Fiş, A. M. ve Wasti, S. A. (2009). “Örgüt Kültürü ve Girişimcilik Yönelimi İlişkisi”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 35(Özel Sayı), 127-164.
- Frank, H., Kessler, A. and Fink, M. (2010). “Entrepreneurial Orientation And Business Performance-A Replication Study”, *Schmalenbach Business Review*, Vol 62, 175-198.
- Fornel, C. and Larcker, D. F. (1981). “Evaluating Structural Equation Models With Unobservable Variables and Measurement Error”, *Journal of Marketing Research*, Vol 18, Sayı 1, 39-50.
- Güreşçi, E. (2014) “Girişimcilik Eğilimi Üzerine Bir Araştırma: İspir Hamza Polat MYO Örneği”, *Girisimcilik ve Kalkinma Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 23-38.
- Hamilton, J. O. (1974). “Motivation and risk taking behavior: A test of Atkinson's theory”, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 29, No 6, 856.
- Helms, M. M., Rutti, R. M., Lorenz, M., Ramsey, J. and Armstrong, C. E. (2014). “A Quest For Global Entrepreneurs: The Importance of Cultural Intelligence on Commitment to Entrepreneurial Education”, *International Journal of Entrepreneurship And Small Business*, Vol 23, Sayı 3, 385-404.
- Hepaktan, C. E., Yılmaz, M. ve Özden, B. (2009:1- 2018:12). “Türkiye’ de Bavul Ticareti-Ekonomik Büyüme İlişkisi”.
- Hughes, M. and Morgan, R. E. (2007). “Deconstructing the relationship between entrepreneurial orientation and business performance at the embryonic stage of firm growth”, *Industrial Marketing Management*, Vol 36, Sayı 5, 651–661.
- Hurley, R. F. and Hult, G. T. M. (1998). “Innovation, Market Orientation, And Organizational Learning: An Integration And Empirical Examination”, *The Journal of Marketing*, Vol 62, No 3, 42-54.
- Ishafani, A. N., Jooneghani, R. B. N. and Azar, M. (2013). “Analyzing the Effects of Cultural Intelligence on Employee Performance in Azaran Industrial Group (Isfahan Province)”, *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, Vol 3, Sayı 5, 363-376.
- Joo, B. K. and Lim, T. (2009). “The Effects of Organizational Learning Culture, Perceived Job Complexity, And Proactive Personality on Organizational Commitment And Intrinsic Motivation”, *Journal of Leadership And Organizational Studies*, Vol 16, No 1, 48-60.
- Jun, D. I. N. G. (2012). “From Ontological Knowledge, Personalized Intelligence to the Mapping of Meta-cognitive Value—On the Mental Principles & Operative Routes for Universities to Practice Cultural Inheritance and Innovation [J]”, *Journal of Nanjing University of Science and Technology (Social Sciences Edition)*, 2, 002.
- Livermore, D. (2010). “Leading With Cultural Intelligence: The New Secret to Success”, New York, Amacom.

- Messinis, G. and Ahmed, A. D. (2013). “Cognitive Skills, Innovation And Technology Diffusion”, *Economic Modelling*, Vol 30, 565-578.
- Muzychenko, O. (2008). “Cross-cultural Entrepreneurial Competence in Identifying International Business Opportunities”, *European Management Journal*, Vol 26, No 6, 366-377.
- Nafei, W. A. (2013). “The Impact of Cultural Intelligence on Employee Job Performance: An Empirical Study on King Abdel-Aziz Hospital in Al-Taif Governorate, Kingdom of Saudi Arabia”, *International Journal of Business and Management*, Vol 8, 26-43.
- Ng, K. Y., Van, D. L. and Ang, S. (2009). “From Experience to Experiential Learning: Cultural Intelligence as a Learning Capability for Global Leader Development”, *Academy of Management Learning & Education*, Vol 8, Sayı 4, 511–526.
- Nunnally, J. C. (1978). “Psychometric theory (2nd edit.) McGraw-Hill”, *Hillsdale, NJ*.
- Ringle, C. M., Wende, S. and Will, A. (2005). “SmartPLS - Version 2.0.”, *Universität Hamburg*.
- Salik, N. ve Kaygın, E. (2016). “Demografik Değişkenler Açısından Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Kafkas Üniversitesi Örneği”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, 145-162.
- Swan, J. (1997). “Using Cognitive Mapping in Management Research: Decisions About Technical Innovation”, *British Journal of Management*, Vol 8, Sayı 2, 183-198.
- Şahin, F. ve Gürbüz, S. (2012). “Kültürel Zekâ ve Öz-Yeterliliğin Görev Performansı ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerinde Etkisi: Çok Uluslu Örgüt Üzerinde Bir Uygulama”, “İş, Güç” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, 123-140.
- Timuroğlu, M. K. ve Çakır, S. (2014). “Girişimcilerin Yeni Bir Girişim Yapma Niyetlerinin Risk Alma Eğilimi İle İlişkisi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisaid ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 119-136.
- Triandis, H. C. (2006). “Cultural Intelligence in Organisations”, *Group and Organisations Management*, Vol 31, No 1, 20-26.
- Türkmen, E. (2013). “Otel İşletmelerinde Değere Dayalı Pazarlama Uygulamalarının Belirlenmesi: Laleli Örneği”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.
- Van D. L., Ang, S. and Livermore, D. (2010). “Cultural Intelligence: A Pathway For Leading in a Rapidly Globalizing World”, *Leading across differences*, 131-138.
- Yeşil, S. (2009), “Kültürel Farklılıkların Yönetimi ve Alternatif Bir Strateji: Kültürel Zeka”, *KMU İİBF Dergisi*, Cilt 11, Sayı 16, 100-129.
- Yeşil, S. (2010). “21. Yüzyılın Küresel Örgütleri İçin Kültürel Zekâ”, *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, 147-168.
- Yeşil, S., Doğan, İ. F. ve Doğan, Ö. (2016). “Örgüt Kültürünün Girişimcilik Yönelimi İle Örgütsel Performans Üzerindeki Etkisi: Kahramanmaraş İli Tekstil Sektörü Örneği”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. Cilt 14, Sayı 1, 150-172.
- <https://www.star.com.tr/ekonomi/laleliye-mujde-haber-1438488/> (2019, 8 Mart). *Laleli'ye Müjde*.
Star.com.tr

SUMMARY

We live in a world in which interactions of people from different cultures increase every day. It is important to be aware of the cultural differences and their impact. Particularly, this is much more important for the companies operating across the cultural boundaries. Researches indicate that companies engaging in across the countries face several dilemmas, one of which is cultural differences. The success of companies doing business worldwide depends on understanding and managing cultural difference. In terms of overcoming communication problems caused by cultural differences, cultural intelligence is a developing field of study for management scientists. Cultural intelligence as the ability to adapt the verbal and nonverbal behaviors to the new culture, enable employee to maintain

an effective communication with the other culture's members. Cultural intelligence has four dimensions; metacognitive cultural intelligence (storing information of different cultures in mind, recall when needed, plan for learning if there is a lack of information), cognitive cultural intelligence (general knowledge about different cultures), motivational cultural intelligence (desire to behave in accordance with different cultures), behavioral cultural intelligence (behave in accordance with the knowledge). A higher degree of cultural intelligence is also important for the managers and entrepreneurs and managers who develops their skills and capacity for cultural intelligence tends to be willing to take risk, act proactively and innovate more than their competitors. Entrepreneurship orientation has three dimensions. Risk (investing in situations where the results are unknown), innovation (finding original solutions for needs), proactive (being a pioneer in implementing innovations). Entrepreneurship orientation is a process that will lead a person to exhibit entrepreneurial behavior. orientation is the precursor of behavior. Today, culturel intelligence is a tool in overcoming challenges. Cultural intelligence is expected to increase the entrepreneurial orientation of individuals.

The purpose of this article is to determine the relationship between cultural intelligence and entrepreneurial orientation. A survey method was used to collect data form the employees of the micro business in Laleli Market in Turkey. Cultural intelligence scale (Ang, Van Dyne, Koh, Ng, Templer, Tay ve Chandrasekar 2007) and entrepreneurial orientation scale (Bouncken vd., 2014; Chen vd., 2015; Hughes ve Morgan, 2007) were used as assesment tools of the questionnaire. Hypotheses tested with Smart-PLS 2.0 programme. Tests results show that metacognitive, motivational and behavioral cultural intelligence has a significant effect on some of the dimensions of entrepreneurial orientation such as risk taking, innovation and proactivity.

Erratum to: Analysis of Cultural Differences in Collaborative Innovation Networks: Wikipedia*

Mustafa POLAT**

Adem AKBIYIK***

ERRATUM

Erratum to the references of "Analysis of Cultural Differences in Collaborative Innovation Networks: Wikipedia" published in pages 547-555, issue 26, volume 2 of Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, DOI: 10.18657/yonveek. Due to a technical problem with the reference management software used in the writing of the article, errors occurred in the reference representation of the original version of this article. The corrections are shown below.

Düzeltilme Metni: İşbirlikçi İnovasyon Ağlarındaki Kültürel Farklılıkların Analizi: Wikipedia Örneği

Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt 26, Sayı 2'de 547-555 sayfaları arasında 10.18657/yonveek. DOI numarası ile yayımlanan "İşbirlikçi İnovasyon Ağlarındaki Kültürel Farklılıkların Analizi: Wikipedia Örneği" başlıklı makale için kaynak düzeltilmesidir. Makale yazımında kullanılan referans yönetimi programındaki teknik bir sorun nedeniyle bu makalenin orijinal versiyonuna ait kaynak gösteriminde hatalar oluşmuştur. Düzeltilmeler aşağıda gösterilmiştir.

Missing references in the reference list, but cited within the text:

Friedman, T. L. (2005). The world is flat: A brief history of the twenty-first century. Macmillan.

Giles, J. (2005). Internet encyclopaedias go head to head. Nature, 438: 900-901.

Park, S. J., Kim, J. W., Lee, H. J., Park, H., Han, D., & Gloor, P. (2015). Exploration of online culture through network analysis of Wikipedia. Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 18(11), 674-681.

TurkStat. (2016). Retrieved from: http://www.turkstat.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1615

Missing citations within the text but listed in the reference list:

Page 548, fourth paragraph

* The online version of the original article can be found under doi: <https://doi.org/10.18657/yonveek.565210>

The online version of the original article can be found at <https://dergipark.org.tr/en/pub/yonveek/issue/47906/565210>

** Düzce University Management Information Systems Department Research Assistant
e-mail: mustafa.polat@duzce.edu.tr, ORCID bilgisi: 0000-0002-8023-4266

*** Sakarya University Management Information Systems Department Assistant Professor
e-mail: adema@sakarya.edu.tr ORCID bilgisi: 0000-0001-7634-4545

The new internet technology, or web 2.0, that had developed from being a static interface to an interactive platform that enables users to create and share content, the internet has enriched (Laughey, 2010).

Page 549, second paragraph

This transition process may be measured by using sociological, cultural, economic or technical parameters that come out of the change and transformation in the country (Timisi, 2003: 89).

Page 550, sixth paragraph

Online or cyber behavior and culture may be universal, and it may also differ depending on the language and culture (Kittur, Chi, Pendleton, Suh, & Mytkowicz, 2007).

Page 550, last paragraph

... Wikipedia is preferred here because it is a unique collective intelligence site based on voluntary collaboration (Asutay, 2009).

Page 551, second paragraph

Given the web 2.0 mentality that Tim O'Reilly has described (Okur, 2013: 132), ...

Page 552, third paragraph

English Wikipedia contains 5,311,495 articles, and an average of 800 new articles are added to the list each day (Wikipedia, 2017). In Turkish Wikipedia, there are 287,689 articles (Wikipedi, 2017).

Corrections for the references listed in the reference list:

Asutay, H. (2009). Elektronik Yazın: Yeni Teknolojilerle Birlikte Yazın Dünyasında Ortaya Çıkan Yeni Yazımsal Tür ve Biçimler. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 62-87.

Timisi, N. (2003). Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

Okur, R. (2013). "Web 2.0 ve Sonrası". In. T. V. Yüzer & M. E. Mutlu (Eds.), Yeni İletişim Teknolojileri (p. 128-149). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No:1881.

REFERENCES

- Friedman, T. L. (2005). The world is flat: A brief history of the twenty-first century. Macmillan.
- Giles, J. (2005). Internet encyclopaedias go head to head. *Nature*, 438: 900-901.
- Park, S. J., Kim, J. W., Lee, H. J., Park, H., Han, D., & Gloor, P. (2015). Exploration of online culture through network analysis of Wikipedia. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18(11), 674-681.
- TurkStat. (2016). Retrieved from: http://www.turkstat.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1615

**MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ YÖNETİM VE EKONOMİ DERGİSİ
(YAZIM KURALLARI VE YAYIN İLKELERİ)**

Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, kurulduğu 1995 yılından günümüze değin başta İktisat, İşletme ve Maliye olmak üzere Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler ile Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri gibi çeşitli bilim alanlarında yayın hayatını sürdürmektedir.

“*Uluslararası hakemli dergi*” niteliğine sahip CBÜ İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere yılda üç kez yayınlanmaktadır. Dergimiz, “*EconLit Veri Tabanı*”, “*EBSCO Veri Tabanı*”, “*ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı*”, “*Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS)*”, “*DOAJ Veri Tabanı*”, “*Index Copernicus*”, “*DergiPark*”, “*ProQuest*” ve “*SOBİAD*” veri tabanlarına kayıtlıdır. Editörlüğümüze gelen makaleler, bir ön incelemeden sonra Hakem Kurulu içerisinde konunun uzmanı olan iki, gerektiğinde üç hakemin değerlendirmesinden geçmektedir.

Dergimizin bundan sonraki sayılarında yayınlanması arzu edilen çalışmaların aşağıda belirtilen yazım kurallarına ve diğer koşullara uygun bir şekilde editörlüğümüze ulaştırılması gerekmektedir.

•Dergiye ancak başka bir yerde yayınlanmamış veya halen yayınlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmayan yazılar gönderilebilir. Hakem değerlendirme süreci sonunda yazı yayına kabul edilirse, yazının tüm yayın hakları CBÜ İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi'ne aittir.

•Başlık makaleyi betimleyici olmalı, makalenin esas konularını teşkil etmelidir. Türkçe ve İngilizce başlıklar mümkünse 12 kelimeyi aşmamalıdır. Yazının başlığı büyük harflerle **15 punto ve koyu** olarak yazılmalı; Özet yerine “**Öz**” kavramı kullanılmalıdır. Öz makalenin ana bölümlerinin her birinin kısa özetini içermeli, okuyucunun makaleyi bütünüyle okumaya karar vermesini sağlayacak bilgileri içermelidir. Öz, özet dahil tüm ana başlıklar **11 punto büyük harflerle**, alt başlıklar ise **küçük harflerle, koyu ve 11 punto** olarak yazılmalıdır. Sayfanın altında makalenin türü, yazarların kurumları, iletişim bilgileri ve ORCID bilgileri yer almalıdır. Daha detaylı bir şekilde yayın etiği kurallarımızı incelemek için <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/page/732> adresini ziyaret edebilirsiniz.

•Dergimize gönderilecek makaleler Türkçe veya yabancı dilde (İngilizce, Fransızca veya Almanca) olabilir. Makalenin Türkçe ve İngilizce dilleriyle hazırlanmış en çok 100-250 kelimelik özetinin de eklenmesi gerekir (İngilizce ve Türkçe başlık da yer almalıdır). Ayrıca bu özetin altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek Türkçe ve İngilizce “anahtar sözcükler, (keywords)” de bulunmalıdır.

•Özet, makalenin **sonunda (İngilizce)** yer almalı, minimum 500 kelimedenden oluşmalı ve verilen bilgiler öz'e oranla daha geniş kapsamlı ifade edilmelidir. Araştırma metninde yer almayan herhangi bir bulgu veya sonuca yer

verilmemelidir. Metin içindeki bilgilere referansta bulunulmamalıdır.

•Dergimiz Yıl:2009 Cilt:16 Sayı:1 den itibaren *Journal of Economic Literature (JEL) Kodu* uygulamasına geçmiş bulunmaktadır. Gönderilecek çalışmalarda yazarın JEL Kodlarını da belirtmesi gerekmektedir. Türkçe ve İngilizce özetlerin altında, anahtar kelimeler (en az 3 en çok 5 kelime) ile (JEL) kodu bulunmalıdır. JEL Kodlarının belirlenmesi ile ilgili internet başvuru adresine aşağıdaki bağlantıdan ulaşılmaktadır:

<http://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php>

•Yazılar **en:17 cm boy:24 cm** ebatlı kağıda aşağıdaki biçimde yazılmalıdır. Makale kaynakça dahil; Sayfa sayısı olarak **25 sayfayı**, kelime sayısı olarak da **8000 kelimeyi** geçmemelidir.

Üst : 2,8 cm Sol : 2,1 cm Alt : 1,3 cm Sağ : 2,1 cm

Karakter: Times New Roman 11 punto, **Tablolar:** 8 punto (Tablo Başlığı: 9 punto)

Satır Aralığı : 1.0

•Makale, Dergipark üzerinden gönderilmelidir. Ayrıca yazar/ lar tarafından imzalı "Yayın Devir Hakkı Formu" nun da taranarak Dergipark sistemine yüklenilmesi gerekmektedir.

•Yazıda yer alan konu başlıkları I,II,III, ... gibi Romen rakamlarıyla, alt başlıklar ise A,B,C, ...gibi büyük harflerle sıralanmalıdır. Makaleyi bölümlere ayırmada ondalık sistem kullanılmalıdır. Tablo ve şekillerin hazırlanmasında derginin boyutları ve genel dizayn dikkate alınmalıdır. Şekillere ve tablolara başlık ve sıra numarası verilmeli ve sayfaya ortalanmalıdır. Başlıklar tabloların üstünde şekillerin ise altında yer almalıdır. Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın en sağında bulunmalıdır.

•Tüm yazılar; Amerikan Psikologlar Derneği (American Psychological Association, **APA**) tarafından yayınlanan “ **The Publication manual of the American Psychological Association (6th edition), 2001** “ isimli kaynaktan belirtilen yazım ilkelerine uygun bir biçimde yazılmalıdır. Apa'nın 6. Baskısı yazarların dikkate alacağı versiyon olmalıdır. Bahsedilen kaynağa ilişkin internet adresi ; <http://www.apastyle.org/> , http://www.muhenberg.edu/library/reshelp/apa_example.pdf Kaynaklar latin alfabesi ile yazılmış olmalıdır.

•Dergilerin varsa **DOI** numaraları kaynağın sonuna eklenmelidir. Örneğin; *Silverson, B. E. (2011). Fundamental of Personal Initiative. Journal Of Management and Economics: General, 224, 202 – 253. Doi: 10.1037/0056-3245.134.2.248* Yoksa makaleye dair URL numaraları yazılır , <http://www2.bayar.edu.tr/yonetimekonomi/dergi/pdf/C22S12015/1-%202014.pdf>

• Klasik eserlerin (Adam Smith , Marx , Locke vb) özgün tarihleri biliniyorsa kaynağın sonunda şu şekilde verilmektedir : (Özgün eser 1882 tarihlidir)

• Aynı soyadlı yazarlardan, yayını daha eski olsa bile adının ilk harfi alfabetik olarak önce gelen kaynakçada önce belirtilmektedir. Örneğin;

Vasfi, E. (1998). Hukuki Terimler, Ankara: Vadi. Vasfi, L. (2007). Hukuk Reformları Sürecinde Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu. İnsan Hakları

Haberciliği, (derl.) Sevda Alankuş, İstanbul: STE Vakfı.

• Kitap ve Raporların kaynakçada gösteriminde önce yayımlandığı yer ve sonra kitabevi, yayınevi adı “ kitabevi” “yayınevi” “yay” vb. **ekler** belirtilmeksizin verilir. Örneğin;

Ankara: Dost İstanbul: Nesa İstanbul: Sabancı Vakfı New York, NY: McGreen – Hill

• **Tek Yazarlı Kitap**

Ansel, N. (2006). Sessiz Gün. İstanbul: Deki. Carlsen, S. (2009). Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

• **Çok Yazarlı Kitap** *Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). Çok Tuhaf Çok Tanıdık. İstanbul: Metis.*

• **Editörlü Kitap**

Katip, M. (Ed.) (2007). Kamusal Fayda. Ankara: İmge.

• **Editörlü Kitapta Bölüm**

AKYOL, B. (2004). Saha Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Kemal Özbek (Ed.), Kamusal Alan Dahilinde (s. 689-713). Ankara: Dost.

• **Birden Çok Baskısı Olan Kitap**

Straight, W. Jr. & Walles, E. B. (2004). The Elements of World(7. Baskı). New York: Longman.

• **Sadece Elektronik Basılı Kitap** *O'Keefe, E. (n.d.). Egoism & the cnsts in Western values. erişim <http://www.onlineoriginals.com/showitem .asp litem I 135>*

• **Kitabın Elektronik Versiyonu**

Shelton, M. A (1989). Magazine addiction? A study of Social Life [DX Reader version]. Retrieved from <http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

• **Elektronik Adresten Yararlanılan Kaynakta**

Kaynağın erişilebileceği URL verilir ,
<http://www.antraktsinema.com/makale.php?id=729>

• **Elektronik Makaleler**

Bulunması durumunda digital object identifier (**DOI**) numarası belirtilmelidir. *Rousseau, S. C. (2009). What is Freedom ?. Knowledge Management Research & Practice. Advance online publication. doi: 1 0.1 057/palgrave.kmrp.8500141*

• **Elektronik Gazate Makaleleri**

Seran, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız ve çocuklar. www.hurriyet.com.tr

• **Daha Önceki Bir Baskının Yeni Basımı (Özellikle Klasik Eserlerde)**

Smith, A. (1976). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). Metin İçinde Kullanımı :(Smith, 1776/1976)

•**Kitaptan Çevrilmiş Bölüm**

Kaynakçada: Hengel, M. (1958). *The Best Quality*. T. Prast (Çev.). Chicago: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1912-1917).

•**Rapor ve Teknik Makaleler** Özer, H. (2008). *Mediscape Turkey 2000* (Report No. 2). Ankara: SERAUM

•**Dergi Tek Yazarlı Makale**

Cenah, Y. (2009). Geçmişin Sosyolojik Baskısı: Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. *Toplum ve Bilim*, 12, 202-240.

•**Dergi Çok Yazarlı Makale**

Bilken, F. S., Çelik, P. (1998). Müzakere Yöntemleri. *Kültür ve İletişim*, 2 (1), 397-414.

•**Yazarı Belirsiz Editör Yazıları**

Editorial: "What is a Chaos" [Editorial]. (2006). *Journal of Management and Business*, 25, 8-10.

•**Yazarı Belirsiz Gazete Ve Dergi Yazıları İçin**

Kaynakçada: Türkiye ve Rusya İlişkileri Ne Yönde: Bir Tarih, İki Devlet. (2003, 13 Aralık). *Hürriyet*, 36. **Metin İçinde :** (Türkiye Rusya İlişkileri Ne Yönde, 2003)

•**Yazarı Belli Gazete ve Dergi Yazıları**

Öymen, F. (2013, 29 Aralık). *Siyaset ve Ekonomi*. Milliyet, s.21.

•**Basılmamış Tezler , Poster Yazılar , Tebliğler**

Eğer Yök'den indirilmiş ise Url adresi kaynağın sonuna yazılmalıdır. *Erkan, F. (2012). Politika ve Yansıması: Mardin'de Sosyolojik Altyapı. (Yayımlanmamış doktora tezi). Celal Bayar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.*

•**Ansiklopediler**

Kaynakçada: Ottomans: History. (1997). *Encyclopaedia Britannica* içinde (12. Baskı. Cilt. 14, s. 1170- 1188). Chicago: *Encyclopaedia Britannica*. **Metin İçinde:** (Ottomans: History, 1987)

•**Sözlükler**

Kaynakçada: Hellmender. (208). *Political Dictionary* (11. Baskı). Los Angeles, Longman. **Metin İçinde:** (Helmmender, 2008)

•**Görüşme**

Şenay, YILDIZ. (2012).Rusya Ukrayna'ya Girerse Çekoslovakya Gibi Olur. Cengiz SAĞAN ile söyleşi. Akşam. 28 Temmuz 2003.Erişim Tarihi 13 Ocak 2004, <http://www.aksam.com.tr/roportaj/rusya-ukraynaya-girerse-cekoslovakya-gibi-olur/haber-289039>

•**Televizyon Programı**

Kaynakçada: Long, T. (Yazar), ve Moore, S. D. (Yönetmen). (2002). Bart vs. Lisa vs. 3. Sınıf [Televizyon Dizisi]. B. Oakley ve J. Weinstein (Yapımcı), Simpsonlar içinde. Bölüm: 1403 F55079. Fox. **Metin İçinde Gösterimi:** (Simpsonlar, 2002)

•**Film Kaynakçada:** Micheal, K. (Yönetmen/Senaryo Yazarı).(2001).

Economist[Film]. U.S.: Warner Bros. **Metin İçinde Gösterimi:**
(Economist, 2001)

•**Fotoğraf**

Kaynakçada: Ara, Güler. (1987). Ankara Milli Parkı [Fotoğraf]. Güzel Sanatlar Fakültesi, Ankara. **Metin İçinde Gösterimi :** (Ara, 1987)

Makale yayınlama süreci şöyledir: -Makale; “Hakem Kurulu” içerisinde belirlenecek hakemlerin değerlendirme sürecinden geçtikten sonra, eğer varsa, düzeltmeleri yapması için yazara geri gönderilecektir. Yazar, hakem tarafından istenen düzeltmeleri yaptıktan sonra, makaleyi, yazının düzeltme istenilen nüshası ile birlikte geri göndermelidir.

-Yazı ve makalesi yayımlanan her yazara derginin ilgili sayısından 1(Bir) adet gönderilir. Ayrıca telif ücreti ödenmez.

Bu duyuruda belirtilen kurallara uyulmamasının tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir. Böyle bir durumda hakem değerlendirme raporuna bakılmaksızın Dergi Yayın Komisyonu ilgili makaleyi yayınlamama hakkını saklı tutar.

YAZIŞMA ADRESİ Prof. Dr. A. Kemal ÇELEBİ (Yönetim ve Ekonomi Dergisi Editörü) Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Kampüsü 45140 Yunussemre - MANİSA- TÜRKİYE

E-posta: iibf-dergi@cbu.edu.tr

MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY
THE FACULTY OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES JOURNAL OF MANAGEMENT AND ECONOMICS

CBU, Journal of Management and Economics (ISSN-1302-0064/E-ISSN- 2458-8253) is a bi-annual, international, multi-disciplinary and peer reviewed journal. Articles from a variety of social science disciplines like economics, business administration, international relations, political science and public administration have been published since 1995. Journal of Management and Economics is a referred international journal published thrice a year, April, August and December. Manuscripts in Turkish, English, German and French are welcomed.

Guidelines for Submitting Articles

- Manuscripts submitted to the journal will first be viewed by the Editorial Board then forwarded to the referees. In line with the evaluation of the referees, Editorial Board will make the final decision, either in favour or against publication, or return the manuscript back to the author for any revision required by the referees. Authors will be informed of the decision of the Editorial Board regarding publication in the shortest time possible. Manuscripts which are not published will not be returned back the authors.

- The article should begin with an indented and italicised summary (abstract) of around 100 words, which should describe the main arguments and conclusions of the article. Abstract should be accompanied by up to 5 key words or phrases that characterise the content of the article.

- **References should be in text in parenthesis and give the author's surname, year of publication and page number.** Footnotes should be preferred for any explanation. The required format is Microsoft Word for Windows. (at least version 6.0) Text should be typed single-spaced, in Times New Roman, font size 11. (Font size for Resources is 9). The whole article should not exceed 20 pages and the margins for a page should be as follows: Top 2,8 cm, Bottom 1,3 cm, Left 2,1 cm, Right 2,1 cm.

- At the end of the page, the type of the article, the institutions of the authors, contact information and ORCID information should be given. You can visit <https://dergipark.org.tr/en/pub/yonveek/page/732> to review our publication ethics rules in more detail.

CONTACT INFORMATION Prof. Dr. A. Kemal ÇELEBİ (*Editor of Journal of Management and Economics*) Manisa Celal Bayar University The Faculty of Economic and Administrative Sciences Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Kampüsü 45140 - Yunusemre MANİSA - TURKEY
E-mail: iibf-dergi@cbu.edu.tr